KNIHOVNA PEDAGOGICKÝCH KLASIKŮ

IV.

J. A. KOMENSKÉHO

I. INFORMATORIUM ŠKOLY MATEŘSKÉ. II. ROZPRAVA K VRATISLAVSKÝM. III. DIDAKTIKA ANALYTICKÁ.

SPISŮ DĚDICTVÍ KOMENSKÉHO

ČÍSLO 89.

KNIHOVNA PEDAGOGICKÝCH KLASIKŮ.
REDIGUJE FR. DRTINA.
SV. IV.

VYBRANÉ SPISY J. A. KOMENSKÉHO.

DÍL II.

INFORMATORIUM ŠKOLY MATEŘSKÉ. ROZPRAVA K VRATISLAVSKÝM. DIDAKTIKA ANALYTICKÁ.

Z LATINY PŘELOŽIL
PROF. AUGUSTIN KREJČÍ.

ÚVODEM A POZNÁMKAMI OPATŘIL
PROF. DR. JAN V. NOVÁK.

V PRAZE. NÁKLADEM DĚDICTVÍ KOMENSKÉHO. TISKEM DR. ED. GRÉGRA A SYNA. 1908.

JANA AMOSA KOMENSKÉHO:

I. INFORMATORIUM ŠKOLY MATEŘSKÉ. II. ROZPRAVA K VRATISLAVSKÝM. III. DIDAKTIKA ANALYTICKÁ.

Z LATINY PŘELOŽIL
AUGUSTIN KREJČÍ,
C. K. GYMNASIJNÍ PROFESOR V PRAZE.

ÚVODEM A POZNÁMKAMI OPATŘIL
DR. JAN V. NOVÁK,
C. K. GYMNASIJNÍ PROFESOR V PRAZE.

V PRAZE. NÁKLADEM DĚDICTVÍ KOMENSKÉHO. TISKEM DR ED. GRÉGRA A SYNA. 1908.

OZDOBY A TYPOGRAFICKÁ VÝPRAVA KNIHOVNY
PEDAGOGICKÝCH KLASIKŮ OD VOJT. PREISSIGA.

ÚVOD.

I. O INFORMATORIU ŠKOLY MATEŘSKÉ.

1. Po díle programním o nové úpravě vychování a školství Komenský přistupoval k zevrubnějšímu provedení navrhovaných stupňů vychovávacích dle organisace, v „Didaktice“ české stručně naznačené. Bez podrobných osnov pro každý věk a bez knih školských pro různé stupně vyučování zdál se mu zajisté zdar velikolepých myšlenek jeho nemožný. Proto vidíme ho hned v prvních letech pobytu lešenského sestavovati díla, jimiž by se vyhovělo těmto naléhavým potřebám (Did. česká XXVII).

Především pro vedení mládeže ve věku nejútlejším sepsal návod, jímž by se říditi mohli rodičové křesťanští v každém domě, kde jsou dítky. Pro šestero stupňů školy jazyka mateřského sepsal tolikéž malých knížek, jimž dal zvláštní líbezná jména, pro školu latinskou sestavil „Bránu jazykův“ a po velkém úspěchu jejím pokoušel se o zahrnutí všeho vědění v přehledné spisy vševědné.

Knížka o vychování dítek v prvním věku náležela přirozeně mezi práce v oboru tom nejprvnější. Vysvětlujeme si to péči bratrskou o vychování mládeže od věku nejútlejšího. Na Moravě Jednota žila mnoho let vedle Novokřtěnců, kteří děti již od půldruhého roku počínajíc přejímali ve společné ústavy chovací, od počátku církve bratrské vydávané katechismy ukazují, jakou měrou Bratřím záleželo na přípravě mládeže pro náboženské přesvědčení již od prvního věku, v Dekretech Jednoty na četných místech shledáváme zmínky o náležitém vedení a chování mládeže. Je tedy přirozeno, že i Komenský vyhověti chce pro své krajany a zvláště pro svou církev naléhavé potřebě, když usadila se v cizině a mezi jinověrci, aby věděla, jak připravovati nej-

menší děti pro další stupně vychovávací. Ovšem naléhavost prvního sepsání českého přestala, když naděje v návrat do vlasti po r. 1631 byly oddáleny. A tak vidíme, že brzo potom Komenský chystá „Informatorium“ pro cizinu německy a polsky, latinsky pak také pro Uhry před návratem z Uher (1653); český originál zůstal rukopisem až do stol. XIX., kdy jej v Lešně nalezl Ant. Gindely a daroval Museu království Českého. Z něho přesvědčujeme se, že český prvopis byl skutečnou předlohou pro vydání jazyky cizími, nikoli jen prvním konceptem, jak tomu bylo při Didaktice české.

2. Podle ustáleného zvyku té doby, podávati všecka díla na základě filosofickém, pokud možná soustavně, Komenský také v tomto spise počíná *obšírným úvodem,* zahrnujícím kap. I.—III. V kap. I. vykládá o tom, jakou cenu mají dítky pro rodiče. Ve II. kap. vyvozuje z toho závazek, aby vychovali dítky ve zbožnosti, mravnosti a užitečných vědomostech. Ve III. kap. promlouvá o významnosti a nezbytnosti náležitého vychování již v prvním věku dětském. Obecná tato část je zároveň vhodnou odpovědí zvláště pro rodiče, kteří se domnívají, že snad v nejútlejším věku dítě tak pečlivého vedení ani potřebovati nebude, poněvadž může růsti jen při náležité bedlivosti o stránku tělesnou. Komenský naproti tomu chce ukázati, že všech vědomostí a dovedností základ položen býti musí již v tomto věku. Proto v čele *výkladu zvláštního* stanoví svůj program v té příčině (v kap. IV.) shodně s Didaktikou, kde rovněž vyžadoval (v kap. IV.), aby všecka mládež bez rozdílu cvičena byla v pobožnosti, mravech a umění literním. Vysvětluje pak význam pravé pobožnosti, dobrých mravův a umění literního, že toto týká se jednak vědění, jednak konání a příslušného k tomu mluvení (rozumnosti, dovednosti a pěstování jazyka jako sdělovacího prostředku k tomu). Rozváděje potom vše to v části podrobné, chce ovšem dokázati, že všeho pozdějšího vzdělání zárodky tkví již v prvém věku dětském, proto nastává již tehdy neodbytná povinnost vyvíjeti je tak, aby se vše další na nich mohlo zakládati.

Jako v Didaktice Komenský zvláštní rozpravu o způsobech vyučování počínal odůvodněním potřeby zdraví tělesného proto, že

bez něho se nemůže nižádný prospěch u mládeže školské očekávati, rovněž v díle tomto věnuje obšírný výklad té stránce, opatrování a ošetřování tělesnému (kap. V.), ale požadavek svůj počíná již od početí dítěte, poněvadž v té době, před narozením, nejvíce záleží na způsobu života matčina, to pak neméně nežli po narození dítěte. Podrobné doklady o potřebě kojení dítěte vlastní matkou (odst. 5.—13.) vysvětluje obyčejem tehdy se šířícím, že se k dětem vyšších stavů, šlechtického a měšťanského, braly třebas nepočestné ženy za kojné, jen když paní z těchto stavův zbavily se samy nepříjemné povinnosti mateřské. Ani v pozdějším věku však, kdy dítě již počíná jísti s ostatními lidmi, nesmí se ustati od podávání přiměřeného pokrmu, aby zdárný vývoj těla jeho pokračoval stejnoměrně, mimo to volný pohyb, do vůle dětem dopřávaný, a souvislá s tím veselá mysl pomohou doplňovati, čeho ke zdraví třeba. ▫

Následuje v kap. VI. výklad o prvních vědomostech dítěte, jak nabývá jich především ze svého nejbližšího okolí, vede-li se k tomu náležitě. Rozum budiž vůdcem člověka ve všem jeho životě, proto Komenský ukazuje, že třeba všudy od cviku rozumu vycházeti (dle Didakt. kap. XX.). O cvičení ruky, po případě též oka, v umělostech a dovednostech, jedná kap. VII. Při tom klade se patřičný důraz na to, že pro dítě i hra je namáhavou a významnou prací, mluví se též o cvičení sluchu zpěvem a pod. (Didakt. kap. XXI.) Cviku jazykovému věnuje se kap. VIII., jako v Didaktice kap. XXII., a spisovatel ukazuje na důležitost výcviku jazyka mateřského právě v tomto věku, jakkoli sám k úplnému ocenění významu jazykového vývoje pro myšlení lidské ještě nedospěl. Potom teprve dospívá ke cviku ve mravích (též slušnosti) a ve ctnostech (kap. IX.), klada náležitý důraz na dobrý příklad, po němž ve věku tomto teprve může následovati poučení, po případě také kázeň (Didakt. kap. XXIII.). Při pobožnosti (kap. X.) obšírný výklad se děje o tom, jak v tomto věku nejlépe přiučiti mládež výrazu zbožnosti, totiž modlitbám. ▫

Všude v Informatoriu klade se důraz na to, že hlavní stránka, kterou sluší stále míti na péčí, záleží v náležité přípravě dítěte pro školu jazyka mateřského. Proto v posledních dvou kapito-

lách toho spisu (XI. a XII.) Komenský ještě odpovídá ke dvěma významným otázkám: Kdy posílati děti náležitě připravené do školy a jak je do ní přímo chystati. Zdá se mu přirozeně, že na všecky ty přípravy prvních šest let života dokonale stačí a že tedy po šestém roce dítě může býti posláno učiteli. Jak dítě má k zálibě ve školském vyučování býti naladěno, vyžadovalo v té době skutečného návodu, neboť učení tehdejší neobešlo se bez hojných a často nepříslušných trestů tělesných, proto lidé nerozumní mohli též školou hroziti. ◻

Ucelenost díla Komenského i z tohoto stručného přehledu je patrna. Obecný úvod (kap. I.—III.) hověl filosofickému základu spisu, odpovídaje k otázkám, jež se tu nejprvé mohly vyskytnouti. Nezapomíná však se při něm ani na stránku náboženskou, že Bůh dal rodičům dítky za největší dar, v nich že záleží vrchol úkolu lidského na zemi a z něho že tedy plyne pro rodiče nezbytná povinnost vzhledem k náležité výchově dítek. K tomu pojí se ovšem výklad o slabosti dítěte, jež by bez náležité pomoci rodičův ovšem zahynulo, a důkaz významu soustavné a spořádané výchovy z toho, že tento slabý a bezpomocný tvor má někdy vyspěti tak vysokého stupně vývoje, aby se stal pánem tvorstva a pěstoval v sobě obraz Boží, k němuž je stvořen (základ *teleologický* a *psychologický*). ◻

Teprve po tomto úvodě následuje vlastní předmět spisu, rozvedený přiměřeně k osnově Didaktiky, jak již bylo stručně naznačeno. Je tedy přirozeno, že i v jednotlivostech spisovatel ukazuje, jak by se nejlépe vyhovělo tehdejším požadavkům školským. I mluví v kap. VI. o všech možných naukách tehdejších, jak se jim v různých školách učilo, v kap. VII. o dovednostech, ve kterých se pak ve škole pokračovalo, v kap. VIII. o počátcích uvědomění jazykového, od něhož se ve škole vycházelo. A poněvadž niterná ctnost a projevy její ve slušnosti pokládaly se v té době za pojmy souvztažné, poněvadž spořádanost mysli nemůže jinak nežli projevovati se úměrnými posuny, pojednati bylo souborně o těch věcech v kap. IX. Pobožnost i v Didaktice Komenský pokládal za významný předmět vedení školského, proto bylo i tuto třeba věnovati mu zvláštní kapitolu (X.). Soustavnost

výkladů, jíž se honositi mohou všecky spisy Komenského, je zajisté významnou předností také tohoto nevelikého spisku.

3. Ale v té stránce nezáležl *hlavní význam* Informatoria, nýbrž spíše v tom, s jakou znalostí duše dětské i v jednotlivostech Komenský podává návody ku pěstění útlé bytosti lidské v prvních letech jejího rozvoje. Zevrubný výklad o tom podal prof. *Fr. Čáda* (ve spisku „Význam Kom. Inform. šk. mat.“, vyd. Dědictvím Kom. r. 1904 ve sbírce „Časové otázky a rozpravy paedagogické“, sv. 6). Komenský zajisté poprvé poukázal na důležitou závislost rozvoje těla dětského pro vývoj duševní, hlavní důraz klade na včasné, soustavné a úsilovné pěstování smyslů dětských tím, že cvičí se pozorováním nejbližšího okolí, ač ovšem nikoli po způsobu školském stálým a soustavným poučováním, nýbrž spíše hravě, jak se toho dychtivost dětská domáhá, však za to všude, kdekoli jen možno, poněvadž jen tak připraví se dítě pro methodické přijímání učiva školského, jež mu po šestém roce nastane. Pedopsychologické výtěžky ze spisku tohoto jsou v celku nejen hojné, ale i cenné, poněvadž ukazují, že Komenský dovedl samostatně pozorovati leccos, čeho jinak vrstevníci jeho velmi málo dbali, ba o čem studium soustavné počíná teprve v druhé polovici stol. XIX.

A právě na té stránce zakládá se také *originálnost díla* Komenského. Nevíme ovšem zcela přesně, měl-li Komenský pro své doklady nějaké předlohy, ale za to známe z českého života lidového leckterou podrobnost, o níž tedy právem můžeme tvrditi, že odtud je čerpána, poněvadž Komenský žil řadu let jako správce duchovní a učitel mezi lidem českým a měl tedy dosti příležitosti pozorovati život jeho a život mládeže české a pro své poznání odtud čerpati. Pověsti o něm zachované svědčí také, že skutečně pozoroval a že si života lidového rád všímal.

Hned po návratu z ciziny byl dvě léta učitelem v Přerově a hleděl mládeži usnadniti obtížné učení latiny. Také po kněžské ordinaci v tom povolání trval, až se r. 1618 stal duchovním správcem a ředitelem školy ve Fulneku. Tu pak brzo získal si náklonnost svých farníků laskavým jednáním s jejich dítkami, jež vodil do háje nad školou a pod dubem dosud zachovaným v pří-

rodě je poučoval; k 1. květnu pak uchystal jim slavnost májovou s vycházkou do vzdálenějšího lesa, jakož i s občerstvením, což však fanatismem katolického obyvatelstva fulneckého bylo zmařeno. Utkvěla-li tříletá doba působení Komenského v té krajině tak dlouho v paměti lidu, že pověsti o ní trvají, zajisté byla dosti významná i pamětihodná. Uměl Komenský se všemi lidmi jednati tak dobrotivě, že se o něm roznesla pověst, že „pastýř beránků nemá žluči“ („Der Lampelhirt besitze keine Galle“). Poslán byl do té obce smíšené jako dobrý znalec němčiny, neboť město bylo německé a osady okolní české, ale úcta všech osadníků k němu byla stejná. Spis „O sirobě“, sepsaný v Brandýse n. O., ukazuje rovněž jako předmluva ku „Přemyšlování o dokonalosti křesťanské“, jak těžce Komenský zprvu snášel samotu, když mohl prvé své manželství nazvati šťastným. Že na děti uměl záhy dobře působiti, toho důkazem jest i postavení jeho v domě p. Jiřího Sadovského ze Sloupna (na zámečku v Bílé Třemešné u Dvora Králové); tu jiný kněz bratrský, Johannes Stadius, vyučoval tři syny páně, s matkou paní Estherou tam bydlící, Komenský pak byl mu v té věci rádcem, patrně maje v oboru tom lepší zkušenosti. A když své vědomosti měl uvésti v soustavný spis, při dané příležitosti vznikla česká „Didaktika“, nedlouho po ní pak v Lešně „Informatorium“. Pokusy o sepsání spisů didaktických ostatně Komenský konal již ve Fulneku, jak sám svědčí, ale co tam sestaveno, zašlo brzo po útěku jeho z města spolu s knihovnou, jež nejprvé mu sebrána, potom na náměstí spálena. ▫

Z toho působení v lidu moravském a ze života mezi lidem českým v letech 1623—27 postřehujeme v Informatoriu nejednu zajímavou stopu. Tak ozvuky lidových obyčejův, u nás posud platných, nalézáme v kap. V, 5. 15—18. 20. 21; v kap. VI, 3. 4. 8; v kap. VII, 6. 10; v kap. VIII, 2; v kap. IX, 5. 9. 12. 18. Významné pozorování poměru dětí k dětem v kap. VI, 12. 13; v kap. VIII, 6. Přirovnání a obrazy z lidového života postřehujeme v kap. II, 1; IV, 1; V, 15; IX, 1. 6. 11. 17; X, 18; XI, 1. 3. 7. 8; XII, 2. Průpovědi a říkadla z lidu čerpaná v kap. II, 7; VIII, 4; VIII, 7; IX, 6. 16; XII, 1. ▫

Také tyto doklady svědčí ovšem bezpečně o tom, že Komenský pro lid psal a že lidu svému podati chtěl knížku, z níž by bezpečně mohl čerpati odpovědi na otázku nad jiné důležitou, o prvním vychování mládeže.

4. *Osudy Informatoria* v nejedné příčině podobají se osudům Didaktiky. Také tu původní sepsání české zůstalo v rukopise, k tisku jeho došlo teprve v XIX. stol. Rozšíření doznal zprvu spíše překlad, jehož užili národové cizí. Ale o nové spracování tohoto spisu, jako učinil s Didaktikou ještě dvakráte (v Didaktice Veliké a Didaktice analytické při „Methodě jazyků nejnovější"), Komenský již se nepokusil, tak že originál český (mimo nepatrné přídavky v poznámkách označené) zůstal pravou předlohou pro překlady v jazyky jiné. Ocenění významu dílu tomuto dostalo se ovšem také teprve v době nové, kdy s Didaktikou považuje se za nejvýznamnější vychovatelské dílo Komenského.

Český rukopis dostal se do Lešna se zbytkem pozůstalosti Komenského způsobem dosud jen částečně známým, tu pak nalezl jej mezi jinými papíry prof. Ant. Gindely r. 1856 a získal jej pro Museum království Českého, kde nyní mezi rukopisnou pozůstalostí Komenského vystavuje se v síni českých památek literárních.

Vlastní spis napsán jest na 84 stranách malého kvartu, a to rukou nějakého mladého písaře pěkným, čitelným písmem. Na str. 85. vlastní rukou Komenského připsán jest „Přídavek o rozumném mládeže cvičení v pobožnosti" (v této kn. na str. 70).

Seznam kapitol spisu (zde na str. 71) Komenský napsal rukou vlastní na aversu titulního listu, pod ním pak čteme tato slova, rovněž rukou jeho psaná: *„Moudré pověděnî: Nejpřednější stráž lidského pokolení v kolibce jest, protože na začátku záleží všecko, k dobrému i zlému; kam co jíti začne, tam jde: za hlavou tělo, za ojem vůz. A nejsnáze jest učiti na počátku, jinde těžko. Potvrzuje Bůh u Iz. 28, v. 9., kdež naříkaje na veliké všech, starých i mladých, porušení, dí: Kohožby vyučoval umění? komuby posloužil, aby vyrozuměl naučení? Leč ostaveným od mléka, odtrženým od prsů. Potvrzuje i Kristus, právě u Marka 10, 14. Nechte dítek jíti ke mně a nebraňte jim, nebo takových*

je království Boží." Slova tato asi měla býti heslem ke spisu, že však částečně jsou od Komenského přetržena, podávají se tuto v úvodě.

Na str. 3. zachovaného rukopisu následuje kratičké věnování „Pobožným a křesťanským rodičům" (v této knize na str. 2.), a hned na téže stránce počíná kapitola I. U této kapitoly Komenský provedl změnu ve smyslu latinského spracování Didaktiky v tom, že ji rozdělil v odstavce, které měly pravidelně počínati novou řádkou, jak při čísle 2. označil, každý ten odstavec pak opatřil marginálními obsahy, jak to shledáváme v Didaktice (české i latinské). Úprava ta jest věrně provedena i v této knize. V kap. II. a III. Komenský již v této práci nepokračoval, nýbrž jen v některých slovech opravoval písařova písmena malá ve veliká a podtrhoval význačná slova (v tomto otisku provedena jsou kursivou). Ale i od té práce v kapitolách následujících ustal, tak že větší přípisky rukou jeho (obyčejně na okraji vnějším nebo dolejším) nacházíme již jen na str. 24, 53, 54, 57 a 58, 63, 64 (říkadlo: „Kůta lysá"), 65 (píseň při konejšení dítěte s notami), 76; jinak opravoval jen tu onde některé slovo, neb i některé připsal.

Za to však provedl dodatečně úplné přemístění kapitol původního sepsání, neboť po IV. kapitole, úvodní v části zvláštní, v rukopise následuje jako kap. V. nynější kap. X. (o cvičení mládeže v pobožnosti), potom jako kap. VI. nynější kap. IX. (o cvičení v mravích a ctnostech), teprve potom následovaly (jako kap. VII.—IX.) nynější kap. VI.—VIII. (o cvičení v rozumnosti, v činech a pracích, ve výmluvnosti) a jako X. kap. byla nynější V. (o šetření zdraví dítek). Na tuto úpravu, kterou Komenský sám asi záhy provedl, zajisté působil pořad kapitol v Didaktice (XV. XX.—XXIV.). Bylo-li by možno vyvozovati z toho, že Komenský ve vlasti Didaktiku českou jen začal a dokončil až v Lešně po sestavení Informatoria, zůstává prozatím sporné.

Tekst vydání tohoto nově byl srovnán s rukopisem, a tak získáno na několika místech čtení správnější. Pravopis proveden dle novočeského způsobu, poněvadž v něm písař je dosti nedůsledný, za to zvláštnosti jazykové ponechány jsou vesměs (i s nedůslednostmi, na př. au-ů, ý-ey a j.). V kapit II. a násl. pro snad-

nější orientaci v poznámkách označují se číslicemi též odstavce, a to podle latinského vydání z r. 1657 (Opera didact. I.); avšak rozčlenění kapitol v odstavce tiskem řídí se pravidelně dle rukopisu. Číslice v kapitolách těch přidané uzavřeny jsou malými uvozovkami (»2.«). Číslice v hranatých závorkách [24] označují rukopisnou stránku tekstu, aby komukoliv otisk náš nahraditi mohl sám rukopis. Poznámky přičiňují se, jako v Didaktice Veliké, jen volně, bez odkazů v tekstě samém, aby jich užíval pouze ten, komu by se to neb ono místo zdálo nejasným. ▫

Česká vydání starší tohoto spisu jsou: *Ant. Gindelyho* z roku 1858 v Praze (nákl. Matice České), *Jos. Kořínka* z r. 1873 a 1884 v Praze (nákl. Fr. A. Urbánka v Ženské bibliotéce a v Biblioth. paedag. sv. CVIII.), *Ant. L. Bergra* z roku 1893 v Pardubicích (nákl. Fr. Hoblíka). Základem pro ta vydání jest ovšem všude tekst z r. 1858. ▫

Německé vydání, pořízené od samého Komenského, vyšlo v Lešně („Gedruckt zur Polnischen Lissaw") 1633. Exemplář jeho, patrně z knihovny Karla st. z Žerotína, chová posud městská knihovna ve Vratislavi. R. 1634 vyd. opět v Lipsku u Grosza, r. 1636 v Norimberce. Vydání novější jest od Reinh. Vormbauma v Gütersiohu r. 1863 a od Herm. Schrötera ve Weissenfelsu r. 1864, opět v Halle r. 1874 a od Beegra a Zoubka v Lipské Paedag. Bibl. sv. XI. Novější tato vydání vracejí se k vydání Komenského, podávajíce je v doslovném otisku, na př. Dra. Eug. Pappenheima z r. 1898 (spolu s Didaktikou a zákony) v Greszlerově sbírce „Die Klassiker der Pädagogik", sv. XVIII. Jiný otisk jest od Th. Lyona v Langensalze r. 1898 a j. ▫

Latinské vydání pro Uhry uchystáno bylo r. 1653, ale výtisk není znám. V sebraných spisech vychov. (Opera Didact. omn.) čte se Informatorium v díle I, 198—249. ▫

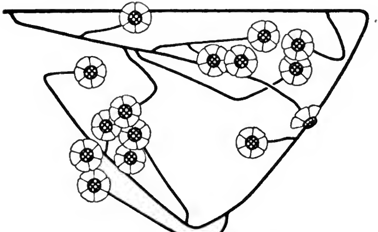
Rok polského vydání toruňského, jež i Komenský uvádí, není blíže znám. ▫

Anglické vydání (The School of Infancy) z r. 1858, s důkladným životopisem Komenského od Daniele Benhama v Londýně (s podob. Hollarovou). Jiný překlad od Will. S. Monroe z r. 1897 (s přirovnáním jiných spisů podobného obsahu). ▫

Chorvatský překlad Věnc. Záb. Mařika vydán r. 1886 (Knjižnica za učitelje XVIII.). ▫

Slovenský překlad z r. 1892. ▫

Ocenění spisu tohoto dočítáme se téměř v každém životopise Komenského, arci se stanoviska různého. V době nejnovější pěkný rozbor Informatoria podal *Dr. Th. Kerrl* v XXI. sv. Schroedelových Paedag. klassiků (III. svazek o Komenském, jeho spisech a významu, vyd. v Halle r. 1905, str. 68—92.), připojiv také ocenění jeho a zároveň i stručné přirovnání k jiným spisům pedagogů pozdějších, kteří se touž látkou obírají. Také seznam novějších vydání německých tu podává. ▫



II. ROZPRAVA K VRATISLAVSKÝM.

1. Po Informatoriu Komenský sepsal *šestero knížek,* chystaných škole jazyka mateřského, ale nevydal jich, ba snad ani úplně k vydání nepřipravil, protože k založení školy takové nedošlo, mimo to naléháno naň, aby uspíšil vydání knihy pro latinské školy. Líbezné názvy této skupiny (Violarium, Rosarium, Viridarium, Sapientiae Labyrinthus, Spirituale Balsametum, Paradisus animae. — Zahrádka fialek, růží, Květnice, Bludiště moudrosti, Duchovní balsamiště, Ráj duše) ukazují opět snahu spisovatelovu, pokud možno chuť k učení u mládeže vzbuditi. ▫

Zatím dostalo se mu významnějšího na ty doby úkolu, sestaviti pro učení latiny knihu, která by jazyku tomu lépe naučila, totiž stručněji a zároveň i věcněji. Sám o tom měl již dosti určitý záměr, že chtěl zde šetřiti náležité stručnosti v tom způsobu, aby každé slovo v ní uvedeno bylo jen jednou, a kromě jazyka by obsahovala v sobě též jakýsi úhrn všeho vědění, tak aby jí právem příslušelo jméno *„Semeniště všech jazykův a věd"* (Seminarium linguarum et scientiarum omnium). ▫

Když se o úmysl ten sdělil s přáteli, kterýsi z nich vzpomněl si, že taková kniha již vyšla, totiž jesuitská „Brána jazyků" ve Španělsku. Ale když ji potom Komenskému ukázali, nelíbilo se mu na ní všelicos, proto pracoval o svém úmyslu dále r. 1629—30, ovšem především pro potřebu své vlasti, tedy se zřetelem k jazyku českému. Ale brzo vyžádali si hotový spis dozorci školy lešenské, a Komenský svolil k vydání latinského

tekstu jeho r. 1631. Ovšem nenadál se, jak ohromného dojde souhlasu práce jeho po všem světě učeném, že ji budou hned překládati, zaváděti do škol, ba že tato „Brána jazyků", jak ji po vzoru cizím pojmenoval, brzo bude nazvána „zlatou", což se také stalo ve vydání Lipském. I zařadil ji na konec pro tu oblibu její také ve své spisy didaktické (Opera didact. omnia, I, 250—302), jakkoli vydána byla později v úpravách nových a lepších.

Slavná Brána jazykův, o níž sám Komenský svědčí, že byla přeložena ve dvanácte jazykův evropských a některé asijské, jejíchž vydání ze XVII. stol. počítá se do několika set, měla název: „*J. A. Comenii Janua linguarum reserata. Sive Seminarium linguarum et scientiarum omnium. Hoc est compendiosa latinam (et quamlibet aliam) linguam, una cum scientiarum artiumque omnium fundamentis, perdiscendi methodus, sub titulis centum, periodis autem mille, comprehensa. Primumque anno 1631 edita* (Jana A. Komenského Brána jazykův otevřená. Neboli Semeniště všech jazykův a věd. To jest stručný způsob, jak dokonale naučiti se základům jazyka latinského (a kteréhokoli jiného) spolu se základy všech věd a umění; zahrnutý ve sto názvův a tisíc vět a poprvé vydaný r. 1631).

V předmluvě, která nás o úmyslech spisovatelových velmi přesně poučuje, tvrdí se především, že dílo vydáno jest proti nekonečným pravidlům gramatickým, jichž se dotud ve školách užívalo, při nichž mládež nic nevěděla o věcech, které uváděná jména znamenají, tak že prospěchu z knih takových vůbec nebylo. Proto na opravu nechutného učení že zavedeno do škol čítání spisů staroklasických, v nichž aspoň je čistá latina. Než nelze přece žádati, aby knihy ty mládež přečtla všecky, mimo to patrny jsou v nich veliké mezery ve vědách, které od staré doby velmi se povznesly, zvláště obor věd přírodních. Ale kromě toho brání vynakládati tolik času na studium jazykové potřeba, počíti záhy se studiem věcným, bez něhož člověk nemůže býti. Však i to studium věcné je pouhou přípravou na život, s kterým nelze dlouho odkládati. Jeví se tedy potřeba nějakého stručného výtahu z jazyka, z něhož by žáci brzo poznali základy latiny a mohli takto přejíti ke spisům věcným.

O dílo takové pokusili se *jesuité španělští* (z kolleje hibernské v Salamance) knihou, v níž ve dvanácti stech vět obsažena byla všecka obvyklá slova latinská; při tom žádné slovo se neopakovalo a každé pojato bylo ve spojení větné. Kniha ta r. 1615 vydána byla s překladem anglickým, r. 1617 Isák Habrecht přidal ještě překlad francouzský (vydání štrasburské), po návratu do Němec pak ještě překlad německý. Tak rozšířila se Brána hibernská ve školách po říši, až r. 1629 vydána v osmi jazycích.

Dostav to vydání do rukou, Komenský měl zprvu v pokuse tom zalíbení, ale když jej prohlédl bedlivěji, shledal tyto nedostatky: ▭

1. že se tu nedostává leckterých slov obvyklých, za to však že je dosti neobvyklých, jichž mládež vůbec nepochopí. 2. Je však tu též dosti slov synonymních, souznačných, což mládež mate. 3. Neužívá se leckde slov ve významu prvotním, z něhož se ostatní pak mohou odvoditi. Také je mnoho vět nesmyslných. Ale první pokusy nebývají dokonalé ve všem všudy, proto třeba i tento chváliti a přispěti všemožně ke zdokonalení jeho.

To chtěl učiniti též Komenský sám, jakkoli se pokládal za nejmenšího z posledních lidí, veden jsa jedině touhou prospěti mládeži. Které zřetele ho při tom vedly, vykládá v II. části předmluvy na Bránu. ▭

Za přední zásadu didaktickou zajisté pokládá, by *rozum a jazyk vždy se vzdělávaly souběžně,* aby každý žák řádně dovedl vyložiti, co rozumem chápe. Proto považoval za přední požadavek chystané knihy, aby v ní zahrnuty byly dle přirozeného rozvoje všecky hlavní věci na světě, pro snadné pochopení mládeže sestavené v přehledné celky; co se tedy jazykem vykládá, to aby zároveň představovalo se rozumu. ▭

Druhou důležitou úlohou stanovil si Komenský přirozený rozvoj jazyka, aby totiž všecky ty věci označeny byly svými *původními názvy,* slova pak takto získaná by postavena byla na místo, kam dle zvyku a pořadu věcí opravdu náleží. Při tom jako u věcí, tak ani zde nemělo nic důležitého býti pominuto. ▭

Získav takto asi 8000 slov, sestavil z nich tisíc vět, počínaje prostšími a konče obšírnějšími o několika členech, aby také v tom

oboru byl postup náležitý. Při tom žádné slovo nemělo se v osnově opakovati, vyjímajíc částice a slova významu sponového, jakož i taková, jež při stejném výrazu měla různý význam (homonyma). Jazykové stránce spisovatel ještě posloužil tím, že dle možnosti dbal odchylného rodu jmen podstatných, zvláštností v časování sloves atd. ▭

S tím tekstem latinským souběžně upravil též *český tekst*, který se má pro potřebu školskou také vydati. ▭

Chystá zároveň *etymologický slovník* jazyka latinského, z něhož by byla patrna netoliko příbuznost jednotlivých slov, ale i původ kořenů, jsou-li totiž skutečně latinské či od jinojazyčného (řeckého nebo dokonce hebrejského) slova odvozeny. Sestaviti zároveň zamýšlí k tomu stručnou *fraseologii* a přehlednou *mluvnici latinskou.* ▭

I naděje se Komenský, že kniha v této podobě prozatím stačí, nežli vznikne něco dokonalejšího, jakož i on sám již má též některé myšlenky lepší. ▭

Že by dílo mohlo se též nazývati *„Semeništěm jazykův a umění"* (Seminarium linguarum et artium), spisovatel soudí z toho, jakou měrou se v něm stejně dbá věcí jako jazyka, t. j. pro mládež veliká směsice věcí uvádí se v přehledný jakýsi celek, tak že může z toho vzniknouti skutečný základ opravdové moudrosti, pro jazyk pak, jenž záleží rovněž z nekonečného množství slov, položeny tu jsou pevné kořeny, aby z nich mohl vyrůstati. A poněvadž si je spisovatel při prvém pokusu toho druhu vědom některých nedostatků, žádá vydavatelů jiných, aby před opětným otiskem jeho díla s ním se poradili, tak že by na něm mohly se provésti potřebné opravy. ▭

Předmluva slavné té Brány lešenské má datum 4. března 1631. ▭

Celkové znění podáno bylo u nás již několikráte, také původní český tekst z r. 1633 prof. Jos. Šmaha nalezl a vydal v České Škole r. 1895. ▭

Osnova díla dle postupu kapitol jest asi tato: Po úvodě (I.) Komenský vykládá stručně původ světa (II.), potom o živlech (III.) vůbec, o obloze (IV.), ohni (V.), úkazech povětrných (VI.), o vodách

(VII.), o zemi (VIII.), o kamení a kovech (IX., X.), o rostlinstvu (stromech, bylinách a keřích, XI.—XIII.), o živočišstvu (ptácích, rybách, dobytku, šelmách, plazích, o hmyzech, XIV.—XIX.), o člověku (těle a jeho údech, o nemocech, o smyslech vnějších a vnitřních, o mysli, o vůli a citech, XX.—XXIX.), o řemeslech (počínajíc zemědělstvím a jeho výrobky, o dopravnictví a kupectví, oděvnictví, o stavbě a stavebních řemeslech, XXX.—LIII.), o rodině (LIV.—LVI.), o hospodářství (LVII.), o městě a jeho částech (LVIII.), o chrámu, církvi a pověrách náboženských (LIX.—LXI.), o soudnictví (LXII.—LXIV.), o království, o míru a válce (LXV. až LXVII.), o škole a učení (o museu, o svobodných uměních, o jiných vědách (LXVIII.—LXXXI.), o mravech a ctnostech (LXXXII. až XCIV.), o hovorech učených (XCV.), o hrách (XCVI.), o smrti a pohřbu (XCVII.), o prozřetelnosti Boží (XCVIII.), o andělích (XCIX.), závěrek (C.)

Pokud se týče předloh a *originality* této Brány, odkazujeme na obšírnější vývody v Pedagogických Rozhledech r. 1906 (v čísle březnovém), o příčinách úspěchu díla toho bylo promluveno v témže časopise r. 1907.

Neobyčejnému *rozšíření Brány* nasvědčují netoliko četné otisky a překlady do různých jazyků, pořizované většinou muži, kteří o pokrok školství se zajímali, ale také korespondence s přehojnými učenci, kteří se dožadovali rady v příčině užívání nebo vyslovovali svůj souhlas, až se toho Komenský ulekl, neboť, jak dosvědčuje, nemohl s dílem svým sám dosíci takových úspěchů, jaké ohlašovali jeho přívrženci. (Předmluva k Methodě jazyků nejnov., odst. 21.) Proto přemýšlel raději o tom, jak by bylo lze, učení latině ještě zdokonaliti, zejména ulehčiti žákům první začátky jeho.

Záhy zajisté pozoroval, že pro začátečníky je toho, co se jim Branou ukládá, i po stránce věcné i po stránce slovné příliš mnoho, že tedy třeba obojí ještě více omeziti. Proto jal se r. 1632 skládati *„Předsíň“* ku Bráně (*Januae linguarum reseratae Vestibulum, quo primus ad latinam linguam aditus tirunculis paratur,* „Předsíň Brány jazykův otevřená, jíž se zjednává začátečníkům první přístup k jazyku latinskému“).

Předmluva k tomuto spisku má datum 4. ledna 1633, a spisovatel v ní praví, že uváživ obtíže Brány pro začátečníky, chtěl jim uchystati nějaký přístup ku Bráně a že zprvu byl na rozpacích, neměl-li by tomu dáti tvářnost několika dětských rozmluv, z nichž by se lépe seznámili s latinou. Ale rozhodl se přece zůstati v celku na formě Brány, protože se nejedná předem o latinské žvatlání, ale o skutečné porozumění věcem a označení jich pravými jmény.

Proto vybral asi tisíc obvyklejších slov latinských a sestavil je v kratičké věty, často jen o dvou slovech. V I. kap. ke jménům podstatným připojil za doplňky přídavná, ve II. kap. klade přísudky dějové, v kap. III. užil zvláště částic a mimo to číslovek. Tím učiněna vlastně jakási koncese jazyku, ačkoli obsah těch větiček vybrán v celku z Brány. Pak teprve následují (v kap. IV. až VI.) výklady o věcech z nejbližšího žákova okolí (ve škole, doma, v městě a okolí jeho), posléze místo jiných pravidel o slušném chování připojena kapitola (VII.) o ctnostech. Všech slov užito ve významu prvotném, tu onde úchylka od slovosledu latinského vyhověti chce jazyku národnímu, a to zde *němčině.* Také na tom základě i některé odchylky od latinské skladby lze znamenati, aby žáci nabyli pro latinu jistějšího podkladu v jazyku svém vlastním. Účelem té knihy bylo, aby se odtud začátečníci naučili latinsky čísti, aby poznali významy slov tu obsažených, posléze aby si také celé věty vštípili v paměť a měli tedy jakousi předpravu k obsahu Brány.

Pokud se týče cvičení jazykového, žáci mají jména I. kap. skloňovati pomocí otázek, a to v celých větách, napřed podstatné s přídavným stejnou koncovku mající, potom různou, aby znenáhla v tom nabyli jakési obratnosti. Časování položiti se má základ hlavně jen v čase přítomném.

Na ukázku, jak Předsíň asi byla sestavena, podáváme tu český překlad předmluvy a věty z jiných částí:

Předmluva.

1. Pojďte, chlapci, učte se latinskému jazyku, krásnému a uhlazenému.

2. Chápejte jej podle své schopnosti. ▭
3. Též různé věci, moudrosti semena. ▭
4. Bůh vám pomůže, učitelé vás budou milovati, jiní vás budou chváliti, sami budete míti radost. ▭
5. Je-li počátek těžký, střed bude snadný, konec příjemný. ▭

Kap. I. má nápis: *De Accidentibus rerum* (O přimětcích věcí, obs. větu 6.—62.) 6. Deus est aeternus, Mundus temporarius (Bůh jest věčný, svět časný). 7. Angelus immortalis, Homo mortalis (anděl nesmrtelný, člověk smrtelný) atd. ▭

Kap. II. (věta 63—180.) má nápis: *De Rerum actionibus et passionibus.* (O činnostech a trpnostech věcí). Odtud ukázkou buďtež

Děje rostlin.

74. Rostlina roste, list se zelená, květina kvete. ▭
75. Plod zraje; a abys jej utrhl, ohni větev; ▭
76. ať jsou to jablka či hrušky, švestky, třešně, mišpule atd.
77. Ořech obsahuje jádro. ▭
78. Cibule a česnek silně voní; růže příjemně; dosna jest bez vůně. ▭
79. Kopřiva pálí, bodlák píchá. ▭

Kap. III. jedná *De Rerum Circumstantiis.* (O okolnostech věcí, v. 181.—245.) a obsahuje příslovce (181.—211.), předložky (212.—229.) a číslovky (230.—245.), na př. 232. Dva jsou zákony, Starý a Nový; 233. tři osoby svaté Trojice; 234. čtyři evangelisté atd. ▭

Kap. IV. má nápis: *„De rebus in Schola* (O věcech ve škole, v. 246.—277.) na př. 268. Gramatik mluví, 269. Dialektik dokazuje, pravdu ode lži rozeznává. 270. Řečník mluví ozdobně atd. ▭

V kap. V. jedná se *De rebus domi* (O věcech doma, v. 278.—320.). ▭

Kap. VI. obsahuje výklad *De rebus in Urbe et Regione* (O věcech v městě a v krajině, v. 321.—359). ▭

Kap. VII. spisovatel zahrnul stručnou mravouku, *De virtutibus* (O ctnostech, v. 360.—412.) ▭

Ve větách 413.—427. podán posléze závěrek *(Conclusio)*, jenž končí stručnou modlitbičkou, povzdechem k Bohu. ▫

Jakkoli knížka tato dosti záhy byla překládána v cizí jazyky a otiskována v různých místech, přece nedosáhla rozšíření ani obliby takové jako Brána.[1]) Patrně znamenala se při ní jakási nucenost vzhledem k methodickým neúspěchům spisovatelovým. Hojnější užívání její připadá nejvíce po smrti spisovatelově, a to především v Uhrách, kde tištěna i s českým tekstem. ▫

2. Pro náležité pochopení zásad, jimiž se Komenský ve svém vyučování jazykovém řídil, třeba po tomto úvodě zmíniti se několika slovy též o tom, jaké *postavení v řadě předmětů* vyučovacích dle názorů jeho zaujímá vůbec *jazyk*. ▫

Proti vědám a uměním (obratnostem), jež jsou v učení školském skutečně účelem, naučení jazykům není samo sobě cílem, neboť ani jazyk sám není předmětem poznání, ale pouze „nástrojem k čerpání vzdělanosti a sdílení s jinými" (instrumentum eruditionis hauriendae aliisque communicandae, Didakt. Vel. XXII, 1). O tom tedy, třeba-li se naučiti kterému jazyku, rozhoduje především prospěch z učení toho plynoucí. Každý člověk naučí se zajisté především své mateřštině, protože bez ní nemohl by se stýkati s krajany, pro styky s národy okolními pak jazykům cizím potud, pokud mu toho třeba. Jazyk latinský však musí býti předmětem bedlivého studia, třeba se mu naučiti dokonale a od základů, neboť je to jazyk lidí učených, mimo to jím sepsány jsou všecky knihy učené. Neobejde se tedy bez latiny, kdo chce dojíti vyššího vzdělání. Z jiných jazyků theologové potřebují ještě řečtiny a hebrejštiny pro pochopení původních tekstů písem sv., lékaři řečtiny a též arabštiny, neboť základní knihy toho umění sepsány jsou v těch jazycích. Ale ovšem tak důkladně znáti ty jazyky jako latinu nikterak netřeba. ▫

Nevábí tedy nikterak Komenského formální dokonalost ani přesnost skladby v latině, se žáky nechce čítati literatury starořímské, obsahově i formálně nad středověké spisy značně vyni-

[1]) Viz o tom článek Jos. Šmahy v Besedě učit. r. 1887 a r. 1888, kde líčí rozšíření této Brány v Německu a v jiných zemích západoevropských. ▫

kající, účely snah humanistických přirozeně jsou mu cizí, může-li spisům těm vytknouti nedostatky věcné, protože zvláště vědy přírodní v té době málo byly vyvinuty. Jemu také spisy staré jsou tedy jen prostředkem ku poznání věcnému, a tak může vystoupiti proti pouhé četbě básníkův a dějepisců, nedbá-li se zároveň stránky věcné. Není tedy ani vlastní jeho latina nikterak klasická, protože neváhá užívati slov nově utvořených ani slov řeckých, kde mu původní jazyk nepostačuje. ▫

Odtud si vysvětlujeme, proč usiluje tolik o zkrácení doby učení jazykového, proč dožaduje se časného přechodu ke knihám věcným, proč naléhá na učení hlavně ze souvislých vět, z celých textů, vystupuje zároveň proti četným a nesrozumitelným .pravidlům, z nichž se do té doby latině učilo. ▫

Toto vylíčené stanovisko rozhodovalo u Komenského především při skládání uvedených knih, a obecná nechuť k dlouhému studiu latiny, jak se tehdy ve škole pěstovalo, dala mu ve všem všudy za pravdu. ▫

3. Vysloviti se o svých knihách k latině spisem soustavným Komenský měl příležitost r. 1637, kdy obec Vratislavská zavésti chtěla do svých škol Předsíň a Bránu, pročež dožadovala se na něm souvislého výkladu o tom, jak nejlépe těch knih užívati, aby se došlo s nimi žádoucího cíle (Věječka moudr. 44, Opera didact. omn. IV, 49). ▫

Předmluva toho spisu má datum 22. prosince 1637, patrně tedy spis byl skládán ve druhé polovici toho roku. Části přímo z latinské Didaktiky přejaté nasvědčují tomu, že pracován byl na rychlo, neboť právě z těch let pochází ještě řada jiných děl Komenského. ▫

Ve věnování, které tuto stojí jako předmluva, Komenský poukazuje na potřebu zkráceného učení latiny, velebí pak Vratislavské pro jich péči o školství. Není to chvála marná, neboť zachovalo se již ze stol. XVI. dosti zpráv, že obec ta měla spořádané školství, také celé řády školské z toho města nasvědčují tomu, že o pokroky v učení byla tu náležitá starost. ▫

Rozpravu samu Komenský rozdělil ve dvě stejné části, z nichž každá obsahuje 150 odstavců. První nazvati lze *věcnou*, druhou

methodickou. V první vykládá, jak třeba vůbec zříditi učení latiny, aby se v něm došlo náležitého cíle, ve druhé teprve odpovídá k dané otázce, jak povedou si učitelé ve škole, aby též knihami jeho (Předsíní a Branou) došli žádoucího cíle. ▫

4. V první části věcné sděluje, že od vydání Brány až do této doby, tedy plných šest let, vyčkával úsudkův o svém díle, jež byly celkem trojího druhu: veliká většina učenců přijala knihu s nadšením, protože v ní shledávala přirozený postup jazyka i věcí, a hned otiskovala i dále překládala tento jazykový spis (4. 5.). Jiní činili výtky, třetí pak nenahlíželi prospěchu z jeho užívání a vyčkávali, bude-li upraven stručněji a přiměřeněji (7. 8.). Komenský neháji svého díla, ba je povděčen za výtky, protože zajisté budou se též jiní lidé snažiti, aby podanou myšlenku zdokonalili. Pro ty pak, kdo nevědí si s knihou jeho rady, podati chce úplný návrh, jak ji užívati. Ale před tím pokládá za povinnost svou odůvodniti, proč právě tak sestavil své spisy, a co vše bude potřebí k nim ještě dodati (14. 15.). ▫

I chce tedy promluviti: o cíli svých pokusů; o prostředcích k cíli tomu vedoucích, o způsobu, jak těch prostředků užívati (16.). ▫

Za *cíl* staví studium latiny snadnější, rychlejší a prospěšnější, aby se mládež záhy mohla obrátiti ke spisovatelům a z nich nabývala poznání věcí božských i lidských (17. 18.). ▫

Moudrost záleží ve znalosti věcí; proto učení jazykové musí vždy a všude býti spojeno s poznáváním věcí (19.—24.). Dle toho jsou bezcenné všecky knihy, které dotud učily pouze marným slovům, jako všeliké starší slovníky. Jazyku se učí jedině správně ze spisovatelů věcných (31.), a to arci vybraných. ▫

Ale zavésti chlapce ihned v takovéto spisovatele není možno, spíše musí předcházeti jakási příprava k tomu, protože vše ve světě se děje náležitým postupem (38.—44.), a tak je to i s obratností jazykovou. ▫

Také však ty *přípravné knihy* budou různé dle stupně znalosti, pro který jsou především určeny. Ty stupně Komenský stanoví čtyři: dětský, pacholecký, jinošský, mužný. V prvním hledí se mluviti jakkoli, totiž jak právě dítě dovede, ve druhém na zá-

kladě původního významu slov, ve třetím užívá se již rozličných ozdob, ve čtvrtém na základě odborných vědomostí mluví se rázně a odborně (47.). Pro každý ten stupeň bude jedna kniha základní a vedle ní jiné pomocné. ▭

Knihy ty dle názvů částí příbytku Komenský nazývá: *„Předsíň“* (Vestibulum), *„Brána“* (Janua), *„Obydlí“* (Palatium), *„Pokladnice“* (Thesaurus). Pro každý ten stupeň bude především *souvislý tekst*, k němu potřebná *pravidla mluvnická*, posléze *ukazatel obsahu*, aby se žák v látce své knihy vyznal (59.). Důvodem toho postupu jest, že se žáci budou učiti na příkladech, k nim potom seznají jasná a srozumitelná pravidla, posléze aby se kdykoli vyznali ve vší látce knihy, třeba jim též seznamu slov. ▭

Předsíň skládati se bude z nevelikého počtu větiček, v nichž obsaženo bude několik set neznámých slov, k tomu pomůckou budou přehledy časování a skloňování a slovníček podaných tam slov (62.). ▭

Brána obsahovati bude všecka obvyklejší slova latinská, sestavená ve snadné věty, při čemž každé slovo bude v prvotním významu položeno, a to na místě, kam by dle přirozeného vývoje věcí náleželo. K tomu připojena budou krátká a zřetelná pravidla mluvnická, pojímající jazyk v pravidelných jeho tvarech; ovšem i ta budou se vztahovati jedině k tekstu Brány. Místo seznamu slov připojen bude slovník etymologický, sestavený na základě kořenův a jejich odvozenin (63.—67.). ▭

Obydlí čili *palác* latiny podávati bude již ozdobnější a zvláštnější rozvedení těch věcí, které v Bráně vykládaly se prostě, poněvadž hlavním účelem tu bude předkládati jazyk v umělé jeho podobě. Dle rozvoje a poměru tohoto jazyka k básnickému pak Komenský dožaduje se čtverého stupně ozdob: 1. Obydlí čili *paláce slohu listového,* který sice blíží se obvyklému způsobu mluvení, ale přece tu onde užívá již některých figur řečnických a frasí v přeneseném významu. 2. *Paláce slohu historického,* v němž užívá se již leckde ozdobného způsobu mluvení, mimo to vkládají se celé řeči; vůbec na povznesení slohu věnuje se tu již větší péče. 3. *Paláce slohu řečnického,* jenž si zalibuje ve všech možných ozdobách a užívá také svého zvláštního rhytmu.

4. *Paláce slohu básnického*, a to jednak epického, jednak lyrického a tragického, což znamená pro Komenského vrcholné umění slovesné. K tomu připojí se ovšem nauka o nepravidelnostech a zvláštnostech jazyka, jakož také nauka o řečnictví (rhetorika), která po daných příkladech zavede mládež v samu theorii toho umění (68.—74.). ▫

Pokud se týče první části obydlí toho, z obsahu Brány dle počtu kapitol sestaví se tolikéž listů, v nichž obsaženy budou všecky předpisy, potřebné ke skládání listů; k tomu družiti se bude stručná theorie (75.). ▫

Ve druhé části táž látka sestavena bude ve vypravování formy rozhovoru, aby se u žáků povznesla pozornost a zároveň navedl se způsob, jak o všelikých věcech učeně rozmlouvati (doklady k tomu bráti lze také ze starých spisovatelův, 76.—83.). ▫

V části řečnické látka Brány podávati se bude ve formě přednášek, a to s použitím výrazův a výroků z nejpřednějších řečníků starověkých. Citáty ovšem budou při tom přesně označeny, aby se vidělo, jakých obratů který spisovatel používal. K tomu připojí se stručná nauka o řečnictví (84.). ▫

Část básnická podávati bude ukázky slohu básnického z týchž oborů, jaké podává Brána, pokud možno vybrané ze starých básníků, jak už příklad toho podán. K tomu připojena bude stručná poetika. Žáci ovšem budou odtud poznávati rozdíly mezi slohem řečnickým a básnickým a získají zásobu dobrých obratů, jakých v době studií potřebují (85.—87.). ▫

K celé té knize připojen bude fraseologický slovník, jenž poučovati bude o tom, jak obměňovati každé prosté slovo latinské pro vyšší potřebu slohovou; poukazovati se ovšem zase bude především na celý tekst Brány (88.—90.). ▫

Pokladnicí posléze budou spisovatelé latinští, kteří věcně vykládají o všech těch látkách, k nimž přípravou byly předcházející právě knihy. Nestačí na to spisovatelé, zavádějící jen ve sloh, protože Komenský chce opatřiti mládeži opravdové poznání věcné, nikoli pouze obratnost slovnou. ▫

K tomu se žáci přiučí jako *základům historie literární* životu a obsahu spisů nejlepších spisovatelů, kteří psali o té neb oné

věci, aby pak na tom základě mohli se na akademii věnovati již studiu skutečně odbornému (112.—113.).

Místo slovníka obyčejného na tom stupni žákům dán bude *slovník věcný*, který by dle nejlepších spisovatelů podával o každé věci to, co třeba o ní hlavního věděti, tedy jakýsi *slovník naučný* (117.—119.), který by byl základem vševědy křesťanské, o niž právě tehdy Komenský nejvíce usiloval. Dílo takové sestaviti spisovatel sám klade si za úkol (123.)

Pokud se týče Obydlí čili Paláce latiny, Komenský obrací se na *Davida Vechnera*, učitele ve Zhořelci, by provedl je na tom základě, kterým počal.

Ten totiž z V. kapitoly Brány, ve které se jedná o ohni, provedl několikeré obměny slovesných druhů, jak si je představoval na doplnění prvních knih Komenského, aby nauka o latině byla úplná.

Tak mezi Předsíní a Bránu vsunul „*Práh*“ (Limen), i podává jej ve způsobě rozmluvy mezi Ondřejem a Juditou, k čemuž připojil též tři citáty z písma sv., k téže látce se vztahující.

K větám *Brány* připojuje dvě bájky, o jiskře plamenem do výše vyhnané a o člověku, jenž chtěl hořící slamou ve své chyši zaháněti mouchy a z neopatrnosti zapálil si chýši.

Jako část třetí položil *Síň* (Atrium), kde klade rozmluvu mezi Pyrodem, synem Kilikovým, vynálezcem křesadla, a Cajem Carbonem, řečníkem římským, o požáru v městě, na který se právě dívají. Připojeny jsou dvě paraboly (podobenství) a dvě hádanky, z vlastností ohně vzaté.

Část čtvrtá, *Odeum* (místo ku provozování her musických), představuje se jako přednáška o ohni na základě filosofie Zenonovy, který také za hlavní základ přírody pokládal oheň, zvláštním, soustavným způsobem postupující ke tvoření. Připojen list, ve kterém rozmanitých výrazů z ohně vzatých užívá se obrazně.

Poslední část, *Svatyně* (Adytum) podává se ve způsobu filosofické rozmluvy mezi Prometheem, jenž na nebi odňal bohům oheň a donesl jej lidem, Amfiaraem, vynálezcem věštění z praskotu plamene, Vulkanem, bohem ohně a umění kovotepeckého, a Pyrakmonem, sluhou jeho. Připojeno jest ohrazení proti tomu,

co staří filosofové hlásali, že prý někteří živočichové rodí se v ohni (salamander — ohnižil).

Více však než tento „Prvopočátek chrámu latiny“ (*Proplasma templi latinitatis*) David Vechner nikdy nesepsal, a co tu podáno, ukazuje, že by kniha jeho, pro třetí stupeň latiny určená, zajisté byla vypadla neobyčejně rozsáhlá, když o tak malé kapitole Brány (v tekstě Komenského 9 řádků jednoho sloupce) sepsal toho dodatku rozvedeného 19 sloupců foliových (totiž 9 a půl stránky). V Atriu Komenského z r. 1652 táž látka zaujímá pouze jeden sloupec. Proto přirozeně již pro tuto ukázku Komenský se dožaduje, aby sestavení této části bylo prosté, jednodušší, nežli ji Vechner vymyslil (132.).

Po třech stupních přípravných teprve dospěti se mělo k četbě spisovatelův, a to především věcných, t. takových, kteří by neučili pouze latinskému slohu, nepodávali pouze látky cvičebné pro psaní listův a skládání veršů, jak se dotud dělo, nýbrž kteří by zaváděli též v poznání věcné (134.).

Počátek v té příčině učinil *Jan Rave,* profesor v Geře, vydav pod názvem *„Pokladnice“* (Thesaurus) pro první čtení latinské s poznámkami a ukazatelem *Cornelia Nepota,* jenž byl určen ke zdokonalení slohu (136.).

Pokud se týče dob, jež určeny byly ve škole jednotlivým stupňům, Komenský přiděluje Předsíni půlletí, Bráně rok, Obydlí půldruhého roku, spisovatelům tři léta. Tím prošlo by šestiletí, určené v Didaktice latinské škole (146.). Ovšem bylo by lze tu lhůtu ještě rozšířiti.

5. Ke každému stupni bude třeba přidati návod, jak knihy užívati, a spisovatel učiní to pro své knihy obě, poněvadž leckdo neví, jak s nimi si vésti (148.).

Obecná část methodická obsahuje 35 odstavců (151.—185.) a podává dle Didaktiky latinské hlavní pravidla vyučování školského. Týkají se objemu učiva, rozdělení práce mezi žáka a učitele, objasňování učiva názorem, vzdělávání rozumu, ruky a jazyka, zvláště při učení jazykovém, dále poměru mezi příklady a pravidly, postupu od jedné látky ke druhé, pevnosti základů každého učení, a co s tím ještě souvisí (151.—170.). V odst. 171.—185.

pak opakují se z XIX. kap. Didaktiky Veliké (Probl. I., odst. 16.—30.) hlavní *zásady vyučování školského*, t. j. takového, při kterém učitel zároveň vyučuje všecky žáky. Důraz při něm klade se na stejné vzdělání předběžné u žákův a stejný vstup do školy, mimo to na vzbuzení pozornosti jako základu dobrého výsledku (171.—185.). ▫

Po úvodě tom o základech didaktických vůbec následuje dvojí *poučení zvláštní: a) methodika užívání Předsíně* (186.—236.), *b) methodika užívání Brány* (237.—300.). ▫

6. Za cíl prvního stupně učení latiny Komenský stanoví především poznání *vnější stránky jazykové, výslovnosti a správného psaní*, potom *prvních základů pravidelné mluvnice*, posléze s poznáním nejobvyklejších slov spojené *vyjadřování nejprostších pomyslů* slovem i písmem. ▫

K dosažení toho cíle dožaduje se vedle psaného tekstu náležitého *výkladu o výslovnosti a psaní* latiny, příslušného k latinským větám *překladu v jazyku mateřském, vzorců skloňování a časování*, posléze jen německého *ukazatele* slov (187.). ▫

Knihu tomu stupni určenou k dokonalému osvojení bude třeba probrati desetkráte; to pak prováděti se bude tím způsobem, že hodiny vyučovací dopolední věnují se výkladu slovnému, tedy pochopení a pamatování obsahu, odpolední pak písemné cvičbě jazykové a ovšem též slohové. ▫

Při 1. čtení tekstu Předsíně dbáti se bude především správného čtení a výslovnosti; proto učitel nejprvé sám předčítá tekst pomalu a zřetelně i připojuje všude pravidla o tom, jak třeba to ono písmeno dle zásad latiny čísti. Žáci čtou větu za větou po něm. Co pak se dopoledne přečtlo, žáci pod dozorem odpoledne zapisují (190.—195.). ▫

Při 2. čtení připojí se již výklad obsahu knížky tím způsobem, že napřed poví se věta jazykem mateřským a pak teprve latinským, při čemž učitel připojuje na osvětlení nějaký kratší zajímavý výklad. S německým tekstem opět budou totéž vždy odpoledne opisovati (196.—204.). ▫

Při 3. čtení napřed bude se podávati latina, po ní teprve jazyk mateřský, aby se tím poměr mezi oběma jazyky lépe

ukázal. K tomu připojí se písemné cvičení téhož způsobu (205.—208.). ▫

Při 4. probírání třeba již zkoušeti, umějí-li žáci jednotlivé věty dle tekstu latinského vyložiti jazykem svým a dle mateřského pověděti latinsky. Opakuji si to již před hodinou a pak se táž látka zkouší. Změn jazykových ovšem při tom ještě není, každé slovo zůstává neproměněným prvkem (látkou jazykovou) dle latinského tekstu (209.—212.). ▫

Teprve při 5. čtení získané látce dodává se forma; učitel zavádí žáky ve skloňování jmen, při tom zároveň jim ukáže vzory, na něž třeba stále hleděti, aby se jimi řídili, a vysvětlí stručně rozdíl mezi jmény a slovesy. Skloňování samo díti se bude ve větách a na základě pádových otázek, jež učitel napřed žákům objasnil, a to nejprv u jmen podstatných samých, pak se skloňují s přídavnými pospolu. Písemně provádí se totéž cvičení pod učitelovým dozorem každého odpoledne (213.—219.). ▫

Při 6. probírání žáci učiti se budou časování v rodě činném a středním (220.). ▫

Po 7. čísti se bude tekst za tím účelem, aby si žáci již uvědomili ohýbání každého slova pořadem, zároveň se přibere časování rodu trpného. Na základě slov takto poznaných bude již lze žáky zaváděti ve skutečný cvik jazykový, aby ze slov poznaných tvořili si samostatné větičky, jichž mohou také ústně ve vzájemném styku používati (221.—223.). ▫

Při 8. probírání žáci mají znáti již souvisle tekst Předsíně zpaměti, aby jej uměli citovati v delších odstavcích a odkudkoli. Písemně proměňují zároveň věty dle čísla (224.—225.). ▫

Po 9. přistoupí se již ke skutečnému zkoušení látky tolikrát probírané, při čemž bude žákům dokázati, že znají ohebné části řeči a rozeznávají je od částic, při tom každé slovo umějí správně ohýbati. Cvičení slohová záležeti budou z přeměny sloves, a užiti lze tu již souvislých úloh, ukládaných jazykem mateřským, jež budou žáci překládati do latiny (226.—229.). ▫

Posléze po 10. žáci budou vespolek závoditi, kdo probranou látku zná dokonaleji. Za úlohu písemní dá se žákům látka Před-

síně v nové úpravě, na př. jako dopis nebo vypravování, aby počali neodvisleji od prvotného tekstu daná slova posuzovati; ovšem nebude dovoleno užívati jiných slov, nežli která jsou podána v tekstě původním. K tomu přispěje na konci připojený seznam slov, a to jen v jazyce mateřském (230.—233.). ▫

7. Po náležitém osvojení tekstu Předsíně žáci takto připravení zavedeni budou již do *Brány*, jejímž cílem Komenský stanoví, aby *porozuměli obyčejnějším slovům latinským*, aby rozeznávali *jejich etymologii*, t. j. znali prvotní jejich význam, aby dovedli *vyjadřovati se ústně i písemně správně* o věcech, kterým rozumějí (237.). Poznání původního významu slov jest zajisté prvním základem výmluvnosti (244.). ▫

Kromě tekstu Brány k dosažení cíle toho povede *etymologický slovník* a *mluvnice latinská*, dle požadavků didaktických náležitě upravená (252.—254.). ▫

Také Bránu bude třeba pro náležité osvojení probrati celkem desetkráte (255.). ▫

Při 1. čtení, jež má za účel první přehled přes celou knihu, pročež se vždy čte napřed věta jazykem mateřským a pak hned latinským, dbáti se bude hlavně správného čtení a výslovnosti latinské. Odpoledne pak žáci budou knihu opisovati v jazyku latinském i mateřském; utvrzují se tím ve psaní a zároveň v pamatování, jako vůbec při čtení třeba vždy užívati též péra. Mluviti dovoluje se jim jen latinsky (256.—259.) ▫

Při 2. čtení dbáti se bude především toho, aby žáci vyrozuměli obsahu věcnému Brány. Proto jim učitel přiměřeným způsobem každou kapitolu vysvětlí a doplní, co by se kde při pouhé četbě zdálo nejasným (260.—265.). Tu ovšem přistoupiti může již také skutečný názor. ▫

Po 3. proběře se Brána pro snadnější a úplnější pochopení věcí a slov, že bude žák nucen pověděti, po případě i vyložiti význam každého slova latinského. Učitel poví větu latinsky, a žáci musí ji vyložiti svým jazykem, časem také věcně, ovšem dle domácího opakování. K tomu žáci opisují z mluvnice ku Bráně část tvaroslovnou (267.—268.). ▫

Při 4. probírání žáci osvojí si nepravidelnosti v tvarosloví,

zvláště pak u sloves minulý čas. Pravidla k tomu příslušná žáci opisují pravidelně odpoledne (269.—270.)

Probíráním 5. dosáhne se poznání etymologie slov obsažených ve Bráně, ovšem pomocí etymologického slovníka, který ku Bráně bude připojen. Ten také žáci pro úplné osvojení opisují v hodinách odpoledních (271. 272.).

Při 6. čtení žáci všímati si budou slov stejného znění a různého významu (homonym a paronym), k čemuž bude také zvláštní stručné pojednání při Bráně, jež si žáci vštípí v hodinách odpoledních opisováním (273.—274.).

Skladba větná probírati se bude se žáky při 7. čtení Brány, a to dle zvláštních pravidel, k tomu tekstu připojených. Ta pravidla s připojenými příklady budou opět žáci odpoledne opisovati (275.—276.).

Předmětem 8. četby bude pravopis a prosodie, t. j. správné psaní latinských slov a zároveň i kvantita slabik jejich, zároveň i celý rythmus latinského jazyka. Spojí se s tím též souvislé opakování tekstu Brány. Pravidla pravopisná i prosodická budou předměty cvičení písemného (277.—279.).

Rozbor obsahu Brány otázkami a odpověďmi bude předmětem 9. probírání Brány, aby žáci osvojili si jaksi logický postup a rozvoj myšlení. A co konají dopoledne ústně, to budou opět odpoledne prováděti písemně (280.—283.).

Při posledním (10.) opakování žáci budou již vespolek závoditi, kdo z nich lépe si věc osvojil. Za sloh pak určí se samostatnější překlady z jazyka mateřského do latiny, ovšem na základě tekstu Brány, a to ve způsobě povídek, bájek anebo jiných vypravování (284.—285.).

Na konec dožaduje se spisovatel, aby kromě knih těchto, určených tomu oddělení školy, žákům nedostávalo se žádné jiné knihy do ruky, aby se zbytečně mysl jejich nerozptylovala (288.), a žádá o pomoc mužů mládeži příznivých.

8. Jak z obsahu podaného patrno, Komenský honosí se na četných místech, že proti dosavadním pokusům o napravení methody jazykové v latině podává něco nového, čeho potud nebylo. Patrně tedy znal úplně dřívější methodiky a znamenal, že ná-

vrhy jejich nejsou postačitelné, aby všecky závažné chyby minulosti napravily.

Je zajisté podle mínění Komenského pouze vinou methody, že se jazyku celkem tak určitému a na formy nepříliš bohatému, jako je právě latina, za tak dlouhou dobu náležitě nelze přiučiti. Jestliže zajisté starověk učil jazyku tomu jakožto živému, pouhým cvikem a zvykem, třeba nyní nedostatek toho zvyku nahraditi uměle, methodou. Ale starší methoda učebná trpěla některými značnými nedostatky. Nedbala zajisté poznání věcného, čímž se slova stávala pro žáky prázdnými zvuky, nedbala nenáhlého postupu, zavádějíc žáky hned ve spisovatele, jakmile si osvojili mluvnici, ta mluvnice pak obsahovala množství nesrozumitelných pravidel.

Když mužové o školu pečliví uvědomili si tyto nedostatky, pokoušeli se všelijak je napraviti. Někteří z nich svými pokusy došli uznání, spisy jejich se dosti značně rozšířily, tak že podle nich konaly se též s mládeží praktické pokusy, jak patrno na př. ze školy Wolfganga Ratke v Cöthenu.

Komenský znal všecky ty methody dopodrobna, pokud uveřejněny byly tiskem, ba pátral všude, kdekoli o věci doslechl, po knihách poučných toho druhu a obracel se i listy na známé a osvědčené znalce.

Sám rozeznává (v VIII. kap. Methody jazyků) mezi učiteli latiny doby své a předcházející několik směrů:

a) Základů gramatických přidržovala se škola starší, jíž v čele stál Filip *Melanchthon;* odstranila sice ze škol hroznou veršovanou mluvnici Alexandra de Villa Dei („Doctrinale"), ale přece na základě mluvnickém pro latinu nepohnutě trvala.

b) Proti tomuto směru postavili se někteří methodikové, kteří chtěli *na podkladě hotových vět bez pravidel* naučiti jazyku, při čemž by pravidla připojila se teprve dodatečně. Tak *Ratke* tvrdil, že pravidla mluvnická nemohou býti přípravou ani vodítkem pro poznání jazyků, nýbrž pouze utvrzením. Dával tedy žákům do ruky, jakmile se přiučili čtení, Terentia, spisovatele veseloher, aby z něho přiučili se s latinským hovorem i tvarosloví. Z jiného spisovatele podobným postupem žáci jeho přiučovali se skladbě.

Jiní učitelé navrhovali pro mládež upravení celé obce, ve které by všickni obyvatelé užívali pouze latiny, tak že by tím způsobem nahradily se styky s lidmi jazyka latinského. Také Komenský navrhl později v Amsterodamě kolej takovou (*„Latium obživlé“*, Latium redivivum, Opp. did. omn. IV, 75—84.), přesvědčiv se o nejistotě dobrých výsledků také při své přesně upravené methodě. Místo spisovatelů starověkých někteří methodikové navrhovali souvislé texty latinské, na nichž by se žáci přiučili základům latiny ze slov nejobvyklejších, pak teprve mělo se přistoupiti k pravidlům mluvnickým. K nim náležel též španělský jesuita *Vilém Bateus*, původce hibernské „Brány jazyků“, jež dala Komenskému netoliko podnět, ale z veliké části také vzor k jeho práci.

c) Někteří methodikové konečně si přáli, aby mládež napřed probrala *slovník latinský*, pak teprve aby zaváděna byla ve čtení spisovatelů.

Tento čilý ruch v oboru methodiky latiny, jenž počal v 2. pol. XVI. stol. a počátkem stol. XVII. ještě se stupňoval, nemohl ani zůstati nepovědom Komenskému tím spíše, že sám v jinošských letech zakusil trpce nedostatky toho učení. Školy bratrské, do nichž nejprvé chodil, ovšem neměly všude mezi předměty vyučovacími latiny. Zajisté i škola strážnická, ve které Komenský pobýval po smrti otcově l. 1604 a 1605, byla škola pouze česká. Teprve v Přerově od r. 1608 Komenský počal se učiti latině u Tomáše Dubina, učení to pak, jak sám praví (Pansoph. Libri Delineatio, Opp. did. omn. I., p. 442), příliš pozdní podnítilo snahy jeho do té míry, že neustává od toho času sám doháněti zanedbaná léta dětství a uvažovati o tom, jak by jiným lidem v tom oboru pomohl. Nebyla ovšem škola přerovská horší než ostatní, snad i v některých věcech byla lepší, ale trýzně s rozsáhlými pravidly gramatickými ani tu Komenský nebyl ušetřen, proto vrátiv se z ciziny, kde zajímal se velice o pokrok učení, spisoval jako první knihu pro krajany snadnější mluvnici latinskou (*„Grammaticae facilioris praecepta“*, v Praze 1616), patrně na základě vlastní prakse školské, již nabyl jako učitel v Přerově po svém návratě z ciziny. Škoda, že o té mluvnici nevíme nic více,

než co Komenský sám sdělil v listě Petru Montanovi (r. 1661), neboť exemplář její posud nepodařilo se nalézti a sotva se již podaří. ◘

Na škole fulnecké, jíž Komenský řídil jako správce tamější církve, latině se zajisté neučilo, tak že k methodice jazyka toho se vrátiti měl příležitost teprve v Čechách, kde dával radu kazateli Janu Stadiovi, když vyučoval tři syny pana Jiřího Sadovského na zámečku v Třemešné. Učení mládeže z vyšších stavův přirozeně obracelo se velmi záhy k latině, bez níž se šlechta neobešla, i měl tu Komenský příležitost osvědčiti své návrhy na ulehčení toho studia. ◘

Sám vrátiti se musel „do prachu školského" hned po usídlení v Lešně, aby si vydělal na živobytí. Tu pak teprve soustavně jal se studovati methodickou literaturu své doby, tu poznal všecky dosavadní návrhy opravné a rozhodl se proti úmornému studiu na základě pravidel mluvnických. ◘

Základní myšlenky o poměru latiny a jazyků vůbec ku pěstování věd a umění vznikly již v těchto letech, kdy psal českou „Didaktiku" a první „Bránu jazykův", k nímž připojil pak ještě „Předsíni", až r. 1637 po několikaleté praksi sestavil k tomu také dokonalou methodiku v rozpravě Vratislavským věnované. ◘

Když v letech 1642—47 upravoval knihy k učení latiny v Elbinku pro školy švédské, přidal k nim také rozsáhlý úvod, ve kterém pojednává o jazycích vůbec a zvláště o latině jako jazyku vědeckém a soustavně pak promlouvá o užívání svých knih. Je to slavná jeho *„Methoda jazyků nejnovější"* (Methodus linguarum novissima), vytištěná poprvé v Lešně r. 1648, podruhé v II. díle sebraných spisů didaktických (Opp. did. omn. II., sl. 1—292). Ucelenost a přehlednost díla tohoto je podivuhodná, tak že se může v té příčině právem postaviti po bok Didaktice latinské. Avšak nových myšlenek základních o methodě jazykové oproti dřívějším návrhům tu téměř neshledáváme. ◘

Potřetí Komenský své knihy k učení latiny přepracoval pro Uhry v letech 1650—53. A poněvadž tehdy zároveň zakládal v Šaryšském Potoku školy po svých myšlenkách vševědných, jež chtěl míti záhy a úplně provedeny, pečoval přirozeně o nejlepší

výsledek svého učení latiny a k svým knihám naposledy a definitivně upraveným připojil ihned pro učitele návody, jak jich užívati. Zachází v nich do všech podrobností, jichž při nové methodě bylo potřebí, ale i ty methodiky jsou pouze dalším a zevrubnějším rozvedením navrhů původních.

Lze tedy spokojiti se s hlavními vývody rozpravy k Vratislavským, chceme-li poznati a oceniti přednosti a nedostatky methody Komenského, jak vznikla v rysech podstatných již po r. 1631.

a) První základní požadavek, jejž Komenský činí při každém učení jazykovém a jímž postavil se proti dosavadnímu verbalismu ve školách, jest ***požadavek učení věcného***, spojeného s poznáním slov. Nejsou mu zajisté slova nežli pouhými znameními věcí, a kdo poznává pouze slova, nemá vědění skutečného, nýbrž jen zdánlivé. Mínění o všech jazycích vůbec vyloženo bylo již svrchu. Důsledkem jeho jest požadavek, aby mládež s učením jazykovým zasvěcována byla v poznání věcí, a to pokud možno soustavně, že totiž se učitel přesvědčí, zdali věc slovem zahrnutá žákovi je známa, když pak shledá v tom jaký nedostatek, bude jej pravidelně nahrazovati názorem věcným, jen v případech výjimečných také pouhým názorem zrakovým, obrazy.

b) V jazyku slova mají svůj význam vlastní pouze v řeči souvislé, jednotlivě neznamenají mnoho. Proto cvičení v řeči počínati musí *souvislým výkladem*, k němuž ve chvíli potřeby teprve připojí se pravidla mluvnická, ta však opět jen dle skutečné potřeby. Postupu od příkladů ku pravidlům je potřebí proto, že každé učení počíná jednotlivostmi a směřuje ke všeobecnosti, a tak i zde na základě pochopených a osvojených příkladů dobude se jasné a srozumitelné pravidlo. Seznam slov posloužl na prvním stupni nejprvé orientaci v tekstě, na druhém stupni poznání pravého původu slov (etymologii). Teprve na třetím stupni užije se ho také k rhetorické a básnické obměně slov prosaických, v prvotním významu položených.

c) Souběžnost mezi jazykem a věcmi bude záležeti nejen v tom, aby slova byla skutečnými znameními věcí, t. j. aby s věcí dostalo se žákovi též poznání pravého jména jejího. Tento paralelismus půjde ještě dále. Neboť budou-li věty předkládané žáka

zasvěcovati v poznání věcí na světě nejvýznamnějších, pozná při tom zároveň prvotní stav jazyka, jak se ho užívalo při prvním vzniku slov, a může na základě tom se poučiti, jak se jazyk pomocí vidů, figur řečnických i básnických, obrazných výrazův a pod. prostředků skutečně vyvíjel až do nynějšího stavu. ▭

d) Na věcné učení ze spisovatelů žáci budou připravováni ve třech stupních: Poprvé v tom, že poznají některá základní, nejvšednější slova, jichž i v hovoru mohou používati, bavíce se tak o věcech nejbližších; na druhém poznají k obvyklým ve světě věcem prvotní jejich názvy; na třetím poučí se o vrcholích jazyka, jak jich dostoupil ve vzdělané próse i poesii. Posléze k věcným spisovatelům Komenský také chce pořídíti za přípravu pro vševědné knihy *stručný slovník naučný,* aby v něm všech poznaných věcí vyložil pravý původ a také rozvoj. Ten základ jazyka když žáci budou znáti, mohou již přistoupiti k četbě kteréhokoli spisovatele věcného. ▭

e) Významnou novotou Komenského je také, že chce při své reformě latiny vycházeti od základu jazyka mateřského. Proto u svých žáků předpokládá znalost literní formy, čtení a psaní, získanou ve škole se základem mateřským. Na prvém stupni vychází se všude od vlastního jazyka jako věci známé, na níž teprve se učí neznámému. Na druhém stupni dorozumění hned na samém počátku děje se rovněž pomocí jazyka mateřského, jakkoli žáci budou ve stycích užívati latiny. Proto též etymologický slovník vedle latiny bude míti názvy jazykem domácím. Teprve na třetím stupni vychází se od slov známých, prvotných, a přechází se k výrazům přeneseným a obrazným, vše to jen latině, poněvadž původní základ již znají. ▭

Ale Komenský tu pro své krajany chystal dílo, které by jim v jakémkoli případě pro latinu vyhovělo, totiž „Poklad jazyka českého", v němž jazyk svůj chtěl na roveň postaviti jazyku vzdělanců, latině. ▭

Základy, od nichž Komenský vycházel, jsou v hlavních zásadách pravé a stojí posud nepohnutě; ale celá methoda, jíž chtěl vštípiti latinu v celém rozsahu jejím již před četbou klasiků, trvala v oblibě jen potud, pokud encyklopedie vzdělání se po-

kládala za cíl vyučovací, t. j. pokud účel obecného vědění o všech věcech určen byl nejen vybraným některým učencům, nýbrž mládeži učící se vůbec. Odtud si vysvětlujeme, že methoda Komenského ujala se nejvíce v Německu, kde trvala ještě nezkrácena vyučovací latina, kdežto ve Francii a v Anglii toho významu nenabyla, poněvadž tu jazyk mateřský docházel již své náležité platnosti.

Škol německých, jež užívaly knih Komenského, dle výkladu Kvačalova (ve spise „Die pädagogische Reform des Comenius in Deutschland bis zum Ausgange des XVII. Jahrhunderts", II. Monum. Germ. paedag. XXXII, 1904.) bylo několik set, od Dorpatu až po hranice francouzské došla methoda jeho veliké obliby, jakkoli proti neklasičnosti jazykové dosti hlasů se ozývalo brzo po vydání první Brány.

Také návod k užívání těch knih, určený pro Vratislavské, rozšířil se tiskem v několika málo letech. Nejprvé vydán byl ve Vratislavi, nákl. dědiců Davida Müllera r. 1638. V Londýně dal jej vytisknouti přítel Komenského Samuel Hartlib v lednu roku 1639 (s „Předchůdcem vševědy" a s nápisy kapitol Veliké Didaktiky). R. 1644 vše to znovu otištěno v Leydenu, v tiskárně Davida Lopeza de Haro. V sebraných spisech didaktických (Opera did. omn. 1657) podána jest rozprava ta v díle I., str. 345 až 393.

Český překlad první od prof. Jos. Šmahy vyd. (r. 1886) v Bayerově „Bibliotéce paedagogických klassikův", díle II, str. 5—71. Tento překlad prof. Aug. Krejčího, pořízený na základech týchž jako Didaktika, jest druhý.

III. O DIDAKTICE ANALYTICKÉ.

1. Knihami k učení latiny a programem o chystané „Bráně věcí", prvním to spise vševědném, pro poznání věcí obecné chystaném, známost Komenského neobyčejně se rozšířila, tak že dostalo se mu několikerého vyzvání, aby pokusil se myšlenky své prováděti také prakticky.

Přijal nejprvé pozvání anglické, ač dověděl se o parlamentní, oficielní výzvě teprve po příchodu do Londýna. Kolej vševědná, v níž by pracoval pomocí vynikajících učenců, zamlouvala se mu tím spíše, čím více se ozývaly hlasy, že nebude asi jedinému člověku možno vševědné úmysly provésti v těch rozměrech, jak je Komenský naznačil.

Již jmenovány a nabízeny Komenskému pohotové a uprázdněné koleje v hlavním městě a v okolí, kde by mohl zaujmouti vynikající místo, když veliká bouře politická v Irsku všecky ty naděje přerušila.

I nezbývalo mu na ten čas, nežli přijmouti pozvání, které ho v Londýně došlo od Ludvíka de Geer, holandského kupce a švédského dodavatele vojenského, aby zavítal k němu do Švéd, že chce jej i s jeho spolupracovníky podporovati. Posláno bylo pozvání to do Lešna, odtud však vypraveno do Anglie, patrně od rodiny neb od přátel.

V srpnu r. 1642 Komenský dojel do Norköpinku, zavázav se před odjezdem z Londýna přátelům anglickým, že nebude pracovati o ničem jiném, než o dílech vševědných, ani jiného závazku že nepřijme.

Ze sídla Geerova, u něhož se několik dní zdržel, vypraven byl do Štokholma k říšskému kancléři Axelu Oxenstiernovi, jakož i ke kancléři university upsalské, Dr. Janu Skytovi, aby s nimi umluvil program nejbližších prací. ▭

Oxenstierna s Komenským jednal po tři dni: v prvých dvou dnech uvažovali o potřebách školských, při čemž kancléř nacházel v úmyslech Komenského značnou zálibu, třetího dne rozmlouváno také o úmyslech vševědných. I ty slavný státník švédský schvaloval, ale dožadoval se toho pořadu, aby dříve vyhovělo se potřebám školy, a pak teprve od nižších úspěchů že bude lze přejíti k větším. ▭

Nerad zabíral se Komenský do studia jazykového znovu, neboť je pokládal za nepatrnou jen částku svých myšlenek, jež nápadně mizela před velikolepými opravami, které chystal pro všechen svět. Ale dal se do práce v naději, že bude s latinou záhy hotov, a pak že dostane se mu podpory také pro záměry významnější. Přátelé z Anglie činili mu výčitky, a Komenský následkem toho ještě jednou dopsal do Švédska žádaje, by ho ze závazku knih školských propustili; ale na ten čas ovšem marně. ▭

I usadil se s rodinou v pruském Elbinku, pozval si pomocníky a dal se do práce, vzdávaje se na rok i dopisování s přáteli, jen aby co nejdříve nemilému celkem závazku mohl dostáti. Nenadál se ovšem, že věnuje naň při pilné práci celých šest let života.

Pomocníci, jichž měl po sobě několik, málo se osvědčovali, pokoje od různých přátel i nepřátel hrubě nedošel, myšlenky vševědné zabíraly čím dále tím mocněji největší část jeho pozornosti, k tomu podpory slíbené docházely nepravidelně, a když výsledek prací se nedostavoval ihned, provázeny byly výčitkami, ba i hrozbami, tak že ubohý pracovník nucen byl nejen se omlouvati, ale i ohrazovati, že není obyčejným dělníkem za plat, nýbrž samostatným spisovatelem prací, o jaké se ještě nikdo před ním nepokusil. Mimo vše nesnáze jiné během práce dostavovaly se také nové a nové nápady o ulehčení studia latiny, a Komenský dle nich předělával své knihy opět a opět. R. 1646 byl zhruba hotov, a když je předložil komisi, ve Švédsku na přezkoušení jich zvolené, a došel uznání, jal se pracovati o úpravě ještě jed-

nou, zároveň pak za úvod k těmto knihám latinským chystal rozsáhlé dílo, ve kterém podrobně vyložil všecky své myšlenky o jazyku latinském a jeho pěstování, aby žáci záhy a úplně si jej osvojili. Dílo to, rozsáhlejší nežli didaktika latinská, dokončil již v Elbinku, vytiskl pak je po návratě svém do Lešna roku 1648.

Jest to slavná „*Methoda jazyků nejnovější*" (*Methodus linguarum novissima*), stěžejné dílo pro všecky jeho methody jazykové a zároveň vedle Didaktiky nejucelenější spis Komenského.

Ve spise tom umístil nejen všecky svoje vědomosti a názory, týkající se jazykův a jejich učení, ale zařadil do něho též celou svou Didaktiku, v hlavních rysech na nových základech upravenou a požadavkům vědy tehdejší přizpůsobenou, položiv ji sem jako kapitolu X.

O Didaktice totiž, prvotně pro národ vlastní skládané, soud učenců spřátelených nebyl tak příznivý, jak se Komenský nadál, když dílo uchystal latinsky a zejména v polovici druhé podrobil zevrubnému přepracování. Soud Hübnerův o díle tom (viz úvod k Didakt. lat. v I. díle Knihovny pedag. klas., str. LVII.) známe, snad i jiné se mu dosti podobaly, proto Komenský ustal od úmyslu, že by své dílo postavil v čelo chystaných spisů vševědných, a zařadil je teprve r. 1657 v sebraná díla didaktická.

Že však nebylo do té doby jiného spisu, na který by byl mohl odkázati v příčině hlavních zásad vyučovatelských, podnikl práci novou a shrnul myšlenky dříve získané v přehledný celek nového rázu, o němž se zmiňuje v Amsterodamě, přehlížeje dosavadní svou činnost v tom oboru, těmito slovy (*Věječka moudrosti*, odst. 49, Opp. did. omn. IV., sl. 50): „Kapitola X. stopuje tu základy didaktiky s větší rozvahou, nežli se stalo kdy před tím. Tuť nelíbí se obšírnost, ale líbí se získaných pravidel jistota. Chce-li někdo státi se didaktikem od základu, neužije špatně své práce, prozkoumá-li neúnavně, prohrabe a přeříká všecky kusy tu sebrané a každý zvláště, především proto, že se tu nepokračuje způsobem synkritickým (srovnávacím, jako v Didaktice Veliké, což že se nelíbilo všechněm, vyložil jsem v odst. 32), nýbrž analyticky, rozborem všeho toho, co se sbíhá při provádění učení

se a vyučování, a nejvnitřnějším vysoukáváním povahy každé té věci. Ba nepochybuji, že může býti shledáno více pěkných didaktických kaménků, zalíbí-li se někomu při těch myšlenkách se zastaviti." ▫

A ke konci kap. IX. Methody Komenský upozorňuje na postup ve svém díle takto: „Nechť čtenář si povšimne. V Didaktice Veliké stopovali jsme tajnosti tohoto umění synkriticky, pozorujíce postup přírody a umění mechanických při jejich dílech. Tuto již postupovati se bude analyticky, že umění samo vymezíme, rozvedeme je v příslušné jeho části (účel, prostředky a způsoby jednání) a tak vědecky vyvodíme jeho zásady (Opp. didact. omn. II, sl. 93.). ▫

2. V úvodě k celé Methodě Komenský opakuje, čím počal svou rozpravu k Vratislavským. Když totiž vyšla první jeho Brána, která šmahem zaváděna do škol, když někteří učitelé tvrdili, že s ní ve škole dělají divy, spisovateli samému zdálo se to podivno, poněvadž takových úspěchů neměl, ačkoli činil již rozmanité pokusy. Proto uvažoval o věci opět a opět, jak by mohl opravdu takových prohlašovaných zázraků dosíci (Předml. 21.). Nově upravenou methodou posléze doufá, že žáci a učitelé dojdou hravě znamenitého úspěchu (22.). Přednosti nové úpravy shledává v tom, že teprve nyní methoda jeho má: 1. úplný paralelismus věcí a slov, z něhož nabudou žáci pravých pojmů; 2. úplnou a pravou stupňovitost; 3. úpravu tak dokonalou, že snadnou prací dosáhne se všeho (24.). Při tom všude napřed jedná se o to, aby mysli se vzdělávaly k vyrozumívání věcem, potom teprve ať jazyk zvyká vyjadřovati jasné pojmy zřetelně, tak aby raději věci mluvil nežli slova (26.). I doufá, že ta methoda bude působiti jako samostroj dobře zřízený (29.). ▫

Následuje sám spis, ve kterém Komenský jako všude jinde počíná obecným úvodem: Stvořitel dal člověku rozum, řeč a volné konání (I, 5.). Rozum je světlo Boží v člověku, kterým sebe v sobě a jiné věci kromě sebe rozumně a zřetelně poznává (I, 6.). Řeč jest jakýmsi výronem tohoto světla, kterým člověk vykládá, čemu rozumí, i rozumu lidí ostatních (I, 7.). Člověk na světě má se opatřiti známostí věcí, schopností k činům i cvičností v řeči

(I, 15.), proto musí vzdělávati mysl, jazyk i ruku (I, 16.). Také Adamovi vštípeny byly jen počátky rozumu, řeči a umění (I, 18.), a stal se tedy v ráji jen počátek filosofie, filologie i filotechnie, pokračování poručeno již důmyslu lidskému (I, 20.); proto oči naše jsou dílem Božím, ale spatřování jest prací lidskou; jazyk je strojem Božím, řeč tvorbou lidskou; ruce jsou složením Božím, díla rukou našich jsou naší chloubou (I, 23.).

K řeči třeba jest věcí, jež bychom znamenali, myslí, které si vespolek něco znamenají, slov, jež něco znamenají (II, 2.). Řeč jest malovaným obrazem (picta imago) věcí (II, 4.). Osnova jazyka jest cosi znamenitého jako svět, rozsáhlého a prostranného jako mysl sama, zároveň cosi úpravného; proto vyžaduje: 1. plného vyjmenování věcí, 2. plné shody o významu slov, 3. plných zákonů, jak řádně věc strojiti (II, 15.). K uchování jazyka slouží písmo (II, 25.).

Lidé hledíce vzdělati jazyk, ruku a mysl, odtrhli se od sebe smýšlením, jazyky, pracemi (III, 1.). Řád pojmů vrozených sice zůstal neporušen, ale při řeči rozcházíme se na různo (III, 2.). Rozdílnost jazyků záleží z proměnlivosti tří kusů: 1. že týchž věcí všickni nevyjadřujeme stejně; 2. že slov lidé všichni neohýbají ani neváží týmž způsobem; 3. že slovům jednoho způsobu rozumí jen málo lidí pospolu sedících (III, 3.). Jako všickni národové vznikli z jednoho člověka, tak i jazyky povstaly rozchodem lidí. Před potopou všickni lidé mluvili týmž jazykem; ale ve II. století po potopě se rozptylovali, když Bůh pro zpupnost jejich dopustil zmatek (III, 5.). Stalo se to jakousi ztupělostí na mysl dopuštěnou, pro niž lidé se rozcházeli. Teprve potom opět hledali slov a napravovali je každý jinak (III, 6.). O ztrátě prvotného jazyka souditi jest podobně, jako o ztrátě ráje (II, 11.). U Babylona ke změtení jazyků dána jen příčina zastíněním myslí (III, 13.). Jsou tedy jazyky nynější dílem píle lidské, ke změnám jich přispěla nestálost jazyků, jakož i stěhování a míšení národů (III, 14. 15.). Dokázati lze srovnáváním, že všecky jazyky pocházejí z jediného, a to změtením (III, 30.). Jazyků přirozených vůbec není, ale bylo by lze je zjednati, kdyby přirozené vlastnosti věcí nějak se vyjadřovaly pouhými zvuky, jako jsou citoslovce (III, 32.).

Mezi jazyky vyhovuje zvláště ten, který má do sebe mnoho světla i patrnosti ve vyslovování, ve významech a změnách (IV, 30.). Mezi všemi známými a vzdělanými jazyky pak vynikají hebrejština, řečtina, latina starožitností, poklady moudrosti Boží a lidské, mnohonásobnými vztahy k jiným jazykům (IV, 32.). I sluje hebrejština svatou, řečtina moudrou, latina učenou, nebo hebrejština prorockou, řečtina apoštolskou, latina církevní (IV. 34.).

Podstatné stránky jazyka jsou vyjmenování věcí, shoda o významu slov a zákony o strojení řeči; dle toho bude třeba pořiditi tolik slov, kolik stačí na jadrné vyjádření věcí, slova pak aby se zevrubně přiměřovala k věcem, ku pojmům i sama k sobě (V, 3.). Bude tedy trojí nástroj ke vzdělávání jazyků: 1. vyjmenování věcí vhodnými slovy; 2. úplný seznam slov a věcí (slovník); 3. umění skládání řečí (mluvnice). Studium jazyka bez studia věcí jest nemožné, nebo neprospěšné, nebo škodné (V, 4. 6.). Posud se nevyskytl nikdo, jenž by všecken okršlek světa pořadem zřízeným vypsal a jednotlivá slova k jednotlivým věcem přizpůsobil (V, 11.). Komenský proto pokouší se vésti k tomu, aby upraven byl jakýsi *obecný přehled všech věcí,* kde by veškerá osnova světa *i řeči lidské veškeren stroj souběžně byl spořádán slovy prostičkými a větami kratičkými a pořadem tak jednotným a stálým, aby konec postižen byl až při konci, kde by všeliké prostředky* (věci i slova) *na svém místě tak se kladly, aby nic totožného nebylo třeba opakovati;* ale při tom aby vše bylo tak jasné, snadné a plynné, aby každému člověku bylo s rozkoší to čítati jako nějaké historie i vyrozumívati tomu snadno. A kdokoli by to prohlédl, pročetl a postihl, aby jist byl, že *prohlédl všeliký řád věcí a že rozumí všemu jazyku* (V, 13.). Taková Brána věcí ať sluje *Nomenclatura rerum* („Oznamovatelka věcí", V, 14.). Důkladné vyjmenování věcí je základem vzdělávání jazyků (V, 15.). Pořad ať je tu přirozený, napřed věci přirozené, pak člověk, věci umělé, mravné a duchovní (II, 16.). Každá věc vyloží se s účelem svým, totiž co činí nebo trpí (V, 17.). I bude kniha taková výtahem a uměle vzdělaným obrazem světa, tím zároveň úvodem do filosofie i filologie, jakož i zkušebním kamenem jazyků, když se bude překládati (V, 18.).

Slovníky ať jsou určeny k vlastní potřebě každému národu; dokonalý je slovník, jenž obsahuje všecka slova jazyka některého, a to v pořádku velmi patrném, a obsahuje též zcela pravé významy slov (V, 20.). Odlišiti v něm třeba slova cizí, obecná, zastaralá i nová, sestaviti slovník dle kořenů; při každém slově počíti jest prvotním významem a přikročiti k odvozenému, potom připojiti též úsloví (V, 30.). Mluvnici mnozí chtěli ze škol odstraniti, ale neprávem (V, 31.), neboť aby člověk rozumně jednal a mluvil, musí znáti důvody řeči (V, 32). Pro důkladné porozumění třeba vše uvésti na zákony obdoby (V, 35.). Nová mluvnice má býti úplnější, správnější a snadnější než posavadní (V, 36.). Dobrý gramatik snadno se stává dobrým logikem, ten pak dobrým filosofem, politikem i theologem (V, 40.). Ke vzdělání úplnému ovšem každý jazyk se nehodí, nepředchází-li vzdělání věcné (V, 43.). Ve všech jazycích postřehnouti lze nedokonalosti, neboť významy slov se zapomínají (V, 46.), ani pravidel mluvnických se nedbá (V, 47.). ○

Na počátku kap. VI. Komenský položil významnou větu: „Vyznáváme, že znalost několika jazyků není částkou moudrosti“; tedy lépe by bylo světu o jednom jazyku (VI, 1.). Ale přece třeba učiti se jazykům jednak pro pospolitost, jednak pro užitek (VI, 2.). Zvláště vzdělávati jest jeden jazyk: 1. aby přičiněním mnohých lidí lépe byl vzdělán; 2. aby tak jiným jazykům byl vzorem; 3. aby všem lidem byl obecným tlumočníkem (VI, 3.). Tím se Komenskému zdá býti latina (VI, 9.), kterýžto jazyk mnozí znají, a jest i lahodný i vzdělaný, ač bylo by lze upraviti nový jazyk, ve všem významný, věcný a spořádaný (VI, 10.). Latinu však vzdělává celá Evropa, vévodí ve školách a bude vzorem jazykům národním, z Evropy pak může se rozšířiti po všem světě (VI, 13.). Ovšem učení jeho má nyní mnohé nesnáze buď pro nesnadnost jazyka toho, nebo pro převrácenou methodu (VI, 14. 15.). Ale na jazyce se vina nejeví (VI, 16. 19.). ○

Potud učí se jazyku: 1. bez náležitého poznání věcí (VII, 9.); 2. žáci vedou se hned od počátku na mluvnické obtíže bez náležité znalosti slov (VII, 11.), ba neznají napřed ani své mateřštiny a do rukou dostávají mluvnici zcela latinskou (VII, 12. 13.); 3.

nejde se tu po stupních, ale malým žákům hned se předkládají celí klasikové, psaní pro vzdělané muže, jako Cicero a Vergil (VII, 14.—16.). Lépe bude učiti děti napřed latinsky žvatlati, potom mluviti, posléze řečniti dle Cicerona (VII, 23.).

V kap. VIII. Komenský vykládá dosavadní methody latiny, jak jsme je svrchu stručně naznačili (II, str. XXII. a XXIII.), posléze vykládá o své činnosti vlastní.

Pokračuje pak v kap. IX.: Významnou věcí při nové methodě bude, aby od sebe nějak netrhala věcí a slov (IX, 4.). Potomkům učiva bude stále přibývati, jako době Komenského již přibylo proti starověku, i třeba nalézti nějakou cestu správnou k vědám (IX, 9.). Nejlepší methodu bude lze způsobiti sebráním všelikých částečností (IX, 10.).

Již tento stručný a velmi neúplný obsah prvních kapitol, které předcházejí před analytickou didaktikou, zřejmě ukazuje, jaký veliký počet poznatkův o jazyku Komenský shrnul v obecnou tuto část; tím více podává jich pak ve všech kapitolách následujících, kde obecná pravidla didaktická, přizpůsobuje učení jazykovému na těch základech, které si ustanovil. Doplňují zároveň uvedené v obsahu kapitoly to, co bylo napřed jen stručně vyloženo z názorů Komenského na význam jazyků při vyučování.

3. *Didaktiku obecnou,* na základech analytických čili rozborně založenou, Komenský sám v čele té kapitoly dělí ve tři části: 1. Z rozboru pojmu samého vyvozuje cíl, jehož míní dosíci, totiž vyučování všecko učiniti rychlým, příjemným a důkladným. 2. Prostředky, jež k cíli tomu povedou, jsou především *příklady,* od nichž se musí vycházeti, aby se z nich dobyla *pravidla,* posléze přistoupí k tomu synthese čili *cvik v pracích* sám (napodobování). Při učení samém dbáti jest zároveň *předmětův učebných, podmětův učících se* a cílů, k nimž učení má dovésti. 3. Na konec uvádějí se ještě cesty, jimiž se učení stane *rychlým, příjemným a důkladným.*

Vycházeje od *pojmu didaktiky* jakožto umění dobře učiti (1.), spisovatel dospívá ku pojetí dobrého učení a předních jeho vlastností (3, 4.), aby se totiž učilo rychle, příjemně a pevně.

Ve vyučování jsou tři věci obsaženy: *vyučování* samo, *učení se a vědění* (6.). Toto je podkladem učení, proto Komenský stanoví první zásady pro vědění (7.—9.), potom pro učení se (9.—11.), posléze pro vyučování, jež předpokládá určité vlastnosti učitelovy a žákovy (12.—16). K vyučování třeba jest *předmětu vyučovacího, methody a kázně* jako prostředku, jímž se udržuje pozornost (17.). Následuje výklad *o přípravách k vyučování*, jak nastrojiti žáka, by mohl, chtěl a uměl se učiti. Při tom vyloženo, jaká úloha v samém vyučování náleží učiteli, jaká žákovi (20.—25.). ▫

Při všem vyučování užívati se bude *příkladů, pravidel a napodobování*. Toť vlastní prostředky práce školské. Proto se zde napřed vykládá, jak toho trého užívati (26.—34.), potom se ukazuje, v čem záleží školská kázeň (35.—38.). ▫

Po té části všeobecné následují zvláštní zákony didaktiky, jež se týkají *předmětův učebných, podmětů* súčastněných, posléze *cílů* vyučování (39.). ▫

Jak žák s výsledkem učí se dobrému a odučuje zlému, jak přiučuje se snadnému a nesnadnému, zejména jak usnadňuje se to, co samo sebou je nesnadné (40.—48.). ▫

Předměty učebné týkají se vzdělávání rozumu, ruky a jazyka, záleží tedy *v rozumnostech, dovednostech a jazycích*. Proto následuje methoda, jak vštěpovati *vědění* (50.—100.), jak učiti *dovednostem* (101.—105.), posléze několik všeobecných slov o učení *jazykům* (106.—109.), poněvadž podrobnému výkladu věnovány jsou další kapitoly. ▫

Vědění vštěpuje se *smysly* (a posteriori), *rozumováním* (a priori), *sdělením* (věrou, 52.). Nejjistějším základem vědění jsou smysly (53.—55.). Při rozumování žádá se *pochopení, rozeznání* od jiných věcí, *zapamatování* (56.). Proto vykládají se základy správného pochopení věci pomocí analyse, synthese a synkrise (57.—66.), podmínky rozeznání (67.—69.), pak vlastnosti dobré paměti a podmínky jejího vzdělávání (70.—95.). K tomu připojeno, v čem záleží podstata *rozumnosti*, t. umění, aby člověk dovedl v nejistých případech jednati správně (97.—100.). ▫

Dovednosti vyžadují *theorie* čili uvědomění vzoru, *rozumnosti* a *prakse*. Jak toho užívati, vyloženo v odst. 101.—105. ▫

V čem záleží obtíž vyučovati *jazyku*, stručně jen pověděno v odst. 106.—109. ▭

Následuje výklad *o podmětu* při vyučování vnímajícím, o *žákovi*, pak o požadavcích k dobrému učiteli, aby se žákovi přizpůsoboval a dle vědomostí předchozích jej poučoval (110.—128.). ▭

Poněvadž dobré učení vštěpuje rychle, příjemně a pevně, následuje ještě poučení, jak *učiti rychle* (132,—139.), *příjemně* (140.—149.) a *pevně* (150.–162.). ▭

Průzračnost celého návodu vysvitne lépe, podáme-li si po vzoru Komenského při jiných dílech přehled jeho schematicky:

I. *Účel* didaktiky (1.—4.).

II. *Prostředky: a)* stálé a obecné (5.—38.);

b) zvláštní (39.—49.).

α) 1. Návod ke vštěpování *vědy* (59.—96.).

2. Methoda opatrnosti (97.—100.).

β) Methoda *prací* (101.—105.).

γ) Methoda *jazyků* (106.—109.).

Pravidla vyučování dle *osob* (110.—123.).

Pravidla vyučování dle *účelů* (124.—128.).

Zvláštní připomenutí, jak učiti (129.—131.):

a) rychle (132.—139.),

b) příjemně (140.—149.),

c) pevně (150.—162.).

4. Jako věc hlavní Komenský v tomto svém díle i tiskem vyznačil *„zásady" (axiomata),* které mu z analytického, rozborného zkoumání příslušných pojmů plynou. Získal jich celkem 188 (v našem překladě 187, protože č. CLIX. v originále vyskytuje se dvakrát, i nebylo lze pro pořad následující od počítání Komenského se uchýliti); co na počátku odstavce před nimi položeno, vede rozborně k získání příslušné zásady, po zásadě představuje se nám jako důsledek (lat. „Porisma") z ní plynoucí. Zásady získané místy stojí ojediněle, pak připojuje se z nich výsledek, aneb i zdůvodnění vyřčené věty; jinde stojí takových vět zásadných několik za sebou. Chce totiž Komenský své věty míti pokud možno stručné, ale zároveň obecně platné, jisté a nepochybné, proto rozděluje pomysly složitější ve vět několik, a kde

by od pravidla nastati mohla úchylka, tvoří z ní pravidlo neboli zásadu novou, s obecným pravidlem rovnocennou.

Důsledky představují nám obyčejně živel synthetický, jsouce dedukcí z vystaveného pravidla, jichž lze tedy již prakticky používati.

Zdůvodnění pravidla podaného má často ráz synkrise, podávajíc podobné věty ze spisovatele jiného, výjevy z přírody nebo z prací lidských, jež osvědčují pravdivost vystavené věty a pod. Je tedy dle zásad Komenského také ta stránka v nové jeho didaktice obecné zastoupena s dostatek.

Že při všem tom postupu dosti zdůvodněném tu onde některá zásada vypadla proti indukci předchozí neočekávaně, po případě nedosti souvisle s větami, z nichž vyvozena, nikterak není s podivením, neboť pokus o podobnou soustavu byl nový, a jak Komenský sám často přiznává, každá věc zdokonaluje se po stupních, nikoli najednou.

5. Přirovnáme-li tuto kapitolu k hlavním částem Didaktiky latinské, totiž ke kap. XVI.—XXII., v nichž Komenský napřed vyvodil zásady vyučovací (XVI.—XVIII.), pak stanovil základy vyučování školského (XIX.) a použil jich při vědách, dovednostech a jazycích (XX.—XXII.), lze znamenati při novém díle jeho pokrok v té příčině, že postupuje zde důsledně způsobem, jenž tehdy dle Baconových návrhů počal nabývati významu v nové úpravě poznatků vědeckých, pročež i Komenský se ho chápal jako nerozborného základu pro novou úpravu získaných pravd didaktických. Ani tu nepodává ovšem vesměs vět nových, jako dříve v Didaktice i tuto všelico získal z Alsteda nebo z Ratka, snad i ze spisův Andreaeových, jak sám tvrdí, ale soustava sama, zde přesnější a určitější než v programní Didaktice, je vlastním jeho dílem, a podal ji zároveň přirozeněji než poprvé, kde právem vytýkáno bylo na př. kap. XVI.—XVIII., že tu není viděti přesné soustavy, všelico že se několikrát opakuje, mimo to že z výjevů přírodních nebo prací lidských násilně nejedno pravidlo jest odvozeno.

Ovšem také zde poslední odstavce o rychlosti, příjemnosti a pevnosti vyučování vymykají se vlastně rámci disposice, bylo také lze zařaditi je před částí zvláštní (za odst. 38.), než Komenský

patrně chtěl již tu použiti zásad, které vyzískal z rozboru pojmu didaktiky.

Ale jako celá Methoda jazykův určena byla pro kruhy vzdělané, jimž chce předvésti učení jazykové v celém rozsahu, tak shledáváme snahu o vědeckost i v této didaktice všeobecné. V té příčině staví se proti Didaktice české, skládané spisovatelem pro jeho národ, jejíž obšírný úvod (o povaze člověka, kap. I.—VII.) dosti se vymyká z celého dalšího rámce, což ani při zpracování latinském příliš nebylo změněno. Methoda jazyků mnohem spíše a v celém rozsahu činí dojem spisu vědeckého. Nejen výklad všude je přesný, určitě vymezený, nýbrž spisovatel seznámil se též napřed s celým stavem své vědy, nežli sám počal o svém díle pracovati, zároveň pak hledl vše odůvodniti logicky a psychologicky, ovšem že leckde jen s nedokonalého stanoviska psychologie současné.

Dokázav napřed významnost jazykového vzdělání pro pokrok lidstva, jemuž chce dáti formu novou, dotud nebývalou, ale zároveň jedině oprávněnou, obrací se přirozeně po pevném základu, na němž by novou methodu mohl postaviti. A nejpevnějším podkladem, poněvadž i nejobecnějším, zároveň i z filosofie vyvozeným, jest mu didaktika obecná se základem rozborným.

„Nejvyšším zákonem a světlem, středem a obvodem, základem a vrcholem rozumnosti, kterak podávati učení, je toto jediné: všemu ať se vyučuje příklady, pravidly a užíváním čili napodobováním; t. j. žákovi ať se vždy podává věc, které se má učiti; podaná věc ať se mu vysvětlí, o podanou a pochopenou pak ať se pokouší novým představováním" (Did. anal. odst. 26.). V osvojení látky učebné tedy Komenský rozeznává tři stupně: podávání, výklad a osvojování, jinak se stanoviska žákova mluveno, vnímání, chápání a užívání. Osvojování první děje se rozborem, k němu přispívá soubor jako skládání získaných částí, posléze srovnávání, pokud jde o pozorování ještě jiných věcí na základě opravdového osvojení věci (odst. 50. sl.). Postup od lehčího k těžšímu týká se i věcí jednoduchých a složených (zás. LXIII.). Východisko z názoru vlastního pak ovšem klade ve všem všudy důraz na samočinnost žákovu (odst. 20.). Postup od srostité věci k odtažité, od názorů

ku pojmům vysvětluje nám, proč se Komenský při jazykovém učení stále dožaduje pouze učení toho, sloučeného s poznáním věcným. Osvojení nejlépe vykonává se praksí, že se látky vyložené užívá v různém spojení (odst. 145. 156. 162.). Jasný výklad, náležité rozdělení a rozumný postup k tomu rovněž mnoho přičiní (odst. 39. 50. sl. 109. sl. 122 sl.). Jednotnost methody, buzení záliby a pozornosti jsou také prostředky, jichž se na svém místě dobře užívá.

Patrno z několika vět zde podaných, užijeme-li při požadavcích Komenského ve všem všudy názvů nynějších, že zlatých zrnek také pro naši dobu nová tato didaktika poskytne v hojnosti.

6. Po I. vydání r. 1648 celý spis zařaděn opět ve II. díl sebraných spisů didaktických; kap. X. je tu ve sl. 93.—151.

Českým překladem této kapitoly, podaným od Fr. J. Zoubka, r. 1874 zahájena Urbánkova „Biblioteka paedagogická“ (sv. I., str. 1—58; s podobiznou). Druhý překlad český v úplném převodě Šmahově vydaném v Rychnově r. 1882—87.

Díla celého použil ve své rozpravě „Die Latein-Methode des J. A. Comenius“ (Zschopau 1883) *Richard Hiller,* v nejnovější době o spise tom zvláštní stať vydal Dr. *Ernst Liese* „Die neueste Sprachenmethode des J. A. Comenius. Ein Beitrag zur Geschichte der Pädagogik, insbesondere der Methodik, enthaltend die Grundzüge einer naturgemässen Unterrichtslehre“ (Neuwied n. Leipzig 1904.). Úplný a zevrubný výklad k dílu tomuto v rukopise chová Dr. *Josef Reber,* ředitel semináře v Bamberce.

INFORMATORIUM ŠKOLY MATEŘSKÉ,

TO JEST POŘÁDNÁ A ZŘETEDLNÁ ZPRÁVA, KTERAK RODIČOVÉ POBOŽNÍ I SAMI I SKRZE CHŮVY, PĚSTOUNY A JINÉ POMOCNÍKY SVÉ, NEJDRAŽŠÍ SVŮJ KLÉNOT, DÍTKY SVÉ MILÉ, V PRVNÍM JEJICH A POČÁTEČNÍM VĚKU ROZUMNĚ A POČESTNĚ K SLÁVĚ BOHU, SOBĚ KU POTĚŠENÍ, DÍTKÁM PAK SVÝM NA SPASENÍ VÉSTI A CVIČITI MAJÍ.

Mar. 10, 14.

NECHTE DÍTEK, AŤ JDOU KE MNĚ (DÍ PÁN), A NEBRAŇTE JIM; NEBO TAKOVÝCHŤ JEST KRÁLOVSTVÍ BOŽÍ.

POBOŽNÝM A KŘESŤANSKÝM RODIČŮM, PORUČNÍKŮM, PĚSTOUNŮM A VŠECHNĚM S NEMLUVŇATY ZACHÁZEJÍCÍM POZDRAVENÍ.

Povinnostem vašim a šťastnému jich konání poučiti vás chtěje, ó nejmilejší, za nevyhnutedlně potřebné soudím napřed ukázati:

I. *Jak veliké a drahé vám klénoty Bůh svěřil, kterýmkoli dítky k opatrování svěřil.*

II. *Nač je svěřil? k čemu je vésti máte.*

III. *Jak naprosto bez vedení a cvičení mládež býti nemůž?*

To tré předlože k věci samé přistoupím, v čem a jak by to vedení a cvičení pobožně a svatě, a však líbezně a potěšeně konáno býti mohlo, vypíši.

Pomáhejž nám Bůh!

KAP. I.

ŽE DÍTKY NEJDRAŽŠÍ BOŽÍ DAR A KLÉNOT nejpilnějšího opatrování hodný jsou.

1. Zvláštní, drahý a slavný klénot že jsou dítky, po[4]učuje Duch Boží skrze Davida tak mluvě: *„Dědictví od Hospodina jsou synové, a plod života jest mzda. Jako střely v ruce udatného, tak jsou dítky zdárné. Blahoslavený, kdož takovými střelami naplněný má toul svůj.“* (Žalm 127.) Aj hle, blahoslavený, kdo dítky má!

Dítky že nejdražší klenot, důvodem jest: 1. Svědectví Písem.

2. Vidí se to i odtud, že Bůh, když nejmilostněji k nám lidem mluviti chce, *dítkami* nás nazývá, jako by o žádném milejším a vzáctnějším tituli nevěděl.

2. Boží nám daný titul.

3. A naproti, když na neřády lidské horlí, o to náramně horlí, že *dítky Molochovi obětují, a ne jemu.* (Lev. 20, 2. Jer. 32, 35.) Nýbrž toto zvláštní jest, že *Bůh i těch bezbožných modlářů dítky svými dítkami, sobě zplozenými nazývá* (Ezech. 23, 37.), tím, že sobě jich ne jako svých, než jako Božích, Bohu zplozených dítek vážiti máme, namítaje.

3. Horlení Boží o mrhání dítek.

4. Protož u Malachiáše (kap. 2, v. 15.) nazývají se dítky *semenem Božím;* z něhož totiž rodina Boží povstává. (Skutk. 17, 29.)

4. Dítky semeno Boží.

— *napřed ukázati;* ve slova tato, v čele spisu položená, Komenský položil přehled úvodu, který obsahovati bude první tři kapitoly: I. kapitolou chce rodičům uvědomiti význam dítek, II. poměr a povinnosti rodičů k nim, III. nezbytnost vychování od prvního věku.

I., 1. — *skrze Davida,* v Žalmu 127, v. 4. 5. — *blahoslavený*; u israelitů bylo pohanou a znamením nemilosti Boží, býti bez dětí (Abraham, Zachariáš a Alžběta).

2. — *nejmilostněji,* s největší láskou. — *dítkami nás nazývá,* přednost názoru křesťanského na Boha jako otce lidí proti názorům jiným.

3. — *Molochovi obětují,* bohu kanaanských Semitů, představujícímu palčivou moc letního slunce; uctíván byl od Ammonských a Foiničanů, časem však i od israelitů kladením dítek na rozžhavené lokty sochy. V knihách Mojžíšových (3. Mojž. 20, 2.) Bůh to ctění zakazuje, určuje za ně smrt ukamenováním; v Jeremiášovi (32, 35.) ústy prorokovými vytýká to jako přední ohavnost; u Ezechiele (23, 37.) prohlašuje, že ani pohanům nenáleží obětovati dítky modle.

5. A za tou příčinou věčný a velebný Boží Syn v lidském těle se zjeviv, k dítkám nejen přiúčastněn býti chtěl, ale s nimi obzvláštní a potěšené své kochání, jakožto s bratříčky a sestřičkami [5] svými míti, s nimi se pěstovati, je na lokty brávati a líbati ráčil (Mar. 10, 16.).

5. Kristus s dítkami nejraději zacházel.

6. Nýbrž i napomínával pilně k vystříhání se, abychom malých dítek neuráželi a nepohoršovali, ale jako jeho samého šetřili; i bídu vydávaje na ty, kdož maličké takové zarmucují. (Mat. 18, 5. 6.)

6. Ušetřiti jich přísně poručil.

7. Chtěl-li by se kdo zastaviti a posouditi, proč Bůh tak dítky velebí, a proč bychom my za tak důstojného něco je držeti měli, ten dosti příčin najde.

Proč Bůh dítky tak ctí?

Předně zajisté, zdají-liť se dítky špatného něco, nehleď na to, co jsou nyní, než co býti mají, a uhlédáš důstojnost jejich. Jsou jmenovitě zrozeni k tomu, aby nejen po nás obyvatelé světa, páni a vladaři okršlku zemského, úředníci a regenti Boží mezi jinými tvory, ale také spolu s námi *účastníci Kristovi, královské kněžstvo, lid svatý a dobytý, tovaryši anjelů, soudcové ďáblů, potěšení nebes, hrůza pekla, dědicové výsosti a všech neskonalých věků byli.* Co slavnějšího jmenováno býti může?

1. Že na ně podlé uložení rady své hledí.

8. Filip Melanchton, svaté paměti, obyčej měl, do školy mezi mládež někdy vstoupě, klobouk sníti a říkati: „Salvete, reverendi domini pastores, doctores, licentiati, super-

(Vysvětlení toho příkladem.)

4. U Malachiáše (2, 15.) stanoví se za účel manželství, aby muž i žena hledali semene Božího; ve Skutcích ap. (17, 29.) lidé nazývají se rodinou Boží.

5. Známý výjev, jak Kristus s dítkami se pěstoval, udál se za Jordánem (Mar. 10, 16.), když se Ježíš ubíral do Jerusalema před svým utrpením a trestal učedníky pro tvrdost srdce jejich. Tu také (dle Mat. 18, 5. 6.) promlouval o pohoršení dětem dávaném (odst. 6).

6. — *bídu vydávaje,* t. j. běda! volaje tomu, kdo by pohoršil dítě.

7. — *regenti,* t. správci jiných tvorů (stčesky též: vladaři). — *účastníci Kristovi* jmenují se ti, kdož se přidrželi učení Kristova. — *královské kněžstvo,* jako Israelité měli původně nad sebou míti pouze nejvyššího kněze, ježto králem jejich byl Bůh. — *dědicové výsosti,* kde se uctívalo božstvo, zvl. pohanské před příchodem Israelitů do Palestiny.

intendentes; salvete, amplissimi, consultissimi, ce[6]leberrimi, doctissimi domini consules, praetores, judices, praefecti, cancellarii, secretarii, magistri, professores“ etc. (t. Zdař vám Bůh, dvojí cti hodní páni kněží, doktoři, děkanové; slovoutní, moudří a opatrní páni purgmistrové, rychtářové, soudcové, úředníci, kancléři, sekretáři, mistři, professoři atd.) Což když od přítomných za žert přijato bylo, on, „Nežertuji,“ řekl, „opravdu mluvím. Nebo na ně, ne jakž a čímž nyní sou, ale k čemu oddáni jsouce se nesou, patřím; jist jsa, že z tohoto houfu takoví muži vyjdou, ačkoli také plev a třísek něco odejde.“ Mluvil-liť to směle muž ten, a mluvil moudře: čím více my o dítkách tak slavně a velebně, jakž navrženo, mysliti a mluviti máme? poněvadž Kristus, tajností Božích vyjevovatel, zjevně vyhlásil, že takových jest království Boží. (Mar. 10, 14.)

2. Že jsou jeho obraz, ještě jako nezašpiněný.

9. A však nejen na to, co býti mají, ale i na to, co již jsou dítky, hledě najde se, že předrahý klénot jsou Bohu a býti mají rodičům svým.

Bohu pro tři příčiny:

Jedno, že jsou *obraz Boží ještě jako nezašpiněný,* protože nevinňata jsou (Jonáš 4, 11). Kromě zajisté přirozeného rodičů svých hříchu samy se ničím ještě nepoškvrnily; načež že Bůh

8. — *obyčej měl,* v lat. překladě Informatoria mluví se toliko o jednom případě, že tak oslovil žáky latinské školy (trivialem scholam ingressus). — *pastores,* pastýři, duchovní správci, faráři. — *doctores* byli ti, kdož dosáhli nejvyšší hodnosti akademické na vyšších fakultách. — *licenciati* měli po vykonaných zkouškách dovoleno vykládati na universitě, jakkoli nebyli ještě povýšeni za doktory. — *superintendentes* Kom. překládá česky: děkanové, což by znamenalo v evangelických církvích seniory, ale je to doslovný překlad řeckého sl. ἐπίσκοπος, naše: biskup. — *consules,* vl. konšelé, členové rady městské, z nichž každý úřadoval jeden měsíc v roce a tehdy slul purkmistrem. — *praetores,* rychtářové; císařský rychtář jako zástupce králův byl v zemích českých po r. 1548 nejmocnější osobou v radě královských měst, neboť mohl svým slovem každé usnesení zastaviti. — *z tohoto houfu,* tím slovem označovala se obyčejně jednotlivá oddělení v tehdejších školách. O významu Melanchthonově pro latinské školy té doby svědčí čestný název jeho „praeceptor Germaniae.“ ▭

9. — *nevinňata jsou;* Bůh praví k Jonášovi (4, 11.), že v městě Ninive je přes 120 tisíc lidí, neznajících rozdílu mezi pravicí a levicí, a pro ně že odpustil městu. ▭

hledí a to při [7] nich vysoce váží, z onoho k Jonášovi promluvení i odjinud z Písem S. patrné jest. ◘

3. Že jsou drahá a ještě nezmíchaná Kristova koupě.

10. *Druhé,* jsou ony *nejjistší a nejčistší Kristova koupě a vedlé toho nejmilejší jemu.* Nebo poněvadž pro všecky zahynulé Kristus přišel a všech Spasitelem jest, kromě kteříž by nevěrou a neposlušenstvím účastenství jeho od sebe odvrátili: dítky tedy nevěrou a neposlušenstvím jeho se ještě nezhošťujíce, Kristovy jsou neproměnitedlně, jakž sám dí, že takových jest království Boží. Toť jsou ty prvotiny země Bohu a Beránkovi; kteříž se s ženami (ještě, t. libostmi a žádostmi nezřízenými) neposkvrňují, ale následují Beránka, kamž by koli šel. (Zjev. 14, 4.) ◘

4. Že jsou přední nástroj chvály jeho.

11. *Třetí,* váží sobě vysoce Bůh dítek proto, že jsou zvláštní a přední *nástroj chvály jeho.* O čemž Žalm 8. svědčí, že z úst nemluvňat a těch, jenž prsí požívají, mocně dokazuje síly k přesvědčování a zahanbování nepřátel svých. Jak se to děje, aby ony tak platným Bohu byly nástrojem proti odpůrcům, my nerozumíme; Bůh, zpytatel všeho, ví a rozumí. ◘

Rodičům svým dítky proč nejmilejší klénot býti mají, ukazuje se to přirovnáním daru dítek k jiným Božím darům a bohatství.

12. Rodičům pak svým že nad stříbro, zlato, perly a kamení drahé dražší [8] býti mají dítky, poznají to, když jedno k druhému přirovnají.

1. *Předně* zajisté stříbro a zlato a jiné ty věci jsou věci mrtvé, a nic než hlína, čistotněji drobet nad jinou přepálená; dítky pak jsou živí obrázkové živého Boha. ◘

2. 13. *Mimo to* stříbro a zlato jsou věci hned od svého stvoření

10. Na konci odstavce v lat. textě připojena věta: „aby pak (Beránka) stále následovaly, že musí býti vedeny svatým vychováváním." ◘

11. — Žalm 8, ve v. 3. — *dokazuje síly k přesvědčování,* totiž podivným opatřováním dítek, jímž dokazuje svou péči o pokolení lidské vůbec. ◘

12. — *nad stříbro, zlato, perly,* násl. přirovnání, jež spisovatel provádí až do konce kap., ukazují zálibu Kom. v podobenstvích, jemu jako theologovi docela přirozenou. — *hlína čistotněji drobet přepálená,* dle víry a nauky alchymistů bylo lze dalším vařením a pálením z jakýchkoli kovův a nerostů provésti, čeho příroda sama nedokonala. ◘

13. — *běžné,* obyčejné. — *slovem učiněné,* t. na počátku světa, ještě před světlem. — *zvláštní radu držela,* dle 1. Mojž. 1, 26. — *mistrovsky*

běžné, slovem toliko učiněné; ale dítky tvor ten, o kterýž velebná Trojice S. zvláštní radu držela a kterýž prsty Boha samého mistrovsky sformován jest. ▫

14. *Třetí,* stříbro, zlato a ty věci mizejí a hynou; dítky jsou dědicství nesmrtedlné; neb ač mrou, však nehynou, než dostávají se z těla smrtedlného v nesmrtedlnost. Protož Pán Bůh když Jobovi všeho, co mu byl odjal, dvojnásobně navracel, dítek mu nedal než tolik, kolik prvé měl. A i to již dvojnásobně bylo, proto že první nebyli zhynuli (jako jiné ty odjaté věci), než toliko přenešeni k Bohu; tam se mu chovali, až i druzí za nimi přišli, a má jich v nebi i na věky míti bude dvojnásobně. ▫ 3.

15. *Čtvrté,* jiné ty věci berou se z země; dítky plynou z podstaty naší a jsou jako titíž my; a protož tutouž lásku a vážnost jim, kterouž sobě sami, povinni jsme. Jakož i v přirození všech živočichů [9] Bůh takovou k vlastnímu plodu náklonnost vštípil, aby jej zároveň s životem svým milovali; ješto zlato, stříbro a věci ty bezdušné tak milovati za modloslužbu se počítá. ▫ 4.

16. *Páté,* zlato a stříbro a klénotové chodí od jednoho k druhému, žádného nejsou vlastní, než obecní všech; dítě pak každé dává se rodičům za vlastní od Boha dar; a to za dar tak vlastní, že ho žádný v světě jeho odčísti a odsouditi nemůže, nýbrž ani on sebe sám; proto že to z nebe jeho podíl jest, jeho nepromněnné dědictví. ▫ 5.

17. *Šesté,* k stříbru a zlatu a zboží jakémukoli (ačkoli i to darové Boží jsou) neslíbil Pán Bůh strážných z nebe přidati anjelů; nýbrž obyčejně se tu ďábel tovaryší a vine, aby těch věcí za osidlo proti člověku užívaje, skrze ně k lakomství, pýše, marnotratnosti atd. jako provazy nějakými potahoval. Ale dítkám vždycky za strážné přidáváni bývají anjelé svatí, jakž svědčí Kristus (Mat. 18, 10.); tak že kdo dítky v domě má, jist tím býti může, že anjely v domě má; kdo dítě pěstuje, jist býti může, že 6.

sformován, tělo člověkovo rukou Boží sestaveno jest ve zvláštní, dokonalý celek, na kterém všickni živlové měli svůj podíl. ▫

14. — *dvojnásobně navracel,* dle kn. Job. 42, 12. 13. ▫

15. — *titíž my,* t. téže podstaty jako my (lat. alter ego). ▫

16. — *odčísti a odsouditi,* ani počítáním ani soudem odříci se nemůže.

anjely pěstuje, kteříž přítomni tu jsouc na službu mu hledí, aby nešetrností k úrazu nepřišlo; [10] kdo s dítětem svým nočními temnostmi obklíčen jsa odpočívá, jist býti může, že anjely vůkol stráž držící, aby duch temnosti přístupu neměl, má. Jak to potěšené věci! jak to předrahý klénot, věci takové s sebou nesoucí!

7. 18. *Sedmé*, stříbro, zlato a jiná zevnitřní zboží milosti Boží nedávají a před hněvem jeho nám žádnou hradbou nejsou, jako jsou dítky. Nebo Bůh pro nevinnost jejich na ně laskav jsa, pro ně a při nich i rodičům často odpouští; jakž příklad Ninivitských dítek ukazuje, jichž že mnoho bylo, napomohlo k tomu, aby Bůh bezbožného města nepodvrátil. (Jon. 4, 11.)

8. 19. *Osmé*, v rozhojnění statku život člověka nezáleží, jakž K[ristus] svědčí (Luk. 12, 15.), proto že pokrm nesytí, flastr nehojí, roucho nezahřívá, když Bůh odjímá požehnání (Deut. 8, 3. Moudr. 16, 12. 26.). Ale při dítkách a pro dítky vždycky jest jisté požehnání, aby je odkud živiti bylo. Nebo pečuje-liť Bůh o mladé krkavce, volající k němu, jakž by o dítky, obraz svůj vlastní, nepečoval? Protož směle D. Luther řekl: *„Ne my živíme dítky své, ale ony živí nás. Nebo pro ně nevinňata dává Bůh opatření, a my staří hříšníci živíme se při nich."* [11]

9. 20. *Naposledy*, stříbro, zlato, perly nemají nás čemu sebou učiti, kromě čemu jiní tvorové, známosti moci, moudrosti a dobroty Boží; ale dítky za mustr ctnosti nám vystaveny jsou, abychom se od nich pokoře, tichosti, dobrotě a smírlivosti učili. O tom zajisté Kristus dí: *„Neobrátíte-li se a nebudete-li jako pacholátka, nikoli nevejdete do království nebeského."* (Mat. 18, 3.) Poněvadž tedy nám je za preceptoříčky vystavuje a dává Bůh, jich sobě, jak preceptorů obyčej jest, s ostýcháním vážiti máme.

18. — *příklad Ninivitských*, viz odst. 9.

19. — *pokrm nesytí* (ne samým chlebem živ bude člověk, 5. Mojž. 8, 3.), *flastr nehojí* (mastka nezhojila jich, Moudr. 16, 12; ne hojnost úrod živí člověka, ale slovo tvé, Moudr. 16, 26.).

20. — *za preceptoříčky*, t. malé, drobné učitele, od nichž se člověk mnohým věcem přiučiti může (viz novou Pedologii).

KAP. II.

NAČ BŮH RODIČŮM DÍTKY SVĚŘIL? K ČEMU je vésti mají?

K čemu pak to patří, že Bůh nebeské ty perličky ne tak všecky pospolu stvořil jako anjely, jak mnoho jich míti chtěl? než porůznu je mezi lidi rozděluje? Ctí tím lidi, aby jako pomocníci byli Stvořitele svého v rozmnožování tvorů jeho. Avšak nejen aby rozkoš a kochání z nich měli, ale také práci při nich. Práci, pravím, v vedení jich k tomu, aby čím býti mají, byly. •2.• Volka orati, koně jezditi, psa zvěř honiti učívají lidé, proto že tvorové ti k tomu dáni jsou, k jinému obracíni býti nemo[12]hou. Člověk pak, poněvadž k vyšším věcem stvořen, k vyšším věcem obracen býti má, totiž aby co nejpodobnější byl ctnostmi Bohu, jehož obraz nese. Tělo zajisté, poněvadž z země jest, zůstává země, při zemi, a zase bude v zemi; ale duše od Boha jsúc vdechnuta, z Boha jest, v Bohu byt svůj míti a k Bohu se nésti má. •3.• Povinnosti tedy své při dítěti rodičové tím neodbudou, že je jísti, píti, choditi, mluviti, do

II., 1. — *stvořil jako anjely;* ti stvořeni byli dle víry křesťanské spolu s nebem ještě před lidstvem, a to k službě Boží; když pak část jich od Boha odpadla, již nenahradil jich jinými anděly, nově stvořenými. Otázka, zda-li duše lidské hned od počátku Bohem byly stvořeny, či stále dodatečně a postupem času vznikají, náležela často mezi úvahy scholastické, o nichž na universitách disputováno. — *rozkoš a kochání;* tím rovnali by se zvířatům, svůj plod milujícím a radost z něho majícím.

2. — *dáni jsou,* dle názoru, jenž ve středověku stále se opakuje, že příroda člověku dána je k službě. — *zůstává země,* t. podrobeno změnám jako vše pozemské; proto i tělo zůstává *při zemi,* nemohouc se od ní vznésti vzhůru.

3. — *není člověk,* t. podstata člověka záleží v něčem jiném. — *Plutarch,* dějepisec řecký (žil asi 46—120 po Kr.), psal zvláště historické rozpravy; spisy o vychování jemu přičítané z většiny nejsou jeho. — *Krates Thebský,* filosof řecký kol r. 320 před Kristem, přívrženec filosofie kynické, chtěl žíti pokud možno nejpřirozeněji; pod vlivem jeho vznikla nauka stoická. Zlomků ze spisů jeho je počet skrovný. O jeho životě u Diogena Laertského VI., kap. 5. — *kéž mohu někam vstoupiti,* ač Kom. sám skládal též verše v rozměru elegickém (překlad dvojverší Katonových), přece do spisů pro lid určených raději překládal pouze verši rýmovanými.

šatů se strojiti naučí; proto že ty věci k tělu toliko patří, kteréž není člověk, než příbytek člověka; hospodář (t. duše rozumná) vnitř bydlí, o něhož větší péče nežli o zevnitřní tu chalupu, obydlí jeho, potřebí. Tou příčinou *Plutarchus* o rodičích, kteříž dítkám svým krásy těla, zdraví, bohatství, slávy, zdvořilosti žádají a k ní vedou, o ozdoby pak mysli a duše se nestarají, případně pověděl, že sobě víc třevíce než nohy šetří. *Krates* pak *Thebanus*, mudřec, o takové rodičů nesmyslnosti veliká naříkání strojil; což v oněch veršících obsaženo jest:

„Si mihi (dicebat) passim clamare liceret,
Vos omnes fatuos vellem appellare probrosos,
Quos agitat nimio funesta pecunia ludo.
Divitias legitis natis! et dogmate nullo
Pectora lactatis, nec dexteritate fovetis.“ [13]

To jest:

„Kéž mohu někam vstoupiti, odkudž bych mohl všudy býti
v světě slyšán! volal bych tak: Proč, ó činíte naopak,
nesmyslní rodičové, dítek svých sami zhoubcové;
statek časný jim shánějíc, zboží duše nedbáte nic!“

«4.» Duše tedy a mysl poněvadž přední jest člověka částka, přední o ní péče býti má, aby zdárně a ušlechtile zvedena byla; druhá za tím péče, nižší a běžnější, o tělo jest, jak by slušným a hodným nesmrtedlné duše příbytkem býti mohlo. ▫

Mysl pak dobře zvedená ta jest, kteráž moudrostí nebeskou právě jest osvícena, aby člověk i důstojnost obrazu Božího v sobě znal i důstojnosti té sobě ostříhal a hájil. «5.» To jest: Moudrosti pravé nebeské (o níž člověk státi a k ní veden býti má) jsou dvě částky: předně, *aby jasně a zřetedlně znal Boha a všecky předivné skutky jeho;* druhé, *aby moudře a rozumně sebe a všecky vnitřní i zevnitřní činy své říditi uměl k přítomnému*

4. — *hodným duše příbytkem*; my ovšem ceníme tělo výše vědouce, že duše jen tělem nabývá vjemů světa vnějšího a zase jím vykonává svou vůli. ▫

5. — *moudrosti pravé* Komenský rozeznává dvě částky: 1. poznati Boha i svět; 2. žíti účelně vzhledem k životu přítomnému i budoucímu. ▫

i budoucímu životu. ‹6.› K budoucímu sic životu předně proto, že ten právě životem jest, v němž ani smrt ani smrtedlnost žádného dílu nemá; ještě přítomný život cestou raději a projitím neb proskočením k životu jest, nežli životem. (Pročež také kdo v tomto životě tak mnoho zpraví, aby se věrou a pobožností k budoucímu životu připravil, [14] dosti zpravil.) ‹7.› Nic však méně, poněvadž Pán Bůh některým i zde prodloužených let propůjčuje, úřady a povinnosti svěřuje a do rozličných příčin uvodí, potřebí rodičům, aby nejen *u víře a pobožnosti* dítky své, ale již také v obyčejích a mravích chvalitebných i umění literním všelijakém cvičili a cvičiti dali, tak aby dítky jejich dospějíc uměly i samy mezi lidmi rozumně sobě počínati, i k čemu by koho Bůh v církvi neb politii užiti chtěl, aby užit býti a skrze to i zdejší život pěkně, rozumně a užitečně projíti i do věčného tím potěšeněji vkročiti mohl. ◘

‹8.› Summa tedy toho, k čemuž nevyhnutedlně mládež vedena býti má, jest troje toto: *víra a pobožnost, mravové a ctnosti, jazyků a všelijakých lidských umění povědomost.* A to pořádkem tím, jakž tu připomenuto, ne naopak; *napřed* jmenovitě *pobožnost, potom mravy, naposledy umění literní;* a však i tu, co se nejvíc získati můž, to nejlép. ‹9.› V tom trém kdo prospívající mládež má, ten v domě svém ráj má, v němž se nebeští strůmkové štěpují, zalévají, rostou, kvetou. A má Ducha S. dílnu, v kteréž on sobě nádoby milosti a nástroje slávy vydělává, puleruje, hotoví, aby v nich jako živých obrazích Božích věčné a ne[15]skonalé moci, moudrosti a dobroty jeho paprslkové den po dni jasněji se vyskýtali. Blaze takovým rodičům!

7. — *v obyčejích a mravích chvalitebných,* jež náleží k obcování mezi lidmi. — *umění literní* pomahá k zastávání úřadu a povolání, jímž člověk získává si zásluhy o budoucí život. — *v politii,* t. v obci (řeck. πολιτεία).

8. — *napřed pobožnost, potom mravy;* tak bylo Informatorium skutečně původně sepsáno, ale později spisovatel sám pořad kapitol úplně změnil (viz konec Úvodu k němu), aby souhlasil s Didaktikou. ◘

9. — *ráj má,* v Amsterodamě Kom. složil také rozpravu „Ráje mládeži křesťanské navrácení“. — *puleruje,* vl. uhlazuje jako drahé kameny a tím šlechtí. ◘

KAP. III.

JAK BEZ VEDENÍ A CVIČENÍ MLÁDEŽ NAprosto býti nemůže.

A však aby to samo jíti a bez bedlivé, snažné, ustavičné práce při nich býti mohlo, na to nech žádný nemyslí. Musí-lit *strůmek*, aby rostl, štípen, zavlažován, podpírán, ohražován, oklešťován a jinak ošetřován a posilován býti; musí-lit *obraz* z dřeva otesáván, rýpán, strouhán, řezán, hlazen a pulerován, líčen a barven býti rozličně; musí-lit *kůň, vůl, osel, mezek* tomu, čím člověku sloužiti má, učen býti; nýbrž musí-li *člověk* sám pracem tělesným, jenž jsou jísti, píti, choditi, mluviti, bráti něco do rukou a dělati, cvičen býti (jakož musí): jakž by tedy vyšší tyto a od smyslů těla vzdálenější věci, *víra, ctnosti* a *umění moudrosti*, samy od sebe přicházeti měly? Nemožné jest to, nemožné! (jakž v Didaktice veřejné šířeji ukázáno a ještě se částečněji po místech ukazovati bude).

«2.» A za touť příčinou Bůh rodičům poroučel všecko to, což k známosti a bázni Boží přináleží, pilně v mysl vkládati a zaostřovati dítkám svým, buď že s nimi v domě sedí neb cestou jdou, summou léhajíce i vstávajíce; jakž mluví Bůh 5. Mojž. 6, 7. i jinde.

«3.» Šalomoun také a Jezus Sirach všudy v knihách svých [16] k tomu vedou, aby mladí moudrosti učeni byli, a kázně od nich odjímáno nebylo. David téhož potřebu znaje, ač králem byl,

III., 1. — *strůmek, obraz*, příkladů ze zaměstnání zahradnického a z umění malířského častěji užito v Didaktice, kap. XVI.—XVIII. — *otesáván — hlazen a pulerován*, postup sochařské práce od hrubší k jemnější. — *líčen*, barva základní (bílá), na kterou pokládají se teprve ostatní; sochy od starodávna se též barvívaly. — *v Didaktice* české, kap. VI., podává se výklad o potřebě vzdělávání obšírněji.

2. V 5. Mojž. 6, 7 čteme: „A budou slova tato, která přikazuji tobě dnes, v srdci tvém, a často opětovati je budeš synům svým a mluviti o nich, když sedneš v domě svém, když půjdeš cestou, a léhaje i vstávaje."

3. *Šalomounem* míní se tu kniha Přísloví, v níž se všude mluví o učení mládeže kázni; *Jezus Sirach* čili Ekkleslastikus má obsah podobný.

neostýchal se však za preceptora se dítkám vystavovati: „Poďte, dítky, (dí) poslouchejte mne, bázni Hospodinově vyučovati vás budu.“ (Žalm 34, 12.) A apoštol rodičů napomíná, aby dítky své vychovávali v cvičení a napomínání Páně. (Efez. 6, 4.) •4.• Že pak rodičové nevždycky buď způsobní jsou, aby dítky své vyučovali; a neb pro úřady a povinnosti, živnosti a obchody dostačiti k tomu mohou, a neb také dbají: rozšafně to a potřebně od starodávna nařízeno bylo, aby v každé obci jisté rozumné, pobožné, vážné osoby za učitele mládeži vystaveny byly, jimž by rodičové dítky své a právo kázně odvedouc, skrze ně dítek svých v dobrém vzdělání očekávati mohli; •5.• jacíž lidé *paedagogi, doctores, magistri, praeceptores* atd. t. mládeže vůdcové, učitelé, mistři, přikazatelé atd., místa pak, do nichž se k cvičení mládež scházela, *auditoria, gymnasia, scholae* a *ludi literarii*, to jest poslouchárny, cvičírny, libeznice a literní hry sloula. Kterýmiž posledními jmény namítalo se, že cvičení mládeže jak učícím, tak učícím se samo v sobě milé, libé a jen jako hra neb kratochvíl nějaká jest. •6.• Ale toť v potomních časích nejedním způsobem z pravdy bylo vyšlo, že školy nebyly to, což slouly, hry a kratochvíle, než mučírny a trapírny mládeže,

4. O potřebě škol a společného vychování Kom. vykládá v Didaktice, kap. VIII. ▫

5. — *paedagogi* (παιδαγωγοί) byli původně u Římanův učení otroci (většinou řečtí), kteří chlapce vznešených rodičů vodili do školy, učeni tu poslouchali a potom doma s chlapci je opakovali. — *doctores, magistri*, názvy profesorův universitních. — *praeceptores* byli učitelé na nižších školách. — *auditoria* jsou nejvíce posluchárny universitní, jako v Karolinu v Praze v době úpadku vysoké školy bylo auditorium zimní a letní. — *gymnasia* byly starořecké tělocvičny pro mládež, jako palaistry pro dospělé. — *scholae*, řecký název pro školy jako prázdně od tělesného cviku; Kom. nazývá je proto *„libeznicemi“*. — *ludi literarii* vystavují se proti jiným hrám, tělocvičným. ▫

6. — *školy nebyly to*, jak se vykládá v Didakt. kap. XI. — *v papežstvu*, středověké školy klášterní byly také později známy přísnou kázní. — *zlým povykům*, návykům špatným (odtud ještě nyní moravské: zpovykaný = rozmazlený). — *postupu a pořádku nemajíce;* řády studijní jsou teprve ze stol. XVI. — *dal se mrskati*, přísloví vzaté odtud, že v tehdejších školách hojně bylo trestů tělesných. ▫

zvláště v papežstvu, kdež [17] lidé nehodní, sami v moudrosti a bázní Boží nevycvičení, zahaleči, ožralci, nečistí a jinak nepříkladní, na žákovství a preceptorství se dávali, a mládež se jim svěřovala; kterouž oni ne víře, pobožnosti a mravům, ale pověrám, prostopášnosti a zlým povykům učili; v umění pak literním methodu a pořádku pravého nemajíce a neznajíce, mocí do nich vpravovati a vtloukati chtěli, hmoždíce se s nimi mizerně, nýbrž rasujíce nemilostivě, čehož památka v některých našich starých přípovídkách zůstává: *dal se mrskati, vybitý jest* atd., proto že se o žádném tehdáž cvičení bez mrskání a bití nevědělo. «7.» Což ač za věků otců našich (když vedlé církve i školy obnoveny) z nemalé částky napraveno bylo: ještě však i našemu věku něco Bůh dochoval, abychom nad předešlé časy snadnější, hbitší a plnější mládeže cvičení, k slávě Boží a potěšení svému mluvíc, míti mohli. Což že tak jest, důvodové zřetedlní a základové mocní toho v Didaktice již ukázáni, a skutek, Bůhdá, před očima světa toho potvrdí.

«8.» Nyní na tom jest, aby se forma takového ušlechtilého mládeže vedení po částkách ukázala; a nejprvé v škole první, t. mateřské, prvního šesti let věku. Což se stane ve jménu Páně.

KAP. IV.

V ČEM MLÁDEŽ HNED OD NAROZENÍ svého pomaličku cvičena a [18] do šesti let věku svého vycvičena býti má.

Kdo nezná, že které a jak rozložené ratolesti strom v starosti své má, ty se hned v mladistvosti jeho z něho vypučiti, a tak, jakž jsou, rozrůsti musely? proto že to jinak býti nemohlo. A že živočich, nedostane-li všech svých oudů založení hned při prvním formování svém, potom jich nedojde?

7. — *důvodové a základové v Didaktice,* která je pro ten obor dílem stěžejným; z tohoto místa je zřejmo, že Informatorium Komenský skládal nedlouho po Didaktice, začaté r. 1627.

8. — *po částech ukázala,* po všeobecném, úvodním a programovém spise Komenský podniká podrobnější rozvedení po částech; i počíná hned věkem nejútlejším.

Proto že co slepé, chromé, kusé, křivé na svět vyjde, kdo to napraví? I člověk tedy, jaký v životě svém celý věk býti má, takový se hned, jakž se tělo a duše jeho v něm začne, formovati musí, jest-li že ušlechtile, jako nádoba milosti Boží, nýbrž jako obraz Boha živého formován býti má. ▭

•3.• Protož *rodičové nemusejí s cvičením dítek svých na preceptory a kněží* teprv odkládati (nebo křivě zrostlý strom spřimovati a z zarostlé houště štěpnici dělati těžko); ale musejí s těmi sobě danými klénoty Božími pěstovati se sami uměti, tak aby hned pod pěstováním jejich, za pomocí Boží, jak věkem, tak moudrostí a milostí před Bohem i lidmi zdárný prospěch bráti mohli.

•4.• Oznámeno pak již nejednou, že kdo se Bohu i lidem [19] hoditi má, v trojím tomto, *pobožnosti, mravích* a *literním umění* všelijakém vycvičen býti musí. A protož všeho toho trého základy mocné v dítkách svých klásti povinni jsou rodičové v první hned této škole pěstování svého. A protož jak daleko s nimi v které té věci do šesti svých let směřovati a jakými cestami jíti mají, již ukázáno býti má. ▭

•5.• *Pobožnost* (pravá a spasitedlná) *záleží v tom trém:* ▭

IV., 1. — *z něho vypučiti;* býval též spor veden o to, do jaké míry strom uložen jest již v jadérku, dub v žaludu atd. — *při prvním formování*, t. v embryu. ▭

2. Obsaženo jest pouze v lat. tekstě: „Neboť jakkoli je Bohu snadno ze zastaralého zhýralce učiniti zase člověka poctivého a změniti ho v jiného, ale v přírodě se neděje jinak, nežli že se věc vyvíjí obyčejně tak, jak zprvu se tvořiti začala; a tak člověk v stáří požívati bude ovoce toho, co v mládí zasil, dle průpovědi, že snahy mládí jsou zábavou stáří.“ (Studia juventutis sunt oblectamenta senectutis.) ▭

3. — *na preceptory a kněží*, preceptorové jako učitelé nejmenších žáčků; někde úlohu tu zastávali kněží, zprvu obyčejně a pak často u jednoty bratrské. — *z zarostlé houště*, kde stromky si vespolek překážejí, kdežto v štěpnici náležitě jsou rozsazeny, aby všecky stejně prospívaly. ▭

4. — *v pobožnosti, mravích a literním umění;* týž požadavek činí se v Didaktice, kap. IV. a sl. — *Bohu i lidem se hoditi*, dle známého přísloví, až posud užívaného: „Zdárné děti pro svět, nezdárné pro rodiče.“ — *základy mocné*, t. netoliko pevné, ale i dosti prostranné. ▭

5. — *Pobožnost pravá* dle Kom. záleží: 1. v hledání Boha v tvorstvu, 2. uctívání ho z té příčiny, 3. v zálibě z toho plynoucí. ▭

Jedno, aby srdce naše po Bohu vždycky a všudy se ohlédalo a jeho ve všech jeho skutcích hledalo. ◘

Druhé, aby nalézajíc a poznávajíc Boží šlépěje vždycky a všudy, bázní, milováním a poslušenstvím Boha ctilo. ◘

Třetí, aby ustavičným takovým na Boha pamatováním a s ním se obíráním ustavičně se s Bohem pojíc, v něm pokoje, radostí a potěšení požívalo. ◘

«6.» To jest *pobožnost pravá,* ráj rozkoší Božských člověku s sebou nesoucí; jejíž základové při dítěti tak daleko v šesti letech přivedeni býti mohou, aby vědělo: Že Bůh jest; a že všudy přítomen jsa, na všecko se dívá; a že kdo jeho poslouchá, tomu on pokrm, nápoj, oděv a všecko dává; kdo ne[20]poslouchá, že ho zabije; protož že se ho náleží báti a jemu se vždycky modliti a milovati ho jako nejvyššího Otce a činiti, co on v přikázaních svých poroučí etc. ◘

Tak daleko, pravím, v začátcích pobožnosti šestileté dítě pěkně přivedeno býti můž. ◘

«7.» V *mravích* pak a *ctnostech* učeny býti mají malé dítky:

1. *Středmosti,* aby zvykaly podlé potřeby přirození jísti a píti, nad potřebu pak nepřecpávati a nepřelévati se. ◘

2. *Švárnosti* aby v jídle, pití, šátkách a všelikým ošetřováním těla mravů dobrých užívati zvykaly. ◘

6. — *základové* pobožnosti, přístupné i dětem nejmenším, týkají se existence Boží, předních jeho vlastností a poměru k člověku. ◘

7. — 2. *švárnosti,* t. úpravnosti, po případě slušnosti, jež se týká i zevnějšku těla i chování zvláště u stolu. — 3. *šetrnost* míní tu Kom. ve smyslu naší uctivosti. — 4. — *u předložených,* t. představených dbáti mají ochotnosti *(býti na poskoku* = pohotově k činu). — 5. — *Kristus poroučí,* u Mat. 5, 36. 37. Podobný požadavek o pravdomluvnosti činíme také my. — 6. — *nepřekrývati,* t. neskrývati, čímž se někomu aspoň zdánlivě něco ubírá. — V tekstě lat. vložen tu ještě požadavek *dobrotivosti,* aby děti jiným lidem hleděly činiti dobře, štědře jim rozdávaly, nebyly ani skoupé ani závistivé. — 8. — *když starší mluví;* bylo zvláště v Jednotě zavedeno, aby děti lidem starším prokazovaly úctu. — 9. — *ustupováním své vůle* rozumí se odvykání svéhlavosti. — 12. — *s divokými trhy,* potrhováním tělem. — *v gestích,* posunech. — *v povahách zevnitřních,* rozumí se chování tělem, patrně na zevnějšku dítěte. — *o Kristu dítěti,* u Luk. 2, 52. ◘

3. *Šetrnosti* k starším a pozoru na jejich činy, řeči i každé pohledění. □

4. Jdoucí odtud skutečné *poslušenství* u předložených, tak aby k každému hlasnutí na poskoku býti uměly. □

5. Náramně potřebné jest učiti je *pravdomluvnosti*, aby všecky jejich řeči bývaly, jakž Kristus poroučí, co jest, *jest;* co není, *není;* klamům pak a mluvení jinak, než jest, aby ani opravdu ani žertem nezvykaly. □

6. *Spravedlnosti* ať se učí, na cizí věcí nesáhati, nebráti, nekrásti, nepřekrývati, na vzdoru nic nečiniti. □

7. Dobré jest také zvykati *pracovitosti*, zahálky pak utíkati. □

8. Učeni býti mají ne jen mluviti, ale i mlčeti, kde [21] potřeba; jako v čas modlení, a když starší mluví etc. □

9. Trpělivosti a ustupování své vůle mohou také přiučováni býti, tak aby hned z maličkosti, než se vášně vkoření, vládnouti sebou zvykali. □

10. Ochotnost k službě starším pěkná jest mládeže ozdoba; protož k té také hned z dětinství cvičeni býti mají. □

11. Půjde za tím zdvořilost obyčejů, aby uměli vlídně se míti, pozdravovati, děkovati, ruky podávati, pokloniti se, dá-li se jim co, poděkovati etc. □

12. A však to aby nebylo drze, s nějakými plachými a divokými trhy, vážnosti také v gestích a povahách zevnitřních učeni býti mají, aby sobě rozvážlivě, stydlivě a šetrně ve všem počínati hleděli. □

V těch ctnostech povycvičené dítě snadně bude (jakž se o Kristu dítěti praví) milost míti před Bohem i lidmi. □

•8.• Co se *umění tkne, to se na tré dělí:* Učíme se zajisté na světě některých věcí *znáti*, některých *činiti*, o některých *mluviti;* aneb raději *všeho* (krom zlého) *znáti, všeho činiti, všeho mluviti.*

•9.• V *známosti* věcí předně přirozených (fyzice) může do šesti

8. — *znáti, činiti, mluviti*, viz podobné rozdělení v X. kap. Didaktiky. — *všeho znáti*, požadavek u Komenského záhy vyslovený. □

9. — *fyzikou* v době starší podle vzoru filosofů řeckých zahrnuje se poznání přírody vůbec, jak i z dalších slov patrno. — *jména živlů, země*

let dítě tak daleko přivedeno býti, [22] aby vědělo jména živlů, země, vody, větrů, ohně; též deště, sněhu, ledu, olova, železa etc., až i některých zrostlin, zvláště stromů, též životčichů hlavní rozdíly, co ryba, co pták, co hovado etc.; naposledy zevnitřních svých oudů jména a práce. ▫

2. V *optice* prospěje, bude-li znáti, co světlo, co tma, též barev některých jména etc. ▫

3. *Astronomie* bude míti začátek známosti slunce, měsíce a hvězd, veřejně totiž, co to jest hvězda, znaje. ▫

4. *Geografie* mu základem bude, jestliže v šesti letech jsa věděti bude, že to, kde se narodil a bydlí, ves jest, neb městečko, neb město, neb zámek; též rozuměje, co pole, vrch, hora, řeka etc. slove.

5. *Chronologie* začátek bude věděti, co jest hodina, co den, co noc, co týden, co zima, co léto etc. ▫

6. *Historie*, pamatovati něco ode dvou, tří neb čtyř let, byť pak domácí dětinské věci byly, a jakkoli mdle jako skrze mhlu se pamatovaly. ▫

atd. Kom. vykládá tu věc v celku tak, jak ji postupně asi položil v Bráně jazyků z r. 1631. (Tekst lat. rozvádí ji poněkud podrobněji.) — 2. — *v optice*, nauce o světle, jíž se Kom. vždycky velmi rád obíral, jak patrno z častých obrazův odtud čerpaných a z Panaugie. — *barev jména* dítě poznává dosti pozdě, nezřídka teprve v době školní. — 3. — *Astronomie* jako věda, tehdy právě se rozvíjející, těšila se obecné pozornosti; také Kom. napsal knihu astronomickou v Lešně (neb aspoň zamýšlel ji napsati), ovšem na základě Písem sv. — *veřejně*, t. obecně. — 4. — *Geografie* dle přání Kom. počínati má nejbližším okolím dítěte, t. rodištěm, jež se má definovati. Pak si dítě má uvědomiti v prvém věku pojem krajiny a složek jejích. I naše školy vedou si podobně. — 5. — *Chronologie* byla po způsobu středověkém ještě v době Kom. důležitou naukou, jíž si měli osvojiti zvláště kněží (computus). U dětí počínala uvědoměním času vůbec, ale přiznati třeba, že poznání rozdílů dob ročních bylo by pro ně dosti nesnadné, ponévadž rok je lhůta značně dlouhá. — 6. — *Historie* biblická se dětem tehdy tak záhy nevykládala jako nyní, učení náboženství počínalo katechismem, proto Kom. obrací pozornost k vlastním příhodám dítěte. — 7. — *Oekonomikou* rozumí se správa domu jako základu obce (politie), proto dítě mělo znáti příslušníky domu a vzájemný poměr jejich. — 8. — *Politikou* rozumí se správa celé obce. ▫

7. *Oekonomiky*, věděti, kdo do čelednosti domu toho přináleží neb nepřináleží.

8. *Politiky*, rozuměti, že někdo v městě purgmistrem, radním pánem, rychtářem slove; měšťané že se někdy do obce scházejí etc.

•10.• *Činění* některé se zpravuje mysll a jazykem, [23] jako dialektika, aritmetika, geometria, muzika; jiné myslí a rukama, jako práce tělesné jakékoli.

1. *Dialektiky* do šesti let začátek musí býti takový, aby dítě v tom čase dobře rozumělo, co jest otázka a co odpověď; a že se vždycky co nejvlastněji k věci odpovídati má, ne aby jeden o hruškách, druhý o slivách mluvil.

3. *Aritmetiky* základ bude, když věděti bude, co jest mnoho a co málo; a uměti asi do dvadcíti neb kopy napočítati; a rozuměti, co sud, lich; a souditi, že více jest tři než dvě, a přidaje ke třem jedno, že bude čtyry etc.

3. *Geometrie* fundament bude neškodný, naučí-li se rozuměti, co jest veliké, malé; dlouhé, krátké; široké, ouzké; tlusté, tenké; item co píď, co loket, co sáh.

4. *Muzika* bude, uměti některý veršíček z paměti zpívati.

5. *Řemeslného* díla začátek, uměti něco krájeti, řezati, strouhati, skládati, rozkládati, svínati, rozvínati atd., jakž dětí obyčej.

10. — *Dialektika, arithmetika, geometrie, muzika* záleží v jakýchsi výkonech a dovednostech, proto Kom. jedná o nich zvláště. — 1. — *dialektika* znamená vlastně theorii myšlení, jejímž počátkem bude, porozuměti základům přízvuku větného, pak snaha o logickou spojitost v řeči, zvl. mezi otázkou a odpovědí (v lat. de cepis — de allio, o cibuli — o česneku). — 2. — *Arithmetika*, počtářství na kolikosti založené, dle Kom. vycházeti má odtud, co jest kolikost vůbec, pak teprv nastoupí počítání samo. — *sud, lich;* v době tě se tak i počítalo. — *tři než dvě*, v naší době úkol nejnižší třídy. — 3. — *Geometrie fundament*, základ měřictví položen bude uvědoměním rozměrův a prvních měr, vzatých z rozměrů těla lidského. — 4. — *muzika* rozumí se tu jako výkon, ve středověku však náležela mezi vědy početní, neboť se vypočítávala výška tónu dle zatížení monochordu, hudebního nástroje o jediné dlouhé struně. — 5. — *Řemeslného díla*, míní se ruční práce, do nichž třeba mládež záhy naváděti, aby ruce nabyly obratnosti. — *svínati, rozvínati*, my užíváme toho slovesa s jinou příponou kmenotvornou: svíjeti, rozvíjeti; svinovati, rozvinovati.

«11.» *Jazyk* se formuje a brousí grammatikou, retorikou a poetikou. ◘

1. *Grammatika* v šesti letech býti má, aby jak mnoho čemu dítě rozumí, tak mnoho mateřským svým jazykem vypovědíti umělo; byť i s nedostatky bylo, jen však aby jadrně a srozumitedlně vyslovovati naučeno bylo. ◘

2. *Retorika* jejich v tom věku jest, trochu gestů, jak [24] přirození dá, užívati, a co sic od tropů a figur slyší, to imitovati.

3. *Poetiky* bude jakýž takýž začátek, veršíček některý a rytm z paměti uměti. ◘

«12.» Již tedy jak sobě při které té věci s dítkami postupovati sluší, oznámí se: ne tak subtilně na léta a měsíce to rozměřujíc (jakž se potom v jiných školách stane), než úhrnkem toliko; a to proto: ◘

1. Že nevšickni rodičové v domích svých k takovému rozměření tak plně státi mohou, jako potom v společné škole, kdež se jiného nic nedělá, a práce postranní žádné nepřekážejí. ◘

2. Že nerovnost vtipů v tomto počátečním věku hrubě panuje; an některé dítě dříve roku rozuměti i mluviti začíná, jiné v druhém neb třetím teprv. «13.» Protož se veřejně toliko poukáže, jak v prvních šesti letech dítky cvičiti: I. *v rozumnosti*, II. *v pracech a uměních*, III. *v řeči*, IV. *v mravích a ctnostech*, V. *v pobožnosti.* ◘

11. *Grammatika* a *rhetorika* byly základní nauky vzdělanosti středověké (artes sermocinales), k nimž družila se nauka o básnictví, zvl. o verši. — 1. — *čemu dítě rozumí*, t. aby své představy dovedlo odívati v přiměřená slova, zároveň však aby si osvojilo správnou výslovnost. — *jadrně*, určitě, dle toho, jak slovo ku představě připadá, s případnými výrazy odbornými. 2. — *Retorika*, nauka o výmluvnosti, v té době spojena byla s naukou o posunech, ale ozdoby řečnické nemohou se žádati na dítěti, ať se týče mluvy obrazné (tropů), či okrašlované zvláště oživujícími způsoby mluvení (figur). Proto Kom. na tomto stupni chce se spokojiti pouhým napodobením. — 3. — *rytm*, slova rýmovaná; stč. rytm = rým. ◘

12. — *subtilně*, vl. jemně, potom podrobně, aby se to rozměřovalo jako učebná osnova nebo rozvrh hodin ve škole. Požadavek ten zajisté jest oprávněn, jakož i důvody tu podané. — 1. — *k takovému rozměření státi*, t. dostáti, vyhověti mu. ◘

Avšak poněvadž všeho toho základem jest život a zdraví dobré, ukáže se nejprvé, jak toho rodičové dítkám svým dobývati a v něm utvrzovati mohou. [66]

KAP. V.

KTERAK MLÁDEŽ V ZDRAVÍ SVÉM ŠEtřena a cvičena býti má.

„Orandum est, ut sit mens sana in corpore sano," řekl onen, že totiž modliti se každému potřebí, aby mysl zdravou v zdravém těle měl. A nejen modliti se, ale i o to pracovati, proto že Bůh pracujícím žehná. Dítky pak poněvadž ani pracovati ještě o sebe nemohou, ani za sebe se (zvláště z počátku) modliti: rodičům náleží zastupovati je, a aby, co na svět zplodili, to i odchovati zdravé hleděli a vycvičili k chvále Boží, veliký na oboje pozor míti.

‹2.› *Předně* pak, poněvadž cvičiti dítek nemohou, leč živy budou, nýbrž leč zdrávy a čerstvy budou (nebo s stonavými a nebylými zákrsky jak jest pracovati?), o to buď rodičům první péče, aby dítky své při dobrém zdraví a čerstvosti zachovali. Což poněvadž předně na matkách záleží, těm se tuto poučení a napomenutí stane.

‹3.› 1. Kdykoli matrona pobožná křesťanská porozumí, že Pán Bůh, všech jediný stvořitel, v životě jejím plod formovati začíná, má i hned nad jiné časy pobožněji sobě počínati a Pánu Bohu za pomoc a požehnání, aby plod pod srdcem jejím zdárný sformován jsa, zdárně také donošen a na svět vyveden býti mohl, každodenně se modlívati. A k té potřebě nech slouží matronám [67] těhotným modlitba tato: [25]

V., 1. — *Orandum est*, známý požadavek a ideál starořecký staví se tu za požadavek u Boha.

2. — *s nebylými zákrsky*, t. nedorostlými, které jako by skutečně nebyly, protože stále se chýlí k nebylosti, totiž k smrti.

3. — *z truple zemského*, t. kusu nezdělané hlíny (o tvoření těla výraz v stč. obvyklý).

„Všemohoucí Bože, jemuž samému ta čest náleží, že pánem a stvořitelem jsi všech věcí, viditedlných i neviditedlných, od něhož všeliká rodina na nebi i na [26] zemi jmenuje se: k toběť obzvláštně, jako k Otci nejmilejšímu, my lidský tvor patření své máme, proto že zvláštní radou a uvážením naše pokolení od tebe stvořeno a divnou moudrostí sformováno jest, tělo z truple zemského, duše pak od tebe samého z podstaty tvé vdechnuta proto, abychom obraz tvůj byli. A ač si mohl všecky nás v plném počtu hned stvořiti, jaks mnoho nás míti chtěl, tak jaks anjely pojednou stvořil: a však líbilo se moudrosti tvé jinak to opatřiti, aby totiž skrze muže a ženu v stavu svatého, tebou nařízeného manželství rozplozovalo se pokolení lidské; protožs na ně i požehnání své vyřkl, aby se plodili a množili a naplnili nejen zemi, ale časem svým i kůry anjelské. Ach, věčný Bože a Otče, budiž tobě chvála ze všech divných skutků tvých při nás! budiž tobě i ode mne dík činění, žes nejen mně z téhož slavného pokolení naroditi se dal (abych sebou sama doplňovala počet vyvolených tvých), ale také žes mne v ten od tebe nařízený manželský stav uveda, mně teď požehnati v něm a plodem života obdařiti ráčil. Tvůjť jest to dar, tvá péče a láska otcovská, ó Hospodine, Otče všelikého ducha i těla! Protož já k tobě samému pokorně a důvěrně se utíkám o radu a pomoc, jak by to, cožs u vnitřnostech mých složil, zachováno a [27] k šťastnému porodu dochováno býti mohlo. Vím, Hospodine, že nejsou v moci člověka krokové jeho, ani aby zpravoval cestu svou: proto že my mdlí a špatní jsme k vyhýbání buď osidlům, kteráž nám líčí (za dopuštěním tvým) našeho pokolení nepřítel, a neb

příhodám, k nimž nás neopatrnost naše přivodí. Ale u tebe jest moudrost a prozřetedlnost neskonalá, ty koho chceš, stráží anjelů svých před příhodami zlými ohražuješ a zachováváš. ▫

Protož i já v této potřebě své k tobě, lásky plnému Otci, se utíkajíc prosím, ohledniž se na mne a žalostné nějaké příhody mne zachovej. Potěš i v té částce mne s manželem mým milým, ó Bože všelikého potěšení! abychom vidouce požehnání tvé, mohli potěšeným srdcem velebiti tvé otcovství a sloužiti tobě s radostí. Nevynímám se z té pokuty, kteroužs na nás vzložiti ráčil, aby počínání naše a rození s bolestí bylo; než toliko aby mi kázně své nésti pomáhal a potěšený tomu cíl dal, za to prosím poníženě. V čemž uslyšíš-li nás, a zdravým a zdárným plodem života nás obraduješ, slibujeme tobě jej zase odevzdati a obětovati, aby ty sám našim i semene našeho milostivým Bohem a Otcem byl; my pak i s potomky našimi poslušnými tvými ditkami zůstávati úmysl máme. Uslyšiž, nejmilejší Otče! pokornou modlitbu služebnice své, a naplň žádost srdce mého, pro [28] J[ežíše] K[rista], našeho spasitele, kterýž i sám pro nás maličkým učiněn byl a v životě matky tělo naše přijal, již pak s tebou a Duchem S^m^ u věčné věčnosti kraluje, Bůh požehnaný na věky, amen. Otče náš." [67]

«4.» 2. Zatím potřebí matkám samým šetrnosti, aby něčím plodu svému neškodily: předně středmosti a diéty dobré, aby

4. — ***diéty dobré***, **náležité úpravy živobytí. —** ***purgacími***, **počišťovacími prostředky, jichž se tehdy hojně užívalo. —** ***poušťěním krve***, **jež bradýři tehdy často vykonávali, ale také v láznich ženy dávaly si hojně sázeti baňky. —** ***našinování***, **posouvání některými směry v postavě schýlené, jaké by ženě mohlo škoditi. —** ***ustrčení***, **uhození. —** ***těžce nestarala***, **aby neměla těžkých starostí ani zármutků. —** ***melancholické***, **povahy zádumčivé.**

obžerstvím a opilstvím, a neb zase posty nevčasnými, ovšem purgacími, pouštěním krve neb nastuzením nějakým etc. buď nezalily, neb neusušily, a neb aspoň nezemdlily plodu svého. Protož takové ty věci v čas těhotnosti vzdáleny býti mají. ▫

Vystříhati se také velmi potřeba pádu a škodlivého klesání, neb našinování se a jakéhokoli ustrčení, nýbrž i stoupení neopatrného; poněvadž vším tím plodu (jakožto outlému tvoru) uškozeno býti může. ▫

Třetí, potřebí matce těhotné hnutí mysli své na pozoru míti, aby se prudce něčeho nelekala, prudce hněvem těžce nerozpalovala, těžce nestarala a nekormoutila etc. Sic bude-li to, dítě také lekavé, hněvivé, kormutlivé a melancholické bude, jakž to jistým zkušením stvrzeno jest. Nýbrž z prudkého leknutí a rozhněvání někdy umrtvení plodu a potracení, a neb při nejmenším na zdraví zemdlení pochází. ▫

Čtvrté, strany povah zevnitřních matka také na se pozor dá, aby nebyla příliš ospalá, lenivá, zahálivá; ale čistě, živě, ochotně, čerstvě okolo prací se zatáčející. Nebo jaká sama v ten čas jest, takových potom povah dítě bude etc. Jiným při tom šetřiti potřebným věcem nech sobě vespolek samy matky a báby poučují.

«5.» 3. Když se dítě na svět narodí, vedlé náležitého ošetření outlého tělíčka teplem a měkkým ležením, mají hned rodičo[68]vé příhodnou potravou dítě své opatřiti. ▫

Předně pak mysliti na to sluší, aby každá matka sama matkou byla a těla svého od sebe nestrkala, to jest: koho v životě svém krví svou krmila, tomu také pokrmu z života svého, kterýž stvořitel zřídil (mléka svého), nezáviděla. Proti čemuž poněvadž zvykem podešel nechvalitebný, škodlivý a ošklivý obyčej, že matky některé (urozené na větším díle) dítek svých samy odchovávati nechtíce, cizím ženám v péči je umítají, proti tomu z nevyhnutedlné potřeby požehrati a rodičů, aby sobě při věci této roz-

— *povahami zevnitřními* rozumí se chování po stránce tělesné. — *Jiným při tom šetřiti potřebným věcem,* t. jiným věcem, jichž při tom třeba šetřiti, ať se vespolek přiučují matky a báby. ▫

5. — *umítají,* nabízejí. — *požehrati,* učiniti výčitky. — *z gruntu,* ze základu. ▫

vážlivěji počínali, poosvítiti sluší. Cím více se neřád ten rozmohl, tím méně k němu sluší mlčeti; zvláště na místě tomto, kdež se obnovení z gruntu řádů dobrých obmýšlí.

•6.• Pravím tedy, že to takové dítek od matky odsazování a cizím mlékem vychovávání jest: ▫

1. čelící proti Bohu a přirození, ▫
2. škodlivé dítkám, ▫
3. škodlivé matkám samým, ▫
4. počestnost vyvracující. ▫

•7.• Proti přirození že jest, odtud patrné, že podobného příkladu mezi jinými živočichy není. Vlčice, nedvědice, lvice, rysice a jiná lítá zvěř mladé své vlastními prsy krmí; a pokolení lidského rodičky nad ty šelmy nelítostivější býti mají? (Ne to-liž medle míní Bůh v pláči Jerem. 4, 3.: „An draci vynímajíce prsy krmí mladé své, dcera pak lidu mého pro ukrutnost podobná jest sově na poušti?") Proti přirození [69] jak býti nemá, vlastní svou krev, vlastní tělo od sebe strkati? vlastnímu svému plodu, kterýž pod srdcem svým tolik měsíců nosila a vlastní krví krmila, potom mléka svého nepříti? a to mléka toho, kteréž ne jim, ale dítkám ku potřebě Bůh dává? Nebo ne jindy se, než když nový tvor na svět vychází, vyskýtá; pro koho než pro něj? Bohu tedy řád jeho převracejí, kteří toho, k čemu on to nařídil, neužívají.

•8.• *Druhé*, dítkám by mateřininých prsů zdravěji bylo, než cizích užívati, poněvadž mateřininou krví v životě se krmiti již přivykly. A nad to byly by rodičům svým v povahách a ctnostech podobnější, než sic bývají. Nebo vznešený filosof Favorinus svědčí, že jakož símě skrytou v sobě moc má, tělo i mysl na způsob původu svého formovati, tak neméně i mléko; což příkladem jehňat a kozlat ukazuje. Nebo prý jehňata, která od koz bývají vychována, mnohem mívají hrubší vlnu, nežli která mlékem

8. — *Favorinus Arelatský,* filosof a rhetor řecký (80—150 po Kr.), žil nejprvé v Athenách a pak v Římě, kde založil školu filosofickou; byl výborným řečníkem a dialektikem a oblíben u císaře Hadriána; míval mnoho posluchačův. Aulus Gellius (Noctes Atticae) často ho cituje. — *hrubší vlnu, měkčejší srst,* z velké části pouhá pověra. Toto místo je z Noct. Att. XII. kn. 1, 15. Kom. své důvody čerpá z tohoto místa. ▫

vlastních matek vykrmena jsou; a zase kozlata k ovcím přisazovaná drobnější a měkčejší srst, ovčí vlně nápodobnou, mají. Kdo odtud nevidí, že dítky cizím mlékem chované cizích a ne rodičů svých povah nabývají? Jest-li žeť manželé cizím semenem zahrádky své obsívati nedopouštějí, proč sobě zrostlinky své cizím deštěm zavlažovati dají? Kdyžtě otec svého přirození dítěti udělil, proč matka svého také udělovati nemá? A neb aspoň proč třetího v to plésti? však Pán Bůh dvě toliko osoby, jakožto k zplození [70] dostatečné, v manželství spojil. «9.» A neb aspoň, mělo-li by se to vždy někdy a někomu dopouštěti, tedy by se ve dvojí příčině dopouštěti mělo: jmenovitě, když by pravá matka nebezpečnou, nakazitedlnou nemocí stonala, tu pro zachování dítěte před podobnou nemocí jiné by se chůvě odvésti mohlo. A neb, když by matka zlých nějakých obyčejů byla, chůva pak ctná, šlechetná osoba se nacházela, mohlo by také to místo své míti, aby dítě k nabytí lepších, než mateřininy sou, povah, jí svěřeno bylo. Ale že pak, jakž se nyní děje, i nejzdárnější, nejctnostnější, nejšlechetnější matrony ledajakýms lehkým, zběhlým, neřádným, bezbožným a někdy méně, než samy sou, zdravým ženkám v nově narozené milé dítečky své oddávají, to nesnesitedlné jest! Nebo zdaž jim tu nákaze duše i těla neobmýšlejí? A jistě se takoví rodičové nemají čemu diviti, jest-li že se dítky jejich po nich nedaří a ven z ctnostných jejich šlépějí kráčejí: poněvadž (jakž latinské vzní přísloví a již ukázáno) „cum lacte imbibitur nequitia“, s mlékem mládež ctnost i zlost do sebe pije. ▫

«9.» *Třetí,* pohodlí a krásu sobě rozmazané matky obmýšlejíce, krásy a zdraví sobě ujímají, nýbrž i života: poněvadž nemluvňata prsí požívající matek svých lékaři jsou a jim od mnohých, v těle skrytých neduhů, a neb aspoň vlhkosti zlých, z nichž

9. — *cum lacte imbibitur nequitia,* lat. přísloví má význam obrazný, že totiž některým lidem zloba již od mládí je přirozená. ▫

9(a). — *zdraví sobě ujímají,* také lékaři to dosvědčují, ač příčinu toho uvádějí poněkud jinou. — *Plutarchovi* přičítá se také kniha *„Naučení manželům“* a *„O ctnostech žen“*. — *Aulus Gellius* ve spise *„Noctes Atticae“* sebral mnoho pamětihodných výroků nejrůznějších spisovatelů starověkých; citát je z XII, 1, 21—23. ▫

by neduh povstati mohl, pomáhají (jakž to ten author obšírně ukazuje). Z těch příčin znamenitý muž Plutarchus obzvláštní knihu sepsati a ma[71]tek k konání té, k níž od Boha a přirození zavolány jsou, povinnosti napomínati přinucen byl; Aulus pak Gellius těm, které k té povinnosti státi nechtí, matkami slouti brání a jim všelijakým neštěstím hrozí etc. ▫

‹10.› *Naposledy*, Didacus Apolephtes dokládá, že nejsou matky, než macechy, kterékoli to činí; kteréž prý častokrát s hubatým lecjakýms psem raději se pěstují a nosí, nežli s plodem života svého. An prý žádný divoký tvor toho nečiní, aby svůj plod jinam dávali; nýbrž v některém pokolení samec s samicí o to se štípají a hryzou, kdo mladé chovati má. Ptáci tolikéž, ačkoli po šesteru i víc mladých mívají, a Bůh jich prsami pro ně nezaopatřil, neopouštějí jich však, nýbrž jak mohou, krmí je a živí předce. ‹11.› A jaký toho cizího chování užitek, třemi příklady ukazuje. Titus prý císař (jak Lampridius píše), že nezdravou chůvu měl, po všecken život svůj nezdravý byl; Caligula pak, římský císař, byl ukrutný tyran a v lidské postavě litá šelma; čehož příčina rodičům jeho se nedávala, než chůvě, kteráž že nejen sama v sobě bezbožná, hněvivá, ukrutná byla, ale i bradavic sobě krví pomazujíc mu ssáti dávala: on tak vzteklý a vražedlný učiněn, že když koho zamordoval, krev na meči zůstalou jazykem chutně oblizoval, aniž se krve lidské nasytiti mohl, až i vinšovával, aby všickni lidé jednu hlavu měli, aby ji jednou ranou skrojiti mohl. Tiberius císař byl hanebný ožralec; [72] čehož opět historici pří-

10. — *Didacus Apolephthes*, dominikán, kazatel Karla V. († 1540). Vydal sbírku kázání nedělních a svátečních. — *kdo mladé chovati má*, pozoruje se to u některých čtvernožců a ptáků. ▫

11. — *Aelius Lampridius*, římský dějepisec ze IV. stol. po Kristu, náleží mezi spisovatele římských dějin císařských, ale v životopisech takto citovaných to místo se nevyskytuje. — *Titus*, syn Vespasianův (vládl r. 79—81 po Kr.), náležel mezi nejlepší panovníky římské. — *Caligula* (C. Caesar), nástupce Tiberiův, syn Germanikův (císařem byl r. 37—41 po Kr.), hýřil a epileptik, pověstný byl zvláště ukrutností a mrháním státního pokladu. — *Tiberius*, nástupce Augustův (císař r. 16—37 po Kr.), znám je spíše svou přetvářkou a ukrutnost nežli náklonností k pití; dějiny jeho vlády obšírně vylíčil Tacitus. ▫

činu kladou, že velikou ožralkyni za chůvu měl, a kteráž jej také hned v maličkosti k vinným polívkám navedla. «12.» Tak hle pravé jest, že se dítky po chůvách šlechtí na těle i mysli: jest-li chůva nemocí nějakou zjevnou neb tajnou naprzněna, k témuž se i dítě skloní; jest-li všetečná, lživá, zlodějská, ožralkyně, vztek-lice, semena všeho toho dítě do sebe jistotně vpije, o tom žádné pochybnosti netřeba. Apoleph. p. 3, pag. 72 etc. ▫

«13.» Ale dosti o tom; rozumní, pobožní a plod svůj náležitě milující rodičové nech hledí, k čemu toho užívati chtějí. ▫

«14.» Vedlé mléka potom mohou pomaličku dítky k jiným také pokrmům učeny býti; však prozřetedlně, od pokrmů k tomu jejich přirozenému pokrmu nejpodobnějších (to jest měkkých, sladkých, záživných) začínajíce. Lékům děti učiti (jakž někteří obyčej mají) věc náramně škodná. Nebo tím: ▫

Předně, přirozenému, povlovnému zažívání překážka se děje, a vedlé toho i zrostu (poněvadž pokrm a lékařství odporné sobě věci jsou; jedno krve a životných vlhkostí tělu dodává a je množí, druhé na ně sahá a je stahuje a ven pudí). ▫

Mimo to lékařství, dříve potřeby užívané, obrací se přirození našemu v zvyk a tratí svou moc, aby, když potřeba přijde, neoperovalo; proto že přirození zažívati ho zvykne. ▫

Nýbrž jde odtud (a to již nejhorší jest), že lidé tako[73]ví, z mládi hned na lécích zavěšení, k dokonalé síle zdraví nikdy nepřicházejí, neduživí, stonaví, chrkaví, slintaví, bledí, outlí vždycky bývají, naposledy dříve času mrou. ▫

«15.» Protož rodičové, máte-li rozum, léků dítkám svým, dokud jich třeba není, jako jedu braňte; a vedlé toho i pokrmů a

12. — *na těle i mysli;* pravdivější je, že děti od kojných spíše přijímají nemoci tělesné a náchylnosti k nim, nežli vady duševní. ▫

14. — *pokrm a lékařství odporné věci jsou,* dle tehdejší nauky lékařské, kdy se bojovalo nejvíce proti škodným vlhkostem těla; proto byly léky počišťovací (purgatoria), pudící a j. — *obrací se v zvyk,* tvrzení částečně oprávněné. — *neduživí . . bývají,* mínění zcela oprávněné a pokusy dokázané. ▫

15. — *pálené* (obyč. pál. víno), kořalka. — *vápna přisýpá,* dává se ovšem ke stromům vápno, ale jen míchané a vypálené. ▫

nápojů horkých a perných; jako jsou jídla kořeněná a slaná příliš, víno, pálené etc. Kdo takovými věcmi krmí a napájí děti, totéž dělá, co zahradník nerozšafný, kterýž chtěje, aby mu strůmek spěšně rostl a brzy kvetl, k zahřívání jemu kořene vápna přisýpá. Takť jest, že spěšněji poroste a pokvete; ale také spěšněji vadnouti a schnouti začne, až i dřív polovice dnů svých uschne. Nevěří-li kdo, nech zkusí, a příklad toho, jak zdravé jsou dítkám věci takové, spatří.

Mléko dětem a jiným mladým tvorům nařídil Bůh, učinitel jejich; při tom jich nechati. Poodrostou-li od mléka, zůstávati však sluší při věcech podobných, mírně ztemperovaných, chlebu, máslu, kaši a vaří nějaké, vodě a pivu; tím porostou jako byliny při tekutých vodách, jen jim při tom mírného snu a častého hraní a sebou hýbání propůjčujíc a Pánu Bohu život a zdraví jejich modlitbami poroučejíc. «16.» Protož moudří na onen čas Spartanští, na rozumné mládeže vedení ze všech lidí největší pozor dávající, zřízením zemským ohra[74]dili, aby se mladým lidem až do léta věku dvatcátého (t. do plného zrostu) žádného vína nedávalo. Bránili-li, hle, tak pilně vína mládeži, co by medle o vzteklém, nynějším bláznivým věkem vymyšleném nápoji, páleném (kterýmž se nyní napořád, mladí i staří, udí a prudí), říkali. Čas jest začíti rozumněji sobě počínati, a dítek aspoň, nevinňat těch malých, nehubiti.

«17.» 4. Jiným také všelijakým způsobem zdraví dítek šetřiti se má pilně; protože tělíčko outlé, kostky měkké, žilky slabé, všecko ještě nedospělé. V braní tedy do rukou, v zdvihání, pěstování, kladení, vití, kolíbání, šetrnosti se má užívati, aby nějakým neopatrným nachýlením, šinutím, zavazením, upuštěním, k vyvinutí neb zlámání oudu některého a skrze to k ochromení, ohlušení, oslepení etc. nepřišlo. Nad zlato dražší klénot jest dítě,

16. — *Spartanští*, u nich mládež vůbec musela společně a velmi prostě se vychovávati. — *napořád, mladí i staří*, patrně v době Kom. zvyk užívání kořalky již se rozmáhal, až hubí v naší době celé generace, u nás zvláště ve východní Moravě a pak dále na východ jiné Slovany. — *udí a prudí*, poněvadž páli.

17. — *škoda nenabytá*, nenahraditelná.

ale nad sklo křehčejší; rozraziti se neb naraziti snadně můž, a škoda odtud nenabytá. ▫

•18.• Když sedati, státi, běhati počínají, tu aby před úrazem chráněni byli, stoličky, sedadla, vodidla, vozíčkové etc. platné k tomu pomoci jsou, vše od mála začínajíc; před zimou pak kožišek a šátky slušné, ovšem teplá světnice. Summou, aby ani úrazem, ani horkem, ani zimou, ani zbytečností pokrmu a nápoje, ani zase hladem a žízní outlému životu se neuškodilo, nýbrž všecko bylo v míru a v hod, myslíti sluší. ▫

•19.• Dobré bude i dítě zvykati, kolikrát za den lehnouti, vstáti, pojísti, [75] pohráti mají; protože i zdraví napomáhá, i řádu dalšího základem jest. Což jak by se někomu směšné zdálo, tak jisté jest, že děti k dosti slušnému řádu milostivě navedeny býti mohou; čehož příkladové jistí jsou. ▫

•20.• 5. A poněvadž život jest oheň, oheň pak, nemá-li volného průchodu a ustavičného mektání a plápolání, hasne ihned: takéť dítkám nevyhnutedlně potřebí, aby každodenní svá hýbání a cvičení měly; protož i to rodičové opatrovati mají. A k téť potřebě vymyšleno jest dětí (dokud se samy běháním hýbati nemohou) kolíbání, konoušení, pěstování, sem tam nošení, na vozíčkách vození. Když pak dítě poodroste a na nožičky se zsílí, běhání a zpravování něčeho vždycky se mu dovolovati můž. Čím víc dítě dělá, běhá, pracuje, tím lépe na to spí, tím lépe zažívá, tím lépe roste, tím lépe jadrnosti a čerstvosti těla i mysli nabývá; toliko jen vždycky šetříc, aby bez úrazu bylo. A za touť příčinou jim i místa k běhání a cvičení se bezpečná obmýšleti,

18. — *od mála začínajíc;* v lat. a něm. tekstě tu poznamenáno, že v některých krajinách dávají dětem na hlavu vatované čepice a pásky kol hlavy, aby si nepoškodily temene, a Kom. to schvaluje jako užitečný zvyk (patrně poznal jej teprve v cizině). ▫

19. — *kolikrát za den;* v naší době lékaři doporoučejí pravidelné přijímání pokrmův i dětem nejútlejším. — *milostně,* t. j. způsobem laskavým.

20. — *život jest oheň,* jak učí již filosofie starověká. — *mektání,* pohyb. — *konoušení,* (mor.), česky konejšení. — *tím lépe roste,* příčina je známa, že totiž tělo nejvíce se obnovuje v těch údech, které vykonávají pohyby a vůbec práci. ▫

i způsob toho cvičení, jakýž by beze škody byl, jim ukazovati, i ustavičné strážné (chůvy, pěstounky atd.) jim přidávati náleží.

•21.• 6. Naposledy, poněvadž (dle obecního přísloví) dobrá mysl půl zdraví jest, nýbrž dle Sirachova vysvědčení veselé srdce sám život člověka jest (kap. 30, 23), mají také rodičové obmýšleti, aby dítky jejich v veselosti a potěšení [76] nedostatku nesnášely. Ku příkladu: v prvním roku slouží se jim k veselosti kolíbáním neb konoušením, zpíváním a neb helekáním, hrkáním neb pleskáním, pěstováním neb procházením; summou milkováním se s nimi jakýmkoli, jen mírným a rozšafným způsobem. V druhém, třetím, čtvrtém roku a dále, jakýmkolí s nimi, neb jich samých vespolek, žertováním, hráním, běháním, honěním se, muziky posloucháním, na něco libého se díváním etc. A ať se krátce dí, cokoli se znamená, že dítěti milé jest, nebrániti mu toho, nýbrž všelikou takovou libou pastvu očím, ušim a jiným smyslům jejich obmýšleti, těla i mysli jejich zdraví bude. Kromě toliko, co by proti pobožnosti a mravům dobrým čelícího bylo, toho samého jim nedopouštěti; o čemž na svém místě. [47]

KAP. VI.

JAKÝM ZPŮSOBEM DÍTKY V ROZUMNOSTI cvičeny býti mají.

„Když sem byl syn u otce svého mladičký (dí Šalomoun) a jediný při matce své, on vyučoval mne a říkal mi: Nabuď moudrosti, synu můj, a za všecko jmění zjednej sobě rozumnost," etc. (Přísl. 4, 4 etc.) A takť rozumní rodičové činiti mají, ne na to jen, aby dítky jejich živy byly, ani na to, aby hojnost jmění nashromážděného měly, myslíce; ale o to, jak by moudrost v srdce jejich [48] uvedena býti mohla, usilujíce. „Nebo moudrost dražší jest, než kamení drahé, a všecky nejžádostivější věci nevyrovnají se jí; proto že dlouhost

21. — *dobrá mysl půl zdraví*, dle Němcové: „Čistota půl zdraví a veselost celé"; dětem veselé nálady skutečně jest potřebí. — *helekáním* rozumí se hlasitý zpěv, často beze slov. — *hrkání* (mor.), česky řehtání (hrkavka — řehtačka). — *pleskání*, tleskání.

dnů jest v pravici její, a v levici její bohatství a sláva. Cesty její cesty utěšené, a všecky stezky její pokojné. Stromem života jest těm, kteříž ji dosahují; a kteříž ji mají, blahoslaveni jsou;" tak svědčí Duch S. v knize Přísl. 3, 15.

«2.» Znamenejte také rodičové, kdy s dítkami svými cvičení začínati máte? Šalomoun praví, že od otce svého, hned maličký byv, vyučován byl; a že ač matka jediného měla, cvičiti však ho nebránila. Cvičeny tedy i naše dítky býti mají k vyrozumívání všechněm věcem, přirozeným i jiným.

Ale jak to dělati? Tak, jak se to při maličkých dělati dá; to jest podlé pochopitedlnosti jejich. Ku příkladu:

«3.» I. *Fyzika* v nově narozených dítek jest jísti, píti, spáti, zažívati, růsti. Ale ony tomu nerozumějí. V druhém teprv a třetím roce začínají porozumívati, co papa jest, co bumba, co chléb, co maso etc., též co voda slove, co oheň, co země, co vítr, co zima, co teplo, co člověk, co kravička, co psíček, a některé vejřejnější přirozených věcí rozdíly. Čemuž je chůvy, s nimi se pěstujíce a procházejíce, učiti mají: „Hle kravička! hle ptáček! hle kočička! hle dítě" atd. V čtvrtém, pátém, šestém roku postupovati [49] mohou v týchž přirozených věcí známosti vždy dál a dál, aby co kámen, co písek, co hlína, co strom, co ratolest, co pupenec, co kvítek etc. slove, věděly; též znáti některá ovoce: hrušku, jablko, třešeň, hrozen etc.; item jmenovati uměly zevnitřní své oudy a povinnosti jich jakž takž etc. V čemž s nimi vždy předce chůva, máti, otec tytýž se pozanésti, a to neb jiné ukazujíc jmenovati mohou, vyslovovati také poroučejíc a examinujíc: „Co je toto? Jak tomu říkají? K čemu je to?" etc.

VI. 3. — *Fyzikou* míní se nejprvé výkony vlastního organismu dětského, fysiologické: jísti, píti, spáti atd., potom poznání těch věcí, které s tím souvisejí: papa, bumba . . ., pak jiných věcí z okolí dítěte. Toho poznání děti dosahují vzbuzením pozornosti a pojmenováním (hle, kravička!). Kromě věcí vzdálenějších pak děti mají uměti také vyložiti hlavní úkony svého těla. V lat. tekstě tu provedena celá rozmluva dítěte s matkou nebo chůvou: „Co je toto? Ucho. Co jím činíš? Slyším. A co toto? Oko. K čemu slouží? Abych viděl. Jak se tomuhle říká? Noha. K čemu je? Abych chodil" atd.

•4.• II. *Optiky* začátek bude, do světla hleděti, což přirozené dětem, protože lux primum visibile. A však šetřiti potřeba, aby se jim do příliš jasného světla a blesku hleděti nedopouštělo, zvláště z počátku, aby nový, teprv se rozvinající zrak neslnul a nezemdlel. Mírné světlo a blýskavého něco můž se jim pomaličku pouštěti, ovšem pak barva zelená. ▫

V druhém a třetím roce optiky cvičení jest, když se jim něco malovaného a barveného ukazuje, též krása oblohy, stromů, kvítí, vody tekuté. Item dávati jim na ručičky a na krk páteře, korály, sukničky pěkné: nebo sobě i na to všecko hledí rádi; ovšem pak do zrcadel; a to i zrak ostří i mysl k jadrnosti zavodí.

V čtvrtém roku a dále optiky jim přibývati vyváděním a vynášením jich časem do dvoru, do zahrady, neb na pole, neb k řece, aby spatřováním životčichů, [50] stromů, bylin, kvítí, tekoucí vody, točících se mlýnů a čehokoli podobného, oči popásli, nýbrž i malování v knihách, po stěnách etc. jim milá jsou; přáti se jim jich má, i na schvál někdy do toho mají zavozováni býti.

•5.• III. *Astronomie* začátek v druhém roce vzíti mohou, a neb nejdél v třetím, hleděním na oblohu a rozeznáváním, co slunce, co měsíc, co hvězda slove; v třetím a čtvrtém mohou souditi, že slunce a měsíc vycházejí a zapadají; item že měsíc někdy celý svítí, někdy nesvítí etc. Což se jim také ukazovati můž a má. V šestém roce nech se souditi učí, že v zimě bývá krátký den, dlouhá noc, v létě naproti tomu dlouhý den a krátká noc etc.

4. — *lux primum visibile*, světlo je první věc viditelná, neboť i jiné věci činí viditelnými. — *z počátku*, dítě v prvním věku jen znenáhla může snášeti prudké světlo. — *neslnul a nezemdlel*, napomenutí oprávněné zvláště pro dítky novorozené, poněvadž z prudkého světla vznikají těžké poruchy zraku. — *blýskavého něco*, protože to poutá pozornost dětskou. — *něco malovaného a barveného*, i barvy mimo pouhé světlo budí pozornost. — *páteře*, míní se řady věcí stejných, jako jsou korálky, v užším smyslu (mor.) růženec. — *do zrcadel*, aby poznaly odraz světla. — *aby oči popásli*, tu již se jedná o celé krásné předměty a také skutečné výtvory umělecké (malování). ▫

5. — *že měsíc celý svítí;* fase měsíce, jak známo, děti, zvláště městské, rozeznávají nesnadno i v pokročilejším věku a nesnadno si pamatují jejich postup (na škole střední). ▫

«6.» IV. *Geografie* při konci roku prvního, a dále potom, začátek při nich bude, když kout svůj, kolíbku svou, klín mateřský rozeznávati počínají. V druhém a třetím roku geografia jejich bude pokoje, v němž se chovají, známost etc., kam se o léhání, kam o jídlo, kam, když na procházku chtějí, ohlédati, kde světla a kde tepla hledati. V třetím roce přibude jim geografie, jest-li že se již nejen v světnici, ale i v síni, i v kuchyni, i v komoře, i na dvoře, i v maštali, i v zahradě, summou v domě a okolo domu znáti budou. [51] V čtvrtém mohou se již na ulici, na rynk, k sousedovům, k strýcovi, k dědovi, bábě, tetě atd. známiti. V pátém pak a šestém všecko to sobě utvrzovati a rozuměti, co slove město, ves, pole, hora, řeka etc. ◘

«7.» V. Učení také mají býti znáti rozdíl časů, že jiné jest noc, jiné den; též co ráno slove, co večer, co poledne, co nešpory, co půlnoci; item kolikrát za den jísti, spáti a modliti se mají; to jejich první *chronologia.* Zatím potom vyrozumějí, že týden má sedm dnů, a jak který za kterým jde; šest že jich všedních slove, sedmý sváteční. A že se v svátek prací zevnitřních nedělá, než do chrámu chodí a Pánu Bohu slouží; a třikrát v roce že bývají výroční svátky: vánoce, velikanoc a svatého Ducha slavnost, letnice nazvaná. Vánoce že bývají v zimě, velikanoc z jara, letnice v létě; na podzim že bývá vinobrání etc. Což vše ač zvykem samým i chápati i pamatovati se naučí, předce však s nimi o tom dětinským způsobem někdy rozprávěti a je tomu poučovati dobré jest, jak kdy čemu čas. ◘

«8.» VI. V *historii* a pamatování věcí zběhlých cvičeny mají býti hned, jak se jazyk rozvlnati počíná; a to nejprv maličkými,

6. — *Geografie,* míní se nejprvě poznání nejbližšího okolí dítěte s dalším postupem analytickým; celek pak poznají synthesí. ◘

7. — *co nešpory,* doba odpolední. — *chronologia,* nauka o čase; omezuje se v tomto věku na týden, pak na význačné dni v roce. — *o tom rozprávěti;* Kom. žádá tedy netoliko praktické poznání věcí, ale uvědomění jich poučováním. ◘

8. — *jak se jazyk rozvlnati počíná,* tedy ve druhém a třetím roce. K historii Kom. počítá všecky události, o nichž se dítě může dověděti. — *spamatovati,* zapamatovati si. ◘

právě dětinskými otázkami: „Kdoť to dal? Kdes byl včera? Předvčírem?“ (u dědíčka, [52] u báby, u tety etc.). „Co ti dali? Co ti pan kmotr dáti připověděl, když budeš do školy choditi?“ etc. Jiné věci spamatovati samo přichází a přirozené jest; co dítě uzří neb uslyší, to mu uvázne, zvláště kde jemnější vtip. Jen šetřiti potřebí, poněvadž paměť jejich sobě poklad shromažďovati již začíná, aby neměla co shromažďovati, leč věci dobré a k nabývání i rozumnosti i ctností i bázně Boží užitečné; odporných tomu věcí ani na oči, ani na uši jim nepouštěti. ▫

‹9.› VII. *Oekonomiky* a neb rozumnosti při věcech domovních začátek jest hned v prvním a druhém roku, když znáti počínají, kdo máma, táta, chůva slove; potom rozeznávati a jmenovati i jiné v domě. V třetím porozumějí, že otec a matka rozkazují, jiní pak poslouchají. V čtvrtém a pátém mohou začíti schránlivosti se učiti, aby šátečky své znali, které k svátečnímu, které k všednímu užívání, (mají-li je) jim rozuměli, trhání, kálení, šoustání a vození škodlivého nechávali. Dále potom nenesnadně porozumějí, k čemu jsou truhly, almary, komory, sklepy, zámky a klíče; že aby nekaždý ke všemu mohl. A co víc podobných v domě zpráv, buď samy na ně se [53] dívajíc dovtipovati se, a neb jim od rodičů, chův, bratříčků a sestřiček jejich starších, o nich vypravováno býti má. K čemuž napomáhá, když se všelijaké hospodářské věci pod způsobem hry dětem podávají, koně, krávy, ovečky, vozíčky, lopaty, vidly, stůlky, stoličky, džbánky, misky etc. maličké jim dávaje. Protož takové titěrky nejen pro hru a kratochvíl (poněvadž se musejí něčím zaměstknávati), ale i pro potřebu rozumnosti dětem dávány býti mají. ▫

To zajisté jest mladičkého vyučovati, na maličké takové věci pomalu mu oči odvírati, aby k větším potom ne nezpůsobný byl.

‹10.› VIII. *Politika* jejich v prvním tomto věku špatná ještě býti může. Nebo byť slyšely jmenovati pána, úředníka, purg-

9. *Oekonomika*, jak ji Kom. vykládá, jakožto správa domácí pokládala se za základ správy obecní a tím i za podklad správy státní. ▫

10. — *Politika*, znalost správy obecní. — *purgmistra*, úřadujícího radního. — *rychtáře*, t. císařského. — *začátkům politické konversaci*, t. hovoru o správě obce. — *šetřiti*, uctivě (šetrně) se míti. — *z gestů*, posuňků.

mistra, rychtáře atd., nebývajíc však při tom, co kdy a při kom ty osoby zpravují; a byť bývaly, když věci od vtipu jejich ještě povzdálené jsou, nechápá se to jich; aniž potřeba k tomu je míti. Než toto můž na to místo býti, aby se začátkům politicské konversací přiučili, porozumívajíce (o čemž i při mravích navrženo), komu sami poddáni býti, na koho pozor míti, koho šetřiti mají; tak aby jejich v domě s otcem, matkou, a mezi čeládkou rozumné obývání bylo. Jmenovitě, když kdo zavolá, že povinni jsou ohlédnouti se, zastaviti, co chce, poslechnouti; též nač by tázáni byli, odpovídati pěkně, byť žertem bylo; jakož s tím věkem rádi pohráváme, to i jiné šprýmovně s nimi dle rozumu jich broušení rozmlouvajíce. Mají tedy učeni a naučeni býti, aby kdy se žertem, kdy opravdu míní, rozuměli, a [54] podlé toho věděli, kdy žertu žertem odbývati, kdy co se poroučí bez žertu, činiti mají. Což z tváře a gestů toho, kdo jim co žertem neb opravdu povídá neb poroučí, nenesnadně poznávati se naučí, bude-li jen při těch, kdož je vedou, prozřetedlnost: aby s dětmi ne leckdys, nevčas třeba, a při věcech vážných (jako jest v modlení, a neb když se k něčemu napomínají a z něčeho trescí) žertovali; a ne leckdys zase (třeba v žertu a z žertu) zuřivost ukazovali, hněvali se, foukali na ně, bili. Tak zajisté dítě zmateno bývá, že neví, jak čemu rozuměti. Ale kdo rozumné dítě míti chce, rozumně s ním postupovati musí, a ne aby sobě z něho nejprv šaška a tetřeva, nevědoucího, co se kdy dělá, učinil.

«11.» Veřejně také vtip a rozum dětem brousí fabule neb básně o životčiších aneb čemkoli vtipně složené. Poslouchají zajisté takových rozprávek místo historií rádi, a spamatují je sobě snadně. A poněvadž v takových rozumně složených parabolách nějaké mravné naučení obyčejně se zavírá, můž se jich dítkám pro dvojí potřebu přáti: i aby na ten čas mysl jich něčím libým zanášína byla, i pomaličku to, což se potom hoditi bude,

— *zuřivost*, přísnost. — *foukali na ně*, osopovali se. — *tetřeva*, který je tak ohlušen, že ani neznamená, co kde činiti má a co se vůbec děje. I šaškovství s dětmi Kom. právem zapovídá jako nenáležité.

11. — *fabule*, *básně*, bájky. — *v parabolách*, podobenstvích, jako Kristus učil.

v nich vázlo. O čemž v přídavku knihy této, kap. 2, šířeji se poví.

«12.» To o rozumném dítek v rozumnosti cvičení; tohoto doložím, že ve všem tom ač chůvy a rodičové nemálo dětem prospěti mohou, více však jejich vrstevníci, spolu děti; buď že sobě co povídají, a neb spolu hrají. Nebo mezi dětmi podobnost věku působí podobnost povah a myšlení; invencí jednoho není druhému nic příliš vysoká; není mezi nimi žádného panování, nucení, bázně, lekání, ale rovnost, láska, odevřenost, svobodné na všecko, co přijde, dotazování i odpovídání; čehož všeho nám starým, když s dětmi zacházeti chceme, [55] nedostává se, a nedostatek ten na překážku jest. «13.» Protož nepochybuj žádný, že dítě dítěti více vtip zaostřiti a nabrousiti můž, než kdo jiný. A za tou příčinou dětem s dětmi se shledávání, i po ulicích spolu hrání a běhání, byť každodenní bylo, nerci-li dovolováno, ale i obmýšlíno býti má; toliko šetříc, aby se zlé tovaryšstvo nepřiměšovalo: nebo tu by větší škoda než užitek byla. Čemuž rozumní rodičové, cítili-li by u sousedů jakou takou nekázanou chásku, snadně vstříc jíti a smole té dotýkati se zbrániti mohou.

KAP. VII.

JAK V ČINECH A PRACECH CVIČENY MAJÍ býti dítky.

Děti vždycky rády dělají něco; proto že krev mladá tiše státi nemůž. A to jest hrubě dobře; nerci-li jim toho brániti nesluší, ale brž i zamýšleti jim, aby vždycky co dělati měly. Nechť jsou mravenečkové, vždycky se okolo něčeho čmýrající, nosící, vláčící, skládající, překládající; toliko aby rozumně dělali, což dělají, pomáhati jim a ukazovati všeho mustr,

12. — *více spoluděti;* právem tu Kom. ukazuje, jak stejný věk nejlépe děti sdružuje, a zajisté i my znamenáme, že všelico děti nejlépe chápou od jiných dětí. — *invencí*, vynalézání myšlenek (vzato z nauky o řečnictví). — *smole té dotýkati se*, vzato z přísloví, že kdo se smolou zachází, umaže se.

VII. 1. — *rády dělají něco;* po theorii naukové následuje prakse, potom teprve mluvení o těch věcech, jež děti provádějí. — *čmýrající se*, pomalu

by pak titěrky byly (jakož v jiném jich cvičiti nejprv nelze), neliknovati se pohráti s nimi. O Themistoclesovi, Atenském knížeti, zapsáno máme, že [56] když k němu mládenec jeden přijda, s synem jej v pokoji na hůlce jezdícího nalezl a tomu se podivil, že tak slavný muž také dětinsky sobě počínaje s dítětem hrá, on prosil ho, aby toho žádnému nepravil, až sám také dítky míti bude; namítaje, že když sám bude otcem, lépe, jaká jest otcovská k dětem náklonnost, vyrozumí a na tom, což nyní za dětinství má, horšiti se přestane. ◘

•2.• Kdykoli tedy děti, od jiných něco vidouc, téhož dělati se pokoušejí, přáti jim toho; a však poněvadž některé věci nebezpečné by byly (jako nožem krájeti, sekerou sekati etc.), v něčem dětem pak, to do rukou dada, škoda by se státi mohla (jako s hrnci, sklenicemi, knihami etc. zacházení), příhodné bude, místo pravého nádobí přistrojené pro ně titěrky míti: nože olověné neb sic tupé, sekery a kordy dřevěné, knížky staré, nepotřebné, bubny, truby, koně etc. dřevěné, pluhy, vozíčky, sáně, mlýny, domy etc. malé a cokoli podobného; s těmi věcmi nech třeba vždycky hrají a tím sobě tělo k zdraví, mysl k jemnosti, oudy těla k hbitosti a potočitosti cvičí. Rády také děti domy stavějí a lípají, buď z bláta neb z třísek, holí, kamení; což znamením jest a začátkem architektoniky, t. stavitelství. Summou, s čím koli neškodným děti hráti chtějí, pomáhati [57] jim raději nežli překážeti náleží; nebo čím jiným zanášeti se nemají, a zaháleti tělu i mysli škodná věc jest. ◘

•3.• Po stupních pak let jda, v prvním roku řemeslení jejich

se vlekoucí. — *ukazovati mustr*, rozumí se tím nejen vzor hotový, ale i způsob, jak se to provádí. — Themistokles byl předním občanem v Athénách v době válek perských, nikoli knížetem. ◘

2. — *potočitost*, obratnost. — *domy stavějí a lípají*, vhodný k tomu materiál mají nyní v rozmanitých stavebnicích, jichž se užívá hojně v naší době. ◘

3. — *více přirozením nežli cvičením*; tvrzení to není úplně odůvodněno, poněvadž i tu je pohyb částečně úmyslný, který později přechází v úmyslný; chápání věcí rukama je pohyb zprvu pouze reflexní, až pomocí představy přechází v úmyslný; obraceti oči za předměty lesklými děti učí se při počátku vnímání. ◘

jest, když se naučí ústečka odvírati ku pokrmu, hlavičku na sobě držeti, oči obraceti, do rukou něco bráti, sedati, státi etc., čehož všeho více přirozením nežli cvičením dosahují. ▭

«4.» V druhém a třetím roce *mechanika* platněji se jich chytati bude. Tu zajisté porozumívají, co jest běhati, skákati, vrtěti se, hráti s něčím, zapalovati něco, hasiti zase, točiti neb přelívati vodu, fochrovati něčím, přenášeti něco z místa na místo, zdvíhati, klásti, káceti, stavěti, obraceti, svíjeti, rozvíjeti, ohýbati, přímiti, lámati, krájeti etc., čehož se jim dovolovati i něco ukazovati má, jak čeho příčiny. ▭

«5.» Rok čtvrtý, pátý, šestý práce a řemeslení plný bude, jakož býti má. Nebo není dobré znamení, když dítě příliš tiše sedí a chodí; vždycky běhati a vždycky něco dělati zdravého těla a čerstvé mysli jistým důvodem jest. Protož, jakž navrženo, očkoli se pokoušejí, přáti jim toho a napomáhati, aby, co dělají, vždy s nějakým rozumem bylo a k dalším opravdovým věcem se hodilo. ▭

«6.» Mají také do malířství a písařství zavozovány býti hned v této mateřské škole dítky, a to třeba hned v třetím neb čtvrtém roku, jak se při kom k tomu mysl znamená aneb vzbuditi můž. Jmenovitě dáváním jim do rukou křídy (neb uhle, u chudších), a tím aby sobě puňkty, čáry, háky, kliky, kříže, kolečka dělali, jak chtí; čehož se jim i mustr po maličku ukazovati můž, vše ze hry a kratochvíle. Tím zajisté způsobem ručičku sobě k držení potom křídy a k dělání trhů navedou, a co jest puňkt, co čára neb čárka etc. vyrozumějí. Což bude preceptoru čistý fortel. ▭

«7.» Ku pracem mysli přistoupíc *dialektika* tu jiná býti nemůž, než přirozená a zvykem nabytá; jak [58] při čem rozumu ti, s nimiž bydlí, užívají, dobře neb zle, tak děti tomu po nich se učí. O čemž není tuto co poroučeti. ▭

4. — *mechanika* jako nauka o pohybu, potom pohybování samo. ▭

6. — *vše ze hry a kratochvíle*, tedy nikoli soustavně po způsobu školském. — *fortel*, něm. Vortheil, zisk, který bude záležeti v nacvičení ruky k obratnosti a oka. ▭

7. — *dialektikou* rozumí se tu nauka o správném užívání myšlenek v hovorech. ▭

«8.» *Aritmetiky* začátek sotva v třetím létě býti můž, když začínají nejprv asi do pěti, potom asi do desíti počítati, a neb aspoň to jadrně vyslovovati, by pak nejprv, co to jest, nerozuměli. Potom začnou sami od sebe, nač se to počítání děje, vyrozumívati. V čtvrtém, pátém, šestém létě naučí-li se asi do dvatcíti pořádně počítati, a že sedm jest víc než pět, patnáct víc než třináct, etc. hbitě rozhodnouti, dosti bude. Co v počtu sud a co lich jest, ze hry, kteráž sud lich slove, snadně vyrozumějí. Dále jich do aritmetiky vésti (addováním, subtrahováním atd. obtěžovati chtěje) daremné jest i škodné; poněvadž nic naprosto v mysli naší tížeji se nepořádá jako počet.

«9.» *Geometrie* chápati začnou asi v druhém roce, porozumíváním totiž, co veliké a co malé slove, a zatím potom, čemu se krátké neb dlouhé, široké neb úzké říká. V čtvrtém roku prospějí, budou-li některých figur rozdíly znáti, co totiž kolo slove, co lína neb čára, co kříž etc. Naposledy jména měr vůbec známějších: dlaň, píď, loket, sáha, váha, pinta, žejdlík etc., a jestliže co víc samo jim v známost vejde, a oni sami měřiti, vážiti, přirovnávati jednoho k druhému, pokoušeti se začnou.

«10.» *Muzika* nejpřirozenější nám jest; jak se na svět [59] dostáváme, hned písničku, pád rajský připomínající, zpíváme: A, á, é. Kvílení, pravím, a pláč nejprvnější naše muzika jest; jíž dítkám zbrániti nelze, aniž (by i bylo možné) sluší, protože

8. — *do dvatcíti pořádně počítati;* to bylo třeba činiti prakticky, protože v nejnižších školách málo se počtům učilo. — *hra sud lich,* posud místy prováděná, ovšem se skutečnými výhrami. — *addováním, subtrahováním*, sčítáním, odčítáním; soustavné učení počtům Kom. ovšem zakazuje. — *v mysli naší nic tížeji se nepořádá;* Kom. sám o sobě dí v Labyrintě (kap. XI, 8.), že v počtářství nedovedl to ani k algebře (Cosse), a skutečně ve spisech jeho matematika vůbec i aritmetika poměrně opatřena jest nejméně. Významu počtů pro bystření soudnosti Kom. ještě nezná, aspoň o nich nesoudí tak, jako naše doba.

9. — *pinta,* máz ($1\frac{1}{2}$ l.); *žejdlík,* čtvrtina mázu.

10. — *pád rajský připomínající,* totiž kvílení. — *exercicí,* t. cvičení. — *v druhém roce,* zálibu ve zvucích děti jeví již dříve, na př. při zpěvu že usínají, rády chřestí hračkou atd. Pravidelné zvuky (zvonění, tón) líbí se jim velmi záhy. — *k melodii a harmonii,* k nápěvům a souzvuku tónů.

k zdraví napomáhá. Nebo dokud jiných těla exercicí a hýbání není, tímto se prsa a vnitřnosti čistí a propravují. ▭

V druhém roce muzika zevnitřní již také dětem libá býti začíná, zpívání, hudení, helekání, břinkání, zvonění, hodin bití, hraní na nástroje muzické. Protož jim toho mírně dodávati, aby k melodii a harmonii uši i mysl jejich zvykaly. ▭

«11.» V třetím roce dětinská muzika ještě se také na poslouchání stavovati musí. Protož zpívá-li se před a po stole, neb při modlení, to ať se v přítomnosti dítek děje, a jim k tomu, aby jakž takž pozorovaly, pomoc činí; též má-li kdo příčinu na některý nástroj před dítkami hráti, též je do chrámu, kdež celé shromáždění zpívá, s sebou bráti etc., dosti bude. ▭

V čtvrtém roku zpívání některým již nebývá nemožné; při zpozdilejších se ještě odložiti můž, toho jen, což o minulém roku řečeno, šetře. A přidati se v tomto roku můž (zvlášť pacholatům) píšťala, buben, husličky dětinské etc., aby sobě pískati, břinkati, drndati a tím i sluch k rozličným hlahołům oblomovati i v něčem následovati zvykaly. ▭

V roce pátém (jestliže toho v čtvrtém nezačato) čas bude, aby ústa svá v písničkách a chvalách duchovních odvírati a hlasu svého k chvále Bohu stvořiteli užívati začínaly. [60] Mohou tedy po modlitbě učeni býti zpívati veršíček ten kratičký: „Ej žádámeť, uslyš nás, a smiluj se nad námi.“ A když ten uměti budou (byť v měsíci, neb dvou), vzíti druhý: „Uslyš modlitbu naši, kterouž srdcem i hlasy před tebou prostíráme, pro jméno tvé žádáme.“ Opět asi v měsíci můž přivzat býti po ranním modlení: „Dejž to z milosti Otcovy,“ atd., a brzo potom večerní veršík: „Myť se tobě poroučíme s tělem i také s duší“ etc. ▭

11. — *drndati*, hráti na drndačku, malý nástroj železný, který do úst mezi zuby se klade (něm. Brummeisen). — *Mohou tedy* (do konce odstavce); v lat. překladě Kom. na místě toho položil slova, že se mohou v každém národě vynalézti písně pro děti příhodné podle zvyku, jak se kde kterých písní užívá. V něm. překladě jsou tu citovány celé slohy příslušné. Doklady zde položené jsou z kancionálu bratrského z r. 1615. Že Bratřím na duchovním zpěvu nejvíce záleželo a že zpěvu světskému ve své církvi bránili, jest obecně známo. ▭

V šestém roce mohou při vánocích naučeni býti veršíčkům těm dvěma: „O naplňujž nás svým duchem, pane Jezu Kriste“ etc., aby (vedlé oněch prvnějších; neboť se to vždycky obnovovati musí) i ráno i večer po modlení zpíváni byli. Při začátku postu: „Dejž, ať můžem za tebou s svým křížem stačiti“ atd. C. 7; v půlpostu: „O budiž tobě chvála, králi, kněže věčný“ E. 19 (oba verše). Při velikonoci: „Milý Ježíši vzkříšený“ etc. D. 18 (tři veršíčky); a bylo-li by které na to dítě hbitší, mohou potom ještě připojeni býti: „Děkujeme Bohu našemu, že nás přitrhl k Synu svému“ atd. tři verše E. 3. Při vstoupení ať po modlení zpívají: „Pro své vstoupení“ atd. E. 12. O sv. Duše: „Buď chvála věčná Otci i Synu,“ etc. E. 20. O Sv. Trojici přivzíti k tomu verši: „Uslyš modlitbu naši“ etc. verš předcházející: „Bože, Otče i Synu.“ Potom dále někdy: „Bože, děkujemeť vždy bez přestání“ etc. F. 18. Zatím: „Chvalmež dítky Pána, David [61] napomíná“ atd.

‹12.› To vše i víc nad to rodičové a pěstounové, s dítkami večer po pracech neb po obědě se pomeškajíc a s nimi pozpívajíc, snadničce v mysl uvésti mohou. Nebo tu již paměť jejich prostrannější a ohbitší jest, než před tím, i víc chápá i příčinou rytmů a melodie snáze a liběji. Čím víc toho uměti budou, tím se jim to víc líbiti bude, a Boží chvála z úst nemluvňat se rozhojní. Blahoslavený dům, kdež se tato Davidovská muzika hlučně drží!

KAP. VIII.

JAK V VÝMLUVNOSTI CVIČENY BÝTI mají dítky.

To, čím se člověk od hovad dělí, jest rozum a řeč; (první to pro vlastní svou potřebu, druhé pro bližní maje;) protož o oboje to jednostejná péče býti má, aby člověk jak mysl, a z mysli jdoucí všech oudů hnutí, tak i jazyk co nejvybroušenější měl. Ponavrhše tedy, kterak mysl mládeže jakož v známosti věcí, tak i chápání se díla všelikého,

12 — *příčinou rytmů a melodie*, t. rýmův a nápěvu, který se lépe a snáze pamatuje. — *tato Davidovská muzika*, posvátná hudba, která se po domech bratrských velmi hojně ozývala.

VIII. 1. — *jest rozum a řeč*, jak učí již Cicero. — *pro vlastní svou po-*

podpírána a štemflována býti má, již také něco o formování jazyka připojíme: jaké totiž začátky kdy a jak v grammatice, retorice a poetice bráti mohou. ◘

«2.» *Grammatika* při dítkách některých zjevuje se dříve půl roku, obyčejně pak při dobíhání roku; jmenovitě, když [62] se jim litery a syllaby některé na jazýčku formovati začínají, jako: *á, é, í, ha, ba* etc. Ale v druhém roku plnější bývá, když již celá slova vynášeti se pokoušejí. Kdež obyčej jest slovíček nejprv k vypovídání snadných jim poskýtati: *tata, mama, papa, bumba* atd.; a to své místo má. Nebo od snadnějších věcí vždycky začínati přirození velí; říkati pak tak, jakž my odrostlí říkáme: *otec, matka, jísti, píti* etc., teprv se ohýbati začínajícímu jazyčku pracno přichází, nýbrž nemožné jest. Protož jim snadnějších oněch příti sluší. «3.» A však, jakž by sobě trošíčku jazyk poobšlomili, škoda jest s nimi se rozmázeti a učiti je třeba bez *r*, bez *ř*, bez *k* etc. mluviti; jakž někteří činí a do kolika let dítkám svým tak mluviti dopouštějí: b*l*ána, b*z*idký, *t*oláč, místo b*r*ána, b*ř*idký, *k*oláč etc. A tak majíc se potom většímu něčemu učiti, mluviti se teprv učí a napravovati toho, čeho se prv kaziti naučily; ješto proč nemá matka, sestra, chůva s dítětem volně již ústa odvírajícím ze hry a kratochvíle pracovati, aby litery a syllaby dobře, vlastně, jadrně, ostře vypovídati se učilo? buď v slo-

třebu, pro bližní; **řeč jest ovšem hlavně prostředkem sdělovacím, ale souvisí velmi úzce s vývojem rozumu. — *štemflována,* dle něm. též: podpírána. — *v grammatice, retorice a poetice;* první týká se správného mluvení vůbec, druhé v próse, třetí ve verši, jak se tomu též na latinských školách učilo, že po výkladech mluvnických žáci učili se skládati prosaické listy a verše dle lat. básníkův.** ◘

2. — *ha, ba;* v lat. tekstě položeny jsou tu syllaby *ba, ma, ta,* zajisté pro počátek řeči příhodnější, poněvadž se souhlásky retné a zubné u dítěte dříve vyvíjejí, nežli hrdelné, kde na př. *k* náleží mezi nejtěžší hlásky. ◘

3. — *rozmázeti se,* mluviti s nimi pěstěnou řečí, aby se vyhovělo jejich schopnosti vyslovování; toho Kom. podává vhodné příklady (k *r, ř, k*). — *rada, hora,* atd. jen v českém tekstě, latinsky mluví se tu jen obecně. — *akcentové,* míní se přízvuk větný, který jest jiný při rozkazu, jiný při otázce, jiný při vypravování, jemuž se děti přiučují dle vnímaných vzorův; odtud různý přízvuk větný dle různých krajin a zároveň proměna tónů v řeči. ◘

vích (však napřed kratších, jako: *rada, hora, pár, páři, zdře, řeč* atd.), a neb třeba samotné litery a syllaby nejprv, *er, ka, žet, eč, eř* atd.

To jejich ten rok grammatické cvičení, kteréž se i do třetího léta vztáhnouti můž, a někdy vztáhnouti musí, když některým opozdilost překáží. [63] V čtvrtém roce šetřiti se také můž, aby akcentové dobře vypovídáni byli. Ale toť sic samým zvykem přijde; jakou pronunciací slyší, takové zvyknou. «4.» V pátém a šestém roku řeči tak silně přibývati bude, jak rozumu; jen je vždy cvičíc, aby, co na sobě mají, co v domě vidí, s čím se obírají, to vlastně jmenovati se učili. Protož otázky často býti mají: „Co to jest? Co to máš? Co děláš? Jak tomu říkají?" atd. Při tom však vždy šetřiti, aby k jadrnému a ostrému vypovídání přídrženi byli; více tu není co přikazovati. K tomu pak ostrému a hbitému vypovídání můž se jim nejspíš žertem pomoc činiti; ku příkladu: „Nu, kdo lépe (neb spěšněji) vypoví: Petře, nepřepepři pepřem pepřeného vepře". Item prav: „Železo zaželezilo-li je se či nezaželezilo?" Též: „Rci: Nabuchodonozorova socha". A cokoli podobného.

«5.» *Retorika* také v prvním hned roku začátek béře; a to od druhého, poslednějšího dílu, to jest od gestů. Nebo dokud tomu věku rozum a řeč v kořenu ještě hluboko vězí, gesty a posuňky zevnitřními je s sebou a věcmi známiti obyčej máme: bráním jich, kladením, zase zdvíháním, něčeho ukazováním, smáním se na ně etc., vším tím obmýšlejíce, aby zase na nás hleděli, zasmáli se, ručiček nám podávali, k nám se tlačili. A tak dříve

4. — *vlastně jmenovati*, t. náležitým k věci jménem, nikoli ledabylo. — *k jadrnému a ostrému vypovídání*, t. tak, aby slovo vystihovalo jádro věci a zároveň aby se vše určitě označovalo; *ostrým* vypovídáním míní se rychlé vyslovování každého jednotlivého slova. — *ku příkladu;* v lat. tekstě jsou příklady: Taratantara, Nabuchodonosor, Constantinopolitani. Překlad německý tu zvláštních příkladů nemá; Komenský jich asi neznal.

5. — *Retorikou* rozumí se výmluvnost, a tu napřed zastupují posuny, jichž dítě užívá nejdříve. — *s sebou a věcmi je známiti*, seznamujeme děti sami s sebou, aby nás dobře znali a záhy poznávali též věci kolem sebe. — *co zuřivá*, přísná, hněvivá tvář. — *actionis rhetoricae*, jednání řečnického, poněvadž řečník jako herec obsah řeči také zevnějškem vyjadřuje.

sobě skrze gesty nežli skrze řeč rozuměti se učíme, jakž i s lidmi němými a hluchými činiti se musí. ☐

Může, pravím, dítě i v prvním hned roce, i ovšem v druhém naučeno býti, aby rozumělo, co jest tvář veselá, co zuřivá; co hrožení prstem, co vábení rukama, co kývání hlavou, co strkání od sebe rukou etc., všemu tomu, pravím snadničce dítě porozumí; což základem jest actionis rhetoricae. ☐

‹6.› V třetím někdy roce začnou mimo gesty figurám po[64]-rozumívati a jich následovati; někdy s dotázkou, někdy s podivením, někdy s zamlčením etc. něco povídajíc. ☐

Tropů (t. slov a vyznamenání jich, jednoho v druhé tak směňování) nemnoho chápati mohou, dokud se vlastnímu slov vyznamenání vyrozumívati teprv učí; a však uslyší-li v pátém a šestém létě co toho od vrstevníků svých, neb od chův a jiných domácích, uchytí také. O čež starosti žádné netřeba, ani aby tomu rozuměli, ani aby něco toho uměli. Nebo času vyšším těmto věcem (ozdobám řeči) hojně jest; k tomu jen připomínáním tohoto směřuji, abych ukázal, jak se všech umění kořenové při všech ditkách hned z maličkosti (ačkoli toho nekaždý soudí) zakládají, a že na ten základ dále potom stavěti není nemožné ani nesnadné, když se jen rozumně s rozumným tvorem postupuje. ☐

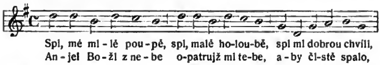
‹7.› Podobné jest, co se o *poezí* (jenž jest umění řeč do veršů vážící a jako faldující) říci můž: že počátek jí hned za počát-

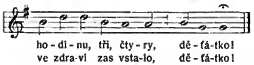
6. — *mimo gesty figurám*, t. zvláštním úpravám vět k buzení pozornosti, jako jsou: řečnická otázka, apostrofa, pomlčka a pod. — *Tropů*, t. záměny slov v jiném, přeneseném významu dítě nechápe, protože se učí teprve vlastnímu významu slov (*vlastnímu slov vyznamenání*). — *ačkoli toho nekaždý soudí*, t. ne všickni toho uznávají, ponechávajíce počátky všeho učení ve věk školský. ☐

7. — *poezí* rozumí se tu pouze veršování (*umění řeč faldující*, t. v záhyby skládající). — *v harmonii a rytmích*, v souzvuku řečí, který způsobují zvláště rýmy. — *Panca lanca*, slova bezvýznamná, utvořená pro rým se slovem *mazanca*. — *Kůta lysá*, kočka lysá. — *Tři buchynky*, bochníčky. Vydání německé tu zvláštních příkladů nemá. V lat. podán jest překlad českého říkadla: „*Mi puelle, o pulchelle, ubinam discursasti? quid inde reportasti? si infans quiete sedisset, non hoc tuber retulisset.*“ Na tleskání rukama rovněž v něm. textě příkladu není; v latině: „*O mi pulle,*

kem řeči jde; proto že dítě, jak slovům rozuměti začíná, hned se v harmonii a rytmích kochati začíná. Protož moravské chůvy, když dítě upadnouc neb zavadíc někde a urazíc se pláče, těmito rytmy je kojívají: *„Panca lanca, kus mazanca; kdyby to robě sedělo, toho by nemělo."* A české: *„Kůta lysá, kde's běhala? Do kuchynky. Co's tam měla? Tři buchynky. I hle, kdyby děťátko sedělo, toho by nemělo."* A líbívá se to dětem tak dobře, že nejen umlknou snadně, ale i rozesmějí se. V Čechách také pleskajíc dětem ručičkami zpívávají: *„Cundy cundy cun[65]dičky, dal nám Pán Bůh ručičky, aby nožičky běhaly a ručičky dělaly"* etc., a vidí se patrně, že se to dětem líbí; protož se jim toho přáti má; to zajisté jest skloňovati se k mdlobě přirození.

•8.• V třetím a čtvrtém roku dobré by bylo, aby takových rythmů přiděláno bylo, kterýchž by dětem chůvy jako ze hry přednášely, nejen k chlácholení jich, ale také aby jim v paměti uváznouc, napotom se hoditi mohly; ku příkladu kolíbajíc dítě roční neb dvouleté zpívati mohou:





V čtvrtém, pátém, šestém létě v poezí prospěch bráti budou skrze učení se na pamět veršíčků pobožných, o nichž při cvičení

mi puelle, dormi belle! Claude bellos tu ocellos, curas pelle!" Něm. *„Schlaf mein Kindlein feste, dass ist dir das beste"* etc. Potom Kom. uvádí tu ukolébavku *Jana Mathesia*, slavného lutherského kazatele v Jáchymově (1504—1565): *„Nu, schlaff mein liebes kindelein."*

8. — *metrum vyrozumívali*, jedná se tu ovšem o časomíru, která v latině byla zavedena, mimo to zaváděla se částečně již i do českých veršů (při přebásňování žalmův).

pobožnosti v kap. X. oznámeno bude. Můž přidán býti i verš metricský tento:

> Kriste, Beránku Boží, jenž snímáš hříchy kajících,
> Tvá viny naše shlaď, shlaď zásluha, Kriste Beránku!

Ačkoli zajisté, co to jest, když rytm není, rozuměti nebudou, potom však, když v škole metrum vyrozumívati přijde, milé jim bude, že již prvé něco toho při sobě najdou, čemuž prvé nerozuměli.

Na tom tedy se poezie dětinská stavovati musí, aby rytmů a veršů něco umějíc, že mezi takovým slov vázáním a obecným, prostým mluvením rozdíl jest, rozuměti začínaly.

A potud o výmluvnosti, jak daleko v ní šestileté dítě přivedeno, a jakými stupni vedeno býti má. [35]

KAP. IX.

JAK V MRAVÍCH A CTNOSTECH MLÁDEŽ cvičiti.

O ctnostech zevnitřních, které by nejpředněji v mládež štěpovány býti měly, v kap. IV. ukázáno; nyní poukázati se má, jak to opatrně a s jistým prospěchem má činěno býti? Jak mdlý tento a nerozumný ještě věk takovým věcem učiti? Odpovídám: Jak mnohem snáze strůmek, aby tak neb tak rostl, ohnut a nastrojen býti může, nežli strom odrostlý: tak mnohem snáze v tomto prvním věku mládež ke všemu navedena býti může, nežli potom; jen toliko pravých k tomu prostředků užívaje, jenž jsou:

I. Příklad ctností a mravů ustavičný.

II. Poučování včasná a rozšafná.

III. Kázeň mírná.

‹2.› Příkladů dobrých a ustavičných potřeba jest mládeži, proto že (jakž v Didaktice veřejné plněji ukázáno) dětem Pán Bůh po-

IX. 1. — *O ctnostech zevnitřních,* jež se týkají především chování tělesného.

2. — *v Didaktice veřejné,* t. v kap. V. — *převelikého pozoru potřebí;* již u Juvenala čteme: „Maxima debetur pueris reverentia“. — *z glejchu vystupují,* t. pozbývají rovnováhy, pravidelného, náležitého jednání.

vahy opičí dal, to jest chtivost jakousi k dělání všeho, co jiné dělati vidí; tak že byť se člověku mladému nikdy nic neporoučelo a neoznamovalo, jen když *on* vidí a slyší, co jiní [36] dělají, dělati tetéhož tytýmiž způsoby zvykne, to neproměnným zkušením stvrzeno jest. Protož v domě, kde dítky jsou, převelikého pozoru potřebí, aby se nic proti vyčteným tu ctnostem nedálo, nýbrž středmosti, švárnosti, šetrnosti jedni k druhým, poslušenství, pravdomluvnosti etc. všickni aby ostříhali. A to kdyby šlo plně, jisté jest, že by nemnoho buď slov k vyučování, neb kázně k donucování bylo potřebí. Ale poněvadž sami odrostlí často a mnoho z glejchu vystupují, nediv, že mladí, jak vidí, tak činí, zvláště poněvadž bez toho vlastní jest každému učedlníku od kazu začínati, a přirození naše k horším věcem samo z sebe jest klopotnější.

•3.• *Poučování* tedy při tom také býti musí, a to včasné a rozšafné. Čas pak jest poučiti něčemu dítěte slovy tehdáž, když se vidí, že se ho příklad nechytá, a neb dělati něco vedlé příkladu jiných chtěje, že v to trefiti neumí; tu čas jest říci: „Takto a takto hle! hleď, hleď, jak já dělám; neb jak táta, máma etc. dělá! Nedělej toho, hanba! Nebudeš tak pěkný. Žebráci neb sedláci tak dělají“ etc. a podobně. Obšírněji chtíti vyučovati, a nějaké kázání o tom neb jiném dělati, není ještě čas, nic se nezpraví.

•4.• *Kázeň* pak někdy má připojena býti proto, aby se příkladové a napomínání pozorněji chytali. A ta má dva stupně: první jest okřiknutí, když se čeho nenáležitého dítě dopouští; a však rozumně, ne aby ho zděsil, než předěsil toliko a k šetrnosti probudil. Při čemž může ta[37]ké býti slovy potrestání a zahanbení, a zatím poučení a napomenutí, aby toho nečinil, i s pohrůžkou. A jestliže se náprava vidí, dobré jest buď hned tu, neb po chvilce, pochváliti zase. Haněním zajisté a chválením rozšafným velmi mnoho se může při dítkách, ba i při jiných lidech zpraviti. Neplatí-li to, druhý stupeň kázně jest přemrštiti metličkou, neb rukou pleštiti; pro ten cíl, aby se dítě upamatovalo, zahanbilo a na potom pozornější bylo. ◘

3. — ***Žebráci neb sedláci,*** kteří náleželi v době poroby k stavům opovrženým. ◘

4. — ***Neplatí-li to,*** nemělo-li účinku. ◘

•5.• Kdež nelze mi než požehrati na některých rodičů opičí a oslovskou lásku, kteříž dítkám všeho folkujíce, bez kázně jich růsti nechávají. Dělejte jim děti, co dělejte, běhejte, těkejte, plačte, šklebte se, křikejte, broukejte, hněvejte se, zpouzejte, summou rozmázejte se, jak chcete, vše dobře, dítě jest vždycky milé dítě, škoda ho drážditi, jest dítě, — nerozumí. Ale ó sám ty nerozumné dítě! vidíš-li při dítěti nerozum, proč mu k rozumu nesloužíš, poněvadž ne k tomu, aby tele neb osle z něho bylo, než rozumný tvor, narozeno jest? Nevíš-liž, co Písmo dí, že bláznovství sice k srdci člověka přivázáno jest od mladosti, ale metla kázně že je vyhání? (Přísl. 22, 15.) Proč je v přirozeném bláznovství raději udržuješ, než by mu tou milou, svatou, zdravou, časnou kázničkou od něho pomáhal? Aniž tomu věř, aby dítě nerozumělo. Nebo rozumí-liť, co to jest lotrovati, bouřiti, hněvati a sápati se, hubu nadýmati, pysky zmítati, na vzdoru dělati etc., ó porozumí jistě také velmi [38] snadně, co metla jest a k čemu, a nad čím stráž drží! Ne v dítěti, než v tobě, neopatrný člověče, nedostatek rozumu jest, kterýž, co by i tobě i dítěti tvému ku potěšení bylo, nerozumíš a rozuměti nechceš. Nebo odkud jest, že mnoho potom dítky i rodičům zpurné jsou a je mnohým způsobem zarmucují, jediné že se báti jich nezvykly! ◘

•6.• Pravdivě zajisté povědíno jest, že *kdo zroste neboje se, ten se sstará nestydě se.* Nebo se Písmo plniti musí, že metla a kárání dávají moudrost; dítě pak sobě volné že k hanbě přivodí rodičku svou. (Přísl. 29, 15.) Protož tam též radí moudrost Boží: „Tresci syna svého, a přineseť odpočinutí, a způsobí rozkoš duši tvé“ (v. 17.). Kteréž rady když neposlouchají rodičové, nemívají odpočinutí a rozkoše při dítkách svých, ale hanbu, stud, trápení a nepokoj. Jakož se naříkání nejednou slýchají: „Mám zlé, neposlušné, zpurné děti“ etc. Ješto co div, že, co kdo sel, to žne? Nasils jim v mysl svévolnosti, a chceš ovoce kázně

5. — *zpouzejte* (mor.), veďte si rozpustile. — *lotrovati*, nešlechetnosti konati. ◘

6. — *Geiler Jan z Kaisersbergu*, slavný kazatel ve Štrassburce (1445 až 1510), ohnivý řečník, jenž i drastických obrazů ve svých kázáních častěji užíval. ◘

zbírati? Nemůž to býti. Nebo strom neštěpovaný štěpného ovoce nésti nemůž; protožť se prv o to starati bylo, dokud strůmek byl mladý, dokud bylo štěpovati, ohýbati, rovnati, přímiti, a nebylť by tak křivě zrostl etc. Ale poněvadž tak mnozí kázně zanedbávají, co div, že svévolná, divoká, bezbožná všudy chasa roste, Bůh se dráždí, a pobožní rmoutí. ▫

Sem přináleží choulostiví rodičové, kteříž na dítky kysele [39] pohleděti nesmějí, jich se více, než děti jich, bojíce. Takoví někdy sami pobožni jsouc, pěknými jen napomínáními všecko zpraviti chtějí, kázně pak nikdá nepřičiní, ješto bez té býti nemůže. Rozumně zajisté jeden z moudrých řekl, že dítě, by andělem bylo, metly však potřebuje. Eli zdali sám pobožný nebyl? Zdali pobožně synů svých nenapomínal? (1. Sam. 2, 24.) A však že skutečné kázně nepřičinil, zle se mu podařili, a on svou měkkostí na sebe i zámutku mnoho, i hněv Boží a vyhlazení na všecken dům svůj uvedl. (Ib. v. 29. etc. a 2, 13. 14.) Ne zle takovým Geylerus figuru postavil: děti rvoucí se a nože do sebe píchající, otce pak stojícího před nimi s zavázanýma očima. ▫

«7.» Již po částkách o položených napřed ctnostech, jak by v nich rozumně, pěkně, povlovně cvičeny býti měly ditky, ponavrci se má. ▫

«8.» Přední jest *středmost*, proto že základ zdraví a života a matka všech jiných ctností. To sobě zvyknou, bude-li se jim toliko podlé potřeby přirození pokrmu, nápoje, snu dodávati. Tak zajisté živočichové jiní za samým toliko přirozením jdouce, nad nás lidi více středmosti ostříhají. Protož dítkám tehdáž toliko jísti, píti, spáti dávati se má, když přirození pobízí, to jest, když na nich lačnost, žízeň, dřímotu znamenati; dříve než se to znamená, míti je k jídlu, pití, snu, nerozum jest veliký; ovšem pak mimo a přes vůli a chuť [40] jejich do nich cpáti a líti a k spání je nutiti. Dosti jest dávati jim, jak a pokud přirození žádá. Ale potřebí zase šetřiti, aby přirození oklamáváno nebylo; jakž se děje, když se ústům mlsu a lahůdek dodává. To zajisté jsou lihy, po nichž se více, než potřeba káže, do člověka vluzuje pravá nestředmosti vnada. Ač tedy neškodí, někdy něco lahůdky dětem

8. — *lihy*, t. dráhy, koleje. ▫

podati, potravu však z lahůdek dělati náramně škodí; jakož zdraví (o čemž níž v kap. IX.), tak i mravům.

•9.• II. V *švárnosti a plechotě* prvního hned roku začátek může býti kladen čistotným, jak nejvýš možné, dítek chováním. Čemuž chůvy, jak to býti má, rozumějí, jestliže rozumné jsou. V druhém, třetím a dále roku učiti je sluší jísti pěkně bez piplání, mlaskání, jazyku vyplazování etc.; píti pak bez prznění, prskání, hltání neslušného. V šatech plechoty jakéž takéž pomaličku také se vyhledávati můž, aby se nevozily, nekálely, nešpinily z úmysla, jakž někdy z nerozumu děti činí, a rodičové z nerozumu také všecko jim přehlédají.

•10.• III. *Pozorlivosti* na starší snadně zvyknou, jestliže opravdový od nich na sebe pozor cítiti budou. Protož bude-li dítě tytýž napomenuto, tytýž okřiknuto, tytýž přemrštěno, nestarej se, dá na tě pozor. Čemuž na odpor čelí všeho dětem přehlédání, jakž činí příliš nezdrželivě dítky milující. Milovati dítky přirozené jest; ale nezjevovati jim celé lásky opatrnost jest. [41.] Ne bez zdravého zajisté uvážení Sirach napsal: „Kůň neokrocený tvrdoústý bude, a syn sobě volný doskočný. Chovej rozmazaně syna svého, a předěsí tě; pohrávej s ním, a zarmoutí tě." (Sir. 30, 8. 9.) Protož lépe jest v bázni a ostýchání dítě zdržeti, nežli všecka střeva svá jemu vyjevovati, a k zhýralosti, otrlosti, zoufalosti příčinu dávati. Dobré i jiným pouštěti k nim právo, zvláště lidem starým, aby kde koli jsou (nejen rodičům na očích), na se pozor míti zvykali, a tudy se i k jiným lidem stud a uctivost v srdcích jejich zakládala. Protož nesmyslně činí, kteří na děti své žádnému ani pohleděti škaredě nedají, a řekne-li kdo co neb napomene, o to se třeba dětem v oči ujímají. A tuť mladá krev, jako by ji na kůň vsadil, popne hned a na kel vezme. Vyhýbati tedy tomu se vší pilností.

•11.• IV. V skutečném také *poslušenství* pilně je cvičiti třeba,

9. — *v plechotě*, slušnosti.

10. — *zvláště lidem starým*, to bylo u Bratří obecně zavedeno, protože všickni lidé starší měli jakousi péči o mládež, ať byla číkoli. — *na kel vezme*, vší silou se pokusí o odpor.

11. — *Terentius řekl*, v komedii Heaut. III, 1, 74.

proto že to základem potom velikých ctností bude, jestliže se vůle své lomiti, a vůle cizí šetřiti naučí. An mladistvých révů a outlých štípků nenecháváme, aby, kam chtí, rostli; než přivazujeme je k kolí, aby k nim připati jsouce snáze se vyzdvihovali až do zmocnění. A zdaž nevíme, že pravdivě řekl Terentius, „Omnes licentia fieri deteriores“ (že soběvolnost horší lidi činí)? Kdykoli tedy otec neb matka dí: „Nech toho, Poď sem, Seď, Dej sem nůž, Podej mi toho“ atd. přidržeti je, aby, jak se poroučí, tak činili. Chtěla-li by se svá mysl a zpoura zjevova[42]ti, okřiknutím a potrestáním rozumným snadně se vyhnati můž. ▫

«12.» V. Nacházíme, že Peršané při cvičení dítek vedlé středmosti nejpilněji toho hleděli, aby *pravdu mluviti* zvykaly. A ne bez příčiny, poněvadž přemrzutá jest při člověku ohava, jazyka ošemetnost a faleš. „Mendacium servile est vitium et a cunctis mortalibus insectandum,“ dí Plutarchus, Chlapská, prý, věc jest lháti a hodná, aby ji všickni lidé v ošklivosti měli; jakož o Bohu písmo praví, že jemu v ohavnosti jsou rtové lživí (Přísl. 12, 22). Přidržeti tedy k tomu dítky, aby, udělají-li co zlého, nezapíraly, ale se pokorně přiznaly; a zase, čeho není, toho nemluvily. Protož Plato nedá před dětmi básní a historií smyšlených vypravovati, než z místa je k věcem opravdovým vésti. Nevím tedy, jak to ostojí, což někteří obyčej mají, děti navozovati, když co udělají, sčítati na jiné, a když to umějí, z toho sobě žert a smích strojiti. Ale komu hůře jako dítěti? kteréž zvykne-li lež za žert sobě pokládati, zvykne lháti. ▫

«13.» VI. Proti *spravedlnosti* čelící cizích věcí žádost ne tak se ještě v tomto prvním věku zjevuje, kdyby ji někdy samy chůvy, a neb kdo s dětmi zacházejí, v ně nevtrušovali. Ale bývá to, že před dětmi jeden druhému jeho věci bere a přechovává, a neb od potrav něco ustraňuje, neb vždy na to, což jeho není, sahá. Což buď že se žertem děje, neb opravdu, děti vidouc témuž se

12. — *Peršané*, dle Xenof. Kyrop. I, 2, 7.—8. — *Plutarchus* o lži tvrdí, že je chybou sprostou. — *Platon* v Státě (Politeii) proto nechce míti básníků, a zvláště Homera, že o bozích mnoho neslušného vymýšleli. ▫

13. — *co uhlídají, to jim vázne*, t. utkvívá v mysli. ▫

učí; proto že (jakž [43] nejednou již řečeno) naprosto opičata jsou, co uhlédají, to jim vázne, to dělají také. Protož i v té částce chůvám a jiným, kdo okolo dítek jsou, rozumně postupovati sluší. ◘

«15.» VII. *Zahálka* že jest polštář Satanů, svatí Otcové říkali; a pravdivě. Koho zajisté Satan nezaměstknaného najde, toho jistotně sám zaměstkná, nejprv myšlenimi zcestnými, potom i skutky zlými. Nedopouštěti tedy člověku hned z mládí zaháleti, ale brž v práce ustavičně ho zavozovati, opatrnost jest; protože se tím zlému pokušiteli cesty zasekávají. A však práce míním, s jaké býti mohou, byť nic nebyly jiného (jakož býti nemohou) než hříčky toliko. Lépe jest hráti než zaháleti; nebo ve hře vždy se něčím mysl zanáší a často i brousí. A takť zavozovati dítek v práci nebude nesnadné, když samo přirození k tomu je vede, aby vždycky něco dělaly: o čemž níže v kap. VIII. ◘

«16.» VIII. Dokud se mluviti učí děti, dotud jim žvatlati volno buď, co nejvíc chtějí a mohou; ale když se mluviti naučí, velice také potřebná věc jest učiti je *mlčeti*. Ne abychom sobě z nich němé maňasy dělali, než rozumné obrázky. Kdo za malou věc pokládá uměti mlčeti (dí Plutarchus), ten málo rozumí; poněvadž veliké moudrosti začátkem jest rozumná mlčelivost. Nebo prý mlčením žádný se nikdy nezavedl; mluvením přemnozí vždycky zavozují. Ješto sic, byť i bez toho bylo, pro to samo, [44] že oboje to (mluviti a mlčeti) všeho našeho ve všem životě a obcování i základem jest i ozdobou, spojeno hned v kořenu svém tak býti

14. odstavec tu vložen v textě lat. a něm., že děti snadno naučí se *dobrotivosti* již v prvních letech života, vidí-li rodiče udíleti almužny chudým, anebo poručí-li se jim, aby je donesly. Mimo to mohou se vybídnouti, že mají udíliti z toho, co mají, a když to skutečně učiní, dojdou-li pochvaly. ◘

15. — *svatí Otcové*, totiž sv. Augustin. — *cesty se zasekávají*, zatarasují, v přístupu se brání. — níže v kap. VIII., vl. svrchu v kap. VII.; ale viz v úvodě původní pořádek kapitol. ◘

16. — *němé maňasy*, lat. statuas, sochy bez mluvy a schopnosti mluviti. — *Plutarchus* o mlčení soudí již po křesťanském způsobu. — *byť i bez toho bylo*, t. třeba škoda z toho žádná nevznikla. — *tlampati*, žvatlati, marně mluviti. ◘

má, abychom jednomu při druhém učeni byli. Učiti tedy rodičové mají dítky mlčelivosti: předně aby v modlení a při náboženství (doma neb v shromáždění) tiše sobě počínali, povyků, běhání, vrtění se, štěbetání, křiků v ten čas nedovolovati jim. Tolikéž když otec a máté co poroučí, ať se učí mlčíc pozorovati a tomu, co se mluví, porozuměti. Druhá mlčelivosti částka bude řeči rozvážlivost, aby, než co propovědí, a neb na dotázku odpověděl, uvážiti nejprv zvykali, co a jak rozumně promluviti mají. Nebo tlampati, co slina k ústům přinese, bláznům náleží, ne těm, z nichž rozumný tvor míti chceme. A však, vždy pravím, jak věk ten chápati a stačovati můž; jen ať předce na to rozumní rodičové pozor mají. ▫

«17.» IX. *Trpělivosti* obvykne dítě jakés takés, jest-li že se milkování a rozmázení s ním přílišného na straně zanechá. Začínají se při některých hned v druhém a třetím létě věku vášničky zjevovati, kteréž jako mezi kvítím bodláčí za mládi vyplívati nejlépe. Ku příkladu při některém jest svávůle a zpoura, co sobě upře, to míti chce, křikem i jinak; při jiném hněvivost a zlobení a mstivost, hází, bije. Ale to poněvadž nejsou přirozené povahy, než podrostající koukol, musejí rodičové a pěstounové více rozumu [45] míti a takovým zlým věcem hned v kořenu brániti. Přijde to v prvním tomto věku snázeji a bude platněji, nežli potom, vkořeniti se týmž nectnostem dada. Daremné jest říkati, což říkají někteří: „Dítě jest, nerozumí". Nebo že nerozumný sám jest, kdo tak mluví, již prvé ukázáno. Nemůžemeť na zahradě neužitečných bylin, hned jakž z země lezou, plíti, proto že jich ani dobře od osení rozeznávati, ani rukou ujímati nelze; pravda to jest; avšak pravda také, že s nimi až do zrostu čekati netřeba; proto že potom kopřiva víc pálí, bodlák víc bode, a mezi tím se

17. — *začínají se vášničky zjevovati*, t. počátky vášní, jež i my ovšem pokládáme za stav duše chorobný, když častěji se objevují. — *vyplívati*, pleti jako neužitečné býlí. — *svávůle* nejspíše jeví se u malých dětí hněvivostí, poněvadž jsou zvyklé, aby se jim všelico po vůli udělalo, i chtí to pak míti též při věcech nenáležitých. — *až do zrostu čekati*, dle evang. Mat. 13. — *nefolkuj mu*, nepovoluj. — *přemršť*, nepomůže-li slovo, třeba to i ranou napraviti. ▫

pravé byliny zemdlívají a dusí, nýbrž když neřest tak zsílené kořeny již majíc násilně se vytrhává, při tom se často i přístojícímu oseníčku kořen podtrhuje a na mizinu přivodí. Protož, jak nejdřív koukol, kopřivu, bodlák znamenáš, hned vytrhni, a porostou pravé byliny tím lépe. Vidíš-li, že dítě chce přes potřebu do se cpáti neb líti, přes potřebu med, cukr, ovoce mlsati: buď rozumnější než ono, a nedávej mu. Odejdi s ním a zamysli mu jiného něco, ani na pláč nedbej, poplačíc nechá tak a odvykne, a bude toho znamenitý užitek. Tak chce-li zpouru provoditi, nefolkuj mu, okřikni, přemršť, to, po čem křičí, dej v stranu; vyrozumí jistě, že na tebe pozor míti má, a ne co se jemu zamane, než co se tobě líbí, to činiti. Není k navedení na to dvouleté dítě nic mladé. Však šetřiti zase, aby se s dítě[46]tem nedráždil a jeho nepopouzel; to by zajisté více k zvášnění posloužiti mohlo. ◘

‹18.› X. V *služebnosti* děti cvičiti žádná práce není, proto že ony samy od sebe rády se všeho chytají; jen jim toho nebrániti, a jak to rozumně dělati mají, je poučovati. Můž tedy otec i mátě, i co by sami neb skrze čeledína zpraviti mohli, tytýž dětem poručiti: „Mé děťátko, podej mi toho. Zdvihni to. Na, polož to na lavici. Dones to na stůl. Jdi, zavolej Pavla. Řekni, ať Anna jde domů. Na, dej tomu žebráku halířek. Běž k stařeně, prav dobrý den, a že se ptám, jak se mají, a vrať se hned zase“ etc., vše, jak k čemu čí věk a způsobnost. A cvičiti je také potřeba k hbitosti, aby, když se co poručí, i hry neb jiného zanechajíc, skočili; taková ochotnost k službě starším, když sobě v ní z mládi zvyknou, znamenitou potom jejich bude ozdobou. ◘

‹19.› XI. *Zdvořilosti* jak mnoho rodičové sami umějí, tak mnoho k ní dítkám svým sloužiti obyčej mají; protož tu zvláštního poučování netřeba. Milostné jest dítě, které se i k rodičům i k jiným ochalebně, přívětívě, líbezně stavěti umí; což některým

18. — *v služebnosti*, ochotnosti k službám; výklad Kom. náleží k nejlepším pokynům; známo, že z takových malých službiček vyvíjí se vědomí prací povinných. — *Běž k stařeně*, míní se babička, jíž na Moravě posud jmenují „stařenkou“. — *ozdobou* taková hbitost est ovšem, ale i základem poslušnosti. ◘

19. — *ochalebně*, přítulně. ◘

jako přirozené jest, jiným cvičení třeba. Protož i toho zanedbávati nesluší.

•20.• XII. Naposledy však, aby ta ochalebnost a přívětivost nebyla opičí a bez rozumu, stydlivostí, vážností a umě[47]ním temperována býti má. I onen osel vida, jak se psíček ku pánu lísá, na klín skáče, oblizuje, lahodí, totéž dělati se pokusil; ale že pak mu to jako oslu slušelo, kyjem za své pochlebování dostal. Protož i mezi dětmi, co komu sluší, toho se šetřiti musí.

•21.• Aby pak slušelo všecko, co se dělá a dělati má, učiti je potřeba zevnitřním posuňkům: jak slušně seděti, rovně choditi, přímo státi (vše bez hrbení se, viklání, vrtkání, klácení, šmatlání); když čeho potřebují, prositi; když se jim dá, poděkovati; když koho potkají, pozdraviti; když vítají, ruky podati; když s staršími mluví, ruce tiše držeti, klobouk sňatý míti etc., a cokoli víc k dobrým a počestným mravům přináleží. O čemž plnější poučování jinde jsou; tuto připomenutí toliko potřebí bylo. [24]

KAP. X. JAK V POBOŽNOST MLÁDEŽ ZAVODITI.

„Netěš se z dítek, není-li bázně Boží při nich. Lépe jest bez dětí umříti, nežli nepobožné míti," dí moudrý Sirach. (Kap. 16, 1.) Nade všecko tedy nejvýš ať se starají rodičové o navedení dítek svých k neošemetné, pravé, vnitřní pobožnosti, bez níž by sic i umění i mravové jackoli více ke škodě nežli užitku byli; tak jako nůž, meč, sekera v ruce pošetilého čím ostřejší, tím škodnější.

•2.• Ačkoli pak prvního i druhého roku při dítkách pro outlost [25] věku a rozumu ještě v hlubokém kořenu vězícího nedospělost málo co dělati lze mimo to, což Bůh skrze přirození a vnitřní svou milost činí: začátek však všeho nám při nich povinného díla, a tak i pobožnosti v ně uvozování, naprosto býti musí, abychom tak Bohu a přirození, což na nás jest, pomáhali.

20. — *temperována,* smíšena, mírněna. — *onen osel,* v bájce Aisopské (I, č. 17).
X. 1. — *neošemetné,* nepřetvářené, upřímné.

Pobožnosti tedy dítek v nově narozených ačkoli učiti nemůžeme, ale však můžeme na místě jejich sami se pobožnosti přiučiti a v nich pobožnosti základ položiti, modlitbami a křtem Kristu Ježíši je odevzdajíc a Ducha S° za vnitřního, věčného vůdce a učitele jim vyžádajíc. ▫

•3.• Mají tedy rodičové, hned jakž ucítí, že je Bůh plodem života obdařiti míní, Bohu se za požehnání a posvěcení vroucně modliti, poněvadž Písmo učí, že kdo svatým býti má, hned od života matky oddělen a posvěcen bývá. (Jer. 1, 5. Žal. 22, 11. Izai. 49, 1.) Takové modlitby těhotná matka s otcem každodenně bez přestání konati i jinak v pobožnosti ten čas těhotnosti své tráviti má, aby dítě její hned pod srdcem jejím v bázni Boží začátky bralo. K té potřebě tedy nechť slouží matkám těhotným modlitba v kap. V. položená. [28] ▫

•4.• Když pak Bůh dar svůj viditedlný učiní a jej z temnosti na světlo vyvede, povinni jsou rodičové ku poctivosti ruce Boží, kteráž tu při čerstvém skutku (jakž pobožný jeden theolog píše) zastižena jest, nového toho světu hostě políbiti. Neboť na tom stojí nepohnutě, což ona moudrá matka vyznala, že my nevíme, jak se v životech našich dítky počínají, aniž my jim ducha a života dáváme, ani počátečné jich složení pořádáme, ale ten světa stvořitel formuje rodinu lidskou atd. (3. Machab. 7, 22.)

•5.• A spatří-li plod živý a zdravý, celých a neporušených oudů, mají hned štědrému dárci pokorně poděkovati, i aby dále stráží anjelskou před ourazy hájiti a k šťastnému vychování a zvedení nebeského svého požehnání udělití ráčil, vroucně se modliti.

•6.• Starati se zatím, aby, což jim Bůh dal, zase Bohu ode-

3. — Jer. 1, 5. Stalo se slovo Hospodinovo ke mně řkoucí: „Dříve nežli jsem tě stvořil v životě, znal jsem tebe, a dříve nežlis vyšel z života, posvětil jsem tě; za proroka národům dal jsem tebe". — Žalm 22, 11: „Na tebeť jsem uvržen hned od narození svého; od života matky mé Bůh můj jsi ty." — Is. 49, 1: „Hospodin hned ze života povolal mne; prve než jsem byl u vnitřnostech matky své, v paměť uvedl jméno mé." ▫

4. — *na tom stojí nepohnutě,* to má platnost jistou, nepohnutou. — *ona moudrá matka*, 2. kn. Mach. 7, 22. ▫

6. — *Anna syna svého Samuele,* v 1. kn. Sam. 1, 28. ▫

vzdali, a to skrze křest svatý, co nejdříve; žádajíce horlivě, aby milosrdný Bůh, což stvořiti ráčil, také v Kristu spasiti, a Ducha S. za vůdce k spasení dada, tím milosti své při něm i hned zapečetiti; slibujíce také srdcem celým a upřímným, že dá-li děťátku jejich život, od všelikých světa [29] a těla marností je odvoditi a s ním k jedinké slávě Boží směřovati chtějí a míní. Tak činila Anna, že syna svého Samuele před početím, po početí i po porodu vroucími modlitbami Bohu odevzdávala, a Bůh vyslyšav požehnal mu. Nebo nesnadno jest Božímu milosrdenství tím od sebe strkati, což se mu s takovou vroucností oddává; naproti tomu když sobě nedbale někdy v té věci i pobožní rodičové počínají, dává jim zlé a nepodařilé dítky, aby vědíno bylo, že to pouzí darové jeho jsou. ◘

«7.» Skutečné v pobožnost jich zavozování může se začíti tam někdy v druhém roku, když se rozoumek zjevovati a jako z pupence kvítek rozvínati začíná, tak že rozdíl mezi věcí a věcí znamenati počínají; za čímž hned také rozvazuje se jim i jazyk, a slova srozumitedlná formovati se pokouší, tolikéž nohy se tuží a k chodu strojí. Protož tu již hojnější jest čas cvičení s dítkami začíti, však povlovně a tiše, jako ze hry. ◘

«8.» *Předně* tedy, když se starší modlí, a neb k stolu neb po stole říkají neb zpívají, aby zvykaly tiše seděti neb státi, ručičky také spíti a pokojně držeti; čemuž snadničce přivyknou, jen jim toho pěkný na sobě příklad ukazovati, a poněkud jim ručičky tak spaté na chvílečku držívati. ◘

«9.» *Druhé*, aby z úst jejich hned se začínala chvála Boží, učiti je klekati na kolénka, skládati ručičky, hleděti zhůru a říkati modlitbu; nejprv kratší tuto: „Be[30]ránku Boží, Kriste Ježíši, smiluj se nad námi, Amen.“ A když se té za měsíc neb dva naučí, potom modlitbě Páně; však ne pojednou celé, než nejprvé s přístupem prosbě první, asi za týden, ráno a večer i mezi tím, jednou neb dvakrát (nebo co chůva činiti má? Nýbrž mohlo by

9. — *modlitbě Páně*; Kom. právem tu žádá učení nenáhlé, protože Otčenáš náleží k nejtěžším modlitbám vůbec; ani děti školní neumějí ho náležitě říkati, jak patrno, když se jim uloží, aby jej zpaměti napsaly. ◘

dítě již trošku rozumně učeno býti, aby kolikrátkoli jísti chce a dáno mu býti má, nejprv modlitbičku svou zříkalo); když by sobě tak na první prosbě jazyček i paměť ve dvou asi nedělích oblomilo, připojiti druhou prosbu, a všecko to opět s ním říkati asi dvě neděle; pak přidati teprv prosbu třetí; a tak až do konce. Přijde to snáze, než jakž vůbec dělají, celý Otče náš pojednou dávajíce; i musí se na něm dítě dvě neb tři léta učiti, a ještě třebas pořádně uměti nebude. ▫

‹10.› *Třetí*, můž mu také již někdy ukázáno býti do nebe, že tam Pán Bůh jest, aby porozumívalo, proč se v modlitbě zhůru hledí. ▫

V třetím roku může se přivzíti modlitbička tato: „Milý Pane Bože, račiž mi to dáti, abych se tebe bál (neb bála), tatíčka a matičky poslouchal (poslouchala) a tobě se líbil (líbila). Dejž mi Ducha svého svatého, kterýž by mne učil a osvěcoval, pro Ježíše Krista, Syna svého milého, amen." ‹11.› A za tím hned přistoupiti k víře obecné křesťanské, tak aby jí dříve roku toho dokonale naučeni byli. Což snadně býti můž, každý den ráno a večer (i sic [31] před jídlem) po modlitbě říkajíc, prvního opět měsíce první článek víry, druhého druhý přivezma, třetího třetí; a tak do konce. Toliko, že pokaždé ten v nově přivzatý článek i kromě modlení tytýž opětován býti má, dokudž by slova jeho jakž takž neuvázla. ▫

Může se pak jim dovoliti po zříkání klečíc modlitby vstáti a stoje víru říkati; proto, aby se rozdílu mezi modlitbou a nemodlitbou znamenati učily. ▫

‹12.› Item, tu již čas bude při všelijaké příčině o Pánu Bohu jim mluviti, aby vždycky o něm zmínky slyšíce vždycky ho nejvíc na pozoru míti, a vedlé toho jeho se báti i milovati zvykaly. K čemuž jim způsobem jim pochopitedlným všelijak služba činěna býti má. Ku příkladu, ukazujíc jim do nebe, že tam Pán Bůh bydlí; na slunce, že to Pán Bůh svítí; na hřímání, že to Pán

10. — *že tam Pán Bůh jest,* v lat. přid.: „od něhož máme pokrm, nápoj a oděv". ▫
11. — *k víře obecné,* t. vyznání apoštolskému. ▫

Bůh hrozí etc.; slibováním jim, budou-li se rádi modliti, tatíčka a matičky poslouchati, že jim Pán Bůh dá sukničku pěknou, nebudou-li, že zabije. Může se také, kdykoli se jim nová šátka dá, a neb i snídání, neb cokoli jim libého, říkati, že to Pán Bůh dává. Též jde-li se s nimi k mrtvému neb na pohřeb, ukazujíc jim zahrabávání, neb i hovado zabité, říci, že Pán Bůh zabil, a podobně. Vše k tomu cíli, aby Bůh a paměť na něj v mysl uvozována byla. »13.» Zdálo-li by se komu dětinské to, což se tu předpisuje: arci že dětinské. Nebo s dětmi zacházíme, a jinak [32] než dětinsky nemůžeme. An Bůh s námi odrostlými v slovu svém i sic v životě tomto jako s dětmi zachází, proto že sme v pravdě děti, Božským a nebeským věcem, ne jakž samy v sobě jsou, než dlé hlouposti naší rozumějíce (viz 1. Kor. 13, 11), a Bůh se k naší mdlobě kloní, proč ne i my k dítkám svým? ◻

»14.» Když se víře naučí, zavésti je do Desatera přikázání, a užívati téhož pořádku, o kterémž při modlitbě a víře navrženo: aby totiž ne všecko spolu přikázání s nimi říkáno bylo (nebo to i vtip ještě úzký zatemňuje i paměť mdlou zemdlívá), než po částkách; ku příkladu, první přikázání asi za týden pořád (ráno, po jídle, večer) s nimi říkaje; potom přivezma druhé přikázání (poněvadž jest delší) asi dvě neb tři neděle; třetí opět asi dvě neděle; čtvrté dvě neb tři; páté dvě; šesté, sedmé, osmé, deváté spolu vzato býti můž, opět asi za dvě neděle; naposledy desáté přivezma, říkati již celé přikázání každý den při každém modlení vždycky, a to hlasitě, a samy již děti (neb dítě) ať říkají, u přítomnosti však otce, neb matky, neb chůvy, neb kdo k tomu nařízen, kdož by pozor dával, aby nechybovali, a chybovali-li by v čem, aby napravoval. Ale nemenšíhoť pozoru dávati třeba na gesty, aby jim v modlení dopouštíno nebylo ohlédati se, neb vrtěti, ovšem rukama něco dělati; proto, aby nábožnosti zvykaly naprosto. A k tomuť již i poučování a napo[35]mínání potřebí i kázně, jakož okřiknutím někdy, tak i přemrštěním neb udeřením, neb snídání odepřením. Napomenutí můž býti před modlením, neb v samém modlení. Přemrštění v modlení neb po modlení; vše za čerstva a za paměti, aby dítě rozumělo, nač se to vztahuje; však prozřetedlně, ne aby zvášněno, než aby vycvičeno bylo.

«15.» V pátém roku k cvičení pobožnosti ať se přivezme modlitba nejprv večerní: „Díky činím tobě, můj nebeský Otče," etc. «16.» Potom, když by tu od polu umělo dítě, ranní připojiti, t. při večerním a ranním modlení s nimi ji říkajíc. «17.» (Požehnání stolu a díkčinění bezpochyby z každodenního říkání již uměti budou.) Též veršíčky některé (v pátém a šestém létě) po modlení ať se s nimi zpívají. Ku příkladu: „Tě žádáme, uslyš nás, a smiluj se nad námi." Item: „Uslyš modlitbu naši" etc. a jiné, jakž v kap. VII. při muzice ukázáno jest. ɑ

«18.» Aby pak pobožnost v srdci se zakládající překážky neměla, dobré jest a nevyhnutedlně potřebné, v tomto věku příčinám zlým brániti; totiž šetřiti pilně, aby nic bezbožného a mrzkého, mysl nakažujícího dítkám ani na oči ani na uši nepřicházelo. Nebo jakož (dle Šalomounova vysvědčení, Přísl. 18, 17) kdo se k soudci uspíší, toho pře spravedlivější se zdá: tak toto na věky pravé jest, že primae impressiones haerent, co se lidem mladým nejprvé do mysli uvede, buď dobré nebo zlé, to jim nejhlouběji vězí, dokud živi jsou; aniž následující jiné věci ony po[34]dešlé a vkořeněné tak snadně vyprázdniti mohou, «19.» jako bývá, když k soudci druhá strana přijdúc při svou lepší ukáže a prvního přednešení vyvrátí. Soudce zajisté utvrzeného jsa věku a soudu, která se koli věc patrněji provede, buď první neb poslední, té místo dává, a druhá ustoupiti musí; ale lidí mladých teprv se formující mysl vosku jest podobná, na kterýž jaká se pečet za měkka vtiskne, a on s ní zatvrdne, tu drží, aniž jiné chytí, leč s velikou prací a násilně, a i to nehladce. Ač daleká i tu jest

15. — *můj nebeský Otče*, v lat. tekstě modlitba ta celá se cituje, v něm. pouze začátek. ɑ

16. — *s nimi ji říkajíc*, opět v lat. celé citováno, v něm. tekstě jen začátek. ɑ

17. — v lat. tekstě nic se tu necituje, ani v něm. ɑ

18. — *toho pře spravedlivější se zdá;* v lat. tekstě tu připojeno: „a co říkají znalci práv: Co není ničí, jest toho, kdo si to nejprve osvojí." — *primae impressiones haerent*, první vjemy utkvívají. ɑ

19. — *Themistokles*, o něm dosti bylo anekdot. — *artem oblivionis*, umění zapomínati. — *artem memoriae*, umění pamatovati, které prý pěstoval již Simonides Kejský. ɑ

jednomu k druhému nerovnost; protože vosk, aby prvnější ráz pustil, rozehřet a změkčen býti může, mozek pak náš aby, co jednou chopil, zase to pustiti měl, na to na světě prostředku není žádného. Žádného, pravím, není ani umění ani způsobu, kterým by člověk, co se jemu jednou v mysl a pamět vrýpí, pozbyti toho mohl, by i nejraději sám chtěl, nerci-li jiní poroučeli. Protož ne zle Themistokles raději Artem oblivionis než memoriae vinšoval; poněvadž přirozená jest paměti naší moc, cokoli ujme, to snadně držeti, nesnadně pustiti. «20.» Ničeho tedy rodičům víceji šetřiti nesluší (jak jim spasení dítek jejich milé), jako aby ve vše dobré je zavozujíce, ničemu zlému k nim nedali, a to i sami sobě pobožně a svatě počínajíc, i čeládku a všecky v domě k tomu přidržejíc; sic Kristus volá: „Běda, kdo pohorší jednoho z maličkých těchto!" (Mat. 18.) A Juvenalis poëta, sic pohan, napsal:

„Maxima debetur puero reverentia; si quid
Turpe paras, ne tu pueri contempseris annos,
Sed peccaturo obsistat tibi filius infans."

Uctivost zvláštní k dítěti
povinen jest každý míti:
pácháš-li co neslušného,
styď se věku nevinného,
nemluvně tvé, otče, tobě
uzdou ať je v každé době. [76]

KAP. XI.

JAK DLOUHO MLÁDEŽ V MATEŘSKÉ ŠKOLE zdržovati sluší.

Jakož bylinka neb strůmek z seménka svého vzrostúc, aby zdárněji růsti a lepší ovoce nésti mohla, přenášejí se a do jiné země vsazují, zvláště do zahrad a štěpnic k tomu oddaných: tak dítky v klíně mateřském poodchované, na těle i mysli posílené, v péči zahradníků (preceptorů)

20. — *Juvenalis*, v Sat. XIV, v. 46—48.
XI, 1. — *sadové ovoce;* pláňata bývala porůznu na polích rozsázena, štěpy v uzavřené zahradě.

odvozovati sluší, a porostou tím zdárněji. Nebo přeštěpovaný strůmek vždycky spanileji roste, a sadové ovoce vždycky lepší jest než plané. Než kdy pak to, a jak? ▫

Před šestým letem z mateřského klína vypouštěti a preceptorům k cvičení oddávati neradím; pro příčiny tyto:

‹2.› 1. Příliš dětinský věk více pěstování a šetření potřebuje, nežli aby preceptor, celý zástup jich na péči a práci maje, stačiti k nim mohl. Protož v mateřininém klíně ještě jim lépe. [77] ▫

‹3.› 2. Bezpečněji jest, aby se mozek prvé dobře usadil, nežli zaměstknáván býti začne. V dítěti pak do pěti i šesti let sotva se teménko právě zavírá, a mozk utvrzení svého dochází. Protož tu jen, co pod pěstováním domácím samy chopiti mohou, lehoučce, nepatrně a jako ze hry, na tom přestávati se můž. ▫

‹4.› 3. Aniž, děje-li se jinak, jaký užitek jest. Nebo plaň mdlá, k štěpování vzatá, mdle a znenáhla roste, silnější spěšně a mocně. Koníček také příliš časně zapřežený zemdlen bývá; ale dáš-li mu čas k vymrštění se, potáhne tím silněji a nahradí všecko. ▫

‹5.› 4. Aniž dlouho jest do šestého (neb i začátku sedmého) roku čekati, když se zatím potřebných věcí neobmeškává, jakž již ukázáno, že i doma v prvním hned a počátečním svém věku mají v čem cvičeni býti. A bude-li se tak díti, aby dítě podlé předepsané zprávy doma již v pobožnosti, mravích čistých (zvláště uctivosti k starším, poslušenství a pozorlivosti), též v rozumnosti, v dělání hbitém toho i jiného, a v mluvení neb vyslovování řeči své jadrném povycvičeno bylo, nebude nic pozdě v šestém roku k liternímu v škole učení přistoupiti. ▫

‹6.› Zase pak přes šest let déle doma dítě chovati také

2. — *celý zástup;* při vychování hromadném jest potřebí, aby dítě vyžadovalo nemnoho ošetřování. ▫

3. — *teménko se právě zavírá;* to děje se ovšem již také dříve, ale náležitého stupně rozvoje mozek dochází skutečně teprve šestým rokem věku. ▫

4. — *plaň mdlá,* pláně slabé. — *k vymrštění se,* k úplnému vzrůstu. ▫

5. — *Aniž dlouho jest;* míní tu Kom., že po náležitém učení věcném není příliš pozdě v šestém roce přistoupiti k formám a znamením, což vlastně jest umění literní. — *v mluvení jadrném,* podobné řeči lidí dospělých.

6. — *nezanese-li se,* nezabere-li se. ▫

neradím; protože, čemu se doma (podlé již ukázané zprávy) učiti má, volně v šesti letech vynaučiti se můž. A nezanese-li se hned předce dalším dobrým cvičením, zanese se neužitečnou zahálkou a [78] zplaní zase. Ovšem pak nebezpečenství jest, aby se z zahálky a rozmařilosti ty i jiné vady nepřichytily, jichž by potom jako zahuštěného koukole vyplévati ne tak snadno přišlo. Protož nejlép předce pořád, co se začne, vésti. ◻

•7.• Naposledy však ne tak se to míní, jako by nemohlo jinák býti, než v šesti letech zúplna; můž býti o půl roku neb o celý dříve neb posléze, jak se při kom spatří. Nebo strom některý hned z jara ovoce nese, jiný v létě, jiný ku podzimku; než vídá se, že ranní květ spíše opadá, pozdní spíše dochází; podobně ovoce ranní k tomu toliko tu času jest, dále netrvá, pozdní pak dlouho leží. •8.• A protož ač některé ranní hlavy časně létati chtějí (před šestým, pátým i čtvrtým třeba rokem), však dobré jest raději je podržeti nežli pouštěti, ovšem hnáti. Sic kdo před časem chce doktora míti, sotvá bakaláře mívá; protože rév, příliš bujně z mládí rostoucí a nesoucí, vyroste a vynese se, zemdlí sobě kořen, a nebude nic stálého. Jsou zase naproti tomu hlavy pozdnější, s nimiž v sedmém neb osmém létě sotva se co platně začíti můž. Protož co se tu mluví a radí, o prostředního vtipu mládeži (jakéž nejvíc bývá) rozuměti se má. Bude-li kdo hbitější neb zase hloupější dítě míti, s preceptory a neb efory o ně radu vzíti můž. ◻

•9.• Znamení pak, hodí-li se již do obecné školy dítě, tato budou: [79].

1. Jestli že umí, což v mateřské škole uměti mělo. ◻

2. Jestli že se při něm pozornost k dotázkám i jakáž takáž k odpovědem důmyslnost spatřuje. ◻

8. — *o prostředního vtipu mládeži;* Kom. všude hledí své učení přizpůsobiti především hlavám prostředním. — *s efory,* dozorcí nad školou, od města neb církve volenými. ◻

9. Ke dvěma znamením v českém originále Kom. v překladě lat. připojil třetí, ukazuje-li dítě na sobě jakousi chtivost vyššího učení (v něm. vydání toho není). ◻

KAP. XII.

JAK RODIČOVÉ A PĚSTOUNOVÉ MLÁDEŽ k obecní škole připravovati mají. ▭

Každá v světě věc, má-li užitečně před se vzata býti, rady a přípravy dobré potřebuje. O čemž Sírach (v kap. 18, 20. etc.) mluvě, i před modlitbou i před soudem i před každým promluvením (byť jakkoli světlá otázka byla, kap. 33, v. 4.) řeč sobě připraviti velí. A slušné jest, aby člověk, rozumný jsa tvor, nic neučinil maní, všecko s soudem a rozumem věda, proč co činí, a co z čeho pojíti můž, jestliže tak neb onak učiní. Ani rodičové tedy dítek svých od sebe do školy, tak jako když se něco z lopaty zhodí, dávati nemají, nýbrž i sami na to, co se to tu dělati má, mysliti, i ovšem dítkám svým na to též oči odvírati povinni jsou. ▭

‹2.› Hloupě tedy dělají, kteříž dítěte nijakž nenastrojíc k školmistru, jako k řezníku tele, a neb hovádko do stáda vedou, škrab on se pak s ním, jak chceš. Ale nad to bláznivě dělají, kteříž nejprv z preceptorů strašidel a z škol mučíren nadělajíc, teprv je pak vedou. Což bývá, když se nerozšafně od rodičů neb čeládky dětem o pardusích [80] v škole, o zuřivosti mistrů, o nehrání napotom a co víc podobného vypravuje: „Dám tě do školy, dám," říkají někteří; „skrotneš ty tam; budou tě šlahati, počkej jen" etc. Ješto to ne k tomu, aby pachole skrotlo, než aby se splašilo, sobě zoufalo, otrocskou proti rodičům i preceptorům mysl vzalo, slouží. ▭

‹3.› Protož rozumní a pobožní rodičové neb poručníci a pěstounové takto činiti mají: ▭

1. Když se čas do školy jich obrácení přibližuje, těšiti je tím, jako jarmarkem neb vinobraním, že hle již brzy do školy mezi jiná pacholátka (děvčátka mezi děvčátka) choditi, spolu se učiti, spolu také hrávati budou. A může otec neb mátě slibovati pěkné

XII, 1. — *jako když se něco z lopaty zhodí*, t. jen tak odbude, ledabylo.
2. — *škrab on se s ním*, ať se s ním trápí jakkoli. — *o pardusích*; bití bývalo arci ve škole té doby velmi mnoho. — *o nehrání napotom*, že si již nebude moci hráti. — *aby se splašilo*, t. nebylo krotké, ale divoké a plaché. ▭

šátky, pěkný klobouček, pěknou tabulku, pěkné knížečky etc. a neb to již pohotově maje ukazovati někdy, nedávati však (aby žádost a toužení více rozněcováno bylo), než jen, že dá, zamlouvati se; s doložením třeba těchto (neb podobných) slov: „Nu, milé dítě, modli se Pánu Bohu pilně, aby ten čas brzo přišel, a buď pobožný a poslušný" etc.

«4.» 2. Dobré jest také schvalovati jim, jak jest to znamenitá věc do školy choditi a učiti se. Nebo z takových lidí že bývají páni, úředníci, doktoři, kněží, purgmistři etc., vše vzáctní, slavní, bohatí, moudří lidé, jimž jiní poctivost činiti musejí. Protož hle, že lépe jest do školy než za husemi, za sviněmi, za pluhem choditi; a neb sedlákem, pastuchou, neb sic nevypitvaným nějakým knotem býti. Nadto, že učiti se není práce, než hra s knihami a pérem, sladší než cukr etc. [81]. A aby té hry jakéž takéž zakušení měli, dávati jim neškodí křídu do rukou, aby sobě po lavicích, po stole (neb tabuli obzvláštní jim k tomu dada) malovali a škrtali, jak chtí, a co chtí a mohou, čáry, kříže, kolečka, skřítkovy nohy, hvězdy, suky nějaké, stromy, koně etc. Již pak nech to k tomu podobné jest neb není, na tom nic nezáleží, jen ať oni delektací a kratochvíl svou s tím mají. Aniž však možné jest, aby to i bez opravdového užitku bylo; poněvadž tím jistotně sobě ruku k trhům jakž takž oblomí, a k liter potom snadnějšímu psaní a znání očí ponabrousí. A cokoli by sic k zachutnání jim školy a učení vymysliti se mohlo, to místo své tu má.

«5.». 3. Nadto ještě musejí v nich k těm, kdož preceptoři jejich býti mají, milost a dověrnost vzdělávati. Což rozličným způsobem býti může. Někdy, že jest pan strýc, ujec, kmotr, soused; veřejně pak vychvalováním umění a moudrosti, a hned při tom také dobroty a přívětivosti jeho: že je znamenitý člověk, že mnoho umí, a že však jest na děti tak dobrý a laskavý. Pravda sic, že některým dává pardusy, ale to kteří ne-

4. — *nevypitvaným knotem*, neobratným člověkem. — *skřítkovy nohy*, my říkáme „muří noha", známý obrazec jediným trhnutím pořízený. — *suky nějaké*, uzlíky. — *delektací*, zábavu. — *k trhům*, k rysům kreslicím.
5. — *dověrnost*, důvěra.

chtějí poslouchati, jsou lotrovští, zpurní (jacíž hodni jsou, aby je všickni bili); poslušných a pilných že nikdy nemrská; a nad to ještě že vždycky všecko ukáže, jak se co má psáti neb říkati etc. To a cokoli tomu podobného má se tak po dětinsku dětem rozprávěti, a tím všeliká bázeň a strach od nich odjímati, až i otázkami: „Ty viď, poslou[82]chati budeš?“ Řekne-li, že bude, rci: „Nu jisté jest, že on na tebe laskav bude“ etc. A aby se i poseznámil s svým budoucím mistrem, a že v pravdě takový jest, porozuměl a utvrdil se, může otec neb mátě někdy něco po dítěti (samo neb s někým vypravíc) poslati; kdež preceptor (rozuměje tu povinnosti své) s ním pěkně porozpráví, něco nevídaného jemu od knih, malování, nástrojů nějakých muzicských neb matematicských, a čím by koli pachole jato býti mohlo, ukáže; někdy také třeba něco dá, knížečku, kalamáříček, peníz, cukru, ovoce a cokoli. Na čemž aby neškodoval, rodičové to (jimž a plodu jejich k dobrému se to děje) nahraditi, a neb sic napřed poslati mohou a mají. Tím způsobem nabudou snadně i k škole i k učení i k učiteli srdce ochotného, a kde zdárné bude přirození, i vroucího; a tu již od polu vyhraná bude. Škola zajisté nebude jim než hra, a prospívati budou až milo. ▫

«6.» 4. A však poněvadž všeliká moudrost jest ode Pána, jakožto kteráž s ním zůstává od věků (Sir. 1, 1.), a on i moudrosti jest vůdce i moudrých zprávce; a v rukou jeho i my sme i řeči naše, též všecka opatrnost a umění etc. (Moudr. 7, 15.): slušné jest i potřebné, aby rodičové v ten čas nábožnými modlitbami dítky své znovu opět Bohu poroučeli a odevzdávali, prosíce, aby školnímu jejich cvi[83]čení požehnal a z nich sobě nádobky milosti své, nýbrž, pokudž se mu líbí, i nástroje slávy své učinil. Tak Anna Samuele svého knězi Eli s modlitbami odevzdávala; tak David Šalomouna proroku Nátanu; tak M. Jana Husa matka, jeho do školy vedúci, na cestě s ním v poli několikrát klekla a modlitby konala; a Bůh jak vyslyšel a požehnal, ví o tom všecka církev. Nebo jakž by Bůh mohl to, což se jemu tak s pláčem

6. — *Anna Samuele svého,* dle 1. kn. Sam. I, 26. — *David Šalamouna,* dle 2. kn. Král. 1, 10. ▫

a slzami, tak srdcem celým a vroucím odevzdává (i prvé v životě matky, i potom na křtu, i tuto opět) od sebe strkati? jak takové svaté oběti nepřijíti? Možné to není. ▭

‹7.› A protož otec neb matka k té potřebě tuto modlitbičku míti mohou: ▭

Bože všemohoucí, Stvořiteli všelikého ducha i těla, Otče neskonalý, od něhož se všeliká rodina na nebi i na zemi jmenuje, panovníče nejvyšší, všech anjelů i lidí monarcho předůstojný! Ty sám ke všechněm svým tvorům věčné právo maje, nařídils v zákoně svém, aby všecky prvotiny všech ourod země, i hovad i lidí, tobě Bohu a stvořiteli v obět zase dávány, a nebo podlé vůle tvé obětmi jinými vyplacovány byly. ▭

Aj, já nehodn (á služebnice tvá / ý sluha tvůj) z tvého požehnání plod života (N. bylo-li by prvorozené dítě, můž se říci: prvotiny života) maje, tobě Stvořiteli, Otci a Pánu nejmilostivějšímu, s nejhlubší pokorou zase odevzdá(84)vám, aby mým a semene mého milostivým Bohem byl na věky. Ach, milost, milost, milost stala se nám věřícím všechněm, že sme koupeni ze všech lidí prvotiny Bohu a Beránkovi! (Zjev. 14, 4.) Potvrdiž toho tedy, ó slitovníče můj, Bože, i při tomto mého života plodu, ať jest v počtu zaznamenaných tvých a los přijme s posvěcenými tvými. A poněvadž ho nyní k nabývání plnějšímu moudrosti a umění mládeže mistru oddávám, prosím, přidejž ty k tomu své požehnání, aby vnitřního vůdce Ducha tvého svatého maje, porozumívati vždy více mohl, co jest líbezného tobě, a choditi v přikázaních tvých se učil. Bázeň tvá, Hospodine, jest počátkem moudrosti! A protož naplniž srdce jeho bázní svou, ó svatý Bože, a světlem rozumnosti podlé vůle své osvěcuj jej, aby další život jeho

(dáš-li mu jej) tobě mohl býti k slávě, bližním k užitku, jemu pak na spasení.

Uslyš mne, nejmilejší Otče, a naplň tuto žádost služebníka svého (služebnice své) pro přímluvu orodovníka našeho Krista Ježíše, kterýž ditky k němu přinešené rád přijímal, na své lokty bral, i za ně se modlil; Otče náš, kterýž jsi etc. [85]

PŘÍDAVEK

O ROZUMNÉM MLÁDEŽE CVIČENÍ V POBOŽNOSTI.

Místo katechismu (v čtvrtém asi věku začnouc) mohou se dítkám některé kratičké otázky s kratičkými na ně odpověďmi předkládati. Nebo byť nekaždé ještě, co ta věc sama v sobě nese, chápalo, vždy však, aby se jim to v mysli otíralo a v paměti vázlo, slušné jest; protože i květ, nežli se rozvine, v pupenci nejprv zavinutý se formuje a tak formovaný ven leze.

Ku příkladu takové by otázečky býti mohly:

1. *Kdo tebe stvořil?* — Pán Bůh.

2. *Kdo tě vykoupil?* — Kristus Pán.

3. *Kdo tě posvětil?* — Duch svatý.

4. *Kde jest Pán Bůh?* — V nebi.

5. *Co tam dělá?* — Hledí na nás, co činíme a jak ho posloucháme.

6. *Co Pán Bůh říká,* když ho kdo neposlouchá? aneb neposlouchá táty a mámy? — Zabije ho.

7. *Co jest to, Pána Boha poslouchati?* — Jest každý den se modliti a dobrým býti.

8. *Jak ty se každý den modlíš?* — Tak: Milý Pane Bože, budiž mi milostiv, a dej mi pomoc, abych dobrým byl.

9. *Co jest to dobrým býti?* — Jest činiti podlé Božích přikázaní, nehněvati se, neběhati po své vůli, co rodiče káží, to dělati.

POŘÁDEK KAPITOL:

DIDAKTICKÁ ROZPRAVA,

KTERAK

STUDIUM JAZYKA LATINSKÉHO

MÁ BÝTI ÚPLNĚ PROBRÁNO VE ČTYŘECH ČÁSTECH POMOCÍ PŘEDSÍNĚ, BRÁNY, OBYDLÍ A POKLADNICE LATINY.

PŘIPOJEN JEST NA PROSPĚCH PĚSTITELŮ MLÁDEŽE NÁVOD O TOM, KTERAK NÁLEŽITĚ UŽÍVATI VYDANÉ JIŽ NA SVĚTLO PŘEDSÍNĚ A BRÁNY.

NAPSAL J. A. KOMENSKÝ.

Veleslavným starším

veleslavné obce Vratislavské, pánům konšelům, komořím, syndikům a ostatním radním, zvláště však kurátorům a dozorcům škol.

Mužům nejvznešenějším, snaživým, znamenitým, zvláště vynikajícím i leskem rodu i rozumností a zkušeností.

Pánům a příznivcům veškeré úcty hodným stálé štěstí!

Veleslavní PÁNOVÉ,

že chvály hoden jest pokus těch, kteří nějakou umělou methodou se snaží dlouhou, spletitou a trnitou cestu studií mládeže učiniti krátkou, snadnou a příjemnou, nikdo nepopře z těch, kdož si přejí, aby o věci lidské bylo postaráno co nejlépe. Neboť poněvadž lidský život je stráviti ne učením, nýbrž praktickým konáním, prakticky však konati dovede pouze ten, kdo se tomu naučil, avšak naučiti se dovede pouze ten, kdo byl správně vyučen: jest patrno, že vůbec s užitkem vynakládají práci ti, kteří s nějakým výsledkem šťastným pracují o to, aby učitelům i žákům byly vštěpovány věci nejlepší a nejprospěšnější, a aby jedni i druzí byli zbaveni nechuti a ošklivosti (ty se vyskytují více než hojně, když konání těchto prací je méně spořádáno). Více řeknu, poněvadž to říci musím: kdo by dokázali to, aby *učitelé méně učili, než obecnou nemethodičností, žáci však aby se více naučili, než obvyklým trápením ducha.*

Poněvadž také v této práci nám jde o to, aneb aspoň spolehlivým badáním to chceme vyzkoumati, jak se to má díti ve školách, a poněvadž ukazujeme spolehlivé prostředky a cesty k tomu: Vaší POCTĚ to posvěcujeme, veleslavní pánové, a UŽITKU Vaší studující mládeže (jež jest semeništěm Vaší nanejvýš rozkvetlé obce). Mohou toho ovšem, budou-li chtíti, zároveň užiti také jiní, avšak tak, aby všeliký prospěch, kterého se z toho lze nadíti, nebo kterého lze dosíci, přičten byl k ozdobě Vaší roz-

umnosti; neboť Vaše všeho uznání hodná péče o řádné vzdělávání mládeže dala podnět k tomu, aby toto mohlo býti vytištěno a na světlo vydáno. ▭

Zdrávi buďte, SVĚTLA a SLOUPOVÉ VLASTI! Nejvyšší pán světa, třikráte nejdobrotivější a nejmocnější BŮH kéž dá, aby VŠECKO, co VAŠE jest, veřejné i soukromé, především pak CÍRKVE a ŠKOLY, kvetly na věky! Kéž paprsky Vaší moudrosti a rozumnosti rozšiřují své světlo dále a svítí zdárně až do pozdního času! ▭

Tak z celé duše přeje

Vaší nejvznešenější a nejslavnější důstojnosti

nejoddanější

JAN AMOS KOM.,
διδακτόφιλος.

Nejslavnějšímu pánu J. A. K.,

jenž po PŘEDSÍNI a BRÁNĚ latiny ukazuje dále
OBYDLÍ a POKLADNICI
UHLAZENOSTI JAZYKA LATINSKÉHO
a konečně se pokouší
o dílo PANSOFICKÉ.

Epiktetův prý dům jen předsíní velmi byl slavný,
O žádnou další však část nebylo dbáno prý nic.
Tebe již jedině PŘEDSÍN *ač velice proslavit mohla,*
Přece chceš, aby se skvěl prací Tvou nádherný DŮM.
Napřed již zřízena BRÁNA. *Teď* OBYDLÍ *ukázat nám chceš!*
POKLADNICI *pak má vystavět dovedný muž.*
Epiktetos již před Tebou ustup, ó Komenský slavný:
Epiktetů že mít nesčetně budeme, dáš.
Kéž Ti nebeský požehná BŮH, *by obecnou* MOUDROST
později pro celý svět podalo úsilí Tvé.

NAPSAL
JIŘÍ VECHNER, Th. Dr.

DIDAKTICKÁ ROZPRAVA, KTERAK DOKONALE ZŘÍDITI UČENÍ JAZYKU LATINSKÉMU.

1. APELLES, jak vypravuje *Plinius,* vystavoval svoje malby obyčejně v loubí a skryt jsa za obrazem poslouchal úsudky o nich; a to ne proto, aby se kochal chválou o sobě, slyšel-li by jakou, nýbrž aby mohl napraviti chyby, jež by slyšel vytýkati od davu, pečlivého posuzovatele věcí.

2. A poněvadž napodobovati tento příklad je volno každému, kdo se pokouší o nějaké umělé dílo, užiti totiž obecných úsudků na úspěch díla: je to volno, jak myslím, také mně ve věci, již jsem nedávno vymyslil a vypracoval na prospěch obecný, *totiž*

1. — *Plinius Starší* (G. Plinius Secundus, žil v letech 23—79 po Kr.), polyhistor čili mnohovědec římský, spisovatel slavného díla přírodovědeckého „Naturalis historia“ (37 knih), muž neobyčejně pilný, zařadil v tento svůj nejvýznamnější spis též různé vědomosti pro život praktický, ovšem jak je seznal především ze své vlastní rozsáhlé četby. V kn. 33.—36. obsaženy jsou zvláště vzácné zprávy z dějin umění starověkého. — *Apellés,* nejslavnější malíř řecký, vrstevník Alexandra Velikého († po r. 310), o jehož dovednosti umělecké a vtipnosti zachovala se řada anekdot, rovněž jako několik vtipných průpovědí, jimiž odbýval nepovolané posuzovatele svých děl. Tato anekdota čerpána z kn. XXXV, 84.

2. — *kdož se přede mnou pokoušeli;* byla to především t. zv. *Brána hibernská,* vzniklá v Salamance ve Španělích, kde jesuité pro své žáky sestavili ve 1200 vět nejobvyklejší slova latinská tak, aby se žádné neopakovalo kromě těch, jichž pro spojení vět nutně potřebí. Překlad při tom byl španělský. R. 1615 vydána tato Brána s anglickým ještě překladem

v onom novém způsobu, kterak učiti jazykům stručně, který (podle příkladu těch, kdož se přede mnou pokoušeli o totéž) podařilo se nám nazvati Branou jazyků. ▫

3. Vystavil jsem tedy své dílko na světlo a ukryl jsem se, zkoumaje po celých šest let různé úsudky různých lidí; *a těch bylo úhrnem tré druhů.* ▫

4. *Jedni totiž — a těch bylo nejvíce — pochválili vynález* můj soudíce, že tento způsob vyučovati a učiti se jazykům je takový, že nad něj není lepšího, poněvadž je přizpůsoben pravidlu věcí samých.

5. A tím se stalo, že nejen ozdoben jsa překladem do různých jazykův a vydán tiskem na různých místech, nýbrž i porůznu přijat byl do škol, a to ovšem nejen nižších, nýbrž i vyšších. ▫

6. *Vyskytl se jeden nebo druhý, který začal vytýkati nedostatky a napomínati, že se nesmí tak veřejně chváliti;* počato prý jest,

v Anglii, r. 1617 Izák Habrecht přidal dále francouzský překlad a vydal tu čtyřjazyčnou Bránu ve Štrasburce, vrátiv se pak do své vlasti německé vydal ji opět s připojeným překladem německým, až r. 1629 vydána byla již v osmi jazycích; a v té podobě dostala se i do rukou Komenského (Předml. ku Bráně Lešenské, odst. 12–14). — *Branou jazyků;* lat. text Brány z r. 1631 měl název *Janua linguarum reserata,* sive Seminarium linguarum et scientiarum omnium" (Brána jazykův otevřená neboli Semeniště všech jazykův a vědomostí), český text r. 1633 vydaný slul: *„Dvéře jazykův odevřené."* ▫

3. — *zkoumaje úsudky*; spisy Komenského vycházely většinou poprvé jen jako rukopisy v nehojném počtu výtiskův, a Komenský rozesílal je obyčejně přátelům ku pozouzení. — *po celých šest let,* t. do konce r. 1637, neboť rozpravu tuto piše r. 1638. ▫

4. — *těch bylo nejvíce;* Kom. může to právem tvrditi, neboť Brána jeho potkala se s neobyčejným souhlasem již první léta po vydání, hned upravována i vydávána v různých jazycích (viz Úvod). — *je přizpůsoben pravidlu věcí samých* (ad normam ipsarum accommodatam); Kom. totiž při sestavování vět dbal toho, jak dle mínění jeho svět se vyvíjel (viz Úvod o Bráně). ▫

5. — *nejen nižších, nýbrž i vyšších* (triviales — illustres); nižší školy latinské měly obyčejně tři třídy, kde se učilo trivium, vyšší skládaly se z pěti nebo šesti stupňův a zasvěcovaly své žáky již také v počátky věd realních (mathematických). ▫

6. — *vytýkati nedostatky;* některým učitelům zdálo se totiž, že Kom. pojal ve svou Bránu slov příliš mnoho (je jich tu asi 8000), jiným opět

ne dokončeno dílo, jehož dokončení a opravení vyžaduje obecné blaho věd. ◘

7. *Někteří konečně ani nechválili ani nehaněli;* šeptali pouze, že jim nejde na rozum, kterak by ta knížka podávala slibovaného užitku, aby se začátečník v latině dostal její pomocí snáze, příjemněji a rychleji v četbu spisovatelův. ◘

8. A tím se stalo, že ji přijímali dosti váhavě; patrně očekávali dílo stručnější a přiměřenější k cíli, aneb aspoň návod o pravém a vlastním užívání tohoto dílka. To mně bylo připomenuto s různých míst, dokonce i zámořských. ◘

9. *Jak se tedy mám chovati k tomu všemu?* Předně nechávám to zevšeobecněti a těším se, že se tak stalo, cokoli mně dal vynalézti užitečného ten, jenž dává vše. ◘

10. Neboť neumějí vtipně smysliti *Beseleel* a *Ooliab,* cožkoli by řemeslně mohlo býti uděláno (2. Mojž. 31, v. 2.), leč darem toho, jenž činí němého i hluchého, vidoucího i slepého (tamtéž 4, 11.) ◘

11. A poněvadž Spasitel náš pravil: *„Oheň přišel jsem pustit*

příliš málo, a doplňovali jí. Oněm vyhověl tím, že sestavil ku Bráně ještě *„Předsíň"* (Vestibulum), proti těmto se ohrazoval, že Brána není celým domem. Zvláště odporoval doplňování jmen zvířat a rostlin, jež někteří vydavatelé jeho Brány prováděli až do podrobností. — *obecné blaho věd* (publica literarum salus), poněvadž vzniknouti mohl z toho prospěch obecný všem vědám, přiučí-li se mládež záhy a se zdarem jazyku latinskému jako vědeckému základu obecnému. ◘

8. — *dílo stručnější* (consummatius opus); přílišnou rozsáhlost svých knih Kom. posléze nahlédl sám. — *o pravém a vlastním užívání;* methodika díla toho známa byla nejprvé jen škole v Lešně. — *i zámořských,* t. z. Anglie; o Americe víme jen, že tam Kom. byl volán na zřízení kolleje. ◘

9. — *nechávám to zevšeobecněti,* vejíti v obecný užitek, zejména v praktické užívání ve škole. ◘

10. — *Bezeleel,* syn Uri, byl předním stavitelem Božího stánku, pomocníkem jeho byl Aholiab, syn Achisamechův, kteří k tomu povolání byli přímo od Boha (2. Mojž. 31, 2. 6.). Tamtéž kap. 4, 11. Jemuž odpověděl Hospodin: „Kdo dal ústa člověku? Aneb kdo může učiniti němého neb hluchého, vidoucího neb slepého? Zdali ne já Hospodin?" ◘

11. — *napodobovati tento žár lásky;* Kom. přeje si, aby zájem o vzdělání mládeže rozšířil se mezi všecky lidi. — *jiskrami světla* Kom. míní rozmanité vynálezy na zlepšení vyučování. ◘

na zemi, a co chci, jestliže již hoří?" (Luk. 12, 49): sluší se všem služebníkům Kristovým napodobovati tento žár lásky a přáti si a radovati se, když všecky jiskry světla, které dal vykřesati otec lidí, vzejdou v plamen. ▭

12. Avšak i práce těch, kteří nacházejí, co by mohli strhati, jest milá; jen když to, co konají, nevychází ze závisti, nýbrž z lásky k obecnému prospěchu (ačkoliv *i zub Zoilů může uhladiti toho, kdo zamýšlí bráti příležitost prospívati odkudkoli);* musí však hledět doplniti a napraviti všecky chyby a nedostatky, jež najdou: buď že by to připomínali spisovateli nebo těm, kdož nastupují na jeho místo, buď že by sami něco tvořili propracovaněji, čemu by tyto věci naše plným právem měly ustoupiti.

13. A ať to učiní kdokoli, věř, že na obhájení svých návrhů neztratím ani jediného slova; spíše budu chváliti původce lepšího vynálezu a budu přáti úspěchům věku, velebiti budu dobrotu BOŽÍ, jež tak postupně udílí smrtelníkům své dary, a konečně sám (pokud jen budu moci) vážně budu povzbuzovati všecky, aby se drželi toho, z čeho jest jistější užitek. ▭

14. *Přece však zatím,* co se něco takového připravuje, chci se zavděčiti těm, kdo si nevědí rady, jak užívati našich návrhů, a jasněji vysvětlím to, čemu, jak se přiznávají, dosti nerozumějí.

15. Aby se to mohlo státi pohodlně, bude potřebí probrati podrobněji způsob celého návrhu našeho, nejen v tom, co se již stalo vybudováním oné BRÁNY (a přidané již k ní PŘEDSÍNĚ latiny), nýbrž i o čem, že se mimo to státi může, ba dokonce

12. — *co by mohli strhati,* míní tím nepříznivé kritiky. — *zub Zoilů,* t. j. lidí takových, kteří za každou cenu chtějí kárati, jako činil řecký rhetor Zoilos, rodilý z Amfipole v Makedonii, jenž působil v době Ptolemaia Filadelfa (285. — 247. před Kr.). Poněvadž Homerovi malicherné věci vytýkal, dostalo se mu jména Ὁμηρομάστιξ (bič Homerův). — *kdo zamýšlí bráti příležitost prospívati odkudkoli,* Kom. rád přijímal poučení, kdekoli se ho mohl dobrati. — *nastupují na jeho místo* vydavatelé jeho spisů. ▭

13. — *neztratím ani jediného slova;* v Sebr. spisech didakt. skutečně nacházíme pouze omluvu latiny v Bráně jazyků (díl IV., sl. 27. — 42.), ve Věječce moudrosti spíše Kom. ukazuje na některé slabé stránky svých spisů.

15. — *poučil nás čas;* Kom. tu přiznává, že také jeho methoda během času se zdokonalovala. ▭

státi musí, poučil nás čas a samo již plněji a očištěněji vzešlé světlo didaktické. ▫

16. Řeknu to tedy rozděleně. Předně: *O účelu a cíli našich pokusů.* Za druhé: *O prostředcích k tomu cíli vedoucích.* A posléze *O míře, způsobu a methodě prostředků rozděliti dané prostředky tak, aby nebylo možno chybiti se cíle.* ▫

17. *Cílem* tedy tohoto badání didaktického jest, aby *studium latinského jazyka* (neboť co přestal býti majetkem jednoho národa, stal se společným prostředníkem národův evropských a uzavřen jsa ve školách poutem vzdělanců a vozidlem vzdělání) *stalo se pohodlnějším, t. j. snadnějším, rychlejším a užitečnějším než dosud.* ▫

18. Totiž aby se dospělo k užívání tohoto jazyka bez tak veliké obtíže, nechuti a ošklivosti učitelův i žáků, bez tak velikého plýtvání času i let a konečně bez tak velikého zdržování a ztráty věcného vědění jako obyčejně: nýbrž aby křesťanská mládež byla uvedena rychle a bezpečně, snadně a příjemně k nejlepším spisovatelům a jejich pomocí ku poznání božských i lidských věcí.

19. Neboť nechceme vzdělávati *papoušků,* jimž by dostačilo

17. — *přestal býti majetkem jednoho národa,* to se vlastně stalo již v starověku, kdy Římané jazyk svůj šířili mezi národy podmaněné, zvláště mezi příslušníky kmene gallského. Živým jazykem latina přestala býti asi v VII. stol. po Kr. — *společným prostředníkem národův evropských,* to vlastně jen polovice západní, neboť na východě vládla řečtina. — *vozidlem vzdělání* latina stala se tím, že křesťanství převzalo velikou část vzdělání starověkého a s tím i jazyk, jímž se to vzdělání podávalo. ▫

18. — *bez nechuti a ošklivosti,* tu skutečně vzbuzovaly hrozné knihy středověké, jako byla veršovaná gramatika „Doctrinale" Alexandra de Villa Dei. — *bez plýtvání času,* na učení to vynakládalo se mnoho let, Kom. chtěl je provésti sotva ve třech letech. — *beze ztráty věcného vědění;* k tomu se ani v středověkých školách vůbec nedospělo (viz vylíčení těch škol v Didaktice, kap. XI., odst. 9. — 11.). — *rychle a bezpečně, snadně a příjemně;* hlavní zásady vyučování k tomu cíli v Did. kap. XVI. — XIX. — *k nejlepším spisovatelům,* t. odborným. ▫

19. — *rozlahovati slovy,* t. paměť jeho naplňovati pouze znameními (obrazy a stínem) věcí, za něž Kom. slova pokládá. — *cílem božského záměru* jest, aby člověk poznal všecky věci, neboť k tomu poznání Bůh vedl již Adama v ráji přiváděje mu zvířata, by jim dal příslušná jména. ▫

šveholiti zvuky bez rozumu, nýbrž *rozumného tvora, pána světa, pozorovatele, svědka a vykladatele* BOŽSKÉ *moudrosti, jež po všem všudy jest rozšířena.* A roztahovati jej slovy a nenaplňovati věcmi, znamená odchylovati se od cíle božského záměru, zmenšovati vznešenost lidskou a v rozum hanebně místo znalosti věcí vkládati po kapkách pouhé obrazy a stín. ◻

20. O to tedy jde, aby *studium jazyků* (zvláště latiny) *mířilo k věcem; má tudíž přecházeti ne v prázdnou povídavost, nýbrž v moudrou výmluvnost.* ◻

21. A toho nedosáhneme nižádným jiným způsobem, než když *slova budou podávána ustavičně ve spojení s věcmi, tak aby jednou a touže prací vzděláván byl vždy rozum i jazyk.* ◻

22. *Slova* bez *věcí* jsou skořápky bez jádra, pochva bez meče, stín bez těla, tělo bez duše. ◻

23. Kdo tedy měří vzdělání množstvím slov, ten pokaždé, když mluví, pouze mluví, t. j. tlachá. ◻

24. *Moudrost záleží z věcí, ne ze slov; ten, kdo je moudrý a vpravdě vzdělaný, přemýšlí o věcech, mluví o věcech a koná věci.* ◻

25. Z toho vyplývá: *Stříci se jest oddělování slov od věcí,* a knihy, které se obírají a mládež zabírají pouhými slovy, jsou

20. — *povídavost* je náhodná, nevolí slov, ani nemá za účel poznání, jako rozumná výmluvnost. ◻

21. — *jednou a touže prací,* totiž názorem, při němž se věci zároveň jmenují. ◻

22. — *skořápky bez jádra;* počátek VI. kapitoly „Methody jazyků nejnov." jest: „Vyznáváme, že znalost několika jazyků není částí moudrosti". ◻

23. — *měří vzdělání,* to se obecně dělo do časů Komenského, protože učení jazykové bylo ve školách tehdejších věcí hlavní. ◻

24. — *záleží z věcí,* t. z poznání jejich, při čemž člověku slova jsou toliko prostředkem ku poznání. ◻

25. — *oddělování slov od věcí* záleželo v tom, že žáci nepoznávali věcí, jichž názvům se učili, ba nevykládalo se jim ani, co které slovo původně a co v přeneseném smyslu znamenalo. — *pro tento posvátný účel* (ad sacram hanc intentionem), poněvadž člověku Bohem samým jest určen. — *Vokabulář* býval v době nejstarší název slovníku, často jen povrchně dle abecedy, k nějakému spisu (na př. Bibli) srovnaného, nebo volně bez pořádku abecedního. — *Slovníky* (Dictionaria) Kom. znal domácí české

neužitečné pro tento posvátný účel. Tím rozumíme obecné *Vokabuláře, Slovníky, Nomenklatory, Silvy, Fraseologie* a rozmanité ony abstraktní, pracné *Úvahy a výklady gramatiků.* ▫

26. *Věcem jest se učiti z věcí; řeči však o věcech ze vhodných spisovatelů, kteří popsali věci;* z nich uhlazeným výtahem a s nejpevnějším užitkem můžeme si najednou opatřiti i poznání věcí i schopnost mluviti o věcech moudře, rozmanitě a obratně; jinak však nikdy. ▫

27. To tedy budiž pevně stanoveno: *Má-li býti jazyk latinský věcným nástrojem k čerpání věcného vzdělání, jest se mu učiti ze spisovatelův, a proto vypravování dobrých spisovatelů je školám τὸ πᾶν.* ▫

28. Jest se tedy postarati o to, aby byli vybráni jenom nej-

dva, totiž Rešelův z r. 1562, kde k seznamu českolatinskému, pořízenému dle něm. slovníku Petra Dasypodia, připojeny byly ještě seznamy zvířat, rostlin atd., a Veleslavínův z r. 1578, rovněž dle cizího vzoru (Basilia Fabra) upravený. — *Nomenklatory* byly slovníky, sestavené na základě věcném. Veleslavín vydal dva, jeden ve třech jazycích (tribus linguis, t. lat., česk., něm.), jeden ve čtyřech (quadrilinguis, přid. řečtina, originálem byl podobný slovník Helfrika Emmela z Wombachu, vyd. 1599). *Silva* quadrilinguis, rovněž dle Emmela sestavený slovník abecední, vyšel poslední rok života Veleslavínova, totiž 1599. Všecky ty slovníky Kom. nemnoho chválí pro jich neúplnost (Didakt. česká, kap. XXII.), ale čtyřjazyčného Nomenclatoru použil sám při sestavování Brány jazyků. — *Fraseologie* Veleslavín pro studenty latinských škol vydal dvě: jednu z Terentia (z ní žáci měli se učiti latinsky mluviti) a druhou z Cicerona (dle ní učili se lat. slohu). — *úvahy a výklady gramatiků* neměly ceny proto, že nepodávali jazyka, jak jest, ani neměli dosti příkladů, nýbrž jen jak to některý latinář pracně vymyslil.

26. — *Věcem jest se učiti z věcí,* poznání ať se čerpá z věcí samých. — *řeči o věcech,* výklad věcný čerpati se má ze spisovatelův odborných. — *uhlazeným výtahem* (eleganti compendio), jakým chtěla býti též Brána. — *mluviti o věcech moudře* dovede pouze ten, kdo je poznal; *rozmanitě,* kdo má náležitou k tomu zásobu slov; *obratně* (prompte), kdo hned potřebná slova umí vybaviti; věc níže vyloží se přesněji. ▫

27. — *vypravování dobrých spisovatelů,* míní se věcný výklad na základě odborné znalosti. — *τὸ πᾶν,* všecko, požadavek hlavní. ▫

28. — *aby byli vybráni,* poněvadž všech spisovatelů žák čítati nemůže, ať čítá nejlepší odborníky. — *v mízu a krev duševní,* t. j. mysli je úplně pojmouti. ▫

lepší spisovatelé, kteří se obírali látkami potřebnými pro vzdělání, a ti aby byli předkládáni nějakou *zvláště snadnou methodou* tak, aby bylo lze naučiti žáky obraceti je v mízu a krev duševní; a tak když mladíci vyjdou ze školy, ukáží se stejně obratnými duchem, rukou i jazykem a schopnými i moudře souditi o věcech i šťastně počíti své povolání životní. ▫

29. *Jest-li* tedy a *má-li býti to pravým cílem škol, aby nás připravovaly na život a každého učinily schopným pro zaměstnání vlastního povolání:* jiným způsobem se to sotva může státi, než roznítíme-li svůj um a vzděláme ducha svého tím, co jiní vymyslili, vypozorovali a vynalezli, abychom podobně (neboť každý, kdo se narodil člověkem, má také sám v sobě božské plaménky) mohli vše nejlepší vymýšleti, mluviti a konati. ▫

30. Neboť jako světlo rozsvěcováno bývá světlem a sílu magnetickou vyvolává železo, přibliží-li se k němu, tak třením duchů rozněcují se duchové a vybavují svou sílu. ▫

31. To tedy zůstaniž v platnosti: *Jazyku latinskému musí se vyučovati a učiti jenom věcmi a s věcmi,* totiž *ze spisovatelů, kteří pojednávají o věcech.* ▫

32. Avšak poněvadž jistě vše, co se děje, děje se postupně (jak ukazují příklady přírody a umění); a tak i *všemu, čemu se učí, lze se učiti jenom postupně:* jest patrno, že začátečník v latině nesmí se pouštěti na ono širé moře spisovatelů bez nějakých předchozích příprav a ochran. ▫

29. — *učinily schopným,* rozumí se jen potud, že mu opatří potřebný základ poznání, poněvadž výcvik praktický získává se až prací samou. — *má v sobě božské plaménky;* Kom. věří ještě v t. zv. vrozené pojmy (notiones innatae), zejména pokud se týkají t. zv. vyšších poznatků, pravdy, krásy, dobra. ▫

30. — *třením duchů rozněcují se duchové,* t. dotýkáním a seznamováním s jejich poznáním podobný stav povstává i v nás. ▫

31. — *věcmi a s věcmi,* názorem, k němuž přistoupí ještě spisovatelé obsahu věcného. ▫

32. — *příklady přírody a umění;* řadu takovýchto příkladů viz v Didakt. Vel., kap. XVI.—XVIII. — *širé moře spisovatelů,* poněvadž nezná začátečník z latiny praničeho, nemohl by hned čísti odborných spisů, v nichž by bez vůdce utonul; tím vůdcem jest mu náležitá příprava. ▫

33. Sice jinak narazí na úskalí nesnází (kterých se ještě nenaučil překonávati), aneb jej pohltí svými vlnami nezvyklá dosud a jako prohlubeň se rozvírající rozmanitost. ▫

34. Ať se tedy člun učí dříve plaviti na malém jezírku, než se pustí na širé moře. ▫

35. Ať se nechá chlapeček dříve jezditi na dlouhé třtině, než vsedne na oře ozdobené a hryzoucí uzdy své. ▫

36. Ať se učí dítě dříve žvatlati, nežli mluviti, a chlapec dříve mluviti, nežli řečniti, poněvadž i *Cicero* (takový jinak umělec ve vyučování) *praví, že nemůže naučiti řečniti toho, kdo neumí mluviti.*

37. A kterak by mohl? Všecko jde jen postupně, co jde vzhůru.

38. Ze semene nebo z jádra rostliny nemůže se zroditi dříve nic jiného než proutek, z proutku teprve nenáhlým vzrůstem stromek, z něho pak strom. ▫

39. A v lidském životě nikdo nedosahuje mužných let, postavy ani síly, kdo nebyl dříve zárodkem, nemluvnětem, chlapcem a mladíkem. ▫

40. Ani budovy nezvedají se jinak, než když se nejprvé po-

33. — *úskalí nesnází* záležeti bude v tom, že nebude věděti, čemu se napřed učiti; když učení základní překonal, ostatek půjde snáze. — *rozmanitost* týká se obsahu i formy, která se začátečníkovi v cizím jazyku hned naskytá. ▫

35. — *na oře ozdobené* (phaleratos sonipedes) t. náprsními ozdobami, jaké se věsily koním do války se ubírajícím (sonipes vl. klusák). — *hryzoucí uzdy své* na znamení bujnosti. ▫

36. — M. Tullius *Cicero*, slavný řečník římský (106-43 př. Kr.) — *takový umělec ve vyučování;* jemu přičítaly se mimo vlastní jeho spisy též některé, obsahující theorii řečnickou (knihy Rhetoriky k Herenniovi) a ve spisech jeho poučného jest obsaženo velmi mnoho. Výrok zde uvedený je z knih De oratore (III., 10, 38); viz Didakt. Vel. kap. XXII., 7., odkud tato slova skoro doslovně jsou vzata. ▫

37. — *jde postupně, co jde vzhůru* (gradatim), hra ve slovech, gradatim — gradus, postupně — stupeň; jíti vzhůru = stoupati. ▫

38. — *proutek — stromek — strom,* přirovnání ze zahradnictví u Kom. velmi častá (viz Didakt. Vel., kap. XVI.—XVIII.). ▫

40. — *neupravený, ale pevný základ* (rude, sed solidum fundamentum), poněvadž přichází pod zemi, není třeba nějak zvláště jej upravovati, na př. hladiti a bíliti, hlavní věcí jest, aby byl pevný. — *sroubení trámů nebo*

staví neupravený sice, ale pevný základ, na něm potom se zvedají stěny; k stěnám připojí se sroubení trámů nebo klenutí, a naposled teprve se to všecko upevní střechou. ▫

41. Také kdo vystupuje na vrchol věže, skály nebo nějaké hory, nemůže tam dostoupiti než postupně se zvedaje; tak *příroda a umění nikde nečiní a nikde nesnesou skoku.* ▫

42. Z toho jest patrno, že *studium jazyka latinského nesmí počínati celými a úplnými díly, totiž spisovateli; nýbrž jakýmisi prvky a počátky,* které musí ducha náležitě upraviti a připraviti k oněm věcem větším. ▫

43. Avšak, jak patrno, *ani tyto přípravy nemohou býti jednoho druhu;* poněvadž to, co se příliš liší, nelze spojovati nějakým jedním prostředkem. ▫

44. Neboť při stavbě vysoké budovy dělníci potřebují několika různých sroubení, než mohou postaviti střechu. ▫

45. A jako má lidský život jisté stupně čili věky, zcela od sebe rozdílné: tak jest nutno pro vzdělávání ducha a jazyka stanoviti jisté stupně a zřizovati je tak, aby jeden se zvedal po druhém. ▫

46. Neboť jako nevychází jitřenka přede dnem proto, aby trvala jitřenka, nýbrž aby nenáhlým vyjasňováním proměňovala temnotu

klenutí, na trámy se upravoval strop pomocí lepenice, nebo se kladlo na zdi svrchu celé klenutí. — *to všecko se upevní střechou,* ta teprve ochranou před nepohodami a váhou svou dodává stavbě náležité pevnosti. ▫

42. — *prvky a počátky* (rudimentis et tyrociniis) počínati třeba proto, aby z těch prvků teprve sestavil se celý jazyk. ▫

43. — *nemohou býti jednoho druhu;* v jazyku každém je veliká rozmanitost, proto k osvojení jeho potřebí též rozmanitých prostředků, několika stupňův až k úplnému vyučení. — *co se příliš liší,* nemůže míti pouze jediného členu spojovacího, nýbrž potřebuje jich několik. ▫

44. — *několika různých sroubení,* každé pro jedno poschodí, a kde hořejší poschodí bylo dřevěné, tu ovšem práce byla ještě složitější. ▫

45. — *věky zcela od sebe rozdílné* (plane distinctas), ovšem i zevnějškem i účelem i žádostmi. ▫

46. — *jitřenka* čili Zora (lat. Aurora) dle názoru starověkého spěchala před sluncem, aby ohlašovala jeho příchod; proto zvali ji: „šafránorouchou, růžoprstou“ a pod. — *aby zůstaly čáry,* t. pouhá kontura, obrys postav na obraze. ▫

ve světlo a noc v den; a jako malíř nečiní nejdříve čar proto, aby zůstaly čáry, nýbrž aby víc a více jsouce rozváděny, braly na se odděleně útvar všech částí a tak předváděly celou věc dokonale podle skutečnosti: tak pěstování jazyka začíná počátky, aby dalším postupem se zdokonaloval a konečně se zakončil výmluvností.

47. Nejpohodlnějším však se zdá stanoviti čtyři stupně studia latiny čili čtyři věky, aby totiž byl

věk { první *dětský, žvatlající,*
druhý *chlapecký, vzrůstající,*
třetí *jinošský, kvetoucí,*
čtvrtý *mužný, mocný;*

kde by se učili mluviti { *jakkolivěk,*
vlastně,
uhlazeně,
rázně a mocně.

48. Prvním tedy a nejnižším stupněm bude *rozuměti něčemu z latiny a uměti to pronésti jakýmkoli způsobem.* (Neboť pravdou musí zůstati onen výrok: *„Cokoli se počíná, jest neupravené.“* Taktéž: *„Kdo nikdy špatně, nikdy dobře,“* a *„Každý chybuje, kdo nepochybil co nejčastěji.“)*

49. Druhý stupeň bude vyšší, totiž *všecky věci, které se vyskytnou, a všecky obyčejnější pojmy ducha uměti vyjádřiti pravým, vlastním a patřičným smyslem;* bez každé vadné chyby v označování slov a jejich tvoření.

47. — *čtyři stupně,* v pozdějších dobách přípravné stupně Komenský stanovil pouze tři, jakož dělení pojmů dle trojice později obecně u něho převládá. — *učili by se mluviti vlastně,* t. j. dle původních významů slov, *uhlazeně,* s příslušnými ozdobami, *rázně a mocně* (nervose et potenter), s plným poznáním věcí a tedy odbornicky.

49. — *věci, které se vyskytnou,* tedy konkretní věci, představující se smyslům. — *obyčejnější pojmy ducha,* tedy abstraktní. — *pravým, vlastním a patřičným smyslem,* t. slovy, jimiž se to vyjadřuje správně, na místě tom náležitými a v původním významu branými. — *v označování slov,* týká se kmene (kořene) a tedy významu slova, *tvoření* týká se odvození jeho, po případě také koncovky.

50. Třetí ještě vyšší stupeň naučí *pronášeti jednu a touž věc a pojem věci jinak a jinak, a takřka malovati je rozmanitě rozmanitými barvami.* ▭

51. Čtvrtým konečně a nejvyšším stupněm bude naučiti se, kterak má řeč nikoli rozptylovati a rozplývati se hýřivě, nýbrž *spíše pečlivým výběrem slov a myšlenek se zužovati a tak se utvrditi ve věcech, aby sama sebe a s sebou zároveň i VĚCI pevně vštípila v ducha.* ▭

52. A to jest vrcholem výmluvnosti, živě malovati všecky věci jejich přirozenými barvami, ne však nepravými nebo znešvařenými, a tím uměti ducha přivésti pod vládu věcí. Odtud ona slova Šalomounova: *„Slova moudrých podobná ostnům a hřebíkům vbitým"*. (Ekkles. 12, 11.) ▭

53. Tak bude třeba zřizovati *čtyři takřka oddělené školy nebo třídy latiny:* první pro *žvatlání,* druhou pro *mluvení,* třetí pro *schopnost řečniti,* čtvrtou pro *výmluvnost* latinskou. ▭

50. — *pronášeti jednu a touž věc jinak a jinak,* míní se obměňování prvotního významu slov přeneseným, obrazným a pod. ▭

51. — *rozptylovati a rozplývati se hýřivě,* to děje se na př. při výkonu řečnickém, kde více záleží na vyzdobení řeči, nežli na obsažnosti a věcné pravdivosti její, nebo v básni, která někdy chce zvláště všemožnými ozdobami vzbuditi náležitý dojem. — *výběrem slov a myšlenek se zužovati,* t. výklad stane se stručným, budou-li vybrány případné myšlenky odborné, a ty se pak vyjádří slovy k nim náležitými. Tím právě utkví pevně v mysli význam slova, s ním pak zároveň i věc, kterou znamená. ▭

52. — *malovati věci přirozenými barvami,* t. j. líčiti slovem všecky věci tak, jak skutečně jsou, dávati jim v řeči patřičný výraz takový, jaký jim náleží, a tím přesvědčovati rozum, nejen přemlouvati roznícený cit. — *přivésti pod vládu věcí,* t. působiti, aby člověk jen věcmi a rozumovým poznáním se řídil. ▭

53. — *čtyři oddělené školy,* poněvadž Kom. se dožaduje všude, aby žáci téže školy (třídy) byli na stejném stupni vědění a stejně pokračovali. — *pro žvatlání,* t. mluvení, jak kdo dovede. — *pro mluvení* (loquela), t. s užíváním slov ve významu původním. — *pro schopnost řečniti* (facundia), kde tedy užívá se již také výrazův obrazných a přenesených a nebude nikomu obtížno promluviti o nějaké věci jakkoliv. — *výmluvnost* bude nejvyšším stupněm poznání jazyka, poněvadž bude spojena se znalostí odbornou každé věci a dovede takovou znalost i posluchačům zjednati. ▭

54. A každé z nich musí býti přidělen příslušný úkol a cíl, odkud každá má počínati a kam až dojíti, a stanoven musí býti jistý a vybraný způsob, kterak v určité době všude možno nutně dojíti stanoveného cíle.

55. To budiž rozděleno — a všecko podle svých zvláštností — i cíle i prostředky i způsob, kterak náležitě užívati prostředků, avšak shodně všecko, jak co po sobě následuje a k sobě přináleží.

56. Neboť to má býti — tak si přejeme — společno oněm třídám všem, aby *byly poměrně opatřeny týmiž pomůckami, totiž knihami, jež budou podávati všecko, co se má věděti, postupně, vždy s větší úplností* při probírání skoro stejného druhu cvičení.

57. Knize pro první třídu dali jsme jméno PŘEDSÍŇ, pro druhou jméno BRÁNA, pro třetí OBYDLÍ a pro čtvrtou POKLADNICE latiny.

58. Bude přiměřeno, aby zřízení každé z nich bylo *trojdílné.*

59. První základní část musí obsahovati *látku* čili *výměr věcí a slov příslušných oné třídě, to jest text čili spisovatele;* druhá část vysvětluje *stránku látkovou* čili *míru a říditko slov, t. j. předpisy*

54. — *úkol a cíl;* tím jest ovšem osnova vyučovací. — *jistý a vybraný způsob* znamená vyučovací methodu, kterou se osnova provádí a cíle dosahuje.

56. — *vždy s větší úplností;* Kom. chce míti všude koncentrický postup toho způsobu, aby na prvním stupni položeny byly všech věcí pouhé obrysy, jež by se na dalších stupních ponenáhlu doplňovaly podrobnostmi, aby konečný obraz byl netoliko jasný, ale též dosti určitý a podrobný.

57. — *Předsíň* (Vestibulum) Kom. vypracoval během r. 1632, neboť předmluva má datum 4. ledna 1633 (Opp. díl. I, str. 305). — *Brána* (Janua) datována jest 4. března 1631. (Opp. díl. I, str. 254.) — *Obydlí* (Palatium) později nazváno bylo *„Síní"* (Atrium); původně je vypracovati měl David Vechner, ale podal z něho pouze ukázky (O ohni, Opp. díl. I, sl. 327 až 346), vypracoval pak je Kom. až pro Švédy v Elbinku. — *Pokladnice* (Thesaurus) dle způsobu zde zamýšleného nikdy nebyla úplně provedena.

59. — *výměr věcí a slov* (demensum rerum et verborum), t. kolik látky každé oddělení má pojmouti, to ať se mu napřed vyměří souvislým tekstem, jako byla *Brána* a *Předsíň*; na čtvrtém stupni měl to býti věcný výběr ze spisovatele. — *vysvětluje stránku látkovou,* tedy ať to je výklad

a pravidla, jimiž by mohl býti poznán způsob mluvy v daném spisovateli, aby se mu tak mohlo porozuměti snáze a pravdivěji. Konečně budiž připojen *ukazatel obsahu,* který má býti jaksi *nalezištěm* všeho předchozího a tak podporovati rychlé a praktické toho užívání. ▫

60. Prvním důvodem této methody jest, *že jemněji, lépe a účinněji učíme příklady než pravidly (neboť příklady vzdělávají smyslem rozum, což jest přirozeno, avšak pravidla rozumem smysl, což jest nepřirozené).* Musí tedy předcházeti *provedená řeč,* po ní teprve *pravidla* objasňující, kterak se provedla a kterak podle ní se může podobně prováděti jiná (N. B. pravím objasňující, neboť ta pravidla musí býti taková, aby přinášela tomuto studiu světlo, nikoli tmu; musí mu býti podporou, nikoli zdržováním; a nesmí působiti duchu nové, nad samý text těžší námahy, nýbrž musí spíše usnadňovati námahu slovy způsobenou.) ▫

61. Potom, poněvadž nelze všecko najednou vštípiti v pamět

gramatický, po případě slohový látky napřed podané; při spisovateli byl by to příslušný komentář, jenž také vysvětlovati měl způsob slohu spisovatelova, by též pro žáka formální obtíže odpadly a mohl plnou pozornost věnovati obsahu. — *ukazatel obsahu* jest rejstřík slov, vokabulář, aby se hned mohlo nalézti, kde které slovo a v jakém spojení se v textě podává; toho bylo k obsáhlejšímu tekstu skutečně třeba, i lze tvrditi, že v té příčině Kom. velice předstihl svou dobu, dožaduje se všude rejstříku k obsahu podanému, neboť v naší době nelze si dobrou knihu, zvl. vědeckou, mysliti bez rejstříku aspoň jmen a věcí. ▫

60. — *jemněji učíme příklady,* poněvadž poučování tak nevnucujeme, dávajíce spíše podnět k samočinnosti, nežli pouhým, hotovým pravidlem. — *smyslem rozum,* z příkladů jakožto konkret rozum abstrahuje si snadno pravidlo (postup analytický); obtížno a nevhodno jest začíti pravidlem a dáti k nepochopenému pravidlu hledati příklady. — *provedená řeč,* souvislý výklad, v němž patrna jsou pak pravidla, jichž při tom použito. — *objasňující pravidla* Kom. žádá právem, neboť v latinských mluvnicích středověkých pravidla obsažená pravidelně málo byla jasná. — *zdržováním* bude pravidlo zajisté tehdy, třeba-li teprve smysl jeho vykládati, nežli se ho může použíti ku příkladům, jež chce vysvětlovati. ▫

61. — *všecko najednou,* t. látku pojatou v souvislou četbu. — *pohodlně prakticky,* t. kdekoli a kdykoli by se toho mohlo potřebovati. — *nalezištěm* je především seznam látky, jež se tu probírá na každém stupni, aby se v ní také žák vyznal, kdyby časem nebo náhodou na něco zapomněl. ▫

tak, aby se toho mohlo pohodlně prakticky užiti, napomáhati je slabosti tím, že se připojí *naleziště, by bylo po ruce všecko, co by bylo třeba probírati znova.* ▫

62. Tak PŘEDSÍŇ bude obsahovati na prvním místě látku latinského žvatlání, *několik set slovíček, obsažených ve větách.* Za druhé po stránce látkové *přehledy skloňování a časování s jinými prvními počátky mluvnice,* konečně *slovníček slov* tam obsažených *v jazyce mateřském;* a jiného mimo to nic. Neboť těmito pomůckami dojdeme krásně cíle; a není potřebí přičiňovati k tomu nějakých jiných přídavků neužitečných, které jsou knize obtíží, námahou duchu a měšcům chudších hochů při koupi nesnází. ▫

63. *Podobně ať* BRÁNA *předkládá* nejprvé patřičnou látku mluvy, totiž *všecka užívanější slova jazyka,* asi deset tisíc slov, ve věty uvedených, snadných vazbou i smyslem; jimi totiž věci samy se vyjadřují úhrnem, v náležitém pořádku, prostě a přirozeně.

64. *K tomu tedy nesmí býti přiměšováno nic tropického, obrazného, neobyčejného a příliš zvláštního.* Neboť potud nejde o nic jiného, než aby se pootevřela Brána, kterak svým časem a na patřičném místě možno přesněji poznati věci a o nich mluviti. A proto někteří nejsouce pamětlivi toho účelu, anebo nedbajíce ho, navalili do této Brány neužitečných přídavků, chtíce tam vecpati

62. — *několik set slovíček, obsažených ve větách;* takových vět je v Předsíni Lešenské 427. — *přehledy skloňování a časování,* jaké Kom. vydal k té Předsíni, ovšem nevíme, ponévadž do Sebraných spisů didakt. pojaty nebyly. Ale jisto je, že se jednalo ve všem pouze o tvary pravidelné. — *Slovníček* rovněž v I. díl spisů didakt. pojat není, ponévadž bylo bezúčelné vydati jej tam, kde by se neužívalo toho jazyku pomocného. ▫

63. — *všecka užívanější slova jazyka,* jak to provedeno v Bráně; ale slov těch je toliko něco přes 8000. — *ve věty,* na počet tisíc, při čemž počíná se zcela jednoduchou a končí složitější, ovšem ještě stále dosti průhlednou. — *úhrnem,* ponévadž celá Brána obsahovala stručné úhrn věc na světě. — *v náležitém pořádku,* jak totiž věci opravdu na světě se vyvíjely. ▫

64. — *tropického, obrazného,* kde slova nestojí v svém významu prvotním. — *příliš zvláštního,* nesmí ten popis veškerenstva zabíhati příliš v jednotlivosti. — *aby se pootevřela Brána,* t. aspoň poněkud otevřela. — *někteří,* na př. v Německu vydavatelé hned od začátku Bránu doplňovali nejrozmanitějšími jmény zvířat, rostlin atd. ▫

leccos jenom pro jisté zdržování a nechuť žáků. *Toho bude se příště vystříhati.* ▫

65. Spíše jde o to, bychom měli pravou BRÁNU (to jsem slíbil v první její předmluvě), *pevnými veřejemi* VĚCÍ *samých náležitě upevněnou, která by se mohla pohodlně otvírati pohyblivými stěžejemi* SLOVNÍKA *a snadno klíčem* MLUVNICE *(jenž by byl vždy po ruce),* t. j. abychom k textu Brány připojili pravidla mluvnická a onen slovník slíbený; tak bude pohotově hned všecko, čeho vyžaduje potřeba této třídy. ▫

66. Musí totiž býti stanovena *co nejkratší a nejjasnější pravidla mluvnická, která by zcela úplně ukazovala způsob, jak latinsky psáti, vyslovovati, řeč tvořiti a sestrojovati,* avšak nesmějí se týkati ničeho neobyčejného, obrazného a zcela nepravidelného. Všecko totiž musí býti vysvětleno příklady pouze z textu BRÁNY (kde nic není obsaženo tak nepravidelného a obrazného). ▫

67. Teprve místo ukazatele budiž připojen ETYMOLOGICKÝ SLOVNÍK, *jenž by předváděl před oči kořeny latinských slov, obsažených v Bráně, neboli slova pivotná s celou řadou slov odvozených a složených a objasnění významů.* ▫

68. *Pro třetí třídu bude* OBYDLÍ *latiny,* které bude podávati

65. — *v první její předmluvě* (odst. 30, Opp. did. I, 254; obsah v Úvodě). — *stěžejemi Slovníka,* poněvadž slovníkem se vniká do látky v Bráně obsažené. — *klíčem Mluvnice,* protože pomocí mluvnice lze ve vazbu větnou a formální stránku Brány vůbec vniknouti. ▫

66. — *nejkratší a nejjasnější pravidla mluvnická*; takovou mluvnici Kom. vydal již r. 1631, ale brzo se jemu samému nelíbila pro složitost, proto ji nepojal v Sebrané spisy didaktické. — *psáti a vyslovovati* týkalo se nejvíce hlásek; *řeč tvořiti* týká se tvarosloví; poučení *sestrojovati řeč* obsahuje větosloví. — *zcela nepravidelného;* měla to býti patrně mluvnice úplně analogická. ▫

67. — *etymologický slovník,* sestavený dle kořenův a jejich odvozenin, jako na př. Rosův slovník jest etymologickým výňatkem z velikého slovníka Komenského (Thesaurus linguae bohemicae — Poklad jazyka českého). — *objasnění významů* dle odvozenin podávati se mělo jazykem mateřským.

68. — *Obydlí* (Palatium) *latiny* podávalo hlavně ozdoby řeči. — *kterak rozmanitě mluviti;* David Vechner podal řadu článkův o ohni ukázkou (Opp. did. I., 327—346: Rozmluvu o ohni, vznik ohně, bájku o ohni, podobenství hádanku, řeč, list a p. vše o téže látce různé předváděno; viz Úvod). ▫

rozvedení zvláštnějších již věcí, slov, frasí a pravidel se všemi zvláštními umělůstkami, jak zdobiti řeč, a se všemi způsoby, kterak rozmanitě mluviti o jakékoli látce. ▫

69. Bude tedy třeba pořiditi různé *hovory o věcech*, a to podle methody věcí samých, kterou označila již Brána oním stem pojmenování věcí. ▫

70. K tomu pak bude třeba připojiti *(jakožto stránku formální) všecka zbývající pravidla mluvnická o nepravidelnostech, obrazné skladbě, hellenismech atd., rovněž bude třeba uspořádati i předpisy rhetorické o ozdobné mluvě, jakož i první základy logiky, methodou prostonárodní* (jakou může dílem podati sama MLUVNICE, dílem nutně požaduje ŘEČNICKÁ NAUKA, než se ještě začne probírati). A že se to dobře může pořiditi na prospěch mládeže, již zde bych se odvážil ručiti s strany ne jednoho člověka. ▫

71. S výhodou však, jak se zdá, jest *zříditi* toto *čtyřnásobné* OBYDLÍ čisté latiny *podle stupňů slohu.* ▫

72. Totiž aby se učňové latiny *v prvním* OBYDLÍ učili *slohu dopisovému,* běžnému sice a nedbalejšímu, avšak přece čistému a plynnému. V druhém *historickému slohu,* který se již zvedá poněkud výše a je vypracován s větší pílí. *Ve třetím řečnickému*

69. — *stem pojmenování věcí;* Brána rozdělena byla ve sto kapitol, z nichž oheň byl předmětem kapitoly V. (věta 44.—47.). ▫

70. — *o obrazné skladbě,* jak se tvoří přirovnání, tropy, figury řečnické atd. — *hellenismy* jsou v latině výrazy z řečtiny přejaté. — *první základy logiky,* t. o správnosti soudu a úsudku. ▫

71. — *podle stupňův slohu;* tyto stupně pěstovány byly již v době obnoveného humanismu, zvláště pak na štrasburské škole Jana Sturma, jež mocně působila i na jiné školy středoevropské. ▫

72. — *slohu dopisovému* (stylum epistolarem). Tím se začínalo, poněvadž byl všednímu životu nejbližší. Proto také žáci četli nejprvé listy Ciceronovy, jakmile se přiučili prvním začátkům latiny. — *slohu historickému,* t. vyprávěcímu, jaký byl nejen ve skutečných dějinách, ale i v jiných druzích vypravovaných, na př. v bájkách, parabolách čili podobenstvích a pod., v čemž si doba tehdejší velmi libovala. — *v řečnickém slohu* (stylum oratorium); ten jest od obyčejné prósy již dosti vzdálen, protože vyžaduje různých ozdob, právě jako sloh básnický; mimo spád, jehož se dosahuje zvláštním útvarem vět, má již také leckde svůj rhytmus a ku povznesení

slohu, zcela již přesnému, pádnému a vznešenému. *Konečně slohu básnickému*, vázanému rozměry, jednak jednoduššímu a snadnějšímu (jako jest v básních elegických), jednak velikolepému a skvělému (jako jest v básních herojských, lyrických a tragických). ▫

73. *Všemu tomu však ne slovy a větami našimi, nýbrž slovy a větami klasických spisovatelů.* ▫

74. A tak ponenáhlu postupně, po ohradách jsouce vedeni, snáze se naučí i rozniti ráz slohu i vybraně a přiměřeně jej napodobovati. ▫

75. Tedy DOPISOVÉ OBYDLÍ *obsahuj sto dopisů*, jež všecky se shodují s jednotlivými nadpisy BRÁNY; v nich buďtež rozvedeny všecky uhlazenější vzorce pozdravů, jich opětování, vypravování, žádostí, vzdávání díků atd.: aby v tom bylo takřka veškeré umění dopisové; *k tomu buďte připojena zcela krátká připomenutí o umění, kterak psáti dopisy.* ▫

nad obyčejnost užívá též neobyčejných ozdob a zvláštních slov. — *sloh básnický* povznáší se nad řečnický ještě tím, že vázán jest rozměrem, t. j. pravidelným střídáním délky a krátkosti slabik (při časomíře) nebo pouze kladu a dvihu přízvukového. — *v básních elegických;* ty obsahem byly v té době nejvíce příležitostné, totiž blahopřání ke sňatkům (Epithalamia) nebo výrazy soustrasti nad úmrtím (Epitafie). — *velikolepému a skvělému* (grandem et pomposum), jaký byl na př. u Vergilia a v Homerovi, u Horatia i v básních dramatických, zvl. řeckých. ▫

73. — *slovy a větami klasických spisovatelů*, jichž nedovede nahraditi sebe lépe tvořený příklad novověký, poněvadž není původní. ▫

74. — *po ohradách jsouce vedeni* (per cancellos), totiž po místech určitě vymezených, aby hned od počátku různosti slohu rozeznávali, nikoli mísili to, co rázu jest různého. ▫

75. — *dopisové Obydlí* (Palatium epistolicum), oddělení I. knihy, která slouti bude „Palatium". — *sto dopisů*, dle počtu kapitol v Bráně, tedy na každou kapitolu po jednom listě. — *vzorce pozdravů, jich opětování;* poněvadž při listech jednalo se hlavně o tu stránku slušnosti, mělo se to žákům hned na tomto stupni upravovati. — *vypravování, žádostí, vzdávání díků;* toho druhu jsou také již listy samy. — *zcela krátká připomenutí*, theorie psaní listů (epistolografie) může býti krátká, protože vzorů a příkladů je dosti, z nichž si žáci sami všecko dovedou abstrahovati. ▫

76. *Obsahem* HISTORICKÉHO OBYDLÍ *buďtež znamenitější vypravování o týchž věcech;* a na okraji buďte připojena označení spisovatelův a míst, odkud každé vzato. ▫

77. Pro to, aby *takovéto rozhovory o věcech byly psány formou dialogickou, jsou tyto čtyři důvody.* ▫

78. Za prvé, nic není člověku přirozenějšího nad rozmluvu. Jí žák může býti znenáhla, aniž toho pozoruje, doveden kamkoli. Snáze to tedy bude lze přizpůsobiti mladému duchu, aby si nemyslili o tomto probírání vážných věcí, že je nemožné, nebo příliš těžké a nesnadné. ▫

79. Za druhé, rozmluvy rozněcují, vzpružují a podporují pozornost; a to pro rozmanitost otázek a odpovědí a pro rozmanité k nim příležitosti a jich tvary, připojí-li se také hned, co by bavilo. Duch musí býti tedy vnaděn těmito lákadly, má-li při té práci postupovati bez omrzelosti. ▫

80. Za třetí, rozmluvy napomáhají i pevnějšímu vštípení věcí

76. — *historického Obydlí,* t. té části (II.) Palatia, jež má žákům vpraviti sloh vyprávěcí. — *znamenitější vypravování* (insigniores enarrationes), t. výňatky ze spisovatelů, kde se o těch věcech nějak zvláště pěkně vykládá. — *na okraji,* poněvadž nejedná se o spisovatele samého, nýbrž jen aby se poněkud poznal způsob jeho vypravování, stačí poznámka marginální. ▫

77. — *formou dialogickou;* Kom. žádá, by vypravování to mělo tvar rozmluvy mezi několika osobami, právě jako filosof Platon své spisy všecky sepsal ve formě hovorů, pokládaje řeči tak psané živému rozhovoru za nejpodobnější. ▫

78. — *nic přirozenějšího,* poněvadž se člověk od dětství s různými lidmi dává v hovor. ▫

79. — *podporují pozornost*, poněvadž třeba postupu bedlivě dbáti, aby se vývoj náležitě sledoval. ▫

80. — *snadnějšímu opakování mezi žáky,* říkávali tomu v dobách dřívějších žákovské disputace. — *byli-li jsme sami při tom,* t. j. stane-li se z minulého vypravování dramatický výjev, před žáky v přítomnosti do budoucnosti se vyvíjející, učiní na žáky ovšem větší dojem (vjemy působí mocněji na člověka nežli představy). — *divadelní hry;* Kom. sám r. 1654 v Uhřích přeměnil obsah Brány v osmero divadelních her (Schola ludus, Škola hrou, obsaž. v Sebr. spis. did., díl III., sl. 831—1040). — *co se podává pouhým přednesem,* rozdíl mezi účinností her dramatických a vypravování epického na tom se zakládá. ▫

i snadnějšímu opakování (i v soukromí mezi žáky samými). Neboť jako si snáze pamatujeme to, co se stalo, byli-li jsme sami při tom, než co jsme zvěděli pouze z doslechu: tak tkví pevněji v mysli žáků to, čemu se učí ve způsobu divadelní hry nebo rozmluvy (poněvadž i zde se nám zdá, že věci spíše vidíme, mluvíme a konáme, nežli o nich slyšíme), proti tomu, co se podává pouhým přednesem. ▫

81. Poněvadž konečně větší část našeho života záleží z rozmlouvání, lze k němu mládež uhlazeně a obsažně dovésti, bude-li zvykati nejen věcem rozuměti, nýbrž o nich i snadno hovořiti.

82. *Přejeme si tedy, aby zde bylo podáno celé umění učeně rozmlouvati a o věcech hovořiti,* a to shledají-li se za tím účelem odevšad náměty a vzorce, jak se tázati, odpovídati, zaplétati, věci vykládati, doráželi, odrážeti, odbočovati a ku počatému předmětu se vraceti atd. ▫

83. *Avšak i to bude pěkné, vzíti za osoby rozmlouvajících spisovatele, kteří probírají ony věci,* anebo jichž různá mínění o různých věcech známe; nejvíce však ty, jichž knihy bývají uváděny;

81. — *záleží z rozmlouvání,* vlastně z vespolného sdělování myšlenek. — *uhlazeně* a *obsažně* (eleganter compendioseque), t. bez veliké námahy a přímou cestou. ▫

82. — *umění učeně rozmlouvati a o věcech hovořiti,* prvé týkalo se úvahy o podstatě věci, druhé lepšího objasnění věci, jestliže bude předmětem rozličných rozhovorů (discursus). — *odevšad,* rozumí se na základě látky v Bráně obsažené. — *náměty* (occasiones) týkají se příčin, proč se hovory zavádějí, *vzorce* podávají způsoby, jak se to činí. — *zaplétati* (insinuandi), aby věc zaobalením nebyla hned patrná; opakem toho jest *věci vykládati.* — *dorážeti* (urgendi) na protivníka v disputaci, který zase útoky takové *odráží* (excipiendi). — *odbočovati* (digrediendi), činiti vklady v řeč na vysvětlení něčeho; opakem toho jest *vraceti se ku počatému předmětu.* ▫

83. — *vzíti spisovatele,* jako činil na př. Cicero, když ve svém spisku *o stáří* hlavní osobou učinil znamenitého starce, M. Porcia Catona, poněvadž smýšlení jeho o stáří ze spisů jiných dobře bylo známo. — *pěkným zkrácením,* t. j. odbude se najednou dvojí práce. — *seznam spisovatelů* označí se ovšem zase na okrajích. — *zvláštním svědectvím,* jak totiž o té oné věci nebo ději smýšlejí. — *postup ke spisovatelům;* z takového výběru přechod k celým spisům historickým ovšem bude lepší. ▫

neboť tak jednou prací bude lze se naučiti pěkným zkrácením i seznamu spisovatelův i zvláštním jejich svědectvím o věcech; a postup ke spisovatelům samým stane se patrnějším. □

84. OBYDLÍ ŘEČNICKÉ *opakuj tytéž látky,* s týmž pořadem nadpisů, avšak *ve formě přednášek;* k tomu budou z *Cicerona, Quintiliána,* řečníka *Seneky* a jiných osvědčených řečníků sneseny a řádně rozděleny (pro druh řeči poučné, důkazné, poradní a soudní) rozmanité, a to nejlepší vzorce úvodů, vypravování, námětů, důkazů, přechodů, závěrů atd. *Tak bude zde zároveň patrna představa celého umění řečnického;* k tomu zase bude uvedeno na okraji, z kterého spisovatele co je vzato, a na konec budou připojena zcela stručná pravidla o umělém skládání řečí. □

85. OBYDLÍ BÁSNICKÉ *kráčej touže cestou a objasňuj tytéž látky slohem vázaným; připojena buďtež zase krátká pravidla, kterak skládati báseň.* □

86. Nejlépe však, zdá se, jest netvořiti nových básní, nýbrž bráti ze starých básníků obsažné verše a je spojovati v jediný, souvislý text: tím způsobem jako *Angličan Rossaeus* vypsal velmi

84. — *ve formě přednášek,* t. jako cvičení řečnická. — *z Cicerona* jako předního řečníka. — *z Quintiliána* jakožto nejznamenitějšího učitele řečnictví (Návod k řečnictví, „Institutio oratoria"), jenž byl celému středověku vzorem. — *Seneka,* učitel Neronův, byl rovněž oblíben pro svoje učení, křesťanství blízké. — *pro druh řeči poučné* (in didascalico genere), t. slavnostní řeči, sloužící ku povzbuzení nebo poučení posluchačstva. — *důkazná* (in demonstrativo genere) byla především obsahu filosofického. — *poradní* (in deliberativo genere) je řeč politická. — *soudní* (in iudiciali genere) buď obviňuje nebo hájí obžalovaného. — *vzorce úvodů,* jak asi vzorné takové řeči začínají. — *vypravování* (narrandi), jak se předmět řeči nejlépe vykládá. — *námětů* (proponendi), jak se podávají náležitým způsobem návrhy. — *důkazů* (t. confirmandi), jak se podané návrhy odůvodňují. — *přechodů* (transeundi), jak se přechází k jinému předmětu. — *závěrů* (concludendi), jak lze vhodným způsobem řeč ukončiti. — *pravidla o umělém skládání řečí,* tedy zcela stručná rhetorika. □

85. — *slohem vázaným,* ve verších. — *krátká pravidla,* stručná poetika. □

86. — *netvořili nových básní,* toho beztoho neshledáváme v té době skoro nikde, protože každý vybíral vhodná slova i celé verše ze spisovatelů klasických. — *v jediný, souvislý tekst;* takové cento bylo ve vět-

pěkně celé vypravování evangelia Kristova samými verši Vergiliovými. ▫

87. Užitek tohoto OBYDLÍ BÁSNICKÉHO bude: Předně, žáci se obeznámí úplně s kvantitou slabik, tak že těm, kdož se obírají básnictvím, nahradí Smetia a podobné knihy, jednající o prosodii. (Neboť to činíme a činiti radíme, aby žák každé třídy nosil s sebou všecko své a nerozptyloval mysli množstvím a rozmanitostí knih.) Za druhé, bude zde patrnější, čím se liší ráz básnický od řečnického, tak že snáze dovedou rozeznávati druhy mluvy u spisovatelů, ke kterým již budou posláni. Konečně opatří si již zde znamenitou zásobu nejpěknějších myšlenek, kterých nejčastěji potřebují po celou dobu studií. ▫

88. *Ukazatelem obsahu tohoto čtverého* OBYDLÍ *bude podle mého soudu* FRASEOLOGICKÝ SLOVNÍK, ať již z jazyka mateřského do latiny, nebo z jazyka latinského latinský. Takový totiž, v němž jednoduché názvy věcí (seřazené v abecedním pořádku) zaměňují se názvy pěknějšími, to jest, v němž se uka-

šině latinských básní také u nás v XVI. století. — *Angličan* (vl. Skot) Alexander *Rosse (Rossaeus)* z veršů Vergiliových sestavil obsah celého evangelia (nazval to dílo: „*Virgilius christianizans*"). ▫

87. — *s kvantitou slabik;* té potřebovali nejen k vlastnímu tvoření veršův, ale i ke správnému čtení latinskému. — *nahradí Smetia;* Jindřich *Smetius a Laeda,* rodilý z Alosty ve Flandrech (nar. 1537), byl profesorem v Heidelberce, kde zemřel r. 1614. Jsa přítelem humanismu, zvl latinské poesie, napsal též „*prosodii*", nauku o latinském verši, jíž se obecně užívalo. — *o prosodii,* ovšem časoměrné dle latiny a řečtiny. — *ráz básnický,* rozumí se o slohu řeči básnické, jež se ovšem leckde bude lišiti od bombastu řečnického. — *druhy mluvy* (dicendi genera), t. mluví-li který spisovatel jen prostě, či užívá-li jakých ozdob a v čem asi záleží, na čem se zakládají ▫

88. — *Fraseologický slovník,* tedy s plnými úsloviml, nikoli pouhými slovy; ta slova pak buď se přeloží do jazyka mateřského, jak to činil sám Kom. ve svém „Pokladé jazyka českého", nebo se podá celá ta látka jen latinou. Takový slovník *(Lexicon atriale)* Kom. později sám také složil a vydal r. 1658. — *jednoduché názvy věcí,* t. prosté výrazy, jakých se užívá ve všedním způsobu mluvení. — *synonymicky,* slovy podobného významu. — *opisně,* většinou rozvedenými výrazy. — *tropicky,* pomocí obrazů jazykových (metafory, metonymie a pod.) ▫

zuje, kterak vlastní názvy věcí lze vyjádřiti synonymicky, opisně, tropicky a vůbec rozmanitě a ozdobně. Tam musí býti vždy uvedeny napřed názvy nižší, příslušné slohu dopisovému nebo dějepisnému; potom vzletnější frase řečnické a naposled básnické; a musí býti vždy označena místa Obydlí, kde se vyskytují, vyskytují-li se vůbec. ◘

89. Za tím účelem totéž bude lze zachovati při skládání OBYDLÍ, jako při PŘEDSÍNI a BRÁNĚ; text slovní budiž rozdělen na oddíly, totiž periody, jež musí býti označeny běžnými čísly, i v různých kapitolách, od počátku knihy až do konce; účelem toho je pohodlnější citování. Podobným způsobem jako, jak shledávám, učinil veleučený Dr. Baldov v Dřeni hebrejské mluvnice. ◘

90. Aby bylo jasnější, jak si přeji onen slovník latinsko-latinský, podám na příklad, kterak lze postupně vyjádřiti rozmanitost a pěknost slovesa DUBITO. ◘

DUBITO. *Haereo, haesito. Ambigo. Fluctuo, incertus sum, quid agam. Incertum mihi est. In ancipiti sum. Non mihi consto. Animi pendeo. Incertus pendeo. Suspensas habeo rationes. Voco in controversiam. In magna quaestione id habeo, an atd. Haec*

89. — *Baldovius Jan,* profesor hebrejštiny v Lipsku a v Helmstädtě, posléze superintendent hrabství Hojského († 1662), vydal po svém učiteli stručnou mluvnici hebrejštiny „Medullae Grammaticae hebreae" (vydání z r. 1664 též v pražské univ. knih.). ◘

90. — *Dubito* (pochybuji). K tomu jsou souznačné výrazy: *Haereo, haesito* (rozpakuji se); *Ambigo* a *Fluctuo* (jsem na rozpacích) jsou již synonyma vzdálenější. Opisy k tomu jsou: *Incertus sum, quid agam. Incertum mihi est. In ancipiti sum. Non mihi consto* (jsem v nejistotě, co činiti, v rozpacích. Nejsem sobě jist). Obrazné výrazy jsou: *Animi pendeo. Incertus pendeo. Suspensas habeo rationes.* (Visím v duchu. Visím v nejistotě, myšlenky mám na vahách.) *Voco in controversiam* (ve spor uvádím) je výraz spíše řečnický, rovněž: *In magna quaestione id habeo, an* etc. (Mám ve značné nejistotě, zdali atd.). K básnickým výrazům již částečně patří: *Haec me res in diversum trahit* (ta věc mě na různé strany táhne.). — *Incertior multo sum quam dudum.* (Jsem ve mnohem větší nejistotě nežli dávno.) U Vergilia vyskytuje se též rčení: *Sum dubius.* U Ovidia: *Dubius feror.* U Plauta: *Hoc me dubium dat,* a rovněž: *Hoc meum incertat animum.* ◘

me res in diversum trahit. Incertior multo sum quam dudum. Básnicky: *Sum dubius.* Verg. *Dubius feror.* Ovid. *Hoc me dubium dat.* Plaut. *Hoc meum incertat animum.* Týž. ▫

91. A takové bylo by OBYDLÍ třetí třídy studia latiny. ▫

92. *Konečně přijde sama* POKLADNICE *latiny, jejíž látkou budou latinští spisovatelé,* vykládající všechnu rozmanitost věcí i mluvy: *fysikové, zeměpisci, ethikové, lékaři, státníci, bohoslovci, dějepisci, řečníci, básníci atd.*, staří i noví, kteří se již narodili nebo teprve narodí, ať přinášejí cokoli znamenitě užitečného, anebo teprve přinesou, a užívají mluvy uhlazené a čisté. ▫

93. Neboť způsob počaté methody žádá, aby sem spisovatelé všeho druhu byli nejen připuštěni, nýbrž i přivoláni. ▫

94. Veliký jsme ovšem stanovili cíl tomuto studiu, celou plnost věcí i slov, t. j. moudrosti a výmluvnosti, pokud jen jest možná. Je tedy třeba, aby s tímto cílem shodovaly se prostředky úplnosti. ▫

95. A z toho jde, poněvadž v Předsíň klademe počátky, v Pokladnici však doplňky věcí i slov, mezi ně však vloženy jsou BRÁNA a Síň čili Obydlí, aby se totiž sem mohlo dojíti; jako *Brána* je pouze doplňkem *Předsíně* a *Obydlí* doplňkem BRÁNY:

92. — *Pokladnice latiny;* názvy tu položené (Předsíň, Brána, Síň čili Obydlí, Pokladnice) vzaty jsou od řeckých chrámů, kde vcházelo se z předsíně sloupovím opatřené do brány, tou pak do síně čili kobky, ve které stál obraz božstva, vzadu pak za obrazem choval se v pevné kobce poklad chrámový. — *fysikové* vykládati budou o přírodě vůbec (jsou to tedy naši přírodopisci a fysikové dohromady). — *zeměpisci* vykládají nejvíce zeměpis politický. — *ethikové* jsou filosofové, kteří vykládají filosofii praktickou čili mravovědu. — *státníci* vykládají základy správy obecní. — *mluvy uhlazené a čisté,* tento požadavek Kom. činí proto, že všude s rozumem u něho vzdělává se i jazyk. ▫

94. — *celou plnost věcí i slov,* t. úplné poznání věcí, jež se vyskytují kde na světě, a slov, jež k nim v latině náleží. ▫

95. — *doplňky věcí i slov,* t. j. čeho nepoznali žáci při prvotním užívání slov, ani při obrazném jich rozvádění, to doplniti třeba z odborných spisovatelů, tedy především poznati třeba odborné věci a příslušné k nim názvy. — *Síň čili Obydlí* (Atrium seu Palatium); pozdější provedená část latinského studia slove pak skutečně *Atrium* (Síň, dle hlavní části obydlí římského). ▫

tak *spisovatelé* musí nezbytně přinášeti doplňky všeho předchozího. ◻

96. Avšak nepřinesou jich, připustíme-li pouze dějepisce s řečníky a básníky (jako bylo ve školách až dosud skoro zvykem), poněvadž nevystihují všeho, co patří k úplnému vzdělání, nýbrž každý z nich obírá se k své zálibě nějakou určitou, zvláštní látkou. ◻

97. Kdyby naše methoda usilovala pouze o prostou souměrnost slohovou, dostačil by jí třeba jen jeden příhodný spisovatel, s nímž bychom se obeznámili tak, že bychom věrně dovedli vyjádřiti jeho mluvu. Na příklad *Terentius*, jehož i slova i frase, jak všichni vědí, jsou ryzí a uhlazené, že i *Cicero* s rozkoší se jím obíral A přece každý, kdo čte rozvážně, vidí, že má málo látky. Proto, jak kdosi vypravuje, Skaliger říkával, *že Terentia tak velice proslavil nedostatek jazyka latinského.* ◻

98. Poněvadž však úplná methoda vyžaduje úplné výmluvnosti a té nelze nikterak nabýti bez úplného poznání věcí; je patrno, že ti, kdo chtí dojíti úplné výmluvnosti, musí projíti celý kruh věcí.

99. Neboť z celého a dokonalého nic nemůže býti vyňato. Avšak kterak jest nejapné chtíti mluviti o něčem, čemu nerozumíme? ◻

96. — *dějepisce s řečníky a básníky;* ti v latinských školách tehdejších totiž byli čítáni, aby se dosáhlo jakés obratnosti slohu a poznání základu veršového. ◻

97. — *jeden příhodný spisovatel;* proto v nové době za vzor latinského slohu staví se Cicero jako přední a nejuhlazenější řečník. — *P. Terentius* Afer (190—159 př. Kr.), skladatel veseloher, jež vynikají uhlazenou latinou vzdělaných kruhů římských, tak že v době humanistické (XVI. stol.) mládež učila se z něho pěkným způsobům mluvení. — *má málo látky*, t. vzdělavací, jak ani ve veselohrách jinak býti nemůže. — *Josef Justus Scaliger*, klasický filolog francouzský (1540—1609), muž nesmírně učený, jehož výklady klasikův řeckých i římských měly přísnou methodičnosti a geniálními nápady význam epochální. — *nedostatek jazyka latinského*, že totiž v jiných spisovatelích podobně vhodných výrazů pro užívání v praktickém životě je málo. ◻

98. — *bez úplného poznání věcí;* bylo již starověkým požadavkem, že dobrý řečník musí náležitě znáti věci, o kterých mluví. ◻

100. Ani metaforám, příslovím, průpovědem, výrokům, obrazným slovům a různým narážkám (v to všecko je vložena veliká síla výmluvnosti) nelze porozuměti dosti pravdivě, ani nelze užívati jich dosti pohodlně a dosti ostře je zachycovati, nebude-li předcházeti náležité porozumění věci, odkud jsou vzaty. ▭

101. Vzaty však jsou z věcí přirozených, umělých, mathematických, logických atd. a co někdy k tomu patří. A odkud to možno poznati lépe než z příslušných spisovatelů? ▭

102. Myslí-li kdo, že z míst obecných (z *Polyanthee Langovy a podobných)* lze čerpati dostatečné poznání věcí, ten věru málo myslí na to, ke kterému cíli směřují tyto rady! My hledáme již zde pevné, vyspělé a v sobě úplně ucelené znalosti věcí a možnosti vykládati věci, ne však oné chlapecké, kouskovité, neúplné, zmatené a ztupělé. ▭

100. — *metaforám*, kde užívá se o věci výrazu obrazného. — *příslovím* (adagia), rčením s významem myšlenkovým; podobného smyslu jsou *průpovědi* (gnomae), často známého původu, a *výroky* (apophthegmata); *slova obrazná* (hieroglyphica), název je vzat z obrázkového písma egyptského a znamená význam, jenž o věci mluví pouze obrazně, podobenstvím. — *narážkám* (allusiones), kde nevysloví se věc přímo, nýbrž jen tak, že jí rozumí, kdo věc i jinak zná. — *síla výmluvnosti* zakládá se na tom proto, že se jí dosahuje vtipnosti řeči, která na posluchače působí. ▭

101. — *z věcí přirozených*, v přírodě se vyskytujících (metafora). — *umělých*, prací rukou lidských povstalých. — *mathematických*, kde základem je kolikost věcí (synekdocha). — *logických*, z přemýšlení sestavených (metonymie). ▭

102. — *místy obecnými* (loci communes) se myslí takové výrazy, jichž lze všude užíti. — *z Polyanthee Langovy;* Josef *Lange*, profesor řečtiny a matematiky ve Freiburce (Breisg.), vydal sbírku přísloví řecko-latinsko-německou, mimo to sbírku citátů: „Anthologia seu Florilegium locorum communium." — *dostatečné poznání věcí*, které by mu pro řeč a na přesvědčení posluchačů postačilo. — *tyto rady*, Kom. nemyslí při nich na to, jak by zjednal poznání věcí jen povrchní a zdánlivé, jaké by postačilo pro nějaký laciný vtip, v jakých si všeliké takové květné výbory a vůbec mluva tehdejší libovala. — *úplně ucelené znalosti věcí* (intra se cohaerentem rerum cognitionem), kde tedy především věci soustavně, dle jich skutečné souvislosti seznají, že možno tedy o nich pak vykládati s odbornou znalostí. — *chlapecké, kouskovité*, první slabost týká se nedostatečného jejího základu, druhá nedostatku souvislosti mezi tím, co člověk ví. ▭

103. Jsou sice obecná místa a všecky ony podobné knihy pomocné (zvláště jsou-li náležitě spořádány) chvály hodné a užitečné, aby totiž byly obecnými ukazateli spisovatelů, v nichž by bylo lze najíti, který spisovatel co napsal o té neb oné látce, nebo aby byly zásobnicemi nabytého již vzdělání, které by stručně obsahovaly různé o různých věcech. To je každým způsobem znamenitým užitkem.

104. Avšak podávají-li se místo spisovatelů samých (a ten klam jest nejen zobecnělý, nýbrž i příjemný, neboť činí na oko dojem krátké cesty ke vzdělání), pak více škodí než prospívají, poněvadž jsou nejpatrnější překážkou opravdovějšího a úplnějšího vzdělání, a to je, jak se říká, ne *zkracování*, nýbrž spíše *prodlužování*. Odtud i ono pořekadlo: *„Málo zná, kdo nezná nic více, než místa obecná.“*

105. Leda že by se snad přece zdálo, že Langovy Polyanthee, jak je Gruter rozšířil o několik svazků, mají v tom jiný význam.

103. — *obecná místa* (loci communes) byly též sbírky zvláštních příhod, příkladův, jakých mohli zvl. řečníci užívati; jsou již starověká, na př. Ciceronova Paradoxa („Kusové hodní podivení“), pak některé knížky obsahu historického z doby císařské a j. — *náležitě spořádány*, t. dle látky. — *ukazateli spisovatelů* (autorum indices), odkud lze poznati, co který spisovatel o některém předmětě soudí. — *zásobnicemi nabytého vzdělání* (eruditionis partae promptuaria), aby lze bylo hned pro každou potřebu z nich opakovati neb uvědomiti si to, čemu se člověk dříve naučil.

104. — *ten klam jest zobecnělý*, ve středověku se skutečně skoro jinak neučilo. Tak náš kronikář Kosmas naprosto nebyl humanisticky vzdělán, ačkoli často cituje rozličné klasiky, nýbrž zná je z druhé nebo z třetí ruky, rovněž Hus nečetl všech spisů, zvl. starých, jimiž se dokládá atd. Ale zvyk ten nepřestal ani později. Tak Veleslavín vydal dvě sbírky frasí dle Jáchyma Cameraria, z Cicerona a z Terentia, jichž se mělo ve školách užívati místo četby, což ovšem bylo kratší a *příjemnější*, jak dokládá Kom. — *nejpatrnější překážkou;* zjednávají zajisté vzdělání jen zdánlivé, nikoli pravé a soustavné. — *zkracování — prodlužování*, v lat. známá hříčka slov: *„Campendia — dispendia.“* — *kdo nezná nic více;* takových lidí byla tehdy většina.

105. — *Gruter Janus*, slavný básník a kritik, naroz. v Antverpách r. 1560, bibliothekář a profesor v Heidelberce († 1627). Rozšířil Anthologii Langovu ve čtyři svazky, ale jen dva byly tištěny. — *hlásají v nadpisech*, ty sloužily v té době obyčejně místo novinářské reklamy.

Kdo je zkusili, budou moci o tom souditi a stanoviti, dostačují-li ony svazky veškeré látce tak, jak slibně hlásají v nadpisech. ▫

106. Kdož by však přece zatím nepovažoval za pošetilce toho bohoslovce, který domnívaje se, že o něj dosti je postaráno biblickými konkordancemi nebo souhrnnými spisy, nedbal by samé svaté knihy biblické? Anebo který dědic pozemských statků je do té míry pošetilý, aby, kdyby mu byly podle cizí vůle přikázány jisté částečky příjmů, nechtěl viděti celý příjem zároveň s půdou, která jej dává? Kdo by nežádal samých statků svých zúplna? ▫

107. Lépe je zajisté užívati věcí než zlomků věcí, sklízeti obilí, nežli sbírati klásky, trhati hrozny v květnatých zahradách, nežli znovu sbírati paběrky utržené a rozházené, svadlé a vyschlé. ▫

108. K tomu přistupuje, že podle naší methody v klasických školách čili gymnasiích musí býti probráno všecko, co podává základy všeobecnému vzdělání: *nic nesmí býti ponecháváno akademiím a cestování mimo vlastní jednoho každého odbor, v němž ustanovil tráviti život a sloužiti* BOHU *a lidské společnosti.* Nikomu totiž nesmí chyběti ani náležitý čas ani patřičná příprava k tomu, aby nedosahoval ve vlastním odboru velikých úspěchův a v něm později nevynikl. ▫

109. Ježto tedy spisovatelé přinášejí látku všeho druhu pro vše-

106. — *biblickými konkordancemi,* z nichž nalézti lze všecka slova Písma sv. — *souhrnnými spisy* (collectaneis); takovým byl na př. i Manuálník Kom. (lat. Janua sive introductorium in Biblia sacra, 1658), ale tyto obsahy nebyly určeny pro theology, nýbrž pro věřící, aby z nich aspoň jádro bible seznali. — *částečky příjmů,* t. z. výnosu pozemkového. ▫

107. — *paběrky* (flosculos), co na vinohradech po sbírání zůstalo nebo pod révami ostalo roztroušeno. ▫

108. — *základy všeobecnému vzdělání;* požadavek tento stanoven tu od Kom. poprvé a trvá posud. — *akademiím a cestování,* na vysokých školách jest již studium odborné (chlebné), dokončovalo pak se tehdy ještě cestou (peregrinací) po akademiích jiných nebo po krajinách, kde mladík nabýval známosti lidí učených a znamenitých, jakož i prvních zkušeností pro život praktický. ▫

109. — *látku všeho druhu,* t. ztheoretisovaný podklad, zjednaný buď ze zkušenosti nebo přemýšlením. — *najíti* (postup a posteriori) nebo *vymysliti* (pochod a priori). ▫

obecné ono vzdělání, musí býti přivoláni a uvedeni v řád, aby každý vyložil jaksi pro obecné užívání vše, co mu bylo dáno užitečně a krásně najíti nebo vymysliti; a tak když všecko zvláštní bude uvedeno v jeden celek, bude moci býti sebrán a hluboko v mysl uložen obecný poklad moudrosti. ▫

110. *Někdo snad řekne: „To je těžké nebo vůbec nemožné.“* Arciže, přikročíme-li k tak veliké věci rázem, a ne s rozvahou a uměním. ▫

111. Avšak my předně nemyslíme všecky spisovatele, které máme, nýbrž z každého druhu jen některé, a to nejlepší; a z některých nebo i ze všech jenom nejlepší nebo to, co někde u nejlepších pohřešujeme; neboť ani některý nejlepší spisovatel nepodal někdy něco nejlépe. ▫

112. Za druhé, nemyslíme všech oněch vybraných zcela úplných, nýbrž některé pouze pomocí ukazatelů, nebo spíše kompendií, jež, jak si přejeme, mají býti k té potřebě pořízena: aby totiž *mládež, která se připravuje na akademii, dobře znala jména, knihy, počet, pořad a obsah všech nejlepších spisovatelů, kteří psali o jednotlivých látkách;* ale ať již zde napřed poznává mínění jich všech o všech zvláštnostech a způsob, kterak je podávají.

113. *Když přijdou na akademii, nastávající filosofové budou moci konečně úplně přistoupiti k filosofům, medikové k medikům, politikové k politikům, bohoslovci k bohoslovcům a probrati je,* chtějí-li si opatřiti zvláštní a pevnou znalost a praksi všeho, co bude patřiti k jejich povolání. ▫

111. — *nejlepší;* toho pravidla se přidržuje i nynější škola. — *co někde u nejlepších pohřešujeme;* pro každý obor má býti především jeden spisovatel; čeho nemá, je však to potřebné, doplní se z jiných, rovněž dobrých spisovatelů, zvl. kde co není dosti přesně vyloženo. ▫

112. — *zcela úplných,* t. aby se čtly všecky jejich spisy. — *pomocí ukazatelů nebo kompendií; ukazatel* (index) seznamuje nás takto s látkou neprobranou jen úryvkovitě, bez souvislosti, za to *kompendium* jako stručný obsah podává spíše souvislost myšlenek celého spisu. — *jména, knihy, počet, pořad a obsah,* byla by to tedy jakási stručná literární historie starých klasikův, ovšem na základě věcném, která by připravovala pozdější znalost jejich odbornou. ▫

113. — *politikové k politikům,* tolik j. právníci. ▫

114. Za třetí, myslíme, že ani těm spisovatelům, kteří budou podáváni celí, netřeba věnovati stejné péče; *nýbrž za učitele slohu musí býti vybráni z nejlepších toliko nejlepší,* na př. za prvního a dokonalého spisovatele slohu asijského buď vzat *Cicero,* a jemu duch musí navykati tak, aby zvykl (když ne vyjádření ve všem, neboť to je bráti odkudkoli, přece) ve všem napodobovati a vyjadřovati jeho sloh. Avšak za předního spisovatele slohu lakonského budiž jmín *Seneka* (nebo podle mínění některých *Lipsius*), jehož až do podrobností napodobovati musí se učiti častým čtením a opětným čtením a překládáním a zpětným překládáním. Tak v básnictví předním vzorem slohu herojského buď *Vergilius,* slohu lyrického *Horatius* atd.

115. Tímto nebo podobným způsobem nebude ani nemožno ani nesnadno v krátké době let vštípiti našim žákům klasickým nejlepší spisovatele klasické tak, aby přešli v jich morek a tuk.

116. A to bude látkou, jak sebrati pokladnice školského vzdělání, totiž DOBŘÍ SPISOVATELÉ.

114. — *za učitele slohu* lze vzíti pouze jednoho, poněvadž by jinak vznikla z toho míchanice různých výrazův a způsobů mluvení. — *za spisovatele slohu asijského,* t. slohu, který liboval si v hojných ozdobách; Cicero přiučil se mu na cestě po Malé Asii u Menippa, Dionysia z Magnesie, Aischyla z Knidu, Xenoklea z Adramyttia (r. 78), ale na pravou míru poučení to uvedeno na Rhodu od Molona, od něhož Cicero odešel již jako hotový řečník. — *Seneka,* význačný spisovatel doby stříbrné, užíval hojně ozdob, ale věty jeho byly krátké, takřka rozsekané. Jeho způsob mluvy daleko spíše má ráz asianský, poněvadž jeví se zřejmým odpůrcem slohu atticistského, prostého a nehledaného. V době Kom. patrně hledali podstatu *asianismu* ve složitých, obšírnějších periodách, *lakonismus* v krátkých větách, kdežto věc týká se mnohem více ozdobností, po případě bujnosti slohu. — *Justus Lipsius* (Joest Lips), klasický filolog nizozemský (1547 až 1606), slavný úpravami klasických textů, zprvu řídil se ve slohu vzorem Ciceronovým, později užíval jakési smíšeniny ze starobylých výrazů římských a slohu doby stříbrné (Senekova). Vážnost Lipsiova však pomohla tomu slohu téměř k obecné platnosti v době Komenského, a to zvl. v Belgii a v Německu. — *častým a opětným čtením;* také si žáci vypisovali z něho celá úsloví a užívali jich. — *Vergilius vzorem slohu herojského,* ovšem jakožto spisovatel herojského eposu Aeneidy. — *Horatius* je vzorem lyrického slohu jakožto spisovatel čtyř knih ód (Carmina).

117. Pro formální stránku, která by zde všecko uváděla v pořádek, budiž pořízen, tak si přejeme, KLÍČ K VĚDĚNÍ *lidskému, jenž by obsahoval jakási pravidla všeobecná, která by všecko, co kde jest a se stává, co se mluví a myslí* (nebo také co může býti a se státi, co může se mluviti a mysliti) *uváděl v jakýsi obecný poměr* (aby se vzájem harmonicky shodovaly věci, pojmy věcí a řeč); tím způsobem ze všeho částečného, co až dosud bylo slyšeno, viděno, konáno a co později má býti u spisovalelů čteno a pozorováno, vzejde jakési všeobecné světlo moudrosti.

118. *Místo ukazatele toho, co v nich obsaženo, budiž zde* VŠEOBECNÝ SLOVNÍK, *vykazující ze všech spisovatelů to, co je paměti nejhodnější;* avšak v pěkném pořádku slov a věcí, jak za sebou následují. ▫

119. Na př. při slově OLYMPUS buďtež krátce připomenuta všecka slova a věci z toho odvozené, asi tímto způsobem.

116. — *látkou, jak sebrati pokladnice*, tedy výběr znamenitých slohem spisovatelů, kteří však také věcně budou dosti obsažní. ▫

117. — *formální stránkou* rozumí se zde spořádání získaného vědění v jakýsi přehled, ve kterém by se člověk hned vyznal. — *klíč k vědění lidskému;* z tohoto místa patrno, že Kom. v té době, kdy pojednání toto skládal, nebyl si ještě plně vědom dosahu knih vševědných, o něž později usiloval. – *jakási pravidla všeobecná;* to bylo hlavním předmětem pozdější *„Brány věcí“* čili Metafysiky, o níž pak pracoval až do smrti; vyšla tiskem teprve r. 1680 (překlad český Jos. Šmahy v Bayerově Biblioth. paedag. klass., dílo II. 1886). – *v jakýsi obecný poměr* (in proportionem quandam generalem); stanoviti takový poměr, z něhož by vycházela shoda mezi myšlením, mluvením a konáním, Kom. brzo potom se pokusil dílem, jež jmenuje prvním praktickým dokladem ku Bráně věcí a jež nazval *„Trojuměním obecným* (Triertium catholicum). Pracoval na něm do konce života, vyšlo však teprve po Bráně věcí. (Český překlad Josefa Šmahy v časop. „Komenském“ 1902 sl.). ▫

118. — *Všeobecný slovník;* patrně tu Kom. myslí, jak z ukázky patrno, na něco takového, jako je „Slovník naučný“, ovšem jen pokud se týče výboru ze spisovatelů čtených. — *v pořádku slov a věcí*, aby slova náležitě byla urovnána, a to dle rozvoje svého, jakož i věcí, které se jimi znamenají. ▫

119. — *Olymp* byl původně sídlem bohův starořeckých, proto stály na něm i paláce jejich. Etymologie tu podaná ovšem není správná. — *básníci užívají*, již v Odysseji jest Olymp skoro souznačný se slovem οὐρανός

(1) OLYMP *je nejvyšší hora v Thessalii,* převyšující vrcholem svým *mraky* (zvaná jaksi *ὅλος λάμπων*, všecka zářící, totiž od slunce neb od sněhu). (2) Odtud básníci užívají toho jména místo nebe a *Jova* jmenují *Olympským,* vládcem nebe, nejvyšším BOHEM. (3) Od něho dostalo jméno *město Olympia,* kdež byl chrám tohoto Jova. A tam na počest Jovovu zařídili jezdecké hry čili zápasy reků, (4) zvané *hrami olympijskými,* jež se opakovaly na konci každého čtvrtého a na počátku každého pátého roku. Odtud tedy (5) *nazvána olympiadou* ona doba čtyř let, podle níž počítán čas, jak následovali po sobě králové a co se stalo v Řecku; začali totiž tak počítati od doby *Ifita,* jenž první založil *hry olympijské* roku 3174 od stvoření světa. Počítání podle této éry jest u řeckých i latinských spisovatelů nejužívanější. (6) I matka Alexandra Vel. jmenovala se Olympias atd. ▫

120. A tak všecky zvláštnosti o všem, co se musí věděti, možno připomenouti co nejstručněji, abychom tak měli v pravdě všeobecné naleziště všech věcí i slov. ▫

121. Bude-li to tak zařízeno, kdož by neviděl, že všechnu

(nebe). — *Jova,* vl. Zeva, poněvadž Juppiter byl římským bohem, s Zevem řeckým jen souznačným. — *nejvyšším bohem,* u Homera slove proto též „otcem bohův i lidí". — *Olympia* nebylo město, nýbrž pouze posvátný okršlek, ve kterém stál proslavený chrám Zevův se sochou Feidiovou. — *jezdecké hry* byly konány teprve později, hlavním zápasem byl pětiboj, skok, běh o závod, házení diskem, metání oštěpem a křižkování (*ἅλμα, ποδωκείην, δίσκον, ἄκοντα, πάλην*). Zápasy dvojspřeží a čtverospřeží jsou sice poněkud pozdější, posléze však dosáhly největší slávy. — *na konci každého čtvrtého roku,* t. okolo letního slunovratu, kdy v Řecku začínal nový rok. — *od doby Ifita,* syna Praxonidova, z kmene aitolského, osobnosti polobáječné. Ten prý totiž obrátil se do Delf, jak zameziti v obci sváry a mor, i dostalo se mu odpovědi, aby obnovili zápasy. Tu pak Ifitos s Lykurgem, zákonodárcem spartským, uspořádali první takovou spočítanou slavnost, od níž letopočet řecký začínal. — *r. 3174 od stvoření světa,* t. j. 776 před Kr. — *u latinských spisovatelů* spíše se užívalo počítání od založení Říma (roku 753 př. Kr.). — *Olympias,* matka Alexandrova, byla dcerou molosského krále Neoptolema; popravena v Pydně r. 316. ▫

121. — *pohromadě* (agminatim), jaké právě má býti učení ve škole. — *k nejpravdivější literatuře,* t. vzdělání pomocí písma, jež se bude vztahovati jak na poznání věcné, materiální čili reální, tak na vzdělání jazykové.

mládež školskou lze pohromadě a nejsnazším způsobem dovésti k nejpravdivější literatuře (totiž ku poznání rozmanitých věcí a k nejčistší latině)? *Musí však býti dosti pečlivě pořízeny knihy svrchu jmenované, nejlepší to nástroje, jimiž lze zdárně napomáhati tomuto vzdělání školskému.* ◘

122. Co se týká PŘEDSÍNĚ a BRÁNY (základů totiž tohoto studia), snažili jsme se v potu tváře své podle slabých sil svých, abychom je založili pevně; práci, jež zbývá (úpravu textu a připojení mluvnických pravidel BRÁNY a onoho slovníka etymologického), ponecháváme si co nevidět dokončiti s obratností pokud možná největší. ◘

123. Snad se může od nás očekávati i KLÍČ POZNÁNÍ lidského, jenž, jak jsme řekli svrchu (§ 117), musí býti pořízen za účelem všeobecné četby spisovatelů; ovšem takový, jaký lze očekávati od prvního pokusu. Bude to totiž totéž, co jsme dříve pojmenovali BRANOU VĚCÍ a základem *křesťanské* PANSOFIE, nebo co by se také mohlo nazvati VŠEOBECNOU ÚČTÁRNOU, jež má ukazovati takový pořádek věcí, který zahrnuje zřídla, žíly, cíle a důvody všeho, co kdy bylo, jest a bude, nebo co může

122. — *abychom je založili pevně;* o úpravě obou těch knih viz Úvod. — *úpravu textu* (in perpoliendo textu); míní tím novou revisi, aby hověl všem těmto požadavkům nově činěným, zvláště pokud se týče správných a prvotních výrazů pro jednotlivé věci. — *mluvnických pravidel Brány;* mluvnice r. 1631 ku Bráně vydaná se totiž Kom. hned po vydání nezamlouvala. — *slovníka etymologického;* Kom. vydal jej skutečně až teprve ke třetí úpravě svých knih, jíž podnikl v Šar. Potoce v Uhrách. ◘

123. — *Klíč poznání lidského* měla býti jen stručná knížka, podávající vysvětlení pouze nejobecnějších pojmů. — *od prvního pokusu;* jak málo se ten první pokus Kom. líbil, patrno je z toho, že o knížce pracoval potom téměř do konce života. — *základem křesťanské Pansofie* (Christianae Pansophiae epitomen), vl. úhrn, do něhož by se vědění křesťanské mohlo shrnouti tak, aby bylo klíčem k veškerému poznání, jak je každý křesťan má míti. — *Všeobecnou Účtárnou* (Universale Rationarium) chce Kom. tu knihu nazvati proto, že v ní obsaženy budou rozumové důvody pro to, z jakých zřídel a žil věci plynou, jaké mají cíle a kterými důvody se to dokáže; vše to najíti lze proto, že svět dle přesvědčení Kom. spořádán je na základě několika málo hlavních zásad; kniha ta týkati se měla nejen věcí, nýbrž i řeči a myšlení, vynálezů minulých i budoucích. ◘

býti, co může se říci nebo mysliti, všeho, co již bylo nalezeno a budoucně ještě může býti nalezeno.

124. A ježto spoléhajíce na pomoc BOŽÍ usilujeme o to, aby zatím bylo zbudováno *ono umělé, pěkné a příjemné* OBYDLÍ LATINY, odvažuji se již nyní zde (poněvadž je k tomu příležitost) veřejně obrátiti se na Tebe, muži nejvzdělanější, Davide Vechnere. Neboť Tys Svým *Prvopočátkem chrámu latiny* podal znamenitou ukázku Svého nadání i umění a přemnohým vzdělancům naděje jsi dodal, že Tvou rukou stavba skvěle dospěje vrcholu.

125. A poněvadž někteří veleučení muži z různých království soukromými dopisy Tě povzbudili, abys krásně dokončil dílo krásně počaté, a poněvadž i mne napomínají, abych neustal dodávati pochodní a Tebe povzbuzovati: sneseš trpělivě, že Ti připomenu slib, jejž jsi učinil před tváří literární obce, aby sis netížil třeba s bolestí rukou dopsati dílo, jež by mohlo posloužiti užitku mnohých.

124. — *umělé, pěkné a příjemné;* poněvadž týkalo se umělé úpravy Brány, jež prostým způsobem sestavena byla od Kom. — *Davide Vechnere;* byl to bratr Jiřího Vechnera, jenž byl učitelem v městě Šprotavě při stoku Šprotavy a Bobry (v Lužici) a slíbil Kom. zvláštním listem (vyd. ve Sp. did. I., str. 318—326), že knihu na ozdoby řeči sestaví. Také podal ukázku o ohni (viz úvod. Posudek té ukázky ve Kvačalově Korrespond. Kom. I, č. XVIII.—XX.). Ještě r. 1657 pak náleží mezi ty, jimž Kom. odevzdává pochodeň lepšího cvičení mládeže (Spisy did. IV., sl. 107). — *Prvopočátkem Chrámu latiny (Proplasma Templi Latinitatis)* je právě ona ukázka, spracovaná V. kap. Brány; viz Úvod. — *dospěje vrcholu;* ovšem nedospěla, jinak by Kom. již v Elbinku a potom v Šar. Potoku nebyl se dal sám do této krušné práce.

125. — *někteří veleučení muži;* jsou to asi ti, jež v listě svém oslovuje, totiž přítel Komenského *Sam. Hartlib* v Londýně, *Zochar. Schneider,* profesor v Lipsku, *Sigmund Evenius,* profesor ve Výmaru, *Jan Mochinger,* vydavatel Brány a profesor v Gdansku, *Jan Docemius,* profesor v Hamburce. — *dodávati pochodní,* podněcovati k horlivosti (vzato od slavnosti athenské, nazv. Lampadodromia). — *před tváří literární obce,* t. v onom listě, jenž byl asi též veřejně vydán. — *s bolestí rukou* (admorsis unguibus), t. s namáháním takovým, až bys měl z toho nehty otřelé, my bychom řekli: „Až bys si prsty opsal".

126. Neboť proč bychom nenásledovali (jak píše nejslavnější ve Gdansku řečník, náš Mochinger) onoho spisovatele spisovatelů, který praví: *„Já jednou jsem pracoval, abys ty stále nepracoval?“* Pomlčím o jiných, kteří povzbuzovali Tvou píli, poněvadž je dobře znáš.

127. Jejich hlasem, a jaksi na obecné přání, osvěžuje ducha Tvého, obecným jménem škol Tě prosím a při těchto posvátných studiích, o něž musí býti pro křesťanskou mládež postaráno co nejlépe, a při věrnosti povinované BOHU i povolání zapřisahám, abys nepomýšlel na to odtahovati ruku od pluhu, jehož ses šťastně chopil, nepřáti pomoci slíbené školám, klamati žhavou touhu tak mnohých, nebo ji zdržovati ještě déle.

128. Avšak vidíš, že je nutno změniti nápis, a kterak to učiniti: aby totiž CHRÁM změnil se v OBYDLÍ, jak — pamatuješ se — připomenul některý z našich Aristarchů. Proč bychom neposlechli rozumné rady přítelovy? *„Bezpečnější jest,“* vece, *„bráti metafory z věcí světských; posvátných podle možnosti jest se stříci.“*

129. K tomu připojím: *„Poklady* (k nimž, jak si přejeme, se má dojíti naší Branou a Tvou Síní) *nebývají uchovávány ve svatyních chrámů, nýbrž v odlehlých úkrytech královských paláců.“* Podržme tedy pokračování allegorie.

126. — *náš Mochinger,* tak může ho Kom. právem nazývati, protože byl vydavatelem jeho spisů. — *spisovatele spisovatelů* (Electorum autorem), vl. spisovatele vybraných věcí.

127. — *při těchto posvátných studiích,* poněvadž jsou mládeži určeny k lepšímu prospěchu v poznávání Boha i věcí jeho.

128. — *aby Chrám změnil se v Obydlí;* název „chrám“ potom sloužil Kom. za výraz širší, v němž všecka stavba byla obsažena. — *z našich Aristarchů,* t. kritiků; název pochází od slavného kritika Homerského Aristarcha, proslulého v době Alexandrinské (ok. r. 170 před Kr.); upozornění bylo správně, protože za předsíní a branou následovala v chrámě kobka se sochou bohovou. — *z věcí světských,* za takové lze pokládati v době křesťanské také pohanské chrámy.

129. — *nebývají uschovávány ve svatyních chrámů;* ale u Řeků to tak bývalo pravidelně, což asi Kom. nebylo známo. — *v odlehlých úkrytech palácův;* proto chce užíti názvu paláce.

130. Rozvaž i to, že *Řím* v době svého rozkvětu *měl hojnost nádherných paláců*, tak že žasli ti, kdož přicházeli odjinud, a divili se neobyčejnému lesku města. A moderní, z rumu znova vzkříšený *Řím* snažil se jej, třeba z daleka, napodobovati a jeví svými paláci velikolepý vzhled. ▫

131. *Vystavíš-li nám tedy ze zbytků římských knih nádherný palác římské výmluvnosti, věz, že vykonáš větší dílo než ti, kteří obnovují kamenné ony stavby.* ▫

132. A poněvadž z našich vzdělaných kritiků jednomu nebo druhému se zdálo, že ono mnohonásobné rozdělení částí Chrámu je méně potřebné a mládeži méně užitečné (poněvadž se obávají, že bude působiti spíše okliky nežli cesty), bude lze postupovati při stavbě Obydlí způsobem jednodušším, avšak nicméně všecko, co píle tvá vymyslila nebo již snesla, bude zde míti své místo.

133. Avšak k čemu se tím více zdržovati? Tvoji přičinlivost zůstavuji Ti v tomto všem vůdkyní (po BOHU, vůdci moudrosti a napravovateli moudrých, Moudr. 7, 15). ▫

134. *Kéž však zároveň* BŮH *povzbudí někoho, kdo by vynaložil užitečnou práci pro školy, otevříti skrytější poklady studií!*

130. — *v době svého rozkvětu;* t. hlavně v době Augustově a následující; Augustus sám tvrdil o sobě, že přejal Řím cihlový a zůstavuje mramorový; rovněž někteří papežové stavěli chrámy a paláce. ▫

131. — *ze zbytků římských knih,* z toho, co z nich do nového věku zachováno. — *palác římské výmluvnosti,* t. úplný návod k tomu, jak dosíci umění řečnického. — *obnovují kamenné ony stavby,* pokusy o nějakou obnovu trosek města Říma i jiných měst připadají hned v dobu renesance. ▫

132. — *z našich vzdělaných kritiků,* t. těch, kteří věc naši posuzují na základě odborné znalosti. — *jednomu nebo druhému,* některý z nich asi Kom. v tom smyslu psal — *mnohonásobné rozdělení chrámu;* D. Vechner ve své ukázce chce svou práci děliti na Limen, Odeion, Adyton (práh, místo pro věřící, svatyni), což se asi nelíbilo těm, jimž ukázka k recensi poslána. ▫

133. Moudr. 7, 15. Mně pak to Bůh dal, abych mohl mluviti s rozumem a přemyšlovati náležitě o těch věcech daných; on zajisté i moudrosti jest vůdce i moudrých správce. ▫

134. — *v rozumném výboru;* ten týká se stránky obsahové, ale také mravní, jak o ní Kom. mluví s rozhorlením v XXV. kap. Didaktiky. ▫

Totiž dobrých spisovatelů, z nichž by mládež mohla čerpati vedle čistoty jazyka šťávu užitečných věcí, v rozumném výboru, s dobrým uspořádáním a s takovým vůbec přizpůsobením k užívání, aby všecka uhlazenost moudrosti i mluvy, která prýští z oněch různých pramének, starých i nových, zavlažovala společným řečištěm zahrady našich škol! Tím stane se co nejvíce lidí v pravdě moudrými a v pravdě výmluvnými. ◘

135. A proto nevím, zda si máme přáti nebo můžeme-li doufati v lepšího umělce nad toho, jenž se již začal veřejně hlásiti o toto působiště a je dokonce již počal vyzdobovati: nejslavnější onen na vzkvétající akademii gerské profesor výmluvnosti a dějepisu, *Dr. Jan Rave.* ◘

136. On chtěl již nejen vyzdobiti tím nadpisem nedávno na světlo vydaného, poznámkami vyloženého a opatřeného pěkným ukazatelem *Kornelia Nepota, první ze spisovatelů*, jichž vydání bude později pořízeno po BRÁNĚ pro cvičení mládeže ve SLOHU, nýbrž i v *rozpravě,* kterou připojil k tomu dílu O NÁPRAVĚ CHYBNÉ *v Německu* VÝMLUVNOSTI (v paragrafu 18.) vymínil si toto působiště těmito slovy: *„Jiní budou se vynasnažovati v jiném oboru; já, pokud na mně jest, s pomocí BOŽÍ se pokusím, abych pomohl mládeži při latinských spisovatelích.“* ◘

137. Budiž věru zdar Tvé ochotě a lásce k vlasti, muži nejlepší! Kéž Ti BŮH dá hojně let i ducha, abys šťastně dovršil dílo, jež jsi slíbil! ◘

138. Vždyť máš vznešený důvod pro to, abys rozvinul síly

135. *Dr. Jan Rave,* jenž se tu jmenuje profesorem v Geře, byl později profesorem v Gdansku, na konec inspektorem škol v Braniborsku. O jeho povaze mravní nejsou v korespondenci Kom. úsudky zrovna příznivé, zejména že spisy Komenského, jež upravil, sám si chtěl přivlastniti. ◘

136. — *tím nadpisem,* t. že je to část „Pokladnice latiny“. — *Kornelia Nepota*; od toho čtou se posud životopisy vojevůdců řeckých ve tř. III., hned jakmile se žáci vyznají v mluvnici latinské. — *pro cvičení ve slohu;* k účelu tomu většinou posud se Nepota užívá. — *o nápravě chybné výmluvnosti;* týkalo se asi výslovnosti některých slov a hlásek latinských v Německu, jež až posud místy není lepší. ◘

137. — *hojně let* mu Bůh asi dal, neboť ještě r. 1657 náleží mezi ty, jimž Kom. odevzdává „Pochodeň lepšího cvičení mládeže“. ◘

skvělého ducha Svého a zásluhy si získal o vlast Svou, Německo, ba o všecka království křesťanská, kdekoli jest nějaká péče o pěstování ducha. ▭

139. Máš-li nějaké dobré pozorování o tom, kterak opraviti a doplniti BRÁNU, učiň to společným majetkem a pomoz stavitelům; sám pak račiž si přiděliti hlavně ten úkol, otvírati uměle plnější pokladnice moudrosti a vynášeti na veřejnost poklady skrytější. ▭

140. *Tak teprve bude možno vykonati něco znamenitého, když práce bude rozdělena, a nebudeme konati všichni totéž* (jeden tak a druhý totéž jinak, tak abychom se vzájem mátli), *nýbrž když každý budeme se obírati něčím jiným, všichni přece jdouce za týmž společným cílem* a na to vynakládajíce práci. ▭

141. Toho však bude třeba dbáti, že se nesmí jíti ke spisovatelům bezprostředně z Brány, nýbrž že musí býti mezi tím (účel ten jest již dosti určitý) *Síně* čili *Obydlí*, a teprve od nich že bude přechod (jak praví podle Heroda sofista Caelius) v *ony skryté poklady.* ▭

142. Pamatovati na to bude míti ten účel, abys věděl, žes přešel již onu podrobnější starost o počátky slohu a vše, co ještě zbude vykonati, že má za účel poznání věcí samých a vyspělejší výmluvnost: *a tak že Tobě jest ponecháno toto vyvrcholení školního vzdělání.* ▭

143. Nesmí však se zapomenouti na ono *všeobecné Repertorium*, nejkrásnější to a nejcennější poklad všeobecného vzdělání.

144. Kéž Bůh třikráte nejmocnější a nejdobrotivější dopřeje, aby, ať již Ty převezmeš provedení tohoto úkolu, ať někdo jiný, stalo se to s chválou jména božského a na obecný prospěch

141. — *bude třeba dbáti;* připomíná Kom. proto, že ta kniha pro III. stupeň ještě nebyla hotova. — *podle Heroda sofista Caelius;* týká se výrazu lat. *in thesaurarios illos carceres.* ▭

142. — *žes přešel již,* t. že té péče již nemusíš míti. — *poznání věcí samých,* tedy vzdělání odborné. ▭

143. — na ono *Všeobecné Repertorium* (viz o něm odst. 118). ▭

144. — *ať někdo jiný,* Kom častěji klamal se ve svých spolupracovnících, proto právem dokládá, že může to převzíti také někdo jiný. — *jež*

škol; a tak též vzejde bezpečná naděje, že věci lidské, jež upadly v horší stav (naše však německé nyní poklesly úplně), budou uvedeny v stav lepší! *„Neboť množství moudrých je spásou světa"* (praví mudrc v kap. 6, v. 26.). ▫

145. Až budou upraveny tyto knihy, *bude třeba určiti jisté doby časové,* v nichž by každá třída probrala svůj úkol; *a bude třeba sepsati pro učitele Připomenutí,* jež budou předpisovati methodu, kterak užívati náležitě těchto knih. ▫

146. Pokud se týká prvního, myslíme, aby PŘEDSÍNI dáno bylo asi půlletí, BRÁNĚ rok, OBYDLÍ půldruhého léta a SPISOVATELŮM tři léta. Tak totiž bude vyplněna ona doba šesti let, kterou důvody naše, jak jsme je vyložili v 27. kap. *Didaktiky*, kladou mezi školu s vyučovacím jazykem mateřským a Akademii a přikazují těmto cvičením klasickým. ▫

147. Ukáže-li prakse, že tyto doby jsou příliš úzké, bude je možno rozšířiti podle potřeby. Neboť nyní pouze radíme a nestanovíme ještě zákonů. ▫

148. Pokud se týká *Připomenutí*, poněvadž všichni nemohou proniknouti důvodů našich rad a sami nemohou poznati, co se má konati na každém místě: bude třeba sepsati napomenutí toho druhu (jmenovati se mohou *Informatoria*) pro ty, kteří neumějí vésti jiných, leč když sami jsou vedeni. ▫

149. Tak musím již nyní učiniti pro Předsíň a Bránu; avšak

upadly v horší stav, ovšem následkem dlouhotrvající války. — *naše německé* (Germaniae nostrae), země rakouské mohly se k tomu také počítati, neboť panovník jejich byl též císařem německým; a známo jest, že válkou třicetiletou Německo skutečně nejvíce utrpělo. ▫

145. — *pro učitele Připomenutí,* t. j. návod, jak se bude jednotlivých knih užívati. ▫

146. — *Předsíni asi půlletí;* rozdělení toto nebylo definitivní, jindy Kom. chtěl býti s těmito knihami dříve hotov. — *spisovatelům tři léta;* na dosažení účelu, který si Kom. stavěl, nebylo to arci mnoho. — *v 27. kap. Didaktiky* odst. 3., kde rozdělil věk lidský na čtvero částí a každé přidělil po šesti letech. ▫

147. — *nyní pouze radíme;* toto je pouze první návrh, při užívání pak teprve se vše přesně stanoví. ▫

148. — *Informatoria,* t. j. návody. ▫

předeslati jest některá obecnější napomenutí, jichž je stejně dbáti při obojím (ba i později při Obydlí a spisovatelích). ▫

150. Neboť není veskrze pravdivý onen výrok: *„Věděti chtí všichni, a nikdo nechce věnovati tomu práci."* Mnozí chtí a obětují tomu snahy, práci i pot, musí však znáti způsoby a cesty, kterak překonati obtíže prací; kterak však to mohou věděti, než když dojdou o tom poučení? Vůbec musí učitelům připadnouti toto působiště, *ulehčovati žákům práci*; avšak prací didaktiků budiž vypátrati ony způsoby, a když je vypátrají, ukázati je, aby je měli po ruce ti, kdož vyučují. Dětem se nesmí nechati nic jiného, než aby poznaly a zkusily, že škola se nejmenuje hrou pouze protimluvem, nýbrž že jí vskutku jest. ▫

Všeobecná připomenutí učitelům.

151. *Učitel nevyučuj tolik, kolik sám dovede naučiti, nýbrž pouze kolik žák dovede pochopiti.* Neboť nemohu naliti do nádoby tolik tekutiny, kolik bych chtěl, nýbrž kolik nádoba pojme; a nesmím nalévati do ní podle toho, kolik pojme, nýbrž kapati podle toho, jak dovoluje úzké hrdlo. Právě tak chci-li rukou zdvihnouti něco, co leží na zemi, musím se shýbnouti, samo se to nemůže pozdvihnouti k ruce. Učitel tedy sestup úplně ve všem k žákovi; a chovej se činně, žák pak trpně. Deska se nemůže sama pomalovati, nýbrž malíř musí na ni malovati; ona dosti činí, stojí-li nepohnutě a přijímá-li barvy náležitě. Z toho vyplývá zase něco jiného, totiž aby ▫

152. *všecky obtíže a nesnáze, které působí školní studium,*

150. — *protimluvem* (per antiphrasin), poněvadž *ludus* (t. jako otium, ř. σχολή), *škola*, klade se proti hmotné práci (negotium) jakožto prázdeň; Kom. tedy myslí, že škola má býti prázdní tím, že se v ní vše bude díti s největší snadností, jako by si děti pouze hrály. ▫

151. — *kolik žák dovede pochopiti*, viz Didakt. Vel. kap. XVII., odst. 34. 35. — *chovej se činně*, poněvadž má všecko vésti, kdežto žák má být veden. — *sama se pomalovati*; v Didakt. Kom. užívá týchž příkladů. ▫

152. — *všecky obtíže a nesnáze*, Didakt. Vel. kap. XVII., odst. 13. — *dychtivost;* jak se roznécuje, Kom. ukázal v Didakt. Vel., kap. XVII., odst. 14—20. ▫

drželi na svých bedrech učitelé, nezůstavujíce žákům nic jiného, než dychtivost a snadnost napodobování. Totiž jen tak jako matky dávají svým dětem jídlo, jež samy napřed užvýkají, aby oněm zbylo pouze příjemné strávení. ▫

153. *Všecko* (tedy), *co si přejí, aby žáci věděli, musí jim ukazovati s jasností pokud možná největší* a předváděti jejich zraku, jakoby namalováno živými barvami, aby žádný nemohl neviděti i věc i způsob věci. Tak se budou museti radovati z nového světla a nabývati vždy větší chuti na věci další. ▫

154. *Všecko* (však), *co si přejí, aby žáci konali, musí sami konajíce ukazovati cestu.* Neboť nejpřirozenější jest, aby každý svému vůdci (třeba v duchu) řekl: „Jdi napřed, půjdu za tebou"; poněvadž snadno jest jíti za tím, kdo jde napřed; těžko však býti strkánu ku předu, není-li napřed vyznačena cesta. ▫

155. *Nikdy* (tudíž) *nesmí se nic zdáti tak snadným, aby se učitel nesnažil jiným a jiným způsobem učiniti to ještě jasnějším a neusnadňoval napodobení.* Neboť není to tak snadné žáku jako tomu, kdo to zná. A byť i bylo, přece si duch ještě dosti neotužený nedůvěřuje, chápe-li nebo tvoří-li správně, co mu bylo nařízeno. Když však tolikerým opakováním vidí, že jeho vůdce jde před ním, kráčí chutě za ním. (Velice však je na prospěch při každé práci, aby při tom nebylo spěchu.) A to bude pravé *παιδαγωγεῖν*, vésti za ruku dítky co nejlichotivěji. ▫

156. *Žáci nikdy nebuďtež přetěžováni spoustou učiva,* sic ne-

153. — *s jasností pokud možná největší;* jak se toho dosahuje, Kom. vyložil v Didakt. Vel. kap. XVII., odst. 41—42. — *věc i způsob věci,* předmět sám i vlastnosti jeho, podstatné i přídatné. ▫

154. — *sami konajíce ukazovati cestu,* jak se to díti má, Kom. podrobně ukázal v Did. Vel., kap. XIX., odst. 17 a násl. ▫

155. — *jiným a jiným způsobem,* t. pokaždé jiným způsobem, jak právě toho věc vyžaduje. — *neusnadňoval napodobení;* jak lze usnadniti práce, Kom. vyložil v kap. XXI. při methodě umění. — *ještě dosti neotužený,* t. zkušenostmi prací nabytými. — *aby nebylo spěchu,* důvody v Didakt. Vel. kap. XVII., odst. 31—34. — *παιδαγωγεῖν,* vykonávati úřad skutečného vůdce dítek, neboť i matka, chůva, vůbec kdokoli dítky učí choditi, musí se slabosti jejich ve všem přizpůsobiti. ▫

156. — *spoustou učiva,* viz Didakt. Vel. kap. XVII., odst. 34. 38. —

odnesou si nic jiného mimo nechuť a duševní tupost. Neboť jako ti, kdo mnoho zhltnou, nejsou zdravější než ti, kdo pouze jedí tolik, kolik mohou stráviti: tak nestávají se učenými ti, kdo mnoho čtou, slyší a v paměť vštěpují, nýbrž ti, kdo to, co čtou, slyší a v paměť vštěpují, zároveň řádně porozuměním vpíjejí, tráví, spořádají a vhodně obracejí ke každému užití. ▫

157. *Tré musí býti vždy vzděláváno u žáka: duch, ruka a jazyk.* Duch, aby rozuměl věci, které se učí. Ruka, aby se naučila vyjadřovati písmem to, čemu rozumí. Jazyk, aby hbitě dovedl mluviti o tom, čemu rozumí a co ví. ▫

158. *A tak to jde postupně: porozumění musí býti nejsnadnější, napodobení rukou nesnadnější, pronášení jazykem nejnesnadnější sice, avšak k dokonalosti nejbližší.* Neboť co se koná rukou, má dosti času a připouští rozmýšlení a pomůcky, jsou-li po ruce; úkony jazyka jsou zcela s patra a vyžadují předem jakési způsobilosti. ▫

159. Tak rozuměti latinskému jazyku (na každém tom stupni, naznačeném v § 47) dříve je možno, než jím psáti nebo mluviti. A má-li se již zkoušeti rozumová praksis, dříve jest ji zkoušeti

kdo mnoho zhltnou, viz Didakt. Vel. kap. XVII., odst. 12. — *porozuměním vpíjejí*, osvojují si tak, že tomu dříve rozuměji, pak teprve si to vštěpují v paměť. ▫

157. — *duch, ruka, jazyk;* v kap. XVI., odst. 37. Didakt. Vel. přibírá se k tomu ještě *paměť*. — *duch* tu znamená tolik jako rozum, *ruka* napodobení a tedy konání, *jazyk* vyjádření slovné. ▫

158. — *porozumění nejsnadnější*, důvody v Didakt. Vel. kap. XVI., odst. 35. a 36. — *napodobení rukou*, vzato zde ve smyslu širším nežli pouhé psaní, poněvadž se jedná o konání toho, čemu člověk porozuměl. — *nejnesnadnější*, poněvadž předchází důležitá práce myšlenková, nežli oděјeme pomysl ve slova, nebo nežli dílo popíšeme slovy. — *má dosti času*, netřeba hned dílo celé míti hotovo. — *zcela s patra*, to jest ovšem zdánlivé, ale právě proto skutečná výmluvnost na základě poznání věcí je tím nesnadnější. ▫

159. — *zkoušeti se rozumová praksis*, t. do jaké míry žáci ovládají jazyk na základě pochopení jeho rozumem. — *dříve pérem nežli jazykem*; platnost má pravidlo to jen potud, pokud se jedná o překlady nebo věci dokonale známé; v jazyce mateřském prakse jest obrácená. — *možnost poraditi se*, t. třeba s nějakou knihou. ▫

pérem nežli jazykem. Neboť při psaní je vždy nějaká třeba sebe menší chvíle na rozmyšlení a možnost poraditi se: buď že se žák táže sebe samého, pátraje ve své paměti, nebo někoho jiného, kdo sedí vedle něho, otazuje se ho, nebo konečně knih, dívaje se do nich. A když se tak cvičí po nějaký čas, dostaví se konečně ona schopnost, s patra vyjádřiti myšlenky ducha, a ta se koná jazykem. ▫

160. *A toho stejně je dbáti při učení uměním a vědám. Neboť všude je týž postup,* že totiž se vzdělává především prostřednictvím *smyslu poznání* věcí a prostřednictvím *poznání paměť.* Když potom paměť řídí práci, *ruka* pokouší se o své dílo a vykonává je. Avšak zaváděti hovory o věcech může pouze ten, komu poznání a paměť, utvrzené již užíváním věcí, podávají věci i slova tak hbitě, jak je hbitě stačí vysloviti jazyk. Nejvyšším tedy stupněm a vrcholem úspěchu jest vyjádřiti hbitě jazykem věci, jimž bylo řádně porozuměno. ▫

161. *Učitelé tedy musí dbáti toho, aby ve všem, čemu chtí své žáky naučiti s úspěchem, kráčeli beze všeho matení po těchto stupních;* jinak způsobí matení sobě i jim. ▫

162. *Všude pak musí jíti napřed příklady jakožto látka, a za nimi předpisy a pravidla jakožto forma,* jak pověděno svrchu (§ 60). Neboť předpisy a pravidla jsou jaksi řídítky ducha i co do věcí i co do řeči; kterak však by bylo možno říditi účelně to, čeho ještě není? A kdož není nucen vyznati, že každému pravidlu dostává se světla od příkladů? Proč se tedy nemá nésti napřed? ▫

160. — *prostřednictvím smyslu poznání;* viz o nedostatcích starší methody mimo Didakt. Vel. kap. XVI., odst. 36. a 37., též kap. XVII., odst. 40—42. — *užíváním věcí,* v jazyku Kom. myslí na osvojení hlavně pomocí písma. ▫

161. — *beze všeho matení,* zevrubněji vyloženo v Didakt. Vel. kap. XVIII., odst. 30. a 33., kap. XVI., odst. 49. a 50. ▫

162. — *příklady jakožto látka, pravidla jakožto forma,* postup analytický rovněž v Didakt. Vel. kap. XVI., odst. 19; postup synthetický v Didakt. Vel. kap. XVII., odst. 24. — *řídítky ducha* (directoria mentis), poněvadž se k nim duch i v jiných případech opět odvolává, jak patrno při synthesi. ▫

163. *Cokoli se počne konati, od toho se nesmí ustati, než se to dokončí.* Neboť vracíme-li se ku práci po přestávkách, námaha se nezmenšuje, nýbrž opakováním zvětšuje, poněvadž totéž, zůstavené na témže místě, bude opakovati tytéž obtíže. Zkus to, jak snadno naplníš nějakou nádobu vodou, naliješ-li do ní denně pouze jednu nebo dvě kapky; snadno však ji možno naplniti, liješ-li nepřetržitě. ▫

164. *Učitel* tudíž *nebeř nikdy více látky, než kolik v jedné hodině možno předložiti, vyložiti a patřičným cvičením vštípiti v poznání i paměť;* pak nebude potřebí vraceti se k tomu, leda při opakování. Avšak to opakování stane se později jinou prací a s novým užitkem, když totiž následující bude stavěno na tom, co již probráno. Neboť tato pravá (o niž usilujeme) methoda vyžaduje, aby se pokračovalo po pořádku a aby se nepřeskočil nikde žádný stupeň; tak to, co předchází, raziti vždy bude cestu následujícímu, a následující vždy dodá síly předcházejícímu. ▫

165. *První základy věcí musí býti položeny zcela přesně, nemá-li kolísati celek, jejž na nich stavíme.* To dobře vědí lékaři, že chybu prvního trávení nelze napraviti při druhém ani chybu druhého při třetím. A počtáři vědí, nechá-li se chyba na počátku počítání, že se postupem zvětšuje do nekonečna a že jí nelze odstraniti, než když se celé počítání zbourá a začne zase od počátku. ▫

163. — *od toho se nesmí ustati,* ve všem vyučování ten postup stanoví se v Didakt. Vel. kap. XVI., odst. 55. — *námaha opakováním se zvětšuje,* t. přibývá nechuti, musí-li se věc několikráte začínati od počátku. — *denně jednu nebo dvě kapky;* ty se snadno vypaří a nebude tedy přibývati; rovněž z mysli se vytratí, co se tam několikráte od začátku marně vštěpuje. ▫

164. — *předložiti, vyložiti, vštípiti;* dle staré methody tehdejší se při čtení klasiků nejprvé kus přečetl, pak vyložil, posléze žáci se mu učili z paměti, po případě opakovali, co se jim vyložilo. — *co již probráno;* asociace představ nejvíce pomáhá při opakování. — *aby se nepřeskočil nikde žádný stupeň;* viz o tom v Didakt. Vel. kap. XVIII., odst. 31. 32.

165. — *zcela přesně,* jinak se důvody toho vykládají při methodě umění v Didakt. Vel. kap. XVIII., odst. 17. 18. a kap. XXI., odst. 12. — *vědí lékaři,* příklady z té prakse po vzoru starověkých filosofů Kom. rád vkládal ve své spisy. ▫

166. *Učitel se tedy musí snažiti, aby všecko, čemu začíná učiti, bylo přesné a tím i tak pevné, aby to, co následuje, bylo lze na tom dobře postaviti.* Dříve jest se učiti *správně* než *rychle.* Dosti pospíchá ten, kdo směřuje k cíli přímou cestou. Lépe jest, když žáci jsou v počátku zdlouhaví, jen když jsou přesní; rychlost dostaví se později sama, až budou základy pevné. Neboť takováto je schopnost všeho, co roste: první pohyby a první vzrůst děje se znenáhla, a teprve dalším postupem přibírá síly a moci, spočívá-li na dobrých kořenech. Protož ▫

167. *bylo-li něco chybně pochopeno nebo pojato, stříci se jest, by to nevyhánělo kořenů, nýbrž musí to býti brzo vytrženo.* Neboť duch všecko, co uchvátí, svěřuje paměti, a to se pak stává obrázkem, který je těžko vytrhnouti. ▫

168. Tedy *všemu, čemu se vyučuje, ať se vyučuje přesně, aby nemohlo býti strženo v chybu.* Učitel zkoumej potom hned, jak to bylo pojato, aby se snad nevloudila do toho nějaká chyba. A pozoruje-li něco takového, hned to oprav; zároveň při tom hned odhal a odstraň příležitost upadnouti v onu chybu (a tu rozumný pěstitel ducha snadno může vycítiti z okolností). Musí totiž tomu býti zabráněno, aby někdy později podobně se nechybovalo. ▫

169. *S touže pílí musí býti pořizována a opravována cvičení slohová,* aby se nic nestalo žáku příkladem nebo pravidlem, čeho užil méně správně. ▫

(Neboť chyba vloudí se příliš snadno a potom tkví příliš pevně.) ▫

166. — ***bylo lze na tom postaviti***, viz Didakt. Vel. kap. XVIII., odst. 32. — ***přímou cestou*** béře se vyučování, protože neponechává poznání náhodě, nýbrž přímo k němu směřuje. — ***na dobrých kořenech***; bližší výklad v Didakt. Vel. kap. XVIII., odst. 13. ▫

167. — ***aby to nevyhánělo kořenů***, t. j. na chybném základě aby se nestavělo, co následuje. ▫

168. — ***strženo v chybu*** může býti vše, co nemá dobrých základů; proto na nich tolik záleží. ▫

169. — ***cvičení slohová*** ukládána byla ku probrané látce a ukazovala, zdali žák dovede věc probranou sám náležitě spořádati syntheticky. ▫

170. *Příklad* (proto), *jenž se předkládá k napodobení, musí ovšem býti dobrý; a pokus o napodobení nesmí se díti jinak, než když učitel je při tom a dohlíží.* Brzo také budiž ustanovena pravidelná prohlídka beze všeho odkládání na druhý den, nebo dokonce na několik dní, jako se stává bez rozmyslu. Nebezpečno jest, aby chyba s námi nocovala.

171. *Avšak výhodou daleko největší pro snadnost* (pro všechny učitele i žáky) *jest, nevyučuje-li učitel nikdy pouze jednoho, čemukoli učí, nýbrž všecky zároveň.* Anebo když při příležitosti poučuje jen jednoho, přece děj se to před očima všech, aby mohlo všem prospívati, cokoli se říká jednomu.

172. Neboť jako tiskař jedním a týmž složením typů posází písmem tisíc listů, a to všecky co nejpřesněji: tak učitel může jedním a týmž vysvětlením nějaké věci osvětliti ducha tisíce žáků a jedním a týmž cvičením tříbiti sloh všech.

173. *K tomu, aby se to stalo, je třeba dvojího: Předně, nepouštěti do téže třídy žáků nestejně prospívajících, nebo v různém čase,* nýbrž najednou musí býti přijímáni všichni, kteří mohou stejně prospívati, a najednou musí býti vedeni. Právě tak jako na polích semena, která mají dáti touže žeň, najednou se zasévají, najednou zavlažují, najednou provívají, najednou vyrážejí, najednou rostou a najednou zrají.

170. — *příklad musí býti dobrý,* při umění předpisuje to Kom. v Didakt. Vel. kap. XXI., odst. 11. — *pravidelná prohlídka* toho, co žáci psali, mohla ovšem nastati hned, poněvadž buď v hodině následující neb odpoledne bývalo cvičení slohové o tom, co se před tím procvičilo; jak takové opravování se provádělo, viz v Didakt. Vel. kap. XIX., odst. 26. — *aby chyba s námi nocovala,* t. j. abychom ji déle podrželi u sebe.

171. — *všecky zároveň,* jak stačí jeden učitel na libovolný počet žákův, Kom. obšírně vyložil v Didakt. Vel. kap. XIX. Problém I., odst. 16.—30. Obšírnost výkladu tam i zde odůvodňuje se tím, že před tím v téže škole byli žáci zcela různí, a učitel vlastně učil se s každým zvláště.

172. — *jedním a týmž složením typů,* zevrubné přirovnání methody vyučovací k umění typografickému Kom. provedl v Didakt. Vel. kap. XXXII.

173. — *nestejně prospívajících,* viz v Didakt. Vel. kap. XIX., odst. 38. 39.

174. *Za druhé je třeba umění učiniti žáky pozornými pro to, co se děje, až do té míry, aby nebylo ani jednoho, jenž by se se vším, co se podává, neobeznámil důkladně,* aby to neslo užitek. ▫

175. Takovou pozornost lze vzbuzovati a udržovati *osmerým způsobem.* ▫

176. *Předně,* bude-li se učitel snažiti, aby vždy přednesl něco, co by i bavilo i prospívalo; neboť to bude lákadlem ducha, že vždy přijde dychtivě a s připravenou pozorností. ▫

177. *Za druhé,* jestliže na počátku každé práce bude mysl nalákána buď doporučením látky, jež se má předložiti, nebo povzbuzena nadhozením otázek, které se týkají buď látky již probrané, aby se souvisle přešlo k látce přítomné, anebo látky nové, aby poznali po té stránce svou nevědomost a tak byli rozníceni, že chtivěji budou poslouchati výklad nové věci. ▫

178. *Za třetí,* bude-li učitel, stoje na vyvýšeném místě, přehlížeti všechny a nenechá nikoho dělati nic jiného, nýbrž bude žádati, aby každý také jen se díval na něj. ▫

179. *Za čtvrté,* bude-li podporovati pozornost, předváděje každou věc smyslům, kolika možno, totiž nejen sluchu slovním přednesem, nýbrž i zraku obrazy, hmatu, stavěje věc předloženou k ohmatání, čichu atd., pokaždé když mají býti vysvětleny předměty toho druhu. Neboť takovéto připojování věcí na smysly a smyslů na věci povzbuzuje ustavičně obrazivost, upoutává ji na věc přítomnou, tak že se sotva a ba ani sotva nemůže rozptylovati a trnouti. ▫

174. — *učiniti žáky pozornými,* jak se pozornost povzbuzuje a udržuje, vyloženo v Didakt. Vel. kap. XVIII., odst. 45. a kap. XIX., odst 19. ▫

175. — *osmerým způsobem;* totéž některými slovy pozměněnými vyloženo v Didakt. Vel. kap. XIX., odst. 20., kde rovněž osmero způsobů se uvádí. ▫

176. *bavilo i prospívalo;* prvního dosahuje se podáváním věcí nových a střídáním, druhého poukazováním na budoucí užitek (viz Didakt. Vel. kap. XVIII., odst. 39. a 40.). ▫

179. — *smyslům, kolika možno,* viz v Didakt. Vel. kap. XVII., odst. 40—42. — *povzbuzuje se obrazivost,* příčina jest i v tom, že dojmy smyslové jsou vždy nejmocnější a podporují jasnost představ. ▫

180. *Za páté* učitel zbystří pozornost žáků, přeruší-li časem mezi prací řeč a řekne: *„Ty neb ty, co jsem právě řekl? Opakuj tuto větu!“ „Ty, pověz, jak jsme k tomuto dospěli?“* a podobně, podle prospěchu každé třídy. Bude-li kdo postižen, že nebyl pozoren, budiž pokárán nebo potrestán, a to hned; tak vůbec se zbystří horlivá pozornost. ▫

181. *Podobně,* otážeš-li se jednoho, a ten vázne, přeskoč na druhého, třetího, desátého, třicátého a žádej odpovědi, neopakuje otázky; to všecko za tím účelem, aby všichni se snažili míti pozor a obraceti ve svůj prospěch vše, co se řekne jednomu.

182. *Také se může státi (za sedmé),* neví-li něco jeden nebo druhý, že otázka se dá celému zástupu: a tu ten, kdo odpoví nejdříve nebo nejlépe, ať jest pochválen přede všemi, aby byl ostatním příkladem horlivosti. Chybí-li kdo, ať se opraví, a při tom budiž též (jak dříve pověděno) odkryta a odhalena příčina chyby. To bude neobyčejně velikou podporou nejrychlejšího prospěchu. ▫

183. *Konečně,* po ukončení četby budiž dovoleno žákům, aby sami se tázali učitele, načkoli chtí; buď že se někomu v této četbě naskytla pochybnost, nebo již dříve atd. (Soukromé totiž otázky nebuďtež trpěny; veřejně musí se ptáti učitele každý, kdo toho potřebuje, mají-li všichni míti ze všeho prospěch, i z otázek i z odpovědí.) Nadhodí-li někdo častěji něco užitečného, musí býti častěji pochválen. Tak se dostane ostatním příkladu i pobídky k pilnosti. ▫

184. *Takovéto každodenní cvičení pozornosti prospěje mládeži nejen pro přítomnost, nýbrž pro celý život.* Zvyknou-li totiž stálým několikaletým cvikem konati vždy to, co se koná, vždy budou činiti všecko s pozorností, nečekajíce cizích napomenutí ani

180. — *přeruší-li časem řeč;* tím se přesvědčí zároveň, pokud žáci jeho výkladu porozuměli a pokud jej také sledují. ▫

181. — *neopakuje otázky;* návodu toho posud se šetří. ▫

182. — *příčina chyby;* ovšem nesmí se to díti obšírně, aby učení zbytečně nevybočovalo od svého předmětu. ▫

183. — *aby sami se tázali učitele;* tím dovršena bude sokratická methoda, třebas na otázky žáky dané sám učitel neodpovídal, nýbrž lepší žák.

pobídek. Budou-li školy takové, proč by nebylo nejhojněji lidí nejdovednějších? ▫

185. Avšak o tom více a podrobněji v naší všeobecné Didaktice; nyní musíme se dostati ke zvláštní didaktice PŘEDSÍNĚ a BRÁNY, kterou probereme krátce. ▫

POUČENÍ,
kterak užívati PŘEDSÍNĚ jazyka latinského.

186. Cílem první třídy latinské jest, aby hoch, který umí čísti a psáti ve svém jazyku mateřském (neboť to předpokládáme), *prodělal první*, a to nejnesnadnější (poněvadž každý začátek je těžký) *boj s latinou: to jest* aby se naučil latinskou řeč (1) *pořádně pronášeti.* (2) *Hbitě čísti.* (3) *Přesně psáti.* (4) *Rozuměti a vykládati jakkoli.* (5) *Prostředně rozeznávati části řeči.* (6) *Dokonale skloňovati a časovati slova pravidelná.* (7) *Vyjadřovati myšlenky dětské mysli atd.* (8) *Poněkud napodobovati slohem to, co již podáno.* ▫

187. K tomu cíli jest již dříve pořízeno několik set větiček, jež se nazývají PŘEDSÍNÍ *latiny*, a ty se musí potom probrati tímto způsobem: (1) *Výrazně buď dáván přízvuk na slova.* (2) *Buďte připojeny předpisy o náležité výslovnosti.* (3) *Buďte vytištěny jiné výtisky týchž vět týmž tiskem, avšak nějakou barvou bledou (nejvíce snad by se hodila barva zelená)*, aby z nich hoši poznali základy latinského písma, přetahujíce inkoustem tahy písmen a upravujíce si tak ruku k tomu, aby udělali podobné. (4) *Ke*

184. — *každodenní cvičení*, opakováno z Didakt. Vel. kap. XIX., odst. 22. — *nečekajíce cizích napomenutí*, poněvadž jim zvyk nedá jinak činiti. ▫

186. — *čísti a psáti v jazyku mateřském* předpokládá Kom. proto, že žák takový musí projíti nejprvé školou jazyka mateřského. — *pořádně pronášeti*, t. náležitě vyslovovati. — *vykládati jakkoli*, t. mluviti tak, jak to vůbec dovede. — *rozeznávati části řeči*, žák má jen prostředně, protože k náležitému dospěje teprve na druhém stupni. ▫

187. — *několik set větiček*, o zařízení Předsíně viz Úvod. — *přízvuk na slova;* kde jazyk má přízvuk jednomístný, jako na př. čeština, potřebí při cizích jazycích hned od počátku bedlivě si všimnouti výslovnosti, poněvadž později tomu žáci stěží přivykají. — *nějakou barvou bledou*, ten požadavek

každé větě buď připojen překlad v jazyku mateřském. (5) *Jinými typy buďte vytištěna jména, jinými slovesa a jinými jiná slova.* (6) *Připojeny buďte vzorce skloňování a časování s nutnými připomenutími.* (7) *Velmi mnoho vět budiž upraveno na způsob rozmluvy.* (8) *Na konec knihy buď připojen v mateřském jazyku ukazatel slov, jež tam jsou obsažena.* A aby bylo možno uváděti latinská slova ze samé knížky, *věty buďte v celé knize* (tak jako příště periody v Bráně) označeny *pořadnými čísly.* ◘

N. B.

188. Takovéto zařízení Předsíně dobře poslouží k dosažení cíle, *probere-li se v určeném půlletí knížka desetkrát,* čímž vždy více bude prohlubováno poznání, paměť, ruka a jazyk. ◘

189. Na tomto místě třeba připomenouti, že cvičbě poznání a paměti (jako kde jinde, tak i v tomto počátku) mají býti věnovány hodiny ranní; cvičbě slohu a jazyka hodiny odpolední. ◘

I.

190. *Po prvé tedy ať projdou knížku pouze za účelem přečtení a správné výslovnosti,* tímto způsobem: Učitel přečte jednu nebo dvě stránky jasně, zřetelně a pomalu, aby žáci dívajíce se do svých knížek stačili ho sledovati sluchem, zrakem a pozorností. Když učitel dočte, žáci počnou čísti totéž; avšak každý po řadě jen po jedné větě. ◘

191. Zatím učitel dbej bedlivě, aby výslovnost byla zcela správná a přesná, tudíž ne rychlá, nýbrž pomalá. A každý, kdo

je nyní zbytečný, poněvadž psaní jest od tisku odchylné. — *jinými typy,* výhoda z toho by plynula ta, že by žáci se ve věc snáze vpravili; ostatně se někdy zvyk ten také u nás provádí. — *na způsob rozmluvy,* poněvadž se žáci tehdy hned učili latinsky mluviti. ◘

189. — *hodiny ranní* věnovaly se tehdy vůbec získávání věci nových, odpolední opakování, a tím je tuto psaní a mluvení. ◘

190. — *jednu nebo dvě stránky*; ze začátku ovšem méně, později se k tomu něco přidává. ◘

191. — *výslovnost* musí býti hned od počátku náležitě opravována, poněvadž ve škole ani jediné slovo nemá zníti nesprávně, cizí pak slova snadno se pamatují nesprávně, z čehož ovšem vzniká nemalá škoda pro

chybí ve výslovnosti, musí to opakovati tolikráte, kolikrát uvázne, až jazyk všech dovede dobře vysloviti tyto věty latinské. ▫

192. Avšak z počáteční mluvnice (spojené s Předsíní) budiž připojena první kapitola *o výslovnosti písmen a dvojhlásek* latinských.

193. V odpoledních hodinách budou psáti právě totéž, co četli ráno, totiž buď napodobujíce ony předpisy tištěné (o nichž jsme se zmínili před chvílí v § 117 (2), budou-li po ruce), neb i od ruky. Účel tohoto cvičení bude trojí: (1) Naučí se přesně psáti latinské písmo. (2) Psaním upevní si také znalost přízvuku. (3) Znenáhla bude se dostavovati porozumění slov, když se smysl bude obírati déle touže věcí. ▫

194. Jestliže bychom hned při tom cvičili krasopis mateřského jazyka (což si ovšem přejeme), bylo by to velmi pěkné, avšak německý text Předsíně musí býti namalován ne obyčejnými typy tiskařskými, nýbrž tak, jak Němci píší. Takové typy, jak víme, někde mají; anebo by jistě stálo za to opatřiti je nové. ▫

195. Po dobu však, co budou psáti, učitel bude choditi po třídě

další výklad, je-li třeba výslovnost neustále opravovati. — *pomalá*; žáci ať vyslovují slovo cizí jedno po druhém přesně, a to nelze jinak, nežli pomalu; nesnáze ovšem je při tom ta, že učí se napoprvé věcem zcela nesrozumitelným, čehož by nynější methoda, zvláště direktní, naprosto nepřipouštěla.

192. — *z počáteční mluvnice;* ta do Sebraných spisů pojata nebyla; ve tvaru, jaký se vyskytuje při spracování Potockém, kap. I. jedná o latinských hláskách a písmenech, pak o výslovnosti odlišných, posléze učí vyslovovati některé slabiky. — *o výslovnosti* (de potestate), vl. o významu jejich. ▫

193. — *ony předpisy tištěné;* ty jsou dle nynějšího stavu vyučování zcela bezvýznamné. (Omylem tu cituje se odst. 117, 2, kdežto se jedná o odst. 187, 3.). — *od ruky* rozhodně je lépe písmo cvičiti, ale v té době umění písařskému přikládal se daleko větší význam nežli nyní, kdy je rozšířeno téměř obecně po všech vrstvách. — *znalost přízvuku* se psaním upevní tím, bude-li v každém slově skutečně vyznačen. — *touže věcí déle* obírá-li se mysl, dostavuje se ovšem představa trvalejší, ale zde je těch slov najednou tolik, že asi sotva tehdy hned v paměti uváznou. ▫

194. — *krasopis mateřského jazyka,* t. j. že by učili se k tomu slova v jazyku mateřském psáti pěkným písmem. — *jak Němci píší,* t. švábským čili mnišským písmem středověkým. ▫

195. — *výšky písmen,* poněvadž psali toliko na jedné čáře, nebo nejvýš na dvou pro krátká písmena. ▫

a prohlížeje práce jednotlivých žáků bude je učiti držeti správně péro, zachovávati přesně výšky písmen a vésti všecky čáry dokonale. A v této péči, aby písmena byla psána hezky, bude se pokračovati po celý tento běh (ba i později), aby všichni se naučili psáti co nejpěkněji. ▫

II.

196. Když se takto probere knížka pouhým *čtením a psaním*, počne se zase od počátku *čísti a znova opisovati, ještě pečlivěji než dříve; totiž bude připojen výklad,* a to přesnější výklad slov a počáteční výklad věcí. ▫

197. A abych dříve připomenul stran druhého (o výkladu věcném), učitel bude moci (vždy dříve čta a vykládaje žákům) zde neb onde se zastaviti a vložiti mezi to něco užitečného a příjemného na poslech (ovšem jazykem mateřským, poněvadž ještě nerozumějí latinsky). Na př. k první větě, *Venite, pueri*, připomene, že jazykům nejlépe lze se učiti v mládí; neboť žák že se naučí za rok kterémukoliv jazyku, což nemůže, když dospěje mužných let, za celý život. Proto aby rádi chodili do školy, kde se učí latině nad jiné krásné a pěkné atd. Při větě *Deus vos iuvabit* řekne: „Nejmilejší synáčkové, nic nemůžeme bez pomoci boží. Avšak Bůh rád pomáhá těm, kdo se ho bojí, jej vzývají“ atd. Podobná připomenutí občas povzbudí a pobaví ducha a připraví jej postupně k věcem větším, a to tím více, čím přátelštěji a lichotivěji to bude vysvětleno. ▫

198. Mezitím ať žáci stále čtou a vykládají věty, zase po pořádku, avšak *napřed musí býti pověděn text v jazyku mateřském* (neboť radíme, aby knížka byla vytištěna i takto, aby text v jazyku mateřském byl před textem latinským), *a to z dvojí příčiny.* Předně: poněvadž se neučí jazyku mateřskému pomocí latiny,

196. — *přesnější výklad slov*, mimo význam se tu vyloží, co každým tím slovem se rozumí. ▫

197. — *něco užitečného a příjemného*, co pobaví žáky, ale bude jim zároveň s užitkem. ▫

198. — *text v jazyku mateřském před latinským*, stačí však také, podpisuje-li se pod cizí tekst mateřský, jak to posud v některých knihách se vyskytuje.

nýbrž latině pomocí jazyka mateřského, tento musí předcházeti jako vůdce. Neboť to jest věčný a neproměnný zákon methody, že má-li rozum proniknouti temnotu věci neznámé, musí se mu napřed posvítiti světlem věci známé (neboť čemukoli se učíme, tomu se učíme z poznatků dřívějších). ▫

199. Za druhé, tato methoda prospívá paměti, neboť její povahou jest jíti v před, ne v zad. Neboť zeptám-li se hocha, *co následuje v otčenáši po slově* BUĎ, odpoví ihned (když paměť pracuje rychle): *buď vůle tvá atd.* Zeptáš-li se však: *„Co je před tím slovem* BUĎ?“ i z nás každý se zarazí, poněvadž paměť neumí, aneb aspoň nezvykla jíti nazpět. ▫

200. Tudíž poněvadž i rozum i paměť postupuje k neznámému pomocí známého (k cizímu jazyku pomocí jazyka mateřského), bude naprosto nutno předeslati známé, aby neznámé následovalo samo. Kommt her ihr Knaben. *Venite pueri.* Lernet die Lateinische sprach, *discite Latinam linguam* atd. ▫

201. Ale i tohoto je dbáti pro lepší prospěch: když se tak naučí vyjadřovati větu větou, musí se jim poručiti vyjadřovati slovo slovem. Tak totiž: Kommt her, ihr Knaben: *Venite pueri.* Kommt her, *Venite.* Ihr Knaben, *pueri.* A tak všude. ▫

202. *Důvodem této rady jest:* 1. Jazyk musí déle prodlévati při témže slově (neboť dosud jest utvrzovati správnou výslovnost a hbité čtení) a při téže věci, kterou značí slovo, též představivost, aby vnímání bylo lepší. 2. Totéž vnímání i vjem musí býti určitější, beze všeho nebezpečenství, že to spletou. Neboť poněvadž latinské slovo se často vyjadřuje dvěma slovy něme-

199. — *jíti v před, ne v zad;* příčina, kterou tu Kom. uvádí, nehodí se sem zcela, neboť Otčenáš odříkává se stále jen jedním způsobem, proto jeho řada také tak pevně tkví v paměti, kdežto odříkáváme-li pořad čísel, dovedeme to i nazpátek, jestliže jsme se tomu tak dříve naučili. (Pravidlo o vybavování řad.) ▫

201. — *vyjadřovati slovo slovem,* aby totiž nejen věděli, co která věta znamená, nýbrž i co jednotlivá slova v ní. ▫

202. — *představivost* musí déle meškati při věci, jíž slovo znamená, právě jako jazyk, je-li slovo pouze ojedinělé, jednotlivé. — *vnímání i vjem,* t. j. upře-li se pozornost na jednu jen věc, samo vnímání je přesnější a vjem určitější. ▫

ckými, anebo se v němčině slova přehodí, hoch nemohl by dosti rozvážiti, k čemu je každé, kdyby mohl pouze všeobecně pronášeti celé věty. ▫

203. Na příklad: osmá věta Předsíně: *Deus vos iuvabit* skládá se ze tří slov, a přece po německu nelze je vyjádřiti, než čtyřmi slovy, poněvadž onen budoucí čas (iuvabit) přibírá slůvko, označující čas budoucí (wird). Mimo to děje se přemístění slov: Gott wird euch helffen, místo Gott euch wird helffen. Aby se tedy chlapec naučil to rozeznávati, prospěje onen, jak jsem řekl, opakovaný výklad (kterým se vyjadřuje slovo slovem): Gott, *Deus*; wird helffen, *iuvabit*; euch, *vos*. ▫

204. Budou-li v odpoledních hodinách pečlivě opisovati tytéž věty, uspořádajíce slova tím způsobem, budou z toho míti trojí prospěch: Utvrdí si 1. znalost krasopisu a 2. známost slov. 3. Začnou, ač konati budou něco jiného, rozeznávati vazbu slov.

III.

205. *Po třetí* probrána buď Předsíň a při tom opakován výklad *z latiny do jazyka mateřského,* ovšem změněným pořádkem proti dříve, avšak stejným počtem vět, jenom jednou; taktéž nejprvé vyjádřením věty větou, potom slova slovem. ▫

206. *Příčina, proč nyní radíme vrátiti se od latiny k jazyku mateřskému,* je ta, aby takto lépe ozřejměl význam latinských slov a poměr jich k slovům jazyka mateřského. Neboť jako poutník lépe poznává cestu, jde-li po ní a zase nazpátek, a složení nějakého díla se poznává, když se sestrojí a znova zase rozestrojí: tak i poměr cizího jazyka k našemu poznává se lépe, vracíme-li se od tohoto k onomu a od onoho k tomuto. ▫

207. Učitel tedy musí zase jíti napřed příkladem, jak vykládati

204. — *tím způsobem,* že totiž opisují věty tak, by za každým jednotlivým slovem německým následovalo právě to slovo latinské, které se jím znamená.

205. — *vyjádřením věty větou;* tu se napřed položí překlad latinský a za ním teprve tekst český, a to napřed po větách, potom opět po slovech

206. — *sestrojí a znovu rozstrojí,* t. j. budou-li viděti, jak dílo vzniklo v celku a jaké jsou jeho části. ▫

207. — *rty se jim musí upraviti,* t. j. musí se jim ukázati, jak by mluvili.

(neboť slabounci jsou dosud naši začátečníčkové, a rty se jim musí upraviti), takto: *venite, pueri,* kommt her, ihr Knaben; *venite,* kommt her; *pueri* ihr Knaben atd., vykládaje jim právě tímto způsobem celý úkol oné hodiny. Potom ať jim káže, po řadě, činiti totéž (a každý ať se dívá do své knížky). A budou to činiti rychle plni údivu, že se jim dávají věci tak snadné, poněvadž ani nespozorují, jak znenáhla, aniž toho pozorují, jsou vedeni tam, kam jsouce dovedeni budou míti velikou radost.

208. Odpoledne ať píší tytéž věty do sešitu cvičení týmž pořádkem a způsobem, jako se to vykládalo ráno. Tak bude možno v osmi nebo desíti dnech probrati celou knížku.

IV.

209. *Po čtvrté* budiž znova vzat text Předsíně, aby se zkusilo, zdali a do které míry se vštípila v paměť znalost latinských slov. Hoši však si to musí opakovati (tak toho žádá pořádek) před školou, aby to vtiskli v paměť. Když pak přijdou do školy, učitel rozkaž jim zavříti knížky a ptej se: „Ty, N. N., co znamená *venite pueri?*“ „Ty N., co to je *sapientiae semina?*“ a tak musí probrati několikrát úkol té hodiny, nahoru, dolů a přeskakováním.

210. Potom týmž způsobem ať jim dá slova jazyka mateřského, aby je pověděli latinsky. „Du N. Wie spricht'stu lateinisch: Kommt her, ihr Knaben?“ „Du N., Wie sprichstu: Gott wird euch helffen?“ atd. Dotud se musí ještě zdržeti měnění pádův a časů; žádána buďte pouze jednotlivá slova, tak jak jsou v knížce. Neslyšeli totiž dotud nic o proměnách.

211. A totéž budou opisovati odpoledne, aby se utvrdili v písmě latinském a posílili poznání i paměť.

212. *Tak tedy budou míti látku pro svá první cvičení, a k ní*

209. — *znalost latinských slov;* budou totiž odříkávati ten text bez knihy.

211. — *poznání i paměť,* prvé tím, že budou se slovy zároveň poznávati věci, druhé, že se jim v paměť vštípí, co dříve odříkávali a četli, nyní pak ještě píší.

212. — *látku pro cvičení,* že totiž budou již znáti mnoho slov latinských dle významu, s nimiž lze pak již dále prováděti cvik mluvnický. Materiál slovný, na němž nejvíce se zakládá poznání jazykové, musí tedy předcházeti před ustrojováním jeho.

bude již třeba připojovati formy, t. j. musí se začíti tvaroslovi. A to nejprvé *skloňování jmen.*

V.

213. Když tedy *po páté* půjdou do *Předsíně*, učitel jim přečti a vysvětli *druhou a třetí kapitolu počáteční mluvnice*, která je připojena ku Předsíni: aby poznali rozdíl jména a slovesa, rody jmen a nutnost, užití a tvary jejich proměňování čili skloňování. A to když se stále budou dívati na *tabelární přehled skloňování*, který obsahuje všecky koncovky skloňovaných jmen. Neboť nijak nesměli bychom jich nutiti, aby se učili skloňování nazpamět, dříve než se s nimi užíváním nespřátelí co nejvíce. To se stane takto:

214. Ať jsou poučeni, že je šest koncovek (které se mění podle rozmanitosti čísla), jimiž se může skloňovati každé jméno. Neboť že slovo má jinou koncovku, když pouze jmenujeme věc, skoro jinou, když ji voláme, jinou, když jí něco dáváme atd. Místo pádů tedy (na poprvé) ať učitelé užívají třeba otázek: Wer? O du! Wessen? Wem? Wen? Mit wem? aneb oněch všeobecných vzorců, které samy již jaksi vnukují v mysl, co má následovati. Totiž (1) *hle.* (2) *Ó ty.* (3) *Část.* (4) *Dej.* (5) *Viz.* (6) *Odnes od. Na příklad*

Ecce, puer — Siehe ein Knabe
O tu, puer — O du Knabe
Manus puer-i — die Hand deß Knabens
Da puer-o — gib dem Knaben
Vide puer-um — siehe den Knaben
Aufer a puer-o — nim von dem Knaben.

213. — *druhou a třetí kapitolu*, v Mluvnici ku Předsíni Potocké podáno tu skloňování jmen podstatných a přídavných. — *rozdíl jména a slovesa* poznati lze ve věku dětském nejsnáze z různého způsobu ohýbání. — *tabelární přehled skloňování* byl ovšem ve škole Kom. vyvěšen na zdi, aby žáci stále jej měli před očima. — *nazpamět* nemají se učiti skloňování proto, že by memorování odporovalo požadavku, aby žáci zapamatovali si jen to, čemu již porozuměli a do čeho poznáním pronikli.

214. — *skoro jinou*, poněvadž latinský vokativ jen někdy (v rodě mužském) se liší od nominativu. — *otázek;* prostředek ten je prospěšný proto, že se žáci učí skloňovati ve větách, což je vždy s velikou výhodou.

215. Neboť pády musí vůbec býti probrány v tomto pořadu, aby *vokativ šel bezprostředně za nominativem*, ač-li se nechceme vzpírati zcela patrnému důvodu rozumovému a žákům schválně působiti trampoty. Neboť poněvadž ony dva pády se jmenují *přímé*, ostatní pak *nepřímé:* ať zůstanou tedy pohromadě, když patří do jednoho druhu. A poněvadž od koncovky genetivu jednotného čísla všecky ostatní pády obojího čísla dostávají své koncovky, mimo vokativ jednotného čísla, musí býti napřed, aby potom nemátl skloňování ostatních pádů atd. ◘

216. Když se ukáže, kterak užívati přehledu skloňování na příkladech z úvodu vzatých, jak se skloňují jména *puer, lingua, res, sapientia, Deus, praeceptor* atd. sama o sobě: z následující kapitoly (kde *se spojují přídavná jména s podstatnými jmény)* bude lze spojováním skloňovati obojí, avšak s počátku (pro snadnost) jenom jména téhož skloňování. Na příklad z prvního skloňování: *latina lingua, lingua pulchra. Terra infima. Nebula propinqua. Area lata* atd. Potom z druhého skloňování: *Deus aeternus. Mundus temporarius. Coelum supremum.* Potom z třetího: *homo mortalis. Pondus grave* atd. ◘

217. Když konečně budou znáti ono stejné skloňování, ať se přejde ke skloňování *smíšenému: Lingua elegans. Res varia. Medium facile. Finis iucundus. Angelus immortalis* atd., při čemž zároveň musí skloňovati slova jazyka mateřského, aby zcela dokonale poznali účel a užitek skloňování. ◘

218. Že připojovati zájmeno *hic, haec, hoc* při skloňování podstatných jmen není pražádným užitkem, avšak jistě trápením mladého ducha, jiní dokázali před námi; pomíjíme toho tedy mlčením. ◘

215. *aby vokativ šel za nominativem;* pořad ten zachovává se i v mluvnicích vědeckých. — *pády přímé — nepřímé*, výrazy posud obvyklé. — *od koncovky genetivu*, vlastně kmen toho pádu je základem pro pády ostatní; proto se také klade napřed, hned za pády přímými. ◘

216. — *puer, lingua, res*, ovšem že srovnány dle vzoru, jímž se řídí. — *jména téhož skloňování*, aby totiž všecky koncovky byly stejné. ◘

217. — *slova jazyka mateřského*, je dobrá pomůcka k tomu, aby žáci hned si pamatovali význam každého řádu. ◘

219. *Cvičením slohu zde bude* (ve všech hodinách odpoledních) opisovati zcela přesně totéž skloňování; učitelé však musí býti vždy při tom, dohlížeti, určovati a opravovati. Neboť osobně dotírá Turnus.

VI.

220. *Právě tak bude probrán text Předsíně po šesté (účelem toho jest, aby se žáci naučili časování):* napřed se zase přečte a vyloží *čtvrtá kapitola počáteční mluvnice;* avšak při tom se budou učiti pouze slovesům prvního tvaru, totiž *rodu činného a středního* a nebude se mluviti a pomlčí se úplně o *slovesech trpných a krytočinných.* Neboť pokračovati se musí postupně, a nikdy nesmí býti duch obtěžován tím, aby najednou se musil učiti mnohým, a to různým věcem.

VII.

221. *Když bude se Předsíň probírati po sedmé, budiž postupováno pořadem po jednotlivých slovech,* tak jak se tam vyskytují. Při tom budou všeobecně poučeni o *trpných slovesech,* jaký mají význam a jak se jich užívá, podle připojené počáteční mluvnice atd.

222. Odpoledne buďtež přepisována táž časování do cvičných knížek týmž způsobem, jak již naznačeno.

223. A zde se již bude moci dobře počíti s cvikem v jazyku

219. — *osobně dotírá Turnus* (Urget enim praesentia Turni, citát z Vergil. Aeneidy IX, 73).

220. — *čtvrtá kapitola;* v Předsíni Potocké je to kap. V. — *činného a středního,* ovšem dle jazyka domácího, kde leckterý tvar střední se do latiny překládal pouze činně (smějí se — rideo, bojím se — timeo).

221. — *pořadem po jednotlivých slovech;* nebudou se tedy již vybírati buď jen jména, nebo zase jen slovesa, nýbrž poznávati se bude, ke kterému druhu které slovo patří a co se s ním dle toho činí. — *o trpných slovesech,* jež měla v latině svou formu zvláštní, kdežto čeština užívala většinou rodu středního. — *podle mluvnice,* t. kap. V.

223. — *s cvikem v jazyku latinském,* aby jim tuto žáci počali mluviti a užívali ho pak stále. — *latinsky štěbetati,* činiti pokusy v mluvení. — *barbarismy,* chyby proti pěkné latině, nebo mluvení dle jazyka mateřského. — *volnější,* aby nebylo přílišného nucení na tom stupni.

latinském. Ne že by to bylo dříve nedovoleno, ale že potom již se nesmí od toho ustati. Předtím mohli ti, kdož chtěli (jsouť vždy jedni rannější druhých i nadáním i jazykem) latinsky štěbetati; později nebudou již směti neštěbetati. Promluví-li kdo hůře než ostatní, ti, kdo to budou povídati lépe, jej pokárají a učitel sám; ne s nějakou přísností, nýbrž žertem, škádlením a smíchem. To má tuto býti trest za barbarismy a chyby proti správnosti jazykové proto, aby cvičení bylo příjemnější a volnější.

VIII.

224. *Po osmé budiž probrána knížka, aby citovali z paměti třeba celé listy,* a to musí jíti co nejrychleji. K tomu budiž připojeno cvičení ve skloňování a časování, taktéž již *z paměti,* bez nahlížení do přehledů; musíť se již učiti plovati bez korku. *Vyjmouti však se musí druhotvary,* jež se teprve začaly a nejsou ještě utvrzeny, nýbrž teprve mají býti utvrzeny. Zde tudíž buď dotud dovoleno užívati přehledu jako opěradel.

225. *Cvičením slohu* (odpoledním) bude tyto dni *měnění vět číslem,* když se bude proměňovati číslo jednotné ve množné a naopak. Na př. ať píší začátek Předsíně takto: *„Veni, puer, disce linguas pulchras et elegantes et comprehende pro tuo captu rem variam, sapientiae semen. Deus te iuvabit, praeceptor amabit, alius (quilibet) laudabit, ipse gaudebis“ atd.* Hle, jak je to snadné! A že se tím možno uvarovati oklik mnohých obtíží a nechati je vzadu, věc sama ukáže.

224. — *citovali zpaměti,* poněvadž tím sedmerým probíráním tekst již uměji zpaměti. — *do přehledů,* t. vzorců na stěně visících. — *druhotvary* (verbis formae secundae), kde totiž slovo nějaké má dvojí způsob skloněni (luxuria, — ies), nebo kde je odchylka od pravidelného skloněni. — *jako opěradel,* obraz je vzat z pomůcek při chůzi.

225. — *Veni, puer;* česky: „Pojď sem, chlapče, uč se jazykům krásným a uhlazeným a chápej dle své schopnosti věc rozmanitou, símě to moudrosti. Bůh ti pomůže, učitel bude tě míti rád, každý jiný tě bude chváliti, sám budeš potěšen“ atd.

IX.

226. *Deváté opakování Předsíně bude skoro celé jaksi zkouškou;* tím totiž musí se poznati, jaký pokrok až dosud učinili v porozumění věcem a ve výkladu, rozeznávání, měnění a obratném užívání slov. ◘

227. Ranních tedy hodin učitel užije k otázkám: *„Ty N. N. N., co to je: Venite pueri?* Je *pueri* sloveso či jméno? Kterého pádu? Kterého čísla? Kterého sklonění? Kterého rodu?" A kdykoli zde někdo nějak uvázne nebo pochybí, bude moci býti příležitost připomenouti vždy něco potřebného a užitečného. ◘

228. Pokaždé, když se přijde k částicím nesklonným, třebas i o nich nebylo ještě nic pověděno, učitel přece ať se ptá: „Ty N. N., je PRO (ET, ERGO, UBI atd.) jméno či sloveso?" Uvázne-li, učitel řekne: „To není ani jméno ani sloveso, nýbrž slovíčko nesklonné,« a připomene, že takových je mnoho (a že je nejlépe možno najíti ve IV. kapitole Předsíně); ještě však se nezmíní o *rozdíle mezi příslovci, předložkami, spojkami a citoslovci, neboť to je ponecháno mluvnici.* Nyní dostačí, když budou znáti rozdíl jména a slovesa, rodův a pádů, časův a způsobův, a mimo to budou uměti hbitě skloňovati a časovati. ◘

229. *Cvičení slohová budou zde již prohloubenější. Budou totiž proměňovati způsoby slovesné,* tvoříce ze způsobu rozkazovacího oznamovací a ze způsobu oznamovacího spojovací a spojujíce je spojkami podřadicími (si, ut, quod, quamquam, tamen atd., jež

226. — *zkouškou,* t. j. tu již bude lze prozkoumati, jak žáci ovládli danou látku. — *věcem,* t. j. zdali také rozumějí, co se tím tekstem jim povídá. — *ve výkladu,* t. překladu do jazyka mateřského. — *rozeznávání,* t. tvarů jak jmen, tak sloves. — *měnění,* na př. v jiné číslo a osobu. — *obratném užívání,* ústním. ◘

227. — *něco potřebného neb užitečného,* na tom stupni je teprve úplný rozbor tekstu s náležitými k tomu poznámkami. ◘

229. — *spojkami podřadicími,* tedy z prostých vět souřadných tvořiti mají souvětí, což jest arci obtížné. — *látka slohu,* t. j. diktát v jazyce mateřském, jejž upravují do latiny. — *Pueri veniunt,* česky: „Hoši přicházejí, aby se učili jazyku latinskému, který jest krásný a uhlazený. Chápou-li dle své schopnosti rozličné věci, semena moudrosti, Bůh jim pomůže, učitelé je budou míti rádi, jiní je pochválí" atd. ◘

jim učitelé namítnou). Na příklad ze začátku Předsíně předloží se látka slohu jazyka mateřského, v němž při překladu do latiny musí býti všecko mimo ono měnění způsobů, asi takto: *„Pueri veniunt, ut discant latinam linguam, quae pulchra est et elegans. Si comprehendunt pro suo captu res varias, sapientiae semina, fit, ut Deus eos iuvet, praeceptores ament, alii laudent“ atd.* Avšak to budiž předloženo jazykem mateřským, aby to překládali do latiny. A tak celou knížku. ▫

X.

230. *Desáté a poslední opakování Předsíně bude závodní mezi žáky samými.* Kterýkoli ze zadnějších žáků může vyvolati kteréhokoli z přednějších. A pak vyvolávající ať káže vyvolanému překládati do latiny věty, které mu dá (avšak z úkolu dotyčné hodiny), a měniti při tom čísla, způsoby sloves, skloňovati a časovati atd. To všecko s patra, z paměti a hbitě. Potom onen bude zkoušeti tohoto týmž způsobem atd. Cenou vítězství bude přednější místo. ▫

231. *Cvičení slohu bude takovéto:* Z látky toho, co bylo vyzkoušeno ráno, *budiž utvořen dopis nebo nějaké obšírnější vypravování; k tomu však nesmí býti vyhledáváno jiných slov než ta, kterých poskytuje Předsíň,* ať již vyskytují se v textu, jenž byl předložen toho dne, anebo jež možno najíti jinde dobrodiním ukazatele (jehož užitek poznají teprve zde). Na př. podle začátku Předsíně buď jim diktován dopis otce synovi jazykem mateřským, takto: „Mein Sohn, wo du fleißig lernest die schöne Lateinische sprach, so werde ich dich gewiß lieben. Denn darin ist große Weißheitt zu finden. Hastu doch einen gutten Praeceptorem: der dich also unterweiset, wie du es begreiffen kanst. So ist auch gar leicht, wenn man nur ordnung helt. Zwar der anfang ist etwas schwer: Das end aber wird gewiß lustig sein; GOTT helffe dir mein Kind.“ ▫

230. — *závodní mezi žáky,* to provádělo se ve školách tehdy obecně, a to počínajíc již nejnižšími stupni až po nejvyšší. ▫

231. — *dopis,* tím se souvislé cvičení obyčejně počínalo. — *dobrodiním ukazatele,* tento obsahoval všecka slova Předsíně. ▫

232. Učitel se tedy bude varovati toho, aby nevpletl do toho žádného slova mateřského jazyka, které není v ukazateli Předsíně, ani slova latinského, nenáležitého k slovu v Předsíni, kterak se má vyjádřiti latinsky. Ani nebude tvořiti dvojčlenných nebo trojčlenných period, nýbrž pouze jednoduché. Neboť nutno jest míti na paměti, že se nyní pěstuje štěbetání latiny a se štěbetajícími že se musí štěbetati. ▫

233. *Aby ukazatel jmen byl pouze v jazyku mateřském* (latinská slova nemají býti připojena, nýbrž musí býti pouze označeno číslo věty, kde se vyskytují ta slova latinsky), neradím bez příčiny. Neboť předně, věci podstatné nesmějí se zbytečně rozhojňovati; k čemu tedy má se hledati v ukazateli výklad slov, jenž učiněn v textu? Za druhé, je s užitkem pro žáka, dívá-li se do textu co nejčastěji a jest-li s ním obeznámen co nejdůvěrněji; tam tedy musí býti odkazováni při každé příležitosti. Konečně bude tím ukazatel kratší, a knížku bude snáze si opatřiti a ji nositi. ▫

234. Zkoušeje úlohu učitel ptej se také po příčinách (aby zvykali psáti i mluviti s rozumem): *„Proč jsi to tak položil? Proč ne tak?"* Při tom ať schválně utvoří chybnou koncovku. Na příklad: „Proč kladeš *venite?* Proč ne *venante,* tak jako se říká *amante,* nebo *venente,* tak jako se říká *docente?"* Žák ať odpoví, a ať jest poučen, že má odpověděti: „Poněvadž *venire* je sloveso čtvrtého časování, kde je koncovkou rozkazovacího způsobu *-ite"* atd. ▫

235. Tak s prospěchem bude prakticky pěstěno porozumění předpisům a pravidlům; a předpisy buďte pravými předpisy, a

232. — *ani slova latinského,* omeziti se musí tedy cvičba jen na ta slova domácího i latinského jazyka, která se vyskytují v ukazateli; nelze jich ani synonymy zaměňovati. ▫

233. — *ukazatel jmen* obsahoval dle návodu Kom. pouze seznam slov, nikoli plný slovník, aby žáci museli slovo náležité hledati v tekstě. ▫

234. — *ať schválně utvoří chybnou koncovku;* s tím se nynější pedagogika neshoduje, protože ve škole nemá se pronésti ani jediné slovo chybné.

235. — *knihy mluvnice,* ty otvírají se stále, jestliže si žák látky dané neosvojil; tomu právě zabrániti chtěl Kom. tolikerým opakovaným cvikem.

pravidla buďte pravými pravidly a řídítky. Hřešilo by se proti tomu, kdyby se s velikou péčí otvíraly knihy mluvnice; to není k ničemu, leda že to ducha trápí, moří a otupuje. ▫

236. Když začátečník latiny takovýmto způsobem desetkráte bude otesáván podle Předsíně latiny, bude moci býti uznán způsobilým, aby vkročil do samé Brány. ▫

Didaktika BRÁNY jaz. lat.

237. Cílem druhé třídy latiny určujeme, aby hoch byl vycvičen potud, aby (1) *rozuměl všem běžným slovům jazyka latinského* a důkladně si osvojil jich pravý a vlastní smysl, t. j. pravý význam. (2) Aby *uměl podati důvod významů* (pokud se to může státi s prospěchem) podle původu slov. (3) A konečně *aby psal i mluvil shodně* (t. j. mluvnicky, bez chyb) o všech věcech, kterým již rozumí. ▫

238. Každý člověk rozumný uzná, že vykonána věc ne snadná, ukážeme-li pohodlnou cestu, kterak naučiti chlapce tomuto trojímu za jeden rok (jak jsme naznačili svrchu v § 146). ▫

239. Neboť toto tré bude zcela raziti cestu *onomu všeobecnému vzdělání*, o něž nám jde, v druhé řadě hned po něm *líbeznému mluvení* a potom *plné výmluvnosti*. A aby to všichni nahlédli stejně, bude to především zde, třeba jen krátce, dokázati důvody a svědectvím moudrých mužů. ▫

240. Pokud se týká prvního, *Ravenn* ve své rozpravě (kterak napraviti zcela chybnou v Německu výmluvnost) dokázal jasně, *že základem celého toho zla jest, že ti, kdo se obírají výmluvností, nezačínají od počátku, nýbrž s vrchu*, t. j. že usilují hned od počátku o onen nejvyšší druh řečnictví a hned se snaží napodobovati vznešený sloh. ▫

237. — *běžným slovům*, t. obvyklejším v mluvení častějším. — *pravý a vlastní smysl*, t. původní význam každého slova. — *důvod významu*, t. j. vyložiti věc každou etymologicky. ▫

239. — *všeobecnému vzdělání*, to záleží na obsahu Brány, jež jedná o všech možných věcech. — *líbeznému mluvení*, t. opatřenému ozdobami. ▫

240. — *Ravennus* Petrus, professor ve Witemberce, pak v Kolíně v XV. stol., spisovatel právnický. ▫

241. Radí tudíž pokračovati postupně od nízkého druhu řečnictví ku prostřednímu a od prostředního ke vznešenému. Avšak (a toho je dbáti bedlivě) nemá prý se počínati ani nízkým druhem řečnictví, nýbrž připravovati mládež nejprvé k obecnému druhu, který se hodí každé povaze. ◘

242. *Neboť uměti pronášeti myšlenky ducha svými vlastními, a to společnými a obecnými slovy, že jest nejen prvním stupněm k výmluvnosti, nýbrž i základem veškeré výmluvnosti, ba dokonce moc plynné již a rázné výmluvnosti že spočívá hlavně ne v oněch krajních ozdobách tropův a figur, nýbrž ve společném a vlastním vyjadřování věcí,* jak dokazuje příklady a svědectvím Cicerona a Quintiliana, Lysia a Isokrata. A konečně ukazuje, že bez tohoto základu každý pokus o výmluvnost je směšný a stává se hříčkou. ◘

243. To zakoušíme sami na sobě my všichni, kteří jsme nebyli vedeni po této zdárné a snadné cestě, nýbrž taháni po všelikých necestách. Nejen my, kteří již konečně poznáváme svou slabost, suchost a kostrbatost a jí želíme, nýbrž i oni vznešení — jak se o sobě domnívají — kteří naduřelí jsouce slovní po-

241. — *od nízkého druhu řečnictví,* kde se vše vyjadřuje vlastním, jednoduchým způsobem, beze všech zvláštních ozdob řečnických. — *prostřední druh* užíval ozdob mírně, *vznešený* byl jimi až přeplněn. — *k obecnímu druhu,* kde se svým vlastním jménem každá věc vyjadřuje, a tak mluví nejraději každý člověk. ◘

242 — *společnými a obecnými slovy,* t. takovými, jichž obecné se užívá, tak že je lidé společně znají; při tom však jsou člověku tak vlastní, že si je plně osvojil. — *v krajních* (extremis) *ozdobách,* t. j. takových, jež se naposledy teprve vyhledávají k okrase řeči, když umíme již vše náležitě a přímo vysloviti. — *Cicerona* jako největšího řečníka římského, *Quintiliana* jako předního theoretika v řečnictví, *Lysia* jako řečníka řeckého, jenž nejlépe hověl povaze osob mluvících, *Isokrata* jako předního umělce v řečnictví ozdobněm. — *je směšný,* protože postrádá náležitého odůvodnění z rozvoje jazykového. ◘

243. — *nebyli jsme vedeni,* poněvadž se jim takového pravého a dobrého základu nedostávalo. — *po všelikých necestách,* t. špatnými návody od dobré cesty byli odváděni. — *suchost,* nedostatek správné ozdobnosti v jazyku, *kostrbatost,* nedostatek uhlazenosti. — *vznešení,* t. vynikající řečníci. — *slovní povídavosti,* bez věcného základu náležitého poznání rozu-

vidavostí, kdykoli vyjímají a na odiv stavějí sílu své výmluvnosti, tolikráte nepodávají nic jiného než buď cizí slátaniny nebo vlastní dětské hříčky, totiž samou nadutinu a nafouklá slova, všelijak zvučící a zející; jsouce sice sobě samým a těm, kdo jim jsou podobni, na odiv, moudrým však na posměch. ▫

244. Dovede-li tedy tato naše druhá třída latiny poučiti dosti vhodně, kterak mají se vyjadřovati správnou a čistou mluvou (*v přirozeném totiž a vlastním významu slov*) myšlenky ducha (zatím aspoň o věcech potřebných), proč bychom se neměli domnívati, že jsme položili dobrý základ další stavbě vyšší? ▫

245. Avšak tam nelze dospěti žádnou jinou cestou bezpečněji, než *cestou studia etymologického*. Neboť ponecháváme-li žákům, aby se naučili vlastnímu významu všech slov pouhým užíváním, je k tomu třeba i příliš veliké doby časové, i paměť se zasypává, nejsou-li všecka uvedena v jisté třídy; avšak i rozum bude vždy v nejistotě, nejsa ohrazen žádnými závorami důvodů, aby mohl viděti, s čím vlastně souvisí to, co s něčím souvisí. *„Avšak vidíš-li, odkud povstalo slovo, rychleji poznáš význam té věci, kterou toužíš prohlédnouti"*, praví Isidorus. ▫

246. Veleslavný *Bekmann* (ve svém zlatém spise *O původech jazyka latinského*) vypočítává a příklady objasňuje sedmerý užitek

movėho. — *cizí slátaniny*, poněvadž je to vybráno z hotových řečí jiných řečníků. — *nadutiny a nafouklá slova* (tumores et verba inflata) t. j. na oko nádherné výrazy, pod nimiž však skrývá se prázdnota obsahová. ▫

244. — *myšlenky ducha*, t. j. obsah toho, co duch skutečně poznal a o čem tedy myslí. — *o věcech potřebných*, t. j. takových, jež duch potřebuje znáti a jež tedy pojaty jsou v obsah Brány. ▫

245. — *studia etymologického*, t. poznáním náležitým původního významu slova dle kořenu a odvozeniny jeho. — *pouhým užíváním*, t. bez znalosti původu jejich. — *paměť se zasypává*, poněvadž všech těch slov je příliš mnoho, kdežto původních kořenů je počet nevelký. — *třídy takové* získávají se tím, že se zná, kam svým původem které slovo náleží. — *ohrazen závorami důvodů* je rozum tehdy, když ví nejen, co která věc jest, ale i proč jest. — *Isidorus* Sevillský, o něm viz níže v odst. 247. ▫

246. — *Bekmann* Christián (1580—1648), reformovaný theolog, rektor v Bernburce, pak superintendent v Srbišti (Zerbstu), napsal „Manuductio ad linguam latinam", „Origines linguae latinae". — *po poměru slov*, t. vespolném, na základě jich odvození. — *M. Antistius Labeo*, slavný právník římský

tohoto studia, které pátrá po poměru slov. Totiž, že (1) vede ku přesnému poznávání vlastního významu slov, nechceme-li, aby se pomíchaně cpalo jedno místo druhého; (2) otvírá cestu ku poznání věcí (tak vypravuje Agellius o *Labeonu Antistiovi,* že nesčetněkráte rozluštil zamotané spory soudní jenom tím, že bedlivě zkoumal původ slov. Neboť skoro žádné prý rčení nebylo vymyšleno nazdařbůh, nýbrž dáno s rozvahou, tak že *původ slova jest obyčejně ukazatelem přirozenosti,* t. j. vlastního významu a účelu, k němuž věc patří.) (3) Řečníkům původ slova přispívá k tomu, aby, poznajíce jeho vlastní význam, věděli, jakou má slovo sílu a účinnost tím, že se naučí lépe pořizovati výběr slov, jenž dle slov Caesarových u Cicerona je původem výmluvnosti. (4) Slouží ku poznávání kvantity slabik a (5) ku přesnějšímu psaní slov. (6) I paměti se tím opatřuje ohromná pomůcka, když mnohá rčení lze odvoditi od nějakého jediného, jednoduchého a prvotního rčení a mnohé významy od jednoho počátečního. (7) Konečně je to věc plná čisté rozkoše a sladší nad sladký med, viděti, jak věci i slova přecházejí od jedněch ke druhým a vzájem k sobě patří. ▫

247. Není tedy divu, že nejvýtečnější duchové v každém věku nejen pociťovali rozkoš, vyhledávajíce původ slov, nýbrž na to

doby Augustovy († asi 12 po Kr.), jenž vynikal obsáhlým vzděláním a pevností povahy, takže po mnoho let požíval úcty u příslušníků své vědy. Místo, jehož se tu Kom. dotýká, není z Agellia, nýbrž z *Aula Gellia* (Noctes Atticae XIII, 10, 1), jenž o Labeonovi svědčí: „in grammaticam sese atque dialecticam litterasque antiquiores altioresque penetraverat latinarumque vocum origines rationesque percalluerat eaque praecipue scientia ad enodandos plerosque iuris laqueos utebatur" (pronikl v mluvnici a dialektiku a starší i vyšší literaturu a původ i poměry slov latinských dobře znal a zvláště té znalosti užíval k rozuzlení většiny uzlů právnických). — *nebylo vymyšleno na zdařbůh,* novější etymologie o většině slov tvrdí totéž, že mezi slovem a podstatou věci jest obyčejně vztah nějaký. — *ukazatelem přirozenosti* jest slovo tehdy, jestliže vyjadřuje podstatnou vlastnost označené věci. — *Caesarových u Cicerona,* totiž Cicero Brut., 72, 253. ▫

247. — *Platon* zabýval se etymologií v dialogu Faidru, ale i v jiných, *Aristoteles* skoro ve všech spisech, zvl. logických, *Cicero* v rhetorických a filosofických spisech. *Caesar* utvořil ve svém gramatickém spise „De

vynaložili i vážnou a přísnou práci. Na příklad *Platon, Aristoteles, Cicero, Caesar, Galenus, Varro, Festus, oba Skaligerové atd.* Také velicí theologové: *Isidorus*, biskup španělský; *dr. Luther* (slavný muž a θεόπνευστος, který vydal dílko, v němž slova Němcům vlastní vysvětlil podle původních pramenů, předeslav připomenutí: *„Příklad dal jsem vám, abyste to činili víc a lépe"), M. Martinius, G. Cruciger*, sám *Christ. Bekmann, Dr. Řehoř Frank atd.* A J. C. Skaliger praví: *„Kdo myslí, že péče o slova je nedůstojná moudrého muže, ten chce, abychom zapomněli, že jsme lidé".*

248. Toto vše ukazuje, že i těchto pomůcek přáti je školské mládeži (aby se tím rychleji a účinněji dostali k cíli, totiž ku pravému a pevnému poznání věcí i slov), a že jest se spíše snažiti, abychom přenesli věc nejužitečnější a nejpříjemnější z namáhavých dílen kritiků ke hrám dětským. Tak těmito snazšími věcmi (rozumovým badáním o slovech) počátek se stane, aby se filosofovalo o věcech samých. Neboť dobře bylo pověděno: *„Úvaha o věcech je důležitější, avšak úvaha o slovech přednější."* A Galenus: *„Chtíti poznati věc bez výkladu slova je maření času. Neboť přihlížení k etymologii je nejlepším počátkem porozumění".*

analogia" též četné názvy mluvnické, na př. pádů. — *Galenus*, známý spisovatel lékařský (De febribus). — *M. Terentius Varro* napsal 25 knih „De lingua latina". — *Sextus Pompeius Festus* žil v době neznámé, podal výtah z *M. Verria Flacca*, spisovatele slovníkářského díla „De verborum significatu". (O významu slov.) — *Skaligerové* oba, totiž Julius Caesar Sc. (1484—1558), lékař a filolog vlaský, a Josef Justus Sc. (1540—1609), přední filolog své doby, muž velmi učený. — *Isidorus*, biskup Sevillský († 636), sčetlý zvl. v starém písemnictví římském; hlavním jeho dílem jest 10 knih *etymologií*, jichž hojně užíváno. — *Luther* Martin jako znalec řečtiny a hebrejštiny a překladatel bible obíral se ovšem velmi hojně etymologií. Který spisek tu Kom. mínil, není patrno. — θεόπνευστος, Bohem nadšený. — *M. Martinius* Jakub (1570—1649), profesor ve Wittenberce, velmi plodný vykladatel bible, obhájce lutherství. — *Jiří Cruciger* (1575—1637), vnuk staršího Kašpara Crucigera, profesor v Mariboru, napsal spis „Harmonia quatuor linguarum cardinalium", jakýsi slovník srovnávací. — *Christ. Bekmann* (viz o něm svrchu odst. 246.). — Dr. *Řehoř Francke* (1585—1651), profesor řečtiny a theologie ve Frankfurtě, napsal „Lexicon sanctum cum onomatoscopia" (slovník k bibli s šetřením příslušných slov).

249. Nejlépe se tedy postaráme o studia hochů, dovedeme-li, aby jasně a podrobně znali etymologie slov, aspoň pokud se týče těch, jež jsou odvozena z pramenů latinských. Ostatní, která se v latině považují za kmeny, postačí odvoditi z řečtiny (a velmi málo jich také z hebrejštiny); musí totiž chlapci pozorujíce, že řečtina je matkou a latina její dcerou, býti jati láskou k ní, poněvadž je starší a čistší, a zvykati znenáhla ji ochutnávajíce čísti řecké spisy a rozuměti jim. ▫

250. A poněvadž slova sama o sobě netvoří mluvy, nýbrž pouze slova spojená a náležitým pořádkem rozestavená, nedostačí také pamatovati si přesné významy slov a důvody, proč to znamenají, nýbrž bude nadto nutno znáti náležitá jich spojování. A to bude třetí úkol, jejž probrati si ukládá tato druhá škola latiny, totiž *shodnost řeči.* ▫

251. *Trojí tedy bude příprava pro výcvik ducha na tomto stupni. Předně, sám text Brány,* zosnovaný z obvyklých slov celého jazyka latinského, rozvedených dle pořadu věcí samých (tak aby každé slovo se předvádělo a vštěpovalo v rozum pouze na místě náležitém a ve svém významu původním). A cokoliv ukáže přesnější pozorování a hojnější prakse, že v něm ještě chybí ku plnosti a souhlasu, to vždycky bude lze znenáhla opatřiti naší i cizí péčí.

252. *Druhé je* to, co chceme *σὺν θεῷ* dáti brzo, *Rationale*

249. — ***z pramenů latinských,*** tedy slova původně latinská. — ***považují se za kmeny,*** t. kořeny, z nichž jiná slova latinská se odvozovala. — ***z řečtiny,*** dle mínění Kom. totiž všecka slova kořenová odtud vznikla, protože latina prý byla dcerou řečtiny, řecká zase z kořenů hebrejských, což byl jazyk nejpůvodnější, jak se tehdy soudilo. — ***řečtina matkou, latina dcerou,*** není ovšem pravda, spíše je nazvati lze sestrami. ▫

250. — ***slova spojená,*** mínění až posud platné. — ***shodnost řeči,*** shoda ve větách souvislých. ▫

251. — ***sám tekst Brány;*** viz o celé osnově jeho v Úvodě. — ***dle pořadu věcí samých,*** jak dle mínění Kom. během dob na světě vznikly. — ***na místě náležitém,*** kam dle pořadu věcí patří, tedy nikoli na místě a v seřadění libovolném. — ***ku plnosti a souhlasu,*** t. aby tu bylo vše potřebné a v harmonickém po sobě pořádku. ▫

252. — ***Rationale,*** t. účet čili výčet. — ***Martinia*** a ***Bekmana*** viz svrchu při odst. 246. a 248. ***Alsted Jan Jindřich*** (1588—1638) byl znamenitým učitelem Komenského v Herborně a vydával obsáhlé encyklopedie všeho druhu.

všech slov, to jest etymologický slovník, pořízený z předních etymologů našeho věku, především *Martina, Bekmanna, Alsteda a Koldinga;* avšak s větším (což dosvědčí věc sama) zkrácením a s větší snadností, než se stalo dosud; tak že, jak doufám, znalci, kteří rozumějí té věci, řeknou: *„Dětským stalo se to, co patřívalo starcům."* ◘

253. K tomu hodláme připojiti na veliký prospěch žákův onen slíbený traktát *o homonymech, paronymech a synonymech* (t. j. o slovech dvojvýznamných, která znějíce buď stejně nebo podobně mají různý význam, aneb naopak znějíce různě mají buď zcela týž, aneb aspoň velmi blízký význam). ◘

254. A konečně *mluvnické předpisy a mluvnická pravidla, upravená podle pravých zákonů přirozené didaktiky pro stručnou snadnost a rychlou praksi.* A již zde bude třeba učiti náležitě užívati jich všech. ◘

255. Potom již, jak *si přejeme, má býti probrána* BRÁNA *desaterým opakováním, právě tak jako předtím* PŘEDSÍŇ, a to nejen zrakem a jazykem, nýbrž i rukou (cvikem paměti a rozumu), abychom je v pravdě učinili způsobilými ke vstupu do OBYDLÍ.

I.

256. *Po prvé budiž probrána pouhým čtením pro správnou a rychlou výslovnost a pro předběžné všeobecné a povrchní poznání*

— *Kolding* Jan Pavel (+1655), profesor v Odensee, napsal „Dissertatio politico-philologica de Judaeis" (výklad politicko-filologický o židech). — *s větší snadností,* aby celá methoda byla průzračnější a tím ovšem i mládeži přístupnější. ◘

253. — *homonyma,* jak níže sám Kom. vykládá, mají stejné znění, ale různý význam (hub od huba i houba, děl od dílo i dělo), *paronyma* různé znění, ale týž význam (kůň — oř), *synonyma* význam podobný, ovšem pak znění též různé (páditi — spěchati). ◘

254. — *mluvnické předpisy a pravidla;* Kom. složil r. 1631 první mluvnici ku Bráně, o níž viz v ČČM. 1898, ale brzo se mu nelíbila, proto chtěl ji opraviti pro mládež přirozeněji. — *pro stručnou snadnost a rychlou praksi;* aby tedy byla neveliká, snadno se jí užívalo a rychle pomáhala praktickému užívání jazyka. ◘

256. — *kol do kola,* t. po celé škole. — *budiž předeslán tekst v mateř-*

celé knížky. Ať tedy žáci čtou po pořádku kol do kola, každý jednu větu, a všude budiž předeslán text v mateřském jazyku. Říditi to musí učitel a opravovati výslovnost i přízvuk.

257. Tím způsobem (neboť se nežádá nic více) bude lze probrati text Brány v jedné nebo dvou nedělích. Toliko bude třeba připojiti a mezi prací otloukati pravidla o částech řeči a o přízvuku.

258. *Cvičením slohu* (pokud počíná psaním a odkud má také jméno) *bude opisování textu Brány, jazykem latinským i mateřským,* aby také již zvykali psáti rychle, avšak přece tak, aby se to mohlo dobře přečísti.

N. B.

Při té příležitosti připojím: *Proč radím, aby žáci vlastní rukou psali všecko, čemu se učí?*

Předně, aby si ruku učinili hbitou (neboť pouze úkon často opětovaný dodává zručnosti).

Za druhé, aby rodiče i školní dozorci měli jasnější důkaz, že se naučili všemu, čemu měli.

Za třetí, na podporu paměti, neboť ta chápe se všeho tím snáze a ukládá to tím hlouběji, čím více smysly a čím déle prodlévá při jedné věci. Proto prý kdykoli chtěl Filip Melanchthon obeznámiti se důvěrně s některou knížkou, obyčejně ji opisoval, ačkoliv ji měl tištěnu ve své knihovně. Konečně chceme, aby hoši navykali pozornosti při četbě autorův a zapisovati do denníků buď místa obecná, nebo jiným způsobem obraceti v užitek všecko užitečné, cokoli čtou. Budiž jim tedy již zde ustavičně vštěpováno

ském jazyku, to asi uznal Kom. teprve během užívání za nutné, protože první český tekst Brány vyšel tiskem teprve r. 1633.

257. — *otloukati pravidla o částech řeči,* k čemu totiž každé slovo náleží, stále u každého slova vytýkati.

258 — *čím více smysly;* tu je jaksi zaměstnán i hmat při psaní mimo zrak. — *Filip Melanchthon;* o úžasné jeho pilnosti již od mládí záhy kolovaly různé anekdoty. — *místa obecná,* tedy na př. sentence obecně platné, pěkné výrazy, jichž lze opět užívati, a pod. — *četba bez péra v ruce;* Kom. sám to prováděl od mládí a míval tedy vždy po ruce hojnost vhodných citátů. Návod k tomu měl od svého učitele Alsteda.

(dostačí snad připomenouti to jednou), že *četba bez péra v ruce je sen a věc pomíjející.* ▭

N. B.

259. I toto je nutno připomenouti a učiniti takřka zákonem: *V této druhé třídě latiny jsou nutná ustavičná cvičení jazyka. Musí tedy hovory hochů i mezi sebou i s učitelem (i učitelů s nimi) konati se pouze jazykem latinským.* Tak posvátně stanovil kdysi veliký reformátor škol Sturm: *„Když jdou hoši do školy* (praví), *když se vracejí domů, když si hrají, když se spolu procházejí, když se potkávají, hovor jejich budiž latinský* (nebo řecký). *Žádného nesmí býti slitování, hřeší-li kdo v tom svévolně“* (Epist. class. kn. 3). Avšak tuto posvátnost znesvětily uvolněné mravy ve školách; je však na veliký prospěch učitelův i žákův, aby nabyla nové svěžesti. ▭

II.

260. *Po druhé budiž znova probírána knížka Brány, aby se dobylo jádro věcí.* Totiž dříve než se učí správně vyjádřiti věci slovy, aby se učili dříve jim správně rozuměti. ▭

N. B.

Dokládáme totiž ustavičně, že vzděláváme lidi, tvory to rozumné, ne pro tlachy a žerty, nýbrž pro rozumné užívání věcí a moudrý hovor o nich; a z toho nelze dojíti ani jednoho ani druhého bez předchozího jasného a přesného poznání věcí, jak se podávají svými rozdíly. Neboť bude-li zmateno poznání věcí, i řeč bude zmatena. Jazyk totiž netýká se ani nevyjadřuje věcí bezprostředně, nýbrž vyjadřuje pojmy věcí, jak se jeví v mysli.

259. — *Sturm Johannes* (1507 — 1589), ředitel a organisátor slavných škol latinských v Štrasburce, který odtud dosáhl slávy po vší Evropě střední a také v Čechách byl znám. Jeho „Epistolae classicae“ podávaly návod k učení jazykům a rozšířily se všude při školách na humanismu zorganisovaných.
260. — *jádro věcí,* t. aby se náležitě pochopil věcný obsah Brány. — *bezprostředně,* t. dle všech vlastností, jaké věci mají. ▭

Nejprvé tedy musí se tvořiti pojmy, aby byly správné, a potom bude možno tvořiti jazyk, aby správně vyjadřoval to, čemu mysl rozumí správně. ▫

261. *Přirozeně tedy, dříve než budou se podrobněji rozbírati slova Brány, věci jimi označené musí býti známy;* a to vyžadovati bude jakési bedlivosti učitelů. Brána neobsahuje ovšem ničeho, co by bylo nad chápavost dětskou; avšak poněvadž chlapci jsou *chlapci,* jichž mysl sem tam těká, pouze povrchně a zběžně všude zasahujíc povrch věcí, musí býti nějakým způsobem jímána, aby zvykala upjatěji pozorovati věci a přesněji dbáti jich rozdílů.

262. A to se nemůže státi žádným jiným způsobem pohodlněji, než když učitelé před žáky přesně budou probírati věci ukazujíce, co je každá a kterak se liší od jiných téhož rodu, a jestliže Brána — jak přirozeno — praví něco stručněji, vykládajíce o tom podle potřeby obšírněji. (Bedlivě budiž dbáno toho, aby si učitel učinil žáky zcela pozornými. O tom umění vyložili jsme svrchu § 175). ▫

263. *Na příklad*: Před výkladem II. kapitoly (*o původě světa*) bude moci říci: „Mudrci (tak zvaní filosofové) pátrali dosti pečlivě po původě světa, povstal-li sám sebou či odjinud. Nemohli však stanoviti nic jistého, poněvadž nebylo při tom nikoho, kdo by byl viděl ony počátky věcí atd. Avšak Bůh zjevil Mojžíšem, kterak se to stalo“ atd. (Potom bude moci přečísti obsah první kapitoly Genese a připojiti:) Naše Brána to vyjádřila stručně takto: *„Bůh stvořil všecko z ničeho“ atd.* ▫

264. Avšak při opětném pročítání textu Brány, pokaždé když připadne na nějakou věc, která potřebuje vysvětlení, vysvětlí ji

261. — *podrobněji rozbírati,* t. než se rozloučí věty v části a bude se s nimi zacházeti jen jako s materiálem slovním. — *povrchně a zběžně,* tak že vlastní podstaty věcí nepoznají, trvajíce na známkách vnějších. ▫

262. — *přesně,* t. podle podstaty a podstatných vlastností. ▫

263. — *Mudrci,* nejprvé to byli t. zv. staří filosofové iónští, Thales Miletský, Anaximandros a Anaximenes, ale i potom se obecně uvažovalo, jak vznikl svět. — *zjevil Mojžíšem;* proto právě mluví se při tom o „zjevení“.

264. — *příklady nebo pomyslným názorem,* někde stačí, podají-li se jen příklady nějaké, jinde třeba věc samu též ukázati, poněvadž jí ještě žáci

buď příklady neb pomyslným názorem. Na příklad v kapitole II. § 20. *ošklivou temnotou* ať připojí: »Mojžíš jmenuje smíšeninu země a vody temnou, prostou a prázdnou; filosofové nazvali ji chaosem, t. j. čímsi zmateným“ atd. Taktéž § 21. ke slovům *„úmysl u sebe pojal“* ať připojí: „Neboť umělci, než pracují o díle, obyčejně vytvoří si v mysli tvar čili vzor“ (ein Muster, vorbild, Grundriß atd.), „nebo také zpodobí si je z hlíny,“ daß man eigentlich sieht, was es werden soll atd. Taktéž § 22. *„Každému přidělil patřičné místo, míru a rod jeho,“* ať objasní příkladem; na příklad *místo*, aby země byla na nižším, nebe na vyšším místě; na zemi aby se udržovaly kameny, stromy, živočichové atd., na nebi však slunce, hvězdy, oblaka atd. *Míru*, aby nebylo ani vody ani ohně více, než je třeba, nýbrž pokud toho svět ke smíšení potřebuje. Aby myš nerostla v postavu kočky, ani býk neustrnul na maličkosti ovce atd., nýbrž tak jak to spořádal Stvořitel atd. *Rod*. Aby ze semene pšeničného se rodila pšenice a ne oves, z ořechu ořech a ne dub nebo vrba; a z člověka člověk a ne osel, nebo opice, nebo žába atd.

265. Je nemožno, aby takové věci netěšily a nevábily dětského ducha, bude-li to podáváno dětsky (t. j. s pramaličkou učeností, důvěrnými a lichotivými posuny a slovy). Proto jest si přáti, *aby někdo pořídil takovéto knížečky ku Bráně* pro učitele, kteří nejsou ještě tak sběhlí ve věcném výkladě; ježto někteří pro nešťastnou methodu nikdy se nedostanou z mluvnických výkladův, a kdykoli dojdou k této věcné stránce (ať o věcech přirozených nebo

neznají. — *Mojžíš jmenuje*, v 1. kn. 1, 2. „Země pak byla nesličná a pustá, a tma byla nad propastí, a Duch Boží vznášel se nad vodami“. — *chaos* dle řeckého básníka Hesioda je prastav všehomíra, nežli se všecky věci rozdělily; z něho vznikla Gaia (Země) a Erós (Praláska). — *tvar čili vzor* tolik jako dle Platona ideu, k níž směřují. — *ke smíšení potřebuje* (ad temperaturam Mundi), neboť svět dle starověkých názorů složen je ze čtyř živlů, jež vedle sebe jistým řádem jsou srovnány; (svrchu oheň, pod ním vzduch, pak voda, nejspodněji země); v těle člověka obsaženy jsou všecky živly, při čemž také některý má převahu.

265. — *s pramaličkou učeností* (crassiuscula Minerva), t. pokud možno prostě, neučeně. — *pro nešťastnou methodu*, že neumějí vykládati věcněl — *na jiném světě*, t. věcném, kdežto jinak pořád jednali pouze o slovech.

umělých), zdá se jim, jakoby se octli na jiném světě; a tak se takovým věcem buď vyhnou nebo to vyloží bídně. ▫

266. *Cvičením slohu* budiž po tyto dni, právě tak jako dříve, opisování textu Brány. ▫

III.

267. *Po třetí ať se Brána probírá také pro hojnější poznání věcí i slov.* A to se děj tímto způsobem: Učitel rozkáže všem zavříti knížky, přečte latinskou větu nebo celou periodu a vyvolá toho neb onoho (bez pořádku), aby totéž pověděl jazykem mateřským. Potom vyzkouší jednotlivá slova, jak se vyjadřují jazykem mateřským. Tak budou nuceni všichni přicházeti připraveni na všecko a opakovati si doma pilně. Neboť bude-li se to konati tak, aby všichni byli horliví, každý si pomyslí: *„Zadní ať dostihne mor!“* a raději si bude přáti, aby předstihuje jiné dokladem píle, byl častěji pochválen, než aby se mu posmívali, že zůstal pozadu nebo že je popleten. ▫

268. *Cvičením slohu budiž zde opisování mluvnice,* připojené ku Bráně; aspoň její části první, tak zvané *etymologie.* ▫

IV.

269. *Účelem probírání Brány po čtvrté bude mluvnická prakse,* aby totiž přiučili se všemu, co ještě zbývá z etymologie. Totiž *přesnému rozeznávání všech částí řeči, skloňování jmen i sloves, zvláště nepravidelných; ale především aby se důkladně naučili všem základním časům slovesným (přítomnému, minulému a supinu).* Za tím účelem budiž probrán celý text Brány, aby byla prozkoumána všecka slova i slovíčka, co jsou a jak se skloňují, když se zároveň ukáže z připojené mluvnice a slovníka všecko, co se musí o každém připomenouti. To bude činiti po nějaký čas

267. — *„zadní ať dostihne mor“* (Occupet extremum scabies) z Horatia, Epist. II, 3, 417; týká se zápasníků, kteří se hledí všemožně předstihnouti.

268. — *mluvnice ku Bráně,* viz o ní Úvod. — *etymologie,* nyní tolik jako tvarosloví. ▫

269. — *nepravidelných sloves;* úkol to asi nynější třídy II. gymn. ▫

učitel a ukáže způsob, kterak sbírati taková pozorování z mluvnice a slovníka; potom to bude žádati na žácích, aby se vůbec naučili hbitě užívati mluvnice i slovníka.

270. *Cvičením ve psaní budiž pokračování v opise mluvnice,* aby si takto již opatřili všeobecnou a jakous takous znalost všech pravidel, dříve než se začne ukazovati, jak se jich má užívati, a než k tomu budou nuceni.

V.

271. *Po páté bude se Brána probírati za tím účelem, aby se přiučili původům slov.* Má-li se to dařiti s úspěchem, budiž jim především přečten *základ slovníka,* který je před slovníkem samým, aby totiž napřed poznali spojení, příčiny a způsoby všech slov odvozených a složených. Když se to probere ve dvou, třech nebo čtyřech hodinách, budiž probírána celá Brána a zkoušena zvlášť všecka slovíčka, odkud každé pochází a který je důvod toho významu. Tomu všemu poslouží slovník, tak že učitelům i žákům nezbude nic kromě příjemné práce vyhledávati je, pročítati a častěji opakovati, až všecko utkví hluboko v mysli. Neboť toto studium nepůsobí, jak jsme dříve řekli, žádné nesnáze ani nechuti, nýbrž mnoho příjemnosti, nejvíce však užitku, a to ještě více, než si dovedou nezkušení představiti.

272. *V odpoledních hodinách ať opisují týž slovník,* při čemž učitel bude choditi mezi nimi a dohlížeti, aby všecko psali bedlivě, čistě a správně.

VI.

273. *Aby se náležitě porozumělo pojednání o homonymech, paronymech a synonymech a aby přineslo prospěch těm, pro něž*

271. — *základ slovníka,* t. předběžná kapitola, ve které se zároveň vypisuje, jak slovník etymologicky jest sestaven. — *spojení,* t. jak slova jsou dle kmenů seřaděna, *příčiny,* proč jsou tak sestavena, *způsoby,* proč to tak jest provedeno.

273. — *o homonymech, paronymech a synonymech* viz svrchu odst. 253. — *častěji budou čísti,* poněvadž je nauka ta poněkud nesnadnější pro pochopení dětské.

jest určeno (t. j. aby nezůstavilo žádného zmatku ve významech slov, nýbrž roztřídilo a objasnilo všecko, pokud to připouští chlapecké studium): *musí se chlapcům přečísti a vysvětliti. A hned musí se probrati celá Brána* (a to již po šesté) tím způsobem, že se rozkáže žákům, aby sami vyhledávali a ukazovali ona slova, homonyma a paronyma, a rozeznávali jejich význam. Toho nedokáží jinak, než když častěji budou čísti a zvláště před každou lekcí ono pojednání i s připojeným ukazatelem všech homonym a paronym, až to všecko utkví v paměti. Konečně pak se jim nařídí říkati z paměti celé ono pojednáníčko. ▫

274. Aby se to tudíž lépe vštípilo v mysl, ať v tytéž dni *v hodinách určených slohu znova a znova opisují totéž pojednání*, kolikrát budou moci. Neboť nebude míti více než osm nebo deset listů. ▫

VII.

275. *Avšak již bude na čase ukázati žákům i vazbu slov spojených.* Vrátíme se tedy k úvodu Brány a probírajíce (po sedmé) celou Bránu, ukážeme ve všech větách důvod vazby *na syntaktických pravidlech, připojených ku Bráně.* Aby to šlo rychleji, zamýšlíme pravidla celé skladby označiti čísly po sobě jdoucími; v samém pak textu Brány vyznačiti ona čísla, aby hned bylo patrno, podle kterého pravidla se všecko tak říká. Neboť tak nezbude žádná jiná práce, než-li srovnati každou vazbu s pravidlem, tak že žák častým užíváním osvojí si konečně všecko. Tím způsobem, jak se zdá, posloužíme i žákům pilným a nadaným, aby vidouce, že všecko je snadné, tím čileji proletěli tímto studiem skladby, i líným a tupějším, aby vidouce, že i oni vůbec mohou pokračovati, snažili se pokročiti. ▫

276. *Aby však ona pravidla syntaktická snáze utkvěla v paměti, musí se opisovati v těch dnech* v hodinách určených slohu.

275. — *vazbu slov spojených*, tedy stránku větoslovnou, jíž se dotud nedbalo. — *na syntaktických pravidlech;* týkala se ovšem pouze tvoření vět; viz Úvod. ▫

276. — *připisovati příklady*, asi tak, jak se nyní děje v mluvnicích, že ke každému pravidlu podává se řada příkladů. ▫

Avšak nejen pouhá pravidla, jak budou v tištěném výtisku, nýbrž připisovati se musí též příklady z textu Brány, jak je budou označovati čísla, připojená ke každému pravidlu. *Toto cvičení prospěje více, než se zprvu zdá.* ▫

VIII.

277. *Po osmé probrána budiž Brána pro pravopis a prosodii.* Proto třeba napřed z připojené mluvnice pověděti pravidla pro jedno i pro druhé, a při opětném čtení samého textu ukázán budiž (později však musí se vyzkoušeti) způsob, kterak správně psáti a pronášeti písmena, slabiky, slova, věty a periody. ▫

N. B.

(Neboť to všecko musí býti uvedeno v pravidla o pravopise a prosodii; a pravopis nesmí se omezovati na písmena, prosodie na slabiky, jak se vůbec nevhodně děje. Vždyť i celé periody a odstavce, ba i text, mají své zákony, kterak je správně psáti a pronášeti.) ▫

278. *Avšak při tom jest, myslím, připojiti odříkávání textu Brány z paměti.* Neboť když všecko tolikráte bude různě zopakováno čtením a opětným čtením, výkladem, rozborem atd., tu myslím, že to již mohlo vniknouti v mysl dosti hluboko. Ať to tedy všichni opakují doma a ve škole ať přednášejí, kdo budou vyvoláni, třeba celé listy, dvě nebo tři kapitoly v jedné hodině. Když však bude jisto, že to umějí všichni, zbytek hodiny budiž věnován zkoušení pravopisu a prosodie, tak jak řečeno dříve; a tak se knížka zase probere až do konce ve dvou nebo třech nedělích. Neboť doufáme, že všecko půjde snadno, když sem dojdou po stupních napřed zřízených. ▫

279. *Cvičení ruky nebude ani zde jiné, než-li že budou opisovati pravopisná a prosodická pravidla* tolikrát, kolikrát to dovolí čas, anebo kolik uzná za potřebno rozumný učitel. ▫

277. — ***pro pravopis a prosodii,*** **aby se ozřejmil způsob psaní slov a zároveň kvantita hlásek ve slabikách. K tomu přistoupí též přízvuk větný a rhytmus celých period.** ▫

IX.

280. *Po deváté se zase vezme* BRÁNA *za účelem rozboru, abych tak řekl, logického pomocí otázek.* To bude znamenitá cesta k významu věcí a slov tím, že bude přihlíženo od jedné věci k jiným věcem i slovům podle pořádku, spojení a vztahu; a přivodí taktéž obratnost i o všem uvažovati i na vše odpovídati moudře a rozumně; konečně poslouží správnému a přirozenému užívání skladby tak, že teprve tak stane se opravdu jasným důvod vazby a že bude vždy po ruce. Neboť když učitel vezme z kterékoli periody to, co je hlavní, ať je to již jméno nebo sloveso neb i obojí, a z toho udělá otázku: žákovým úkolem bude z ostatního udělati odpověď. A poněvadž ani slov nebude tolikéž ani nebudou v témže pořádku, jako jest původní perioda, nýbrž bude jich méně a budou změněna: pozornost i soudnost budou se tak nezbytně ostřiti. ▭

281. A to bude ledakde možno; totiž tam, kde jsou připraveny otázky i odpovědi. Na příklad § 2. *„Co znamená býti vzdělaným?"* Odp. *„Znáti rozdíly věcí a uměti všecko označovati případným jménem."* Jinde poněkud nesnadněji; avšak přece rozum určí všude, jak klásti otázku a jak odpovídati. Na příklad § 4. *„Které jsou základy vzdělání?"* Odp. *„Pojmenování přírody a umění."* Anebo: *„Kterak se kladou tyto základy?* Odp. *„Tím, že se učíme jmenovati přírodu i umění* atd." ▭

N. B.

282. Ačkoli se zdá, že toto cvičení jest jednoduché a dětské, přece bude napomáhati k tomu, aby se podněcovala bystrost

280. — *rozboru logického*, aby se porozumělo věcnému významu celých vět, co totiž je v které větě hlavní věcí a jak se na tom základě které větě má rozuměti. — *pozornost* bude se ostřiti nejvíce tím, že žák bude; nucen odpovídati rozumně a tedy musí opatrně tvořiti si z daných vět nové *soudnosti* pomůže logické tvoření vět ze známých slov. ▭

281. — *rozum určí*, poněvadž věta jest soud slovy prosloveny, a soudnost učí věci skládati tak, jak dle obsahu k sobě patří. ▭

282. — *aby se mířilo přímo k věcem*, poněvadž dobrá odpověď může zde zakládati se pouze na skutečném poznání věcí a náležitém jich pojme-

dětského ducha a aby se mířilo přímo k věcem a slovům. Proto aby po této stránce i ti, kteří sami o sobě méně prohlédají, co zde všude musí se konati, nalezli cestu otevřenu a vyznačenu: vynasnažíme se, abychom, přizpůsobujíce se jaksi obecné methodě logické, měli připraveny určité otázky, které možno klásti o jménech podstatných, přídavných a taktéž o slovesech a i o jiných slovíčkách (v kterých jest ukryt výraz věcný). ▫

283. *Za cvičení slohové nebude ani zde třeba ustanovovati jiné práce, než aby se opisovalo právě to, co se takto probralo v ranních hodinách,* všecko totiž z celé Brány rozbírati v otázky a psáti na ně odpovědi. Nesnadno jest říci, jaký veliký užitek přinese tento překrásný druh cvičení slohu i soudnosti. ▫

X.

284. *Desáté opakování Brány bude zase závodní, jako před tím opakování Předsíně,* v § 229. Vždy dva ať závodí spolu (poslouchati bude celé shromáždění i učitel), kdo rychle dovede odříkávati z paměti, vykládati, skloňovati a časovati tvary nepravidelné, rozeznávati homonyma a paronyma, sestrojovati syntakticky, dávati otázky, na ně odpovídati atd. Odměnou ať se dostane vítězi, nebude-li jiné, obecného potlesku a čestného, předního místa. Avšak bylo by si přáti, aby patroni škol poskytovali též jiných pobídek pilnosti, totiž dárků. ▫

285. *Sloh ať se začne teprve zde již cvičiti volněji, když budou míti dostatečnou zásobu slovíček, budou náležitě jim rozuměti a dovedou je spojovati.* Budou tedy překládati látku, kterou jim bude učitel diktovati, z mateřského jazyka do latiny, při čemž slova

nování. — *méně prohlédají,* učitelé začátečníci. — *obecné methodě logické,* která učí pořádati spolu věci tak, jak opravdu dle rozumu se k sobě řadí.

283. — *rozbírati v otázky;* co se před tím provádělo ústně, bude se tuto konati písemně, aby se žáci v tom cvičení náležitě utvrdili. ▫

284. — *patroni škol,* městské rady, jimž se školy v ochranu poddávaly.

285. — *kterou jim bude diktovati,* jako nynější práce školní. — *povídky nebo bájky,* tedy ovšem články souvislé, jako Brána sama poskytovala celek v sobě souvislý. — *příliš obrazného,* čemuž se žáci dotud vůbec neučili. — ▫

i věty bude jim podávati buď paměť nebo ukazatel mateřského jazyka, který je za tím účelem připojen ku Bráně. A bude to jedno, ať to jsou na př. povídky, nebo bájky, a pohádky anebo krátká vypravování jiného druhu, jež si učitel buď vymyslí nebo vezme odjinud; jen ať není v nich odlišného nic od tvaru Brány, nic příliš obrazného nebo tropického, ani co by bylo velmi vzdáleno dosavadního nízkého stavu myšlenek a slohu. ▫

286. Neboť dostačí, když probíhajíce toto závodiště budou dovedeni k cílům, dále nikoli. Avšak za cíl Brány stanovili jsme jednou, aby hoši *dovedli pronášeti* chlapecké myšlenky ducha *souhlasně* s tím, pokud se dovedou povznášeti od poznání věcí, obsažených v Bráně. Dosáhneme-li toho, došli jsme cíle a tím se musíme spokojiti. ▫

Avšak ještě i zde, vycházejíce z BRÁNY, chceme se zastaviti.

287. *Neboť pokud se týká užitku* OBYDLÍ *a* POKLADNICE *latiny*, o tom budou moci dáti svým časem nejlepší rady sami stavitelé. Jim, BOŽE, dej s dostatek života a sil ke cti jména svého! ▫

288. Ještě toto jediné bude záhodno zde připomenouti. ▫

N. B.

Chlapcům, kteří mají býti vyučováni podle této methody, bude na veliký prospěch, když nebudou míti žádných jiných knih kromě těch, které mají ustanoveny pro svou třídu: pro první třídu Předsíň, pro druhou Bránu, pro třetí Obydlí atd. Důvody této

286. — *povznášeti se od poznání věcí;* t. samostatně na tom základě sestavovati nové myšlenky. ▫

287. — *stavitelé,* t. ti, kteří budou ty knihy skládati. ▫

288. — *žádných jiných knih*, methoda Kom. je celkem postupná, že v jedné době učí se pouze jednomu předmětu, proto může tento požadavek činiti. — *Smysl, jenž zabaven* (v lat. hexametr: „Pluribus intentus minor est ad singula sensus"). — *Toto čiň* (Hoc age!) vztahovalo se k tomu, aby obětující plnou pozornost věnoval pouze své oběti; proto se k lidu volalo též: „Favete linguis!", aby žádný nenáležitý zvuk nerušil posvátného výkonu. — *stírá svěžest ducha* (vigor ingenii atteritur), poněvadž z celé práce neviděl určitého pokroku ani prospěchu. ▫

rady jsou patrné. 1. Smysl, jenž zabaven mnohým, nestačí pak na všecky věci. Konáme-li mnoho najednou, nekonáme nic řádně. Ať tedy mají zatím pro sebe jen toto, co s takovou pílí jest vypracováno na jejich prospěch; toho ať dbají a nerozptylují se ničím jiným. *„Ustavičné cvičení, věnované jedné věci, často překonává nadání i umění,“* praví Cicero. 2. Hoši nemohou ještě činiti náležitého výběru věcí, avšak snadno mohou upadnouti v to, co by je mátlo a pletlo, jestliže by měli příležitost obírati se tím, čím by chtěli. 3. Co volávali římští hlasatelé na ty, kteří vstupovali na Kapitolium, aby tam konali oběť, TOTO ČIŇ, tomu přiučovati také hochy jest dobré, aby zvykali prodlévati při spisovatelích, ne je prolétati. 4. Konečně nespořádané studium stírá svěžest ducha, zvláště prudkého; a toho jest se vystříhati. Avšak zdlouhavější, když nevidí před sebou nic rozmanitého a rozptýleného, nýbrž nosí svoje úkoly v hrsti, myslí si, že to snadno překonají. ◘

289. *Toto jest, co jsem mohl zatím pověděti.* Příležitosti k tomu, abych o tom uvažoval a sdělil to s veřejností, podala mi přání některých mužů, kteří si žádali rady, jak užívati Předsíně a Brány.

290. Nic zde nechceme nikomu předpisovati tónem velitelským, nýbrž dáváme pouze rady mužům prostějším, kteří ve výchově mládeže, ať v soukromí nebo veřejně, již dříve si oblíbili jíti naší cestou, nebo kteří by chtěli i dále tak jíti. Touže však prací chtěli jsme také pro jiné vyložiti souhrn svých přání a jakési vymezení svých myšlenek. Tímto snadným a pohodlným způsobem lze, jak doufáme, dojíti toho, aby učitelé i žáci, třeba by práci svou vykonávali hravě, přece mohli činiti nejpevnější pokroky v studiu jazyka latinského. ◘

291. Uznává-li kdo, že to není tak špatné, ať neváhá užívati toho na prospěch mládeže, která je svěřena jeho svědomitosti (aspoň do té doby, *než přinese čas a Bůh něco lepšího, čehož*

290. — *nejpevnější pokroky,* vzato od postupu, že budou pevně klásti nohy v určité dráze. ◘

291. — *do té míry nevrlí,* míní lidi, kteří nemají lásky k mládeži a tedy nepečují o to, aby v methodě vyučovací sami se zdokonalili. — *přenášeti v užitek,* prakticky věci využitkovati. ◘

vždy bude možno užiti). Je známo, že někteří jsou do té míry nevrlí a neodstupují od svých zvyků, že, třeba by viděli a schvalovali věci lepší, přece nemajíce dosti sil, aby odpírali důvodům a patrné pravdě, stále a stále se drží věcí horších. Jako by to bylo ke chvále držeti se zvyku tak jako zákona; anebo, jak dí *Seneka*, jíti tak, jako dobytek za stádem, a jíti ne tam, kam se má jíti, nýbrž kam se jde. *„Kdo umí dobře činiti a nečiní, hřích má,"* praví apoštol (Jak. 4, 17.). Nestačí tudíž znáti to, nýbrž nutno to přenášeti v užitek. ▫

292. Na tomto místě chceme také připojiti ono nejvážnější napomenutí Hesiodovo o třech druzích lidí (to se sice ve školách uvádí často, dbáno však ho bývá velice nedbale); avšak podle výkladu Liviova a jeho vlastními slovy, která on přizpůsobil Minutiovi, když mluvil k vojsku, a my pronášejíce k pěstitelům mládeže: *„Často jsem slyšel* (vece), *že ten je prvním mužem, kdo radí, co by bylo prospěšno, druhým však že je ten, kdo uposlechne dobrého napomenutí. Kdo neumí ani sám raditi ani druhého poslouchati, že je ducha nejposlednějšího."* Libo-li slyšeti spíše verše vyjádřené verši, aneb mohou-li tyto spíše působiti na některé, ať zde promluví *Melanchthon*, který touže myšlenku z Hesioda vyslovil takto:

Sám kdo o sobě prohlédá všecko, je nejlepší ze všech;
Jemu však nejblíž je ten, kdo dobré poslouchá rady.
Tomu však, kdo je hloupý a nechce dbát rozumné rady,
Závistná příroda sama již ubožci odňala rozum.

N. B.

293. Pilných však a snaživých *didaktiků* (které buď příroda nadala zvláštní schopností vyučovati jiné se zdarem nebo vycvi-

292. — *napomenutí Hesiodovo*, z díla „Práce a dnové" (v. 293—7): „Ten je nejlepší ze všech, kdo dovede poradit sobě samému vždycky jen to, co k dobrému může vést konci. Šlechetný také je ten, kdo dobré poslouchá rady. Kdo však si neradí sám a ani, když druhý mu radí, nechce jeho dbát rad, ten zase je daremný člověk." — *přizpůsobil Minutiovi*; taková řeč u Livia se nevyskytá. ▫

čila dlouhá prakse) prosíme s povinnou úctou, aby, má-li někdo nějakou radu dobrou pro přítomný podnik, ráčil ji učiniti společným majetkem. Neboť jde o společnou věc. ▫

294. Kdokoli tedy bystřeji prohlédá a vidí, kterak tyto naše myšlenky lze dovésti k větší ἀκριβείᾳ i snadnosti a k hojnějšímu i pevnějšímu užitku, ať to nevidí pouze sám pro sebe, nýbrž pro křesťanskou obec. *Nikdo se nerodí sám pro sebe, všichni se rodí pro lidskou společnost; a kdo jí nepomáhá podle svých sil, ukazuje se býti nehodným, aby mu jiní v něčem pomáhali.* ▫

295. Především, *může-li někdo s užitkem nějak přispěti ke zdokonalení Brány jazyka latinského, zapřisahám, aby tak učinil;* tak společnou radou a pomocí upravíme věc všeobecně užitečnou co nejpřiměřeněji pro užitek všech. ▫

296. Ať však pošlou co možná nejdříve *svá pozorování*, jak se komu hodí, buď do Lipska p. Lic. *Zachariáši Schneidrovi*, profesoru na akademii, nebo do Gdanska ctih. p. *Janu Mochingrovi*, rhetoru gymnasijnímu, nebo spisovateli do Lešna. Právě tak bude-li míti kdo co připomenouti o OBYDLÍ a POKLADNICI JAZ. LAT., ať to pošle do Zhořelce a Erfurtu příslušným *stavitelům*, mužům nejvzdělanějším, kteří zároveň s námi nejen chtí, nýbrž i touží po připomenutích a poučeních. ▫

297. Zveme vás nejlaskavěji a voláme nejen v část prací, nýbrž i k účasti na slávě a památce u potomstva (bude-li jaká) pro provedení dobré věci. Ačkoliv *odměnou nejkrásnější je sobě ctnost sama*, totiž vědomí poctivé mysli, že podle sil svých vyplnila svou povinnost, pokud bylo lze doufati pokažený

294. — ἀκρίβεια, zevrubnost. — *Nikdo se nerodí sám pro sebe;* slova tato Kom. mluví zajisté z nejvnitřnějšího přesvědčení, neboť u Bratří taková pospolitost velmi byla vyvinuta z přesvědčení, že teprve všichni křesťané pravi dohromady tvoří obec křesťanskou. ▫

295. — *ke zdokonalení Brány*, Kom. nemíní tu rozhojnění, ale pečlivější spořádání obsažené látky, nebo i přesnější někde výraz. ▫

296. — *Zachariáš Schneider* byl překladatelem a vydavatelem Brány Kom. v Lipsku, *Jan Mochinger* v Gdansku. — *do Zhořelce* Dav. Vechnerovi, *do Erfurtu* Raveovi, kteří chtěli pracovati o dalších částech díla Kom. ▫

297. — *pokažený stav světa napraviti*, když by usnadněn byl přístup k vědám, z jichž lepšího pěstování bylo lze se nadíti povznesení světa vůbec.

stav světa jednou napraviti a zamotaný všelijak nesnázemi nějak rozmotati. □

298. Avšak zná-li kdo něco nebo doufá-li, že najde něco vybranějšího, pro užívání snadnějšího a výsledkem pevnějšího, než je všecko toto naše: ať pospíší, zapřisaháme, rozházeti tento náš méně užitečný stroj! Tím dojde nesmírného vděku u všech dobrých lidí, i u nás samých a u potomstva, o něž si získá největší zásluhy. *Neboť nač unavovati síly věcmi nevalně prospěšnými a v brzku zbytečnými? A nač obtěžovati svět, který beztoho již příliš mnoho trpí spoustou knih?* □

299. Avšak abych již ukončil rozpravu, toto budiž souhrnem a cílem všeho toho, co lze pověděti o této věci:

VYUČOVATI JEST BEZ ZÁVISTI
A UČITI SE JEST BEZ STUDU.

Neboť zvětšují se a vzrůstají věci lidské, které lze napraviti.

300. Ať tedy zakončí *Seneka* slovy, kterými končí svůj list XXXIII. *„Spokojíme-li se tím, co vynalezeno, nic nebude nikdy nalezeno. Co tedy? Nemám jíti po stopách těch, kteří byli přede mnou? Avšak já užiji staré cesty; najdu-li však bližší cestu, půjdu tou. Kdo se před námi obírali tímto, nejsou našimi pány, nýbrž vůdci. Všem je přístupna pravda, ještě se jí nezmocnil nikdo. Mnoho z ní je zůstaveno také pozdějším."* □

298. — *rozházeti stroj*, t. zničiti věc méně užitečnou. — *spoustou knih*, zvl. didaktických návrhů tehdy velmi přibývalo. □

299. — *bez závisti*, t. dopřáti žákovi všeho, čemu jej učitel může přiučiti. — *bez studu*, nestyděti se za to, že člověk se učí. □

DIDAKTIKA ANALYTICKÁ.

NEJNOVĚJŠÍ METHODY JAZYKOVÉ KAPITOLA X.

ZÁKLAD NEJNOVĚJŠÍ METHODY JAZYKOVÉ, UMĚNÍ DIDAKTICKÉ.

Má tři části:

I. Cíl, CO chce vykonati, totiž vyučovati RYCHLE, PŘÍJEMNĚ a DŮKLADNĚ; 1–4.

II. Prostředky, JIMIŽ toho chce dosíci; ty jsou buď stálé, totiž PŘÍKLADY, PRAVIDLA, NAPODOBENÍ, a kterak se dějí náležitě, 5–38, anebo třeba jich mimo to dbáti různě pro rozmanitost

(1) předmětů, jimž se jest učiti, 39–109,
(2) podmětů, jež je vzdělávati, 110–123,
(3) cílů, jichž jest dosíci, 124–128.

III. Některé stručné prostředky, kterak všemu jest učiti RYCHLE, 129–140, PŘÍJEMNĚ, 140–149 a DŮKLADNĚ 150–162.

KAPITOLA X.

Didaktika jest umění dobře učiti (neboť διδάσκω znamená učím, διδακτός učený, διδακτικός vyučovací, to jest znalý vyučování).

Co je didaktika?

2. Učiti znamená činiti, aby tomu, co někdo ví, se naučil a to znal i druhý.

Co znamená učiti?

3. Dobře učiti znamená činiti, aby se někdo učil rychle, příjemně a důkladně. *Rychle:* jednou a nepřetržitou prací, beze všeho škodlivého plýtvání časem. *Příjemně:* aby žák po celý běh každého studia pozoroval, že není více unaven tím, co bylo vykonáno, jako spíše že je roznícen touhou po tom, co ještě zbývá vykonati. *Důkladně:* aby tomu, čemu se žáci učí, naučili se zcela a správně do té míry, aby toho hbitě dovedli užívati. *Špatně tedy učí ten, kdo* vede k vědění *pomalu, obtížně a kuse.*

Co znamená dobře učiti?

4. Podle umění učiti *znamená dobře znáti jisté cesty vyučovací a po nich dovésti k vědění rychle, příjemně a důkladně. (Neboť při vyučování i učení se je třeba rychlosti, poněvadž umění je dlouhé, život krátký atd. Zábavy je třeba, aby*

Co znamená učiti podle umění?

1. — *dobře učiti*, v Didaktice Kom. mluví jen o umění vyučovati (Ke čten. 1.). — *διδακτικός;* jako vůbec řecká př. jména na —ικός znamená i toto znalost, povědomí toho, co kořenem slova vyjádřeno, zde tedy vyučování (διδάσκω).

2. — *znamená činiti*, lepšího rozboru slova *„učiti“* posud nemáme.

3. — *rychle, příjemně, důkladně* (v Didakt. vykládá to spis. v kap. XIX., XVII. a XVIII.). — *aby toho dovedli užívati*, to Kom. všude přirozeně klade za vrchol poznání (dle Platona, Polit. X.).

4. — *Podle umění učiti* (Arte docere), t. nikoli jen, aby se učilo, nýbrž tak, aby v tom bylo skutečné povědomí cíle a umění. — *umění je dlouhé, život*

se nevplížila omrzelost a nechuť, mor to vyučování, nýbrž aby duch byl podněcován samou zábavou a dal se udržeti při práci. Důkladnosti je třeba, aby naše vědění bylo věděním a ne pouhým stínem vědění; věcí, ne prachem, abychom nenakládali jenom na sebe, nýbrž i na jiné.) K tomu však všemu i ke každé jednotlivé části je třeba *umění,* poněvadž *umění jest jistý způsob vykonati něco jistě. Na nejisto však učiti nebo učiti se nebo pracovati jest věc neumělá.* ▫

Didaktické prostředky jsou všeobecné a zvláštní.

5. Budeme *tedy* zkoumati *ony cesty umění, kterak vyučovati,* probírajíce všecko souhrnem i všecky jednotlivosti, co se sbíhá při vyučování, učení se a vědění: za tím účelem, abychom poznajíce, co jsou od přírody, z čeho se skládají a kterak se stávají, poznali, kterak mohou, chtí a mají býti probírány. A všeobecné věci, vyzkoumáme-li je náležitě, dají nám všeobecné zákony, kterak rozumně vyučovati, a to zákony trvalé, jichž třeba dbáti vždy a všude; zvláštní však věci dají nám zvláštní zákony, jichž je dbáti někde a někdy. ▫

Napřed nutno všeobecně poznati, co to je vyučovati se a věděti.

6. Ty věci, které se vždy a všude sbíhají při vyučování a učení se, jsou: samo VYUČOVÁNÍ, UČENÍ SE a VĚDĚNÍ. Ty tedy především musí býti vypátrány, aby bylo patrno, čeho žádají jednotlivosti. Poněvadž však před vyučováním je *vědění* (neboť nikdo nemůže vyučovati tomu, čeho nezná), vyšetřme nejprvé toto. ▫

7. VĚDĚTI jest uměti si něco vytvořiti buď duchem, nebo rukou,

krátký atd. O této průpovědi Hippokratově v Didakt. XIV, 8. — *mor vyučování* (pestis doctrinae) jmenuje se nechuť, poněvadž hubí touhu po vědění, na níž se záliba v učení zakládá. — *stínem vědění* bylo by, nelze-li ho vždy a všude hned používati. — *věcí, ne prachem* (fucus), t. j. něčím, co je v prostoru, na místě, nikoli pouze nehmotné, tak že marně po tom lapáme. ▫

5. — *všeobecné věci dají všeobecné zákony,* postup analytický ke zjednání obecných zákonů didaktiky jakožto vědy. — *zvláštní věci dají zvláštní zákony,* t. z věcí částečně platných získati lze opět jen pravidla částečně platná, podřízená též obecným. ▫

6. — *před vyučováním je vědění,* t. předpokládá se nejdříve věděti, nežli se může mluviti o sdělování toho vědění. ▫

nebo jazykem (neboť všecko se děje *tvořením* nebo *zobrazováním,* t. j. tvořením obrazův a podob věcí). Kdykoli totiž vnímám věc smyslem, obraz její vtiskuje se v mozek. Kdykoli tvořím věc podobnou, vtiskuji obraz její ve hmotu. Když však to, co myslím, buď tvořím nebo pronáším jazykem, vtiskuji obraz téže věci ve vzduch a vzduchem v ucho, mozek a ducha druhého. (Viz II, 20.) Vytvořování prvního způsobu jmenuje se *věděti,* wiſſen, scire; uměti představovati podle způsobu druhého nebo třetího jmenuje se *uměti,* fönnen, scire. ▫

Co je věděti?

8. Kdekoli tedy je vědění, tam je tré: obraz, zobrazené a zobrazující. To jest (1) *původní obraz,* předmět vědění, (2) *obraz napodobený,* výtvor vědění, (3) *nástroj* nějaký, *který vyvádí tento obraz z onoho,* totiž *smysl, ruka, jazyk atd.* (Neboť nic se nemůže státi bez nástroje.) Odejměme mysli *věci,* od nichž má bráti obrazy, nebo nástroj, kterým je má vytvořiti *(smysl, ruku, jazyk),* a nebude moci nic bráti, nic vytvořiti, t. j. nic uměti (mysliti, tvořiti ani mluviti). Odejměme vytvořené *obrazy* (jako se stává při zapomenutí, když obrazy jsou v mozku smazány), nebude dále věděti nic. Z toho začínají se vynořovati zásady. ▫

Obsahuje tré: obraz, zobrazené a zobrazující.

7. — *duchem, nebo rukou, nebo jazykem,* již v Didaktice Kom. dělí vědění na rozumové, umělostí a jazykové (návod k němu v kap. XX.—XXII.). — *tvořením* skutečným, neb aspoň *zobrazováním* podoby věcí. — *vtiskuji obraz ve vzduch,* t. představují si věc v prostoru. (V kap. II, 20. se vykládá, jak potřebí jest k řeči též vnějších znamení.) ▫

8. — *obraz napodobený,* vjem, při opětování jeho představa. — *smysl, ruka, jazyk,* vl. jen smysl, neboť ruka i jazyk provádí, co smyslem bylo pojato, pomocí reakce motorické, jež se projevuje úmyslně t. zv. vůlí. — *vytvořené obrazy,* t. představy. — *zásady;* Kom. jich v této didaktice podává celkem 187, v nich pak zahrnuto jest, cokoli z rozboru celého stroje didaktického získal. Pro lepší přehled vyznačil je též větším tiskem, jak i tuto napodobeno. — *přizpůsobování* (conformatione); patrně si myslí, že se mysl, ruka, jazyk přizpůsobuje tomu vnímání předmětu, o němž jedná v zásadě I. (Viz Did. Vel., kap. XVIII, 16.); proto vědění nazývá *zobrazováním* (effigiatio). — *bez schopnosti vytvořující;* my nazýváme ji představivost. ▫

I. *Nic se neví bez obrazu čili tvaru.*

(Poněvadž vědění je vědění nějaké věci. Abychom tedy něco věděli, něco musí býti vyhledáno, k čemu bychom mohli přizpůsobiti smysl a tím i ducha, ruku a jazyk. Wissenschafft und Kunst muß ein Vorbild haben.) ▫

II. *Nic se neví bez zobrazování čili přizpůsobování.*

(Poněvadž *vědění je zobrazování.* Wissenschafft und Kunst bestehet im Nachbilden.) ▫

III. *Nic se neví bez nástroje přizpůsobujícího čili schopnosti vytvořující.*

(Neboť vědění vytvořuje něco něčím. Wissenschafft und Kunst muß Bildungs-mittel haben.) ▫

Co znamená učiti se?

9. UČITI SE *jest jíti k vědění nějaké věci neznámé po nějaké věci známé. (Čili učiti se jest hledati, abychom dovedli něco vytvořiti duchem.)* ▫

Obsahuje taktéž tré: Neznámé, známé a pokus *přejíti od známého k neznámému.*

10. Tedy všude tam, kde se něčemu učí, sbíhá se tré: (1) Něco *neznámého,* k čemu se směřuje. (2) Něco *známého,* pomocí čeho se může přijíti k onomu neznámému. (3) *Pokus o přechod* a tudíž přechod sám. Neboť *učení* (discentia, tohoto slova užívá Tertullianus místo učiti se) *jest jakoby nějaký pohyb, kterým hybná věc se pohybuje s místa, na němž stojí, na jiné místo vzdálené.* Hybné je zde *žák.* Prvním místem je *věc* žáku již *napřed známá,* jejíž pomocí může se pohybovati ku poznání jiné, ještě neznámé věci. (Jmenuje se *předznatkem,* taktéž *počátkem poznání.)* S něho totiž má býti přechod k místu vzdálenému, *k věci neznámé;* avšak

10. — *Tertullianus,* Quintus Septimius Florens (ok. 150 - 230 po Kr.), muž originální a geniální, vtipný a nadaný úchvatnou výmluvností. — *pohybem* si Kom. myslí učení, poněvadž se sděluje věc z jedné mysli ve druhou, při čemž silou hybnou jest mu věc již známá. — *tlumočníka,* příklad zrovna není vhodné volen, poněvadž věcí známou se myslí přechod, pomocí jehož dospíváme poznání věci neznámé, nikoli tedy osoba. Zde by jím mohla býti některá slova z jazyků známých, perským podobná, nebo obrazy známých věcí. ▫

ne bez nějakého pokusu. Na příklad: Měl-li bych se dnes učiti *jazyku perskému,* mám před sebou věc neznámou. Abych se mu učil, potřebuji prostřednictví nějaké věci známé, totiž *tlumočníka,* který zná jazyk onen i můj (buď že je to jazyk živý, *člověka;* buď mrtvý, *slovníka).* A potom je třeba *práce a studia,* abych výkladem jednoho z druhého a častým opakováním opatřil si znalost jazyka dříve neznámého prostřednictvím jazyka dříve známého. Odejmeme-li z toho jen jedno, učení nebude žádného. Z toho vyplývají zásady:

IV. *Známému se neučí.*

(Neboť poněvadž je to již známé, vykonané netřeba již konati, ani to nemůže býti konáno.) ▫

Důsledek. *Tedy čemukoli se učí, pokud se tomu učí, je to neznámé.* Čemu se kdo již naučil, tomu se přestává učiti. ▫

V. *Neznámému se učí pouze něčím známým.*

(Neboli: *Čemukoli se učí, tomu se učí prostřednictvím poznatků dříve nabytých,* poněvadž jinak to nemožno. Neboť *poznávání věcí děje se postupně a je to jakoby jakési stoupání ducha lidského k tomu, co se hledá.* Jako tedy na žebříku jsou stupně, a kdo po něm vystupuje, nevystupuje jinak, než když se pozdvihne se stupně, na němž již stojí, na stupeň nejbližší (kdyby to chtěl dělati jinak, hrozil by mu pád): tak při učení duch nepostupuje jinak, než od jednoho k druhému, od toho, co již poznal, k tomu, co má poznati.) ▫

Důsledek. *Tedy neznámému se neučí pomocí neznámého.* ▫

VI. *Neznámému se učí pouze učením.*

(Anebo: *Cokoli se má věděti, tomu se musí učiti.)* ▫

Důsledek. *Proto je k učení se nutna práce a píle atd.* ▫

11. Avšak poněvadž rozumnosti potřebuje ten, kdo prvně koná nějakou cestu — aby nezabloudil — a ten, kdo prvně se pokouší

11. — *rozumnosti* (prudentia), tolik jako opatrnosti. — *prvně,* tedy cestu neznámou. — *jinak než postupně,* t. od chyb k nechybování. ▫

vystoupiti na žebřík — aby se nezmýlil ve stupních — a málokdy dovede býti tak opatrný, aby se mu podařilo nezablouditi: velice jest užitečno, ba dokonce nutno míti vůdce, jenž by mu bránil blouditi, jenž by na bloudícího zavolal, jej zadržel, kdyby padal se stupně, a udržoval na cestě. A poněvadž to je podobně při učení (kdy duch postupuje od známého k neznámému), zásady z toho vyplývají:

VII. *Žák se musí vždy stříci, aby se ničemu neučil špatně.*

VIII. *Žáku, třebas opatrnému, stěží je možno s počátku nechybovati.*

(Čili: *Bez chyby neučí se ničemu.)*

IX. *Nemožno jest, aby žák prospíval jinak než postupně.*

X. *Žák* (tedy) *vždy potřebuje, kdo by jej vedl, napomínal a opravoval.*

(Jsou sice šťastnější nadání, která se sama pobádají, napomínají, vedou, opravují a kárají; ale těch je málo, a i tak potřebují někoho, kdo by je vedl, napomínal a opravoval. Sami totiž činí sobě to, co jiní činí jiným. Nadání prostřední — neřku-li zdlouhavá — vždy potřebují vůdce.)

Důsledek. *Kdo učí, ten vede; kdo se učí, ten jest veden.*

Přikročme tedy vyhledati prostředky, které má učitel, když je takřka vůdcem.

Co znamená a obsahuje učiti?

12. *UČITI* znamená *naplňovati ŽÁKA UČENÍM.* Hle, zde jest *učící, učící se a učení. Učící* je ten, kdo podává vědění; *učící se* je ten, kdo je přijímá; *učení* je samo podávání vědění a jeho přecházení od učícího na učícího se (§ 17. atd.)

XI. *Kde nikdo nevyučuje, tam se ničemu nevyučuje.*

XII. *Kde se nikdo neučí, tam se ničemu neučí.*

XIII. *Kde není učení, tam není žádného přesazování vědění.*

13. Neboť *při nadáních je právě tak, jako i při polích, a při předpisech právě tak, jako při semenech.* Neseješ-li nic, nic nesklidíš; zaseješ-li málo, sklidíš málo, a to nic jiného, nežli cos zasil; neboť nadání nevracejí právě tak jako políčka nic jiného, nežli co přijala.

XIV. *Učitel a žák jsou pojmy vztažné; ani jeden ani druhý nesmí chyběti při vyučování.*

XV. *Pojítkem mezi učitelem a žákem jest učení samo, jež s jednoho přechází na druhého.*

XVI. *Dobrý učitel, dobrý žák a dobré učení zveličují mocně vědění.*

Pohlédněme tedy, co se na každém tom jednotlivě žádá, aby bylo dobré.

Co se žádá na učiteli? Schopnost učiti.

14. *Na učiteli se žádá* schopnost učiti, totiž *aby uměl, mohl a chtěl učiti.* To jest, aby (1) *sám uměl* to, čemu má učiti jiné, neboť nikdo nemůže učiti tomu, co zná málo. (2) Aby tomu, co sám ví, *mohl učiti* jiné (t. j. aby byl *didaktikem* a dovedl trpělivě snášeti nevědomé, avšak nevědomost samu mocně zapuzovati atd.). Konečně (3) aby, co ví a může, *také chtěl,* t. j. aby byl dbalý a pilný, snaže se jiné přivésti ke světlu, z kterého se sám těší.

XVII. *Učitel buď mocen vyučování* (učený).

XVIII. *Učitel buď zkušený vyučování* (didaktik).

13. — *jako při semenech,* obrazův o stromech a osení posud se užívá při vyučování.

14. — *trpělivě snášeti nevědomé,* t. nehoršiti se proto, že někdo něco neví, nýbrž spíše jej vyváděti trpělivě z nevědomosti. — *buď žádostiv vyučování*; obšírněji vlastnosti dobrého učitele a požadavky o něm vyloženy v Did. Vel., kap. XIX., kde spisovatel vystavuje nové základy vyučování společného, totiž školského.

XIX. *Učitel buď žádostiv vyučování* (nesmí znáti nečinnosti a závisti).

Co se žádá na žáku? Učelivost.

15. *Na žákovi se žádá* učelivost, která záleží v tom, *aby mohl, uměl a chtěl býti vyučován. Moci býti vyučovánu* znamená míti neporušené orgány učení (smysl, ruku a jazyk). Uměti *býti vyučovánu* znamená býti zralého věku nebo prospěchu pro věc, jíž se má učiti. *Chtíti býti vyučovánu* znamená býti žádostiv učení a míti smysly roznícenу k jeho čerpání. Tedy

XX. *Toho, kdo nemůže býti vyučován, nevyučuj.*

(Na př. slepého optice, hluchého hudbě, němého mluvě, chromého tanci atd. Neboť to je nemožno.)

XXI. *Nedospělého pro vyučování naučíš stěží.*

(Na př. nemluvně mluviti podle mluvnice, zpívati hudebně, užívati perspektivy atd. Taktéž běhati dříve, než umí choditi, nebo choditi dříve, než se umí postaviti na nohy atd. Neboť to by bylo totéž, jako žádati na neopeřeném ptáčeti, aby létalo, nebo chtíti trhati ovoce se stromu, který sotva rozkvétá. Všecko má svůj čas. Avšak rozuměti tu jest dospělost nejen věku, nýbrž i prospěchu, poněvadž všemu se učí postupně pomocí věcí dříve známých (podle zásady V.). Nezná-li tedy někdo toho, čím se mu stává přístupným stupeň nejbližší k jinému, není možno ho tam dostati, leda velmi těžce.)

XXII. *Toho, kdo nedbá, aby byl vyučován, marně budeš vyučovati, neučiníš-li ho dříve chtivým učení.*

(Totiž aby si přál věděti a proto byl přítomen smysly roznícenými; jiné věci ať odloží a koná jen toto. Avšak jak se to může státi, řekneme hned.)

15. — *užívati perspektivy*, t. malovati dle zvláštního zorného úhlu. — *čím se mu stává přístupným stupeň nejbližší*, t. učí-li se neznámému na základě neznámého. — *koná jen toto* (hoc agat), heslo při oběti římské užívané (hoc age!)

16. *Z toho jest patrný trojí druh učelivosti.* Předně *rychlost ve vnímání* čili nadání, za druhé *schopnost usuzování* čili soudnost, za třetí *horlivost konati to, co začato,* která *sluje* píle. Nadaný je ten, *kdo sám od sebe chápe se všeho, co se mu naskytne.* Soudný je ten, *kdo dobře chápe, co bylo dobře vyloženo.* Pilný je ten, *kdo prací překonává všecko.*

Trojí druh učelivosti.

XXIII. *Nadání, soudnost a píle, jsouce spojeny, činí podivuhodné pokroky.*

XXIV. *Částečný nedostatek nadání nebo soudnosti se vyvažuje pílí.*

XXV. *Kde není ani nadání ani soudnosti ani píle, tam vyučováním ani učením se nevykoná buď nic nebo málo.*

17. *Při vyučování také se sbíhá trojí: Věc, které se vyučuje, způsob, kterým se vyučuje, a nějaký prostředek, kterak popohnati učení, aby bylo přijímáno pozorně.* Věc, které se vyučuje, sluje *předmětem učení;* o tom § 18. Způsob učení je *methoda;* o ní § 19. Prostředek popoháněti učení sluje *kázní,* o níž § 36. (Neboť slovo *disciplina* je vlastně *discipellina,* poněvadž pohání (impellit) k učení toho, kdo sám nechce.) ◘

Tři prostředky učení.

XXVI. *Kde se ničemu nevyučuje, tam se ničemu neučí.*

XXVII. *Kde se zmateně vyučuje, tam se zmateně učí.*

XXVIII. *Kde se nedbale vyučuje, tam se nedbale učí.*

Důsledek 1. *Množství vědění záleží na množství předmětů.*
2. *Pořádek vědění záleží na pořádku učení.* ◘

16. — *rychlost ve vnímání* určuje obyčejné stupeň chápavosti (dobrá paměť). — *schopnost usuzování* určuje pokročilost rozumu. ◘

17. — *disciplina* jako discipellina, etymologie ovšem nesprávná, neboť slovo souvisí spíše s discipulus, slov. pello (poháněti) tam nikde není patrné.

3. *Prospěch vědění záleží na píli učitelův a žákův.*

18. *Věci, jimž se má vyučovati, jsou všecko to, co může zdokonaliti přirozenost lidskou.* Totiž znalost a z ní i její náležité užití jak sebe samého (se zřením ke vnějším údům, smyslům, mysli, vůli, atd.), tak i ostatních věcí, aby nám všecko sloužilo a nic neškodilo. Rozdíly jejich shledáme později, až budeme míti příležitost pátrati po zvláštních zákonech vyučování.

I. Které jsou věci, jimž se má vyučovati?

19. *Způsob vyučování je podmíněn* ROZUMNOU METHODOU. Jí učitel musí dbáti vždy a všude v tom, aby uměl předně *upraviti ducha žáků k učelivosti* (viz § 20.). Za druhé *podávati učení samo* (viz § 26.), konečně *upevniti učení podané a pochopené* (viz § 34.). *Jako totiž když malíř se chystá tvořiti obraz, napne dříve desku nebo plátno,* na němž chce vymalovati obraz, uhladí ji, potře nějakými barvami základními, aby chytala barvy; potom maluje; konečně potřev jej fermeží vystavuje na slunce a na vzduch, aby ztvrdl a bylo možno se ho dotknouti. Týmž způsobem rozumný bude postup toho, kdo chtěje vytvořiti obraz v *mysli, ruce a jazyku* někoho, dovede předně připraviti ducha pro učení, za druhé podávati učení a za třetí je upevňovati.

II. Způsob čili methoda vyučování záleží z trojího:

---

20. *Přípravy je třeba, aby ten, kdo se má učiti, mohl, chtěl a uměl přijímati učení.* Neboť nebude-li moci, chtíti a uměti, marně budeš námahou vyučování unavovati sebe i jeho, jak bylo patrno v § 15. *Zákonem* tedy *budiž:*

(1) Z přípravy ducha pro přijímání učení.

XXIX. *Nezačínej vyučovati toho, kdo není připraven k vyučování.*

(Poněvadž nesmí se mluviti tomu, kdo nechce poslouchati, ani ukazovati něco tomu, kdo se nechce dívati, ani jíti před tím,

18. — *zdokonaliti přirozenost lidskou* může vědění tím, že povznáší rozum, učí užívati smyslů, zároveň povzbuzuje vůli ke konání toho, co člověku je snadné.

19. — *Jako malíř,* v Did. kap. XVI.—XVIII. k uměleckému tvoření Kom. častěji odkazuje.

kdo nechce následovati. Tudíž ani vyučován nesmí býti ten, kdo se nechce učiti. Činíme-li to přece, všecka práce naše je marna. Viz zásadu XX. XXI. XXII.)

21. *Aby však někdo mohl, chtěl a uměl býti vyučován, to dokáže buď přirozenost, nebo se to musí státi uměním.* Dala-li příroda někomu zdravé orgány, touhu po učení a horlivost jednati (šťastnější povahy mají to někdy samy od sebe), se škodou by bylo váhati a nedati se do práce. *Hladovému pranic není třeba doporučovati jídlo;* jenom mu je podati, a chopí se ho chtivě a stráví je dobře. Tudíž

(Kterak to pořídit?)

XXX. *Neodkládej vyučování toho, kdo je připraven k vyučování.*

22. *Věz však, ošklivi-li si žaludek jídla, že mu je třeba spíše léku než pokrmu; nedávej mu jich tedy, nýbrž užij léku.* Kterak? Má-li někdo nechuť k učení, to pochodí z toho, že *nerozumí jeho užitku, nebo že jej lákají spíše jiné věci, nebo že jej odstrašuje obtíž. Dokážeš-li tedy, aby poznal, jak mnoho mu musí záležeti na tom, aby* znal to neb ono, brzo zatouží to znáti; neboť lidskému duchu je vrozena láska k věcem lepším. *Dokážeš-li, aby mu zachutnala dobrá věc,* brzo, jak poznáš, bude navnaděn, neboť je zcela přirozeno, že jde člověk po vůni něčeho dobrého, ať je to cokoliv. *Dokážeš-li, aby poznal, že tu námahu lze překonati,* brzo pospíší dáti se do ní; neboť je vlastností lidského ducha pracovati a vyhledávati věcí, jež chce dostati.

21. — ***dokáže buď přirozenost,*** nemusí-li k tomu zvláště býti nastrojován, poněvadž má přirozenou chtivost na základě touhy po učení a horlivosti k jednání. — ***zdravé orgány,*** t. čidla smyslů, pak ruku a mluvidla. — ***doporučovati jídlo,*** dle přísloví, že „hlad je nejlepší kuchař".

22. — ***spíše léku než pokrmu,*** jak rozněcovati chuť k učení, Kom. obšírně vyložil v Did. Vel. kap. XVII., 14.—20. — ***nerozumí jeho užitku,*** té stránce, aby člověk především hleděl k svému prospěchu, Kom. věnoval množství úvah a v Did. Veliké stále na to poukazuje. — ***láska k věcem lepším,*** touha po pokroku je duchu lidskému přirozena. — ***jakožto něco podivuhodného;*** jak tím lákati dítě již před šestým rokem věku, Kom. vyložil v Inform. školy mat., kap. XI.

XXXI. *Přistupuj jen k tomu učení, které je žáku dobře doporučeno.*

Důsledek. *Všemožně tedy jest se přičiniti, aby žák přijímal učení, k němuž přistupuje, jakožto něco podivuhodného.*

(Toto podivení roznítí lásku, láska touhu a touha pili.) ▫

Když se totiž dá nějaká vhodná ukázka.)

23. Toho dokážeš, podáš-li nějakou ukázku krásy, příjemnosti a snadnosti toho studia, které se počíná. *Neboť je zcela přirozeno chtíti spíše celek než část.* Jen zkus pravdu toho u hocha tříletého, čtyřletého a pětiletého. Začni mu vypravovati nějakou povídku nebo bájku, a když počneš, přestaň. Jak se bude trápiti touhou po ostatku, jak bude prositi, abys vypravoval dále! Totéž má platnost o všech věcech a o každém věku, dovedeme-li užívati vrozených pobídek. Tudíž

XXXII. *Nepřistupuj k učení, leč když je chuť žákova hodně podrážděna.*

24. A poněvadž povaha lidská je činná a vůbec se těší z pohybu, a to z pohybu volného, aby sama sebou mohla věci tvořiti a přetvořovati: tudíž

23. — *ukázku krásy, příjemnosti a snadnosti* podati třeba obrysem vyučovacího předmětu, což se i snadno pochopí a bude pro žáka příjemné proto, že bude přesvědčen o tom, jak pochopí též jednotlivosti. ▫

24. — *z pohybu volného*, t. takového při němž se vlastní vůle uplatňuje. — *didaktikové někteří*, t. přívrženci Wolfganga Ratke. Mezi jeho zásadami čteme: „Omnia agat praeceptor! Omnis labor ad praeceptorem! In discipulo silentium Pythagoricum!" (Vše ať koná učitel! Všecka práce náleží učiteli! U žáka buď Pythagorejské mlčení!) To bylo arci proti všem zásadám, o něž Kom. usiloval. V kap. VIII, odst. 16. „Methody jazyků" vykládá se zevrubněji, jak si Ratke vedl při výkladu klasiků, jichž několik pro četbu zvláště upravených vydal. — *oslovskou práci*, mysli se na osla v bájce aisopské, jenž nesl všecko břímě, kdežto kůň při něm vesele a prázden si poskakoval. — *nepřekonatelné překážky;* ty záleží v tom, že tolik látky vyložené po dlouhém čase nikterak nezažiji, když před tím jen poslouchali. — *ničí pozornost*, věděl-li, že nebudou dotazováni. — *člověk je živý obraz*, t. organismus, jenž se z nitra svého přetvořuje, a stavy jeho niterné jsou projevy organismu toho. — *dovede se rozplýliti*, t. upne pozornost načkoli. — *obrátí ducha na příslušný předmět*, pozornost zaujme se o to, co se musí při práci sledovati. ▫

XXXIII. *Nepřistupuj k učení, než když je žák uchystán jednati.*

(Někteří didaktikové dali nám nedávno nedobré pravidlo: „*Všecka práce připadni učiteli, žáku* je zůstaveno *pouze pythagorejské mlčení*“ (svrchu v kap. VIII, 16.). Ten předpis Rattichovci. působí učitelům oslovskou, neužitečnou a marnou práci, žákům však staví v cestu nepřekonatelné překážky úspěchu a ničí v nich veškeru pozornost. My jsme viděli v zásadě VI. a příslušném důsledku, že k učení je nutná práce, a v zásadě XIV., že při vyučování nesmí chyběti ani jedno ani druhé. *Tedy jeden i druhý musí na se vzíti část práce: učitel tím, že jde napřed, a žák tím, že jde za ním. Pouhým mlčením nikdy nedokážeš, aby žák byl pozoren, ještě mnohem méně, aby prospíval, třeba by ses roztrhal. Ba čím více jej budeš takto mlčky nutiti k pozornosti, tím více jej budeš otupovati.* Vždyť člověk není dřevo, abys z něho (kdyby se choval čistě trpně) vytvořil sochu; nýbrž je živý obraz, který sám se tvoří, vytvořuje a přetvořuje podle okolností. A že nic není nesnadnější, než přizpůsobiti sluch učiteli, zkoušíme na sobě i my dospělí; a potom to má býti snadné hochům, když jejich věk se dovede rozptýliti vším. *(O tom budeme míti příležitost říci více níže,* v § 144.) *Avšak dáš-li mu něco dělati, brzo jej podnítíš, brzo zaujmeš ducha jeho tak, že jej obrátí na příslušný předmět.* Neboť je zcela přirozeno (N. B.), že ten, kdo se nese nebo veze, nevšímá si cesty; že však se ohlíží ten, kdo sám musí jíti, buď aby neupadl nebo nezabloudil. Budiž tedy zrušeno škodlivé pravidlo a zaměněno tímto lepším: ▫

XXXIV. *Žáku přísluší práce, učiteli řízení.*

Dávej podle tohoto pravidla do rukou žákových vždy nástroje, aby věděl, že musí pracovati, a ať o ničem nemyslí, že je to vzdálené, těžké a nesnadné: brzo jej učiníš zaníceným, čilým a chtivým. ▫

25. Kterak však se dosáhne toho, *aby i uměl býti vyučován?*

25. — *abychom poznali rozumnost,* t. rozumný a opatrný způsob toho, jak vpravovati učení. ▫

V tom není žádného umění. Budeš-li ty umět vyučovati, on (dostana již tak chut býti vyučován) bude uměti býti vyučován. Dovedeš-li jíti napřed, dovede jíti za tebou; právě tak jako čilé nemluvně dovede ssáti, dovede-li je živitelka kojiti. *Nejdříve tedy nutno dospěti k tomu, abychom poznali rozumnost, kterak podávati učení.*

(2) *Z ustáleného pořádku při podávání učení pomocí* příkladů, pravidel a napodobování.

26. *Nejvyšším zákonem a světlem, středem a obvodem, základem a vrcholem rozumnosti, kterak podávati učení, je toto jediné: všemu buď vyučováno PŘÍKLADY, PRAVIDLY a UŽÍVÁNÍM čili napodobováním;* to jest, žáku vždy *buď podávána* věc, jíž se má učiti; podaná *bud vysvětlena,* podanou však a pochopenou věc *ať se pokouší vyjádřiti* novým představováním, až ji dovede vyjádřiti. (To vyplývá z § 8. 9. 10.) Neboť *příklad* jest jaksi *obrazem* (Zás. I.), *napodobení* jeho *zobrazením* (Zás. II.) a *pravidlo* jest jaksi nástrojem, jenž řídí napodobení (Zás. III.). Z tohoto základu vyplývají zásady:

XXXV. *Kde není nic napodobitelného* (t. j. příkladu), *tam není žádného napodobování.*

XXXVI. *Kde není poučení o napodobování* (t. j. pravidla), *tam napodobování není ani snadné ani jisté.*

XXXVII. *Kde není napodobování* (t. j. užití, prakse a cvičení), *tam je marné poučování o napodobování a samo napodobitelné.*

27. Všecko tedy vyučování a učení se záleží z *příkladů, pra-*

26. — *zákonem a světlem* (lex et lux), dvojice latinských slov lépe se k sobě hodí nežli českých. — *středem a obvodem,* vzato od kruhu; — *základem a vrcholem,* přejato od stavby; o pravidlech a příkladech Did. Vel. kap. XVII, 24. — *věc* je zde příklad; *vysvětluje* se na pravidle; *vyjadřuje* se napodobením.

27. — *podati příklad,* na němž by pravidlo vyložil; vysvětlení podává se pravidlem, k němuž pak žák napodobením syntheticky tvoří příklady nové

videl a napodobování; toto tré musí zaměstnávati učitele i žáka. Z toho vyplývá trojí zásada. N. B.

XXXVIII. *Učitelovou prací jest podati a vysvětliti příklad a ukázati napřed napodobení; prací žákovou jest pozorovati, pochopovati a napodobovati.*

(Neboť se předpokládá, že učitel je vůdcem, žák však průvodcem svého vůdce (podle důsledku Zásady X.). Onen tedy musí vésti, t. j. jíti napřed, tento však musí jíti za ním. Ein Vorgänger vnd ein Nachgänger müssen beysamen sein.) ◘

XXXIX. *Bez příkladů, pravidel a cvičení buď se ničemu nevyučuje a neučí, anebo nesprávně.*

(Pravdivost prvního se osvědčuje na těch, kdož jsou hluší od narození. Poněvadž neslyší nikoho mluviti, sami také neumějí mluviti; neboť odkud by se naučili? Bez obrazu nemohou (podle zás. V.). Ba *bez příkladu se člověk nenaučí choditi ani po dvou,* jak se ukázalo u hessenského chlapce, který byl jsa nemluvnětem od vlkův uchvácen a mezi nimi vychován. Neboť neuměl nic než to, čemu se naučil příkladem dravců (běhati po čtyřech, výti, uchvacovati kořist nehty); a teprve když v osmi letech byl chycen a žil mezi lidmi, naučil se zvedati podle nich, choditi po dvou, brzo potom i mluviti atd. *Učiti se* však *pouhými příklady bez pravidel nepodařilo se nikomu než nadanějším duchům.* Avšak ani takoví αὐτοδίδακτοι neučí se bez pravidel; neboť třeba jich nedostávají od jiných, přece si je vytvoří sami vlastním pozorováním. *Konečně naučiti se ně-*

— *u hessenského chlapce;* obšírnější výklad o něm v Did. Vel., kap. VI, 6 pověstí o zvlčelcích takových bylo dosti. — *nadanějším duchům,* samoukové (αὐτοδίδακτοι) utvoří si pravidla k daným příkladům sami. — *při uměních,* viz Didakt. Vel., kap. XXI. — *u předmětů theoretických,* jako jest na př. učení jazykové. — *poddáváme jeho smyslům,* jako věc nebo příklad. — *aby ukázal touže věc,* napodobil ji nebo svým způsobem ji vylíčil. — *schopnosti jednací,* vl. vůli, ale k ní směřuje při konání dobro. ◘

čemu bez užívání čili cvičení ani se nikomu nepodařilo ani nikdy nepodaří.) ▭

XL. *Všemu se vyučuje a učí příklady, pravidly a cvičeními.*

(*Nejpatrnější je to při uměních;* tam vždy (postupuje-li se rozumně) ukazuje se nejdříve příklad; potom, jest-li třeba, se vysvětluje a konečně se vyjadřuje napodobením. *Ale totéž se děje i u předmětů theoretických.* Neboť cokoli chceme, aby věděl jiný, přirozeně to podáváme jeho smyslům; a jest-li třeba, vyložíme to; potom, chceme-li věděti, že pochopil věc co nejlépe, kážeme mu, aby ukázal touže věc a o ní vypravoval; a toto vypravování neb opakování jest jakýmsi druhem napodobování. *Tak v morálce:* Nejdříve ukážeme, jak přirozeno, dobrou věc a potom dokážeme, že jest dobrá; a tak způsobíme, že ji i sám schválí i si oblíbí a jí se přidrží. *Neboť takovou zřídil Stvořitel přirozenost lidskou, že se všecky její věci obracejí k svým předmětům.* Ukážeme-li duchu (dosti jasně) *pravdu,* brzo ji pochopí. Ukážeme-li vůli *dobro* (aby poznala, že je to pravé dobro), brzo se ho chopí. Ukážeme-li schopnosti jednací *možnost* (aby viděla, že může), brzo bude jednati. Ukážeme-li, pravím, duchu lidskému, obraz *pravdy, dobra a možnosti,* a vyložíme-li je náležitě, aby je vnímaje nepochybil: brzo uzříme, jak se přetvořuje v obraz.

N. B. *To tedy jest jedna jediná, pravá, stálá a nejlepší (lepší nad ni nebude nikdy vymyšlena) methoda všemu vyučovati a se učiti.*

Důsledek. *Tedy všecko, co se má věděti, musí býti uvedeno v příklad, o něm musí se dáti poučení, a za ním ať následuje pokus dosíci toho.* ▭

28. Nejpřirozenější pořádek onoho trého je ten, aby nejdříve šly příklady, následovalo užití, avšak pravidla aby přicházela mezitím s obou stran. Neboť *příklady dovedou povzbuzovati, pravidla poučovati a užití po-*

(Který pořádek je nejpřirozenější.)

28. — *aby nejdříve šly příklady;* jak proti tomu školy tehdejší hřešily, Kom. ukázal v Did. Vel., kap. XVII, odst. 27., kdež i důsledek z toho. — *s obou stran,* t. z prvotních příkladů, jakož i z toho, co se ze zkušeností

silovati. V tom pořádku se má postupovati, jak jsme viděli v § 19. Tudíž

XLI. *Příklad jdi vždy napřed, pravidlo vždy následuj, a napodobení vždy buď vymáháno.*

(N. B. Ujalo se to, že *učení se vyučuje předpisy, avšak smysl pravidel že se vysvětluje teprve danými příklady.* Ale *přirozenější je požadavek, aby příklady byly napřed.* (*Vyvrácení obecného omylu.*) Neboť předně *příklady staví věc, která má býti napodobována, před oči bezprostředně, pravidla prostředně a nepřímo.* (1) Tam tedy věc jest patrna sama sebou, zde sama sebou je zakryta, neobjasní-li ji příklady. *Co* tedy *je samo sebou patrno, to ať jde napřed; avšak co teprve tím se odkrývá, ať následuje podle zásady V.* Za druhé: *Předpisy týkají se poznání, příklady smyslu.* (2) *Smysl však je dříve než poznání,* neboť nic není v poznání, co nebylo dříve ve smyslu. Proto, co se týká smyslu, ať je napřed; co vzdělává poznání, to ať následuje. Za třetí: *Předpis jest něco* (3) *formálního, příklad něco hmotného.* Avšak nemohu uváděti formy v látku, již ještě nemám; nemohu tedy dávati předpisův o věci, které ještě nevidí ten, komu dávám předpisy. Za čtvrté: *Příklady* (4) *dodávají předpisům světla* (to vyznávají všichni); proč tedy světlo nemá jíti napřed? Zajisté každý z nás, kdo chce vkročiti ve tmavou jeskyni, spíše si přeje, aby před ním byla nesena pochodeň, než aby se mu podala teprve, když je vstrčen do tmy. Anebo kdo jda v noci po ulicích by chtěl, aby pochodeň byla nesena za ním? Nekážeme-li tomu, kdo nese pochodeň, aby šel před námi a nám svítil? A věru *řemeslníci jsou v tom prozíravější:* z nich nikdo, když dostane žáka, nepřednáší mu o svém umění (podávaje mu abstraktní pravidla), nýbrž dává se do své práce, an se na něj onen dívá; a brzo mu dává do rukou nástroje a jemu nařizuje, jak s nimi zacházeti a jich užívati napodobováním; a že tak se postupuje rychle, věc učí. To poznávaje již dávno

při napodobení poznalo. — *týkají se poznání,* t. soudnosti rozumu; poznání smyslové pak má předcházeti. — *řemeslníci jsou prozíravější,* viz pod. příklad v Didakt. Vel., kap. XVIII, 26. — *Quintilianus,* Institutio oratoria.

Quintilianus napsal: *„Dlouhá a nesnadná je cesta po pravidlech, krátká a účinná po příkladech."* Opravme tedy obecný omyl a veďme žáky k vědění spíše krátkou a účinnou cestou, místo abychom je obtížně vodili po cestě dlouhé a nesnadné. Z toho vyplývají tyto důsledky:

1. *Snáze se učí příklady než pravidly.*
. *Avšak snáze, spojí-li se jedny i druhé.*
3. *Příklady však musí jíti napřed.*
4. *Za nimi hned ať následuje prakse, řízená vždy příslušnými pravidly.*
5. *A čím více příkladů na jedno pravidlo, čím méně pravidel na mnoho příkladův a konečně čím více bude užito obého, tím všecko bude lepší.*

(*Celé vozy pravidel* jsou duchu postrachem, trápením a zdržováním; avšak co se týká pravidla, jež bylo předchozím příkladem snadno pochopeno a jemuž se má i dále lépe porozuměti, čím více příkladů se podá, tím větší povstává světlo a jistota vědění! A konečně praktické užívání čím jest častější, tím obratnějším činí ve vědění toho, kdo ví.) ▫

29. Tolik o příkladech, pravidlech a cvičeních ve vzájemném spojení; přihlédněme ke každému zvlášť. ▫

30. Žáku se ukazuje příklad věcí, která buď již jest nebo teprve má býti učiněna. Ono je stručnější pro učitele, toto jest užitečnější pro žáka. Příklad *prvnějšího* viz u *písaře*, který dává svému žáku *předpis* (Vorschrifft) odjinud vzatý, aby jej napodobil, nahlížeje do něho. Příklad *druhý* viz u téhož, když sám osobně žákovi přítomnému, který pozoruje všecky tahy jeho ruky a péra, píše předpis. Ono první jest cosi vykonaného; toto druhé jest užitečnější. Neboť pro žáka jest daleko lepší napodobovati, když vidí nejen, co se má státi, nýbrž i, kterak se to stává; zvláště na počátku učení. (Neboť když jsou již utvrzenější, není nesnadno napodobovati úkony jakékoli.) Tudíž

Jaký příklad má býti ukazován žáku.

30. — *teprve má býti učiněna,* postup genetický je pro žáka vždy účinnější, třeba byl přiměřeně zkrácen, nežli ukázání věcí již hotové. ▫

XLII. *Co se má konati, nejlépe se ukazuje konáním samým.*

(To poznal Seneka a proto napsal: *„Tomu, co se má konati, učiti se jest od konajícího.“* A jiný: *„Prováděti umění, když jiný se na to dívá, znamená naučiti ho tomu. Lépe jest nepředpisovati ničeho a konati, než dávati pravidla a neukazovati.“* Oči jsou zajisté nejspolehlivějšími vůdci). ▭

31. *Příklad však se vysvětluje* a napodobování se vyučuje buď *řečí volně plynoucí* podle uznání učitelova, jako je zvykem u řemeslníkův; *anebo slovy přejatými* a přesně uvedenými v pravidlo, jako bývá zvykem ve vědění vyšším. Ale jedno i druhé možno spojiti, když napřed, aby věc se předem poznala všeobecně, předešle se vypravování o věci co nejpřátelštější; avšak teprve potom ukáží a vysvětlí se předepsaná pravidla, aby to, co žáci již pochopili, lépe si vtiskli v poznání a hlouběji vštípili v paměť. (Jako my zde činíme, podávajíce didaktiku. Pátráme totiž nejprvé volněji po základech věcí a to, co nalezneme, odhalujeme obšírnějšími slovy; konečně však to shrnujeme v jednu nebo více zásad). Zatím budiž poznamenáno *pravidlo o pravidle.* ▭

Jaké předpisy čili pravidla jest dávati žáku.

XLIII. *Přednosti pravidla jest, aby bylo slovy stručné, smyslem jasné a plné pravdy.*

(Má býti *krátké,* aby se mu i snadno rozumělo i aby se snadno vštípilo v paměť. *Jasné,* aby bylo beze všech záhad. *Pravdivé* po každé stránce, aby pokud možno (neboť v mluvnickém učení

31. — *vysvětluje se příklad*, aby se poznalo, co v něm pro pravidlo je poučného; *vyučuje se napodobování*, dává se návod, jak napodobení prováděti; obojí může se díti buď při příležitosti a jakkoli, nebo methodicky účelně, že vyplyne z příkladův a zkušeností žákových určité pravidlo. — *vypravování co nejpřátelštější*, to záleží v tom, že učitel pomocí žáků nebo sám volně vyloží, oč se jedná, hlavní věci a podstatu toho pak shrne v přesné pravidlo, které teprve žák si vštěpuje v paměť. — *beze všech záhad*, t. aby nebylo lze některá slova v něm vykládati si dvojím smyslem. — *ať nic není vyňato*, t. z pravidel, aby zůstala některá významná věc v pravidla nepojata. ▭

pro nepravidelnosti jazykové není to všude možno) nepodléhalo žádným výjimkám. *Není-li možno uvésti něco pod jedno pravidlo, budiž jich utvořeno více, jenom ať nic není vyňato.* A to bylo nám i právě při zakládání tohoto umění vyučovacího důvodem, že *spíše rozmnožujeme pravidla, než abychom je oslabovali výjimkami.* ◘

A kdy jich užívati? Patrně před nebo mezi napodobováním.

32. Pokud se týká užití čili aplikování pravidel, zase může býti dvojí: buď před napodobováním, *a žák je potom ponechán sám sobě, nebo* při pokuse o napodobání, *když se předem hledí k tomu, aby nechybil,* a hned bude odvolán, začíná-li chybovati; a nemá-li se později dopouštěti podobné chyby, když ukážeme mu příčinu chyby; konečně když se předejde nebezpečenství nové chyby předpisem nebo pravidlem. První cesta zase jest učiteli kratší, druhá užitečnější žáku. Neboť teprve potom žák si všimne patřičně pravidla (nebo výjimky od pravidla), porozumí mu a vtiskne si je v paměť, když *mu bylo podáno při samém vyučování jako říditko* (podle zás. VII. a X.). Žádný řemeslník neučí užívati svých pravidel jinak. Budiž tedy jaksi zákonem také tato zásada nejpravdivější: ◘

XLIV. *Větší prospěch jest, užívá-li se pravidel při práci, než mimo ni, a to opakovaných a vtloukaných tolikrát, kolikrát žák chybou podá příležitost opraviti jej.*

Kterak poučovati žáka o napodobování.

33. *Napodobování jest úkolem žákovým; avšak učitel musí opět a opět jíti napřed, opravovati a znova naléhati na lepší* vystižení (podle zás. právě uvedené). *Neboť poněvadž ničemu se nelze naučiti než učením, musí* (dle zás. VI.) *býti naléháno* na *učení. A poněvadž ničemu nelze*

32. — *před napodobováním* se pravidlo vyloží, když se pouze z příkladů naznačí, synthese dle něho prováděná pak ponechá se žákovi; nebo *při napodobování* se stále na dané pravidlo upozorňuje, často se pravidlo teprve z prakse sbírá; to bývá při práci řemeslné, která si takto stále vede svou měrou. ◘

se učiti bez hříchu nebo bez chyby (dle zás. VIII.), *žádný žák nesmí býti ponechán sám sobě,* neboť by jinak chyboval tím spíše (podle zás. IX. a X.). A konečně poněvadž nic není dokonalé hned od počátku (podle zás. IX.), musí se pokračovati postupně, stále blíže k dokonalosti. Tudíž

XLV. *Učitel i žák musí vždy na sebe vzájem míti pozor.*

XLVI. *Žák musí všude jíti za učitelem, který jde všude před ním.*

XLVII. *Kolikrát vidí učitel žáka chybovati, tolikráte musí mu připomenouti chybu a poučiti jej, aby lépe kráčel v jeho šlépějích.*

(Neboť každý chybuje kromě toho, kdo častým chybováním a opravováním chyby naučil se nechybovati). ◻

34. *Opatrnost upevňovati učení záleží ze trého.* Předně, abys (3) *neustal naléhati* na cvičení každé věci, dokud nevidíš, že napodobující vystihuje vzor co nejblíže. Za druhé, abys *nezačínal nic nového, jakoby bylo úplně nové,* nýbrž jenom jako pokračování toho, co bylo dříve počato. *Proto je třeba systém každého vědění* (nebo i všeho toho, co se má věděti) *učiniti řetězem, v němž by všecko souviselo,* aby totiž bylo patrno, že probírání pozdějšího vzniká z dřívějšího a na něm se zakládá, a aby tak přinášelo s sebou vzpomínku a provádění dřívějšího. Konečně *však občas nutno mezi to vložiti opakování dřívějšího.* ◻

Opatrnost upevňovati přijaté učení záleží zase ze trého.

XLVIII. *Stálá budiž souvislost všeho toho, čemu se má vyučovati.*

34. — *neustal naléhati,* stálé naléhání na cvik jest podmínkou zvyku, poněvadž opětovaným konáním odstraňují se obtíže zprvu se vyskytující. — *jakoby bylo úplně nové,* t. bez souvislosti s předcházejícím. — *systém každého vědění učiniti řetězem,* tím také jest i věda sama. — *zkouškami,* pouhým opakováním slovným, *cvičeními,* provádí-li se s tím zároveň i opakování.

XLIV. *Od dřívějšího učiva nebudiž upuštěno dříve, než je ovládáme.*

L. *Při příležitosti pozdějšího budiž opakováno dřívější.*

(Buď *theoreticky: zkouškami*, nebo *prakticky: cvičeními* buď nepřetržitými nebo příležitostnými.) ▫

35. Tolik o způsobu čili *methodě* vyučovací. *Následuje kázeň* (disciplina). ▫

36. *Slovo disciplina má v latině různý význam.* Neboť někdy znamená to, čemu se vyučuje a čemu se učí (proto umění a vědy jmenujeme *svobodnými disciplinami*), někdy samo *vyučování a učení se* (jako když se říká, že jsme *vychováni něčí disciplinou*); avšak v nejvlastnějším slova smyslu znamená to slovo nějaký *prostředek, jenž napomáhá učení*, jako zde: věc, která vůbec, vždy a všude je nezbytným prostředkem k tomu, aby vědění bylo vštěpováno s výsledkem. Neboť jako kladivo a kovadlina nedodají řádného tvaru železu, není-li kleští, které by je sevřely a umožnily kladivu jistý úder: tak ani učitel ani učení samo nemůže se dobře přiblížiti žáku, není-li strachu a úcty, které ducha svírají k pozornosti a pečlivosti.

III. Třetí prostředek vyučování, kázeň.

LI. *Bez kázně nelze se naučiti buď ničemu nebo ničemu pořádně.*

37. Kázeň však musí býti tak zřízena, aby *byla přiměřena* 1. *svému účelu*, totiž aby mocně pobádala žáka k onomu *TOTO KONEJ.* 2. *Lidské přirozenosti*, aby ji zdokonalovala, ne bořila. (Poněvadž však od přirozenosti člověka, jenž jest

Jaká má býti?

36. — *prostředek, jenž napomáhá učení;* tak i my mluvíme o kázeňských prostředcích. ▫

37. — *toto konej*, t. hleď si pouze toho, co se ti ukládá, a věnuj tomu plnou pozornost. — *násilná kázeň boří přirozenost*, t. odporuje vůli, která chce vědomě konati dobro a jím se řídití. — *nikdy žertovná*, protože pozbývá tím své váhy, nemíní-li se opravdově. ▫

obrazem BOŽÍM, nelze odloučiti to, že chce býti svoboden a jednati podle své vůle, *je patrno, že každá násilná kázeň boří lidskou přirozenost.)* 3. *Stupňům nutnosti;* poněvadž jako jsou různé povahy, tak jsou různé i příležitosti a stupně chyb a opravování chyb. ▫

LII. *Kázeň budiž věc ustavičná, nikdy neustávající, vždy vážná, nikdy žertovná.*

LIII. *Kázeň nebudiž násilná.*

LIV. *Kázeň měj stupně.*

38. Stupňů kázně jest asi deset: *(Které jsou její stupně?)*

1. Vážnost úctyhodného učitele nabytá studiemi, taková, aby žák považoval za hřích jej uraziti.
2. Oči jeho stále upřené na žáka, aby viděl, že je pozorován.
3. Taktéž to, že stále jde před ním; aby viděl, že má za kým jíti.
4. Rovněž stálé ohlížení, aby bylo nepochybno, zdaž a jak jde za ním.
5. Nikdy neustávající vedení za ruku, abys byl v plné jistotě, že jde za tebou dobře a se neodchyluje.
6. Podnícená řevnivost mezi žáky (jejími pouty je přátelské závodění), aby se sami zbystřovali. (Ctnost stává se závoděním podnícenější.)
7. Časté zkoušení (i v určitých dobách i neočekávané, hlavně těch, ke kterým se chová nejméně důvěry, aby ses bezpečně přesvědčil, že se učí všemu, čemu jsou vyučováni.)
8. Napomenutí při každé chybě, která se udělá, a to vždy hned (neboť pověděli jsme v zásadě XLVII., jak důležité jest opravovati hned při chybování); tak se přesvědčíš, že nic špatného nepřichází v jejich ráz. ▫

38. — *nabytá studiemi*, když totiž pozná žák ze studií, jak s ním učitel dobře smýšlí a jak poctivě s ním vědění své sděluje. — *řevnivost mezi žáky*, prohlašuje se za přední prospěch společného vyučování. ▫

9. Chybí-li kdo škodlivě nebo pro zvláštní nedbalost, okřiknutí, důtka a to, že se dá ostatním za výstražný příklad; neboť beztrestnost nesmí nikterak přecházeti ve zvůli. ▫
10. Bude-li se kdo vzpírati takovémuto vedení (ačkoli se to nezdá býti dobře možno, leda jest-li kdo krajně zlý), budiž odstraněn, aby nebyl ostatním překážkou a pohoršením. ▫

Důsledky. 1. *Bití a zlost, tak si přejeme, vzdáleny buďte věci tak posvátné, jako je vzdělávání ducha.* ▫

2. *Jest-li přece někdy třeba užiti u chlapců bití, spíše je sáhnouti k metle než k poličkům a zdržeti se každého trpkého slova, zamračené tváře a krutých ran, neboť žáci vůbec musí vlastníma očima viděti, že se učitel nepoddává hněvu a nenávisti, nýbrž že má na paměti jejich prospěch.* ▫

Zvláštní zákony didaktiky: získány musí býti z předmětů, podmětů a cílů vyučování.

39. *Tolik o všeobecné opatrnosti methodické, které vždy a všude, ať se vyučuje čemukoli* (veřejně nebo soukromě) *musí býti dbáno* (od § 6.). *Zvláštní pravidla o vyučování musí býti získána z toho, co nepřichází vždy a všude ani týmž způsobem.* Totiž z různých předmětů, podmětův a cílů, to jest *z věcí, které mají se probírati* (o nich § 40 nn.), *z osob, které mají býti vzdělávány* (o tom § 110) *a z cílů* podrobně rozváděných (o nich § 124.). ▫

Trojí rozdíl předmětů čili věcí, které mají se probírati.

40. *Věci, které mají se probírati, jsou samy v sobě buď dobré nebo zlé, pro nás však buď snadné nebo nesnadné, a vzdělávají buď rozum, nebo vůli, nebo ruku, nebo konečně jazyk.* ▫

Předně: *Některé jsou dobré, některé zlé.*

41. *Věci dobré* jsou ty, jichž vědění prospívá, a proto se jim musí vyučovati; totiž *pravda, ctnost, umění a řeč. Špatné* jsou ty, kterým naučiti se škodí; a proto se jim nesmí ani vyučovati ani se učiti; a jestliže se

41. — *dobré, jichž vědění prospívá,* rozumí se samo o sobě, bez vedlejších přídatků příjemnosti nebo prospěchu okamžitého. — *pravda* směřuje ku poznání rozumovému, *ctnost* k vůli, *umění* ke konání rukou, *řeč* ke sdě-

neopatrně něco vloudilo, je nutno jim odučovati a odučovati se. Totiž *blud, vada, chyba atd.* O nich buďte poznamenány poučky:

LV. *Zlým věcem se učí snáze než dobrým.*

(*Důvod toho: Pravda a dobro jsou cosi jediného a jednoduchého, chybování je tisíceré.* Snáze tedy jest upadnouti v něco z toho, čeho je mnoho, nežli najíti to, co jest jediné. Proto jest i snadnější učiti zlému nebo zle, než učiti dobře. Ono dovede kdokoli, toto málokteří.) ▭

LVI. *Učiti se (také) je snažší než odučovati se.*

(Důvod: *Učiti se jest přirozené, odučovati se nepřirozené.* Neboť smysly naše obracejí se k věcem samy o sobě, a všecko, nač chtivě připadnou, chápají; uchopený však obraz věci vypustiti nemohou nikterak, poněvadž *co se stalo, nemůže se státi nestalým. Čeho ještě nevidíš, to můžeš buď viděti nebo neviděti; cos již viděl, nemůžeš učiniti, žes toho ještě neviděl.* Tím se stává, že kdykoli chceš obraz vtištěný odstraniti z představivosti, čím silněji chceš, a čím prudčeji s ním zápasíš, tím hlouběji jej vtiskuješ v mozek. *Ne bez rozmyslu* tedy *přál si Themistokles*

lování vědění. — *neopatrně*, buď z nepoznání škodlivosti nebo následkem nedostatku péče. — *blud* stojí proti pravdě, *vada* proti ctnosti, *chyba* proti umělému konání. — *pravda jest cosi jediného*, poněvadž rozumové poznání zvláště pomocí pojmů skutečně jest u všech lidí jen jediné. — *snadnější učiti zlému*, k tomu vlastně učení žádného ani netřeba, tomu se učí mládež nejvíce neuvědomělým napodobováním okolí sama. — *učiti je přirozené, odučovati nepřirozené*, vnímání novému nic nepřekáží, při odučování zvyky osvojené brání vnímání. — *uchopený obraz věci vypustiti*, představu z mysli úplně odstraniti nelze, neboť opětováním se hloub v mysl vtiskuje. — *přál si Themistokles*; mnemoniku čili mnemotechniku vynašel prý mezi Řeky básník Simonides Kejský, ale Themistokles nevážil si jí, poněvadž mysl sama provádí tu, čeho potřebuje, za to na nehody zapomínati ještě nikdo nikoho nenaučil. — *Ne tak, nýbrž tak*; známo, že dokonalá methoda odučovací (odvykací) ani naší době není známa, nýbrž většinou se tu konají pouhé pokusy. — *hudebník Timotheos*, rodem z Mileta, žil v l. 46—357 před Kr. Příklad z Quintiliana II, 3, 3 (viz Didakt. kap. XXI, 12. XXV, 22). ▭

spíše umění zapomínati než pamatovati si, protože považova trvání paměti ve strastech za neštěstí pro lidi.) Avšak i

LVII. *Vyučovati rovněž je snazší než odučovati.*

(*Důvod:* Vyučovati jest jedna práce: „*Čiň takto.*" Odučovati jest úkon dvojí: „*Ne tak, nýbrž tak.*" Nebyl to tedy žert ani neslušnost, že *hudebník Timotheos žádal na žácích, kteří dříve navykli umění špatně, dvojnásobného platu za vyučování*, poněvadž opravdu měl s nimi dvojí práci: jednak odučovati je tomu, čemu se naučili špatně, a jednak vyučovati lépe.) ▭

(Přísluší učiti se dobrému, špatnému se neučiti, anebo se odučovati.)

42. Z toho vyplývá: *Vyžaduje se obzvláštní obezřelost, aby se žáci učili dobrému a neučili špatnému, sice jistě zase brzo musí se tomu odučovati.* O tom pravidla:

LVIII. *Ničemu nemají býti vyučováni, čemu by bylo třeba odučovati.*

(Odučovati pravím: *buď schválně* při tom, co je samo o sobě špatné, škodlivé a hanebné; *nebo upuštěním od cvičení*, protože to, co je neužitečné pro život, samo potom mizí. Mořiti tím ducha znamená mařiti čas. Jest se tedy toho vystříhati.) ▭

LIX. *Jestliže bylo vštípeno něco špatného, musí se tomu co nejdříve odučovati.*

(*Poněvadž lépe jest jíti zpět, nežli špatně jíti ku předu.* A to brzo, dříve než blud nebo chyba zmohutní postupem, tak že by nebylo možno ustoupiti zpět. Neboť zvyk přechází v přirozenost. Proto dí básník: „*Pozdě se odučí duch, když dlouho se něčemu učil.*") ▭

LX. *Poněvadž při všem je nesnadnější odučovati se než učiti se, musí býti opatrně přihlíženo*

42. — *aby se žáci učili dobrému;* požadavek ten posud trvá; proto právem odporuje se knihám, jako byla Salzmannova „Račinka" (Krebsbüchlein) a pod. — *schválně* odučuje se zvykům špatným, pomíjení nastává při věcech neužitečných. — *jíti zpět,* koná se při pouhém odučování. — *zvyk přechází v přirozenost*, byla-li věc zlá opětována déle a častěji.

k tomu, aby ničemu nebylo třeba se odučovati; a toho nelze dosíci jinak, než když předem vystříháme se toho, aby se neučili špatnému, nebo aby se dobrému neučili špatně.

(Neboť nejen jest hanebnější vyhoditi hosta, nežli ho nepředpustiti, nýbrž i nesnadnější. Není-li však přece možno předem vystříci se toho, aby nebylo třeba odučovati špatnému, o tom mluviti budeme míti brzo příležitost, v § 123.) ▭

43. Tolik o *dobrém* a *zlém*; následuje o rozdíle mezi dobrým, kterému se proto musí učiti; nejprvé o rozdíle, vznikajícím *z větší* nebo *menší* snadnosti. ▭

44. Snadné je to, co se může státi bez napínání sil. Nesnadné je to, co nemůže. Snadno se tedy učí tomu, čemu se učí bez napínání nadání, soudnosti a píle; nesnadno tomu, k čemu je potřebí napětí nadání, soudnosti a píle.

Za druhé: *Některé jsou snadné, některé nesnadné.*

LXI. *Snadnému se učí snáze, nesnadnému nesnáze.*

LXII. *Ve množství věcí, jimž se jest učiti, vždy jsou některé snadnější nežli druhé.*

LXIII. *Vždy tedy* (ve množství věcí, jimž se jest učiti) *počínati jest od snadnějších a od nich postupovati k nesnadnějším.*

(Protože nejen *síly duševní* (tak jako u stromův a u našeho těla životní síla) *vzrůstáním rostou,* že pro to břímě, pro něž dnes nestačíme, stačíme snad zítra, nýbrž i protože BŮH uspořádal všecko tak, aby snadnější (u každého druhu) bylo stupněm

44. — *Bůh uspořádal všecko tak;* Kom. vůbec je přesvědčen, že zásad spořádání světa jest nemnoho, a proto že by se mohly shrnouti v nevelikou knížku. — *snadnější,* t. prostší, méně složené je stupněm k složitějšímu (viz soustavy přírodopisné od říší po jedince, od nejprostších tvarů do nejdokonalejších, ale i nejsložitějších). ▭

k nesnadnějšímu; tak jako u řebříku dolejší stupně jsou prostředkem k dostoupení stupňů vyšších. To vysvitne brzo.)

(*Které věci jsou snadnější.*

45. Avšak snadnější je dřívější než pozdější; to jest
1. málo než mnoho.
2. Krátké než obšírné.
3. Jednoduché nežli složené.
4. Všeobecné nežli zvláštní.
5. Blízké nežli vzdálené.
6. Pravidelné než nepravidelné čili obdobné než neobdobné.

(Neboť 1. snáze pochopíš jednu věc než dvě, tři, deset atd. 3. Snáze vykonáš krátkou cestu nežli dlouhou. 3. Snáze spočítáš peníze jednoho tvaru a jedné měny nežli peníze různého druhu. 4. Snáze naučí se chlapec, co jest a jmenuje se strom, než co jest a jmenuje se hrušeň, vrba, dub, buk, tis atd. 5. Snáze uchopíš věc, kterou máš po ruce, než tu, kterou musíš teprve hledati. 6. Snáze konečně si zapamatuješ jednu cestu rovnou než tu, která se rozděluje ve dvě, tři nebo čtyři atd. cesty. *Tímto nebudiž hnuto* a měj to platnost právě tolika pravidel, třeba jsou obsažena v tomto jediném.)

LXIV. *Všude jest počínati od mála věcí, od věcí krátkých, jednoduchých, všeobecných, blízkých a pravidelných a znenáhla postupovati k více věcem, k věcem obšírnějším, složitějším, zvláštnějším, vzdálenějším a nepravidelným.*

Důsledek. *Poznání pozdějšího předpokládá poznání dřívějšího.*

A v kterém pořádku mají býti podávány.

46. Toto pravidlo všeobecné rozděluje se v tato pravidla zvláštní:

45. — *obdobné než neobdobné,* co se řídí analogií věcí jiných, vždy chápe se snáze, než co je zcela ojedinělé, poněvadž více příkladů lépe učí.

LXV. *Málo věcem před mnohými.*
LXVI. *Krátkým před obšírnými.*
LXVII. *Jednoduchým před složenými.*
LXVIII. *Všeobecným před zvláštními.*
LXIX. *Bližším před vzdálenějšími.*
LXX. *Pravidelným před nepravidelnými;*
(čili *obdobným před neobdobnými.*)

budiž vyučováno i učeno se.

47. *Z toho bezprostředně vyplývá: Když toho, co se právě vyskytne k vyučování a učení se, bude málo a bude to krátké, jednoduché, všeobecné, vyplývající z poznatků nejblíže předchozích, a konečně pravidelné: budiž to žáku ukázáno, vysvětleno a předloženo k napodobení, zároveň a jednou.* (Neboť proč bychom trhali to, co se může vykonati jednou prací?) ◘

Snadným najednou,

LXXI. *Čemukoli lze vyučovati a učiti se jedním úkonem, nikdy nebudiž trháno.*

48. *Naproti tomu, jestliže něčeho jest mnoho, a je to obšírné, rozmanité, zvláštní, vzdálené a nepravidelné: je nezbytně potřebí vzíti na to více úkonů*; o tom poučí tato pravidla. ◘

nesnadným po přestávkách.

LXXII. *Všecko, čeho je mnoho, budiž shrnuto v souhrny; a větší souhrny buďte brány dříve, potom teprve menší.*

(Aby totiž všecko mohlo se lépe počítati, přesněji prohlédnouti a pevněji udržeti v pořádku. Tak jednotky se spojují v desítky,

48. — *větší souhrny dříve, potom menší,* protože jsou povšechnější a obecnější. — *věci samé,* lze-li ji vůbec děliti. — *v rod nejvšeobecnější,* tedy v řád. — *podle spojení věcí samých,* jak totiž části jejich k sobě náležejí; tak liší se libovolné dělení od třídění (řezník bude tělo jinak děliti nežli lékař, znalý anatomie), náhodné seřadění od organického. — *v podobě podřaděnosti,* míní se to tak, aby nestálo při věcech nic ojediněle, nýbrž uvedeno bylo aspoň tam, kam by se mohlo nejspíše přičísti; tak v jazyce ustrnulé tvary tam, odkud původně byly odvozeny a pod. ◘

desítky ve sta, sta v tisíce atd. A kdo má mnoho dobytka, odděluje jej po stádech, rozděluje po různých dvorech atd.) ▫

LXXIII. *Všecko, co je dlouhé, budiž rozděleno na určité oddíly, a probírán buď oddíl po oddíle.*

(Neboť kratší úkoly snáze a bez nechuti mohou se probrati, úkol po úkole. Tak kdo má dlouhou cestu, rozdělí si ji po stanicích nebo hospodách. Avšak (N. B.) *při rozdělování na oddíly je třeba dbáti trého:* 1. *věci samé,* kterak se může děliti, 2. *sil toho, pro nějž ony oddíly se určují,* konečně 3. *času, v kterém je nutno projíti celou věc takto rozčlánkovanou.)* ▫

N. B.

LXXIV. *Všecko složené budiž rozděleno ve své části jednoduché; a jednoduché budiž poznáno dříve.*

(V praksi však dříve budiž konáno.)

(Poněvadž totiž jednoduché je před složeným: jedno přede dvěma, dvě před čtyřmi atd. Písmena před slabikami a slovy, slova před frasemi a větami atd. A poněvadž nemůže býti skládáno nic, leč co již jest, to musí dříve býti opatřeno, co má se skládati.) ▫

Důsledek. *Postupovati od jednoduchého ke složenému, od složeného ke složenějšímu a od toho až k nejsloženějšímu,* jest umění všech umění, *které nesmí býti porušeno nikde a nikdy.* ▫

LXXV. *Věci dále již nedělitelné buďte shrnovány v druh, druhy v rod, rody v rod nejvšeobecnější. A potom všecko, co lze pověděti o všech najednou, budiž pověděno najednou při rodu; avšak všecko zvláštní, co přinášejí s sebou zvláštní rozdíly, budiž zase najednou pověděno o zvláštních druzích, až se přijde* (jest-li třeba) *k věcem nedělitelným.*

(To je samozřejmo a nepotřebuje příkladů.) ▫

Důsledek. *Poznání všeobecných věcí je počátkem vědění; poznání věcí nejzvláštnějších je dokonáním vědění.* ▭

LXXVI. *Ke všemu vzdálenému musí býti hledány stupně, až je patrno, že poslední vhodně souvisí s prvním, a nikde není přerušeno spojení stupňů.*

(Po nich totiž musíš vésti žáka bez přestávky a skoku.) ▭

Důsledek. 1. *Při probírání věcí všecko, co následuje, buď jakoby cílem; všecko, co předchází, buď jakoby prostředkem k cíli.* (Teprve tak bude všecko sečlánkováno v řetěz.)

2. *Stupně nesmějí se tvořiti podle libosti, nýbrž podle patrného spojení věcí samých.* (Těch tedy bude nutno dbáti bedlivě, abychom nemátli ani věcí ani sebe.) ▭

LXXVII. *Všecko nepravidelné jest uvésti na něco pravidelného v podobě podřaděnosti.*

(Totiž každou výjimku na pravidlo, z něhož je vyňata. Tak všecko musí míti určité místo a musí býti snadné do té míry, by snáze bylo viděti, proč a kterak se odchyluje od pravidelnosti.

Za třetí: *jedny vzdělávají rozum, jiné vůli, ruku nebo jazyk a jmenují se* vědění, rozumnosti, umění a jazyky.

49. *Až sem o tom, že musí býti předeslány věci snadnější a že věci nesnadnější mají býti učiněny jistým způsobem snadnějšími. Následuje rozumnost zvláštní methody pro vzdělávání rozumu, vůle, ruky a jazyka ve věděních, rozumnostech, uměních a jazycích* (jak jsme stanovili v § 40.). Toto rozdělení látky učebné a učiva vzato jest ze samého zřízení lidské duše. Neboť duše má v sobě předně mysl, zrcadlo věcí; ta hledá

49. — *ze samého zřízení lidské duše;* Kom. myslí tu na t. zv. mohutnosti, jež dle tehdejšího stavu psychologie rozeznával v duši. — *moc vykonávati žádané* byla by jakousi mohutností výkonnou, jíž potřebí jest ku provádění výkonů rukou; to však souvisí s vůlí. My vedle toho rozeznáváme cit, k němuž směřuje *krása*. K možnosti vedle vůle dožaduje se ještě skutečného provádění čili *výkonu*. ▭

pravdy. Za druhé *vůli*, jež rozhoduje o věcech a je vybírá; ta touží po *dobru*. Za třetí *schopnost možnosti* čili moc vykonávati žádané; předmětem jejím je *možné*. Konečně je k tomu přidán tlumočník JAZYK; *účelem jeho je šířiti poznání, chtění a vykonávání věcí*. A při tom všem, když se tomu učí, je potřebí zvláštního řízení. ▫

LXXVIII. *Věci, které je třeba věděti, vyžadují porozumění.*

(Zde tedy dostačuje pozorování. O tom od § 50. do 96.) ▫

LXXIV. *Věci, kterými je třeba se obírati, vyžadují porozumění a výběru.*

(Zde je tedy také cit pobídky a umírnění.) ▫

LXXV. *Věci, které je třeba konati, vyžadují porozumění, výběru a výkonu.*

(Zde tedy nadto jest provésti výkon.) ▫

Methoda, kterak vštěpovati VĚDĚNÍ.

50. *Věděti* bere se podle obecného významu *za historickou znalost věcí*, podle níž o něčem víme, že to jest; avšak podle významu filosofického *za rozumové poznání*, jímž rozumíme, *co jest věc, odkud a kterak*. (Pozn. Pokud se týká významu prvního, je pravda, co řekl Augustinus: *„Víme mnoho, čemu nerozumíme;“* pokud se týká druhého, onen výrok filosofův: *„Věděti znamená znáti věc po příčinách,“* to jest rozuměti.) ▫

Co jest vědění (vědětí).

51. Přihlížíme-li k historické znalosti, *jisto jest, že člověk neví*

50. — *historická znalost věcí* pouze konstatuje, že něco jest nebo bylo; to Kom. považuje za první stupeň vědění (ὅτι). — *podle významu filosofického* směřuje se k tomu poznání především na základě obsahu představ. — *znáti věc po příčinách* (διότι) je vlastně již druhým stupněm poznání.

51. — *k historické znalosti*, kterou se konstatuje, *že* něco bylo nebo jest.

nic, leč co zvěděl odjinud. Neboť duše, uzavřená ve tmavém vězení svého těla, nemůže sama o sobě věděti nic, co se děje mimo ni, leč pokud jí to *oznámí* její zvědové, totiž *oči, uši* atd.

Člověk neví nic, leč co zvěděl odjinud.

LXXXI. *Nikdo (historicky) neví, leč co zvěděl.*

Tudíž 1. *Co chceš, aby někdo věděl, hleď, aby* to *zvěděl;* co chceš, aby nevěděl, hleď, aby toho nezvěděl. ◻

2. *Chceš-li, aby někdo věděl mnoho, hleď, aby mnoho zvěděl.*

3. *Kdo bude míti dosti příležitosti a píle mnoho zvěděti, nebude moci nevěděti mnoho.* ◻

52. *Jest však tré od Boha uspořádaných prostředků něco zvěděti,* totiž smysl, rozum a sdělení. *Smysl* je to, čím vnímáme věci, jež jsou před námi. *Rozum* je to, čím věci vzdálené smyslu pozorujeme pomocí nějakých přítomných znaků. *Sdělení* je to, čím věci vzdálené (k nimž nemůžeme proniknouti ani smyslem ani rozumováním) stávají se nám známými cizím svědectvím. ◻

Tré prostředků zvědění:
1. Smysl.
2. Rozum.
3. Sdělení.

LXXXII. *Smyslem, rozumem a sdělením možno zvěděti všecko.*

(Více cest, kudy by k nám mohlo něco přijíti, není.)

Důsledek: *Tedy smysl toho, kdo se má dostati k vědění věcí, musí býti cvičen tím, že se obrací k věcem, že rozumuje a poznává sdělení o věcech nepřítomných.* ◻

53. Tím však, že zde všude je prostředníkem smysl (neboť

— *co zvěděl odjinud;* jinde Kom. mluví obyčejně o t. zv. vrozených pojmech (Did. Vel. kap. V.). — *ve tmavém vězení těla,* dle názoru středověkého. — *co se děje mimo ni,* tedy o světě vnějším. ◻

52. — *tré prostředků něco zvěděti,* jimiž tedy poznání v naší duši vchází. — *jež jsou před námi,* jež tedy vnímáme. — *pomocí nějakých přítomných znaků* (per praesentia quaedam signa), ty však opět získány byly ze vnímání smyslového. — *cizím svědectvím,* k tomu potřebí je také víry. — *že se obrací k věcem,* poznávání a posteriori. — *rozumuje,* poznávání a priori. — *sdělení o věcech nepřítomných,* svědectví mužů věrohodných. ◻

53. — *vzniká z nějakých znaků,* získaných opět pomocí smyslů. — *výrok*

i rozumování vzniká z nějakých znaků, jež vnímal smysl, i cizí svědectví o věcech jedině smyslem (zvláště sluchovým) musí býti vnímáno): stává se, že smysly ve vlastním slova smyslu jsou oněmi branami, jimiž vcházejí do ducha věci, které jsou postaveny mimo člověka, protože všecko vchází pouze tudyto. Proto *je zcela pravdivý* onen výrok filosofův: *„Nic není v poznání, co nebylo dříve ve smyslu.“*

Avšak nejvíce přece smysl.

LXXXIII. *Smysly jsou přední a stálí vůdcové vědění.*

Důsledek: *Proto musí se předně a stále cvičiti.*

54. A poněvadž *smysl* chápe věci samy bezprostředně, *rozum* pouze stopy nebo stíny věcí, *sdělení* pak cizí svědectví o věcech; a tak smysl jsa upjat na přítomnou věc, dává vědění nejjistější, rozumování však snáze klame, právě tak jako i cizí vypravování: stává se, že o tom nejspíše se říká, že *ví*, kdo poznal věc smyslem; o tom, kdo ji poznal rozumováním, že ji *míní*, a o tom, kdo důvěřuje jiným, že *věří*.

Trojí poznání: Věděti, tušiti, věřiti.

LXXXIV. *Smysly jsou pevné základy vědění.*

Důsledek. 1. *Tedy všecko, co možno, má býti vnímáno vlastními smysly.*

2. *Jestliže jsme zvěděli něco odjinud, musíme se dle možnosti uchýliti ke svědectví smyslů, chceme-li míti jistotu pravdy.*

(Odtud ono: *„Očité popatření je důkazem.“* Neboť představování pěstuje se nejlépe věcmi samými, a bylo-li něco pojato jinak než

filosofův, t. Baconův, často Kom. citovaný. — ***vůdcové vědění***, spíše původcové, vnímajíce samojediní dojmy ze světa vnějšího.

54. — ***míní*** (opinari), poněvadž dohaduje se všeličeho, proč nemá bezpečného dokladu. — ***je důkazem*** (Ocularis inspectio pro demonstratione est), náleží mezi základní věty právnické. — ***věcmi samými***, názorem. — ***namalovaným obrázkem***, který může někdy zastupovati názor věcný (Orbis pictus). — ***výrok Plautův***, (Trucul. 2, 6, 8, v. 489): „Pluris est oculatus testis unus, quam auriti decem;“ viz Did. Vel. XX, 9. — ***svým vlastním předmětem***, t. tím, který k jeho vnímání jest vhodný.

jest věc, napravuje se to popatřením na věc samu. Na př. slyšel-li někdo od někoho vypravovati popis slona, má o něm nějakou představu, avšak nikdy tak pravdivou, jak vskutku jest. Lépe namalovaným obrázkem, avšak ještě ne dosti jistě, jest-li takový. Neboť což chybil-li malíř? Což položil-li schválně, aby klamal, něco jinak, než jest? Kdo však vlastníma očima pozoroval bedlivě živého slona, ví bezpečně, jaký jest, a nikdo ho nemůže oklamati. Tak slunce a barvy dovedeme si představiti a rozeznati snadno a bez chyby my, kteří vnímáme vlastním zrakem; avšak člověk od narození slepý, bys mu to vypravoval tisíckrát, nemůže. Odtud onen známý výrok Plautův: *„Víc je svědek který vidí, nežli deset slyšících."* A právě tak jest i u jiných smyslů, že *každý z nich nejlépe se poučuje svým vlastním předmětem.* Lépe zajisté zná zpěv slavičí, sladkost cukru, tíhu olova atd. ten, kdo sám uslyšel, ochutnal, zvážil atd. než ten, kdo o tom pouze slyšel něco vypravovati. Viz i níže zás. CLXXXIV. s příslušnými důsledky.)

55. A poněvadž čím více smysly vtisklo se něco v ducha, tím jistějším se stává a tím pevněji se podržuje (lépe totiž ví, co je *zvon*, ten, kdo jej viděl, slyšel, ohmatal a snad i sám rozhoupal, než ten, kdo jsa od narození hluchý, pouze jej vidí, nebo kdo jsa od narození slepý, jej pouze slyší atd.): zásada z toho povstává:

Více smyslů činí vědění jistějším.

LXXXV. *Všecko má se vnímati, kolika smysly možná.*

(Skrze **αὐτοψίαν, αὐθαψίαν, αὐτογευσίαν** atd., to jest viděním, hmatáním, chutnáním, čicháním a slyšením. *Neboť největšího světla podává každému smyslu příslušný předmět*, a to tím většího, čím více smyslů najednou zasahuje týž předmět; na příklad *víno* barvou, vůní, chutí atd.).

56. *Avšak protože rozumové vědění věcí obsahuje tré,* totiž porozumění, rozeznávání a paměť: nuže, hleďme vyzkoumati, *kterak možno uměle přivésti mysl k tomu, aby správně porozumívala, rozeznávala a pamatovala!*

K rozumovému vědění patří: porozumění, rozeznávání a paměť.

55. — **αὐτοψία**, vlastní vidění, **αὐθαψία**, vlastní dotýkání nebo chápání, **αὐτογευσία**, vlastní okoušení.

57. *Porozumění je poznání*, jaká jest *věc*, již smysly vnímaly zevně, sama v sobě. *Soudnost jest úvaha*, zda věc opravdu je taková. *Paměť jest uchování věci* porozuměné a rozsouzené *pro budoucí užití.* ▫

Co je to všeobecně.

LXXXVI. *Hleděti jest, aby všemu, co se podává smyslům, také se rozumělo.*

(Musí se to tedy podávati tak, aby se tomu mohlo rozuměti.)

LXXXVII. *Jest uvažovati, zdali všecko to, čemu bylo porozuměno, opravdu je takové.*

(Musí se to tedy podávati tak, aby se to mohlo uvážiti.) ▫

LXXXVIII. *Jest hleděti k tomu, aby všecko, čemu bylo jednou porozuměno a co bylo jednou rozpoznáno, utkvělo navždy.*

(Musí se to tedy podávati tak, aby to mohlo utkvěti.) ▫

Důsledek 1. *Není žádného porozumění věci, která nebyla dobře pojata smysly.* (Nesmí se tedy vyžadovati.) ▫

2. *Úsudek o věci, jíž nebylo porozuměno, je klamný.* (Nesmí se tedy vyžadovati.) ▫

3. *Paměť věci, jíž nebylo porozuměno a jež nebyla rozsouzena, je vratká.* (Nesmí se tedy vyžadovati.) ▫

58. *Porozumění věci záleží skoro v tom, abychom jasně prohlédli, k čemu, čím a kterak je každá věc s kteroukoli svou částí; a kterak se liší od jiných blízkých věcí, pokud se jich týká:* a učiti věcem není skoro nic jiného, než ukazovati rozdíly věcí (podle rozdílných účelů, tvarův a jiných příčin). ▫

Co je porozumění zvlášť? N. B.

56. — *porozumění, rozeznávání a paměť;* první se dotýká t. zv. umu, druhé rozumu, uvědomění pak paměti. ▫

57. — *zda věc opravdu je taková,* o tom se nejlépe přesvědčuje rozeznáváním od jiných. ▫

58. — *pravý cíl věci,* poněvadž každá věc má své vlastní určení. — *ve všech jeho částech,* jak spolu souvisí a celek skládají. — *látka je schopna,* t. že se může v takovém tvaru vyskytovati. ▫

LXXXIX. *Znáti rozdíly věcí znamená znáti věci.*

Důsledek. Tudíž *kdo dobře rozeznává, dobře učí.* ▭

XC. *Znáti příčiny věcí znamená znáti podstatu věcí.*

(Neboť všecko, co jest, jest pro svou příčinu, a od ní má všecko, co má. Tudíž naučiti věci po příčinách znamená vštípiti ji hluboko v poznání.) N. B.

Důsledek. 1. Tudíž *odhal pravý cíl každé věci.* ▭

2. *Vysvětli prostředky k cíli, t. j. tvar ve všech jeho částech.*

3. *Ukaž, že látka je schopna vzíti na se takový tvar.*

4. *A konečně ukaž, že je způsobilá dáti takové látce takový tvar.* ▭

Když se toto stane náležitě, poznáš, že největší světlo bylo rozníceno porozumění. ▭

59. *A poněvadž porozumění věcem jest vnitřním jejich viděním, dosáhne se ho týmiž prostředky, jako vidění vnějšího. Avšak k vidění jest třeba* (1) *světla*, jehož prostřednictvím vnějšky věcí se odtahují a přivádějí zraku. (2). *Oka zdravého, otevřeného a obráceného na věci v určité vzdálenosti*, aby mohlo vpouštěti vnějšky. (3). *Prodlení oka při věci,* až jest dostatečně prohlédnuta ve všech svých částech. Jestliže se podobně, když se věc naskýtá poznání, dostaví (1) *viditelnost věci* buď sama sebou nebo vysvětlením učitelovým, (2) *povinná pozornost zdravé mysli,* jakožto vnitřního oka, a (3) *náležitá doba,* jak veliká jest potřebna ku prohlédnutí věci ve všech jejích částech: musí se věci porozuměti. ▭

Které jsou prostředky k tomu. (1) (2) (3)

XCI. *Jest hleděti, aby všechno, čemu se vyučuje, bylo jasně pravdivé.*

59. — ***vnějšky věcí se odtahují,*** my ovšem o příčinách vidění soudíme zcela jinak, pokládajíce světlo za vlnění. — ***prodlení při věci,*** poněvadž vnímání smyslové děje se jen s určitou rychlostí, již také přesně změřenou. — ***zřetelně*** (distincte), t. tak, aby se rozeznaly jednotlivé části. — ***s pozorností,*** t. okem ku předmětu náležitě upjatým. ▭

(Tmu, mlhy a chaos nelze viděti zřetelně.) ▫

XCII. *Jest se starati o to, aby všechno, čemu se vyučuje, přijímalo se s pozorností.*

(Zavřenýma neb odvráceným očima ani sám lesk světla nemůže nic uvésti dovnitř.) ▫

XCIII. *Jest pečovati o to, aby všechno, čemu se vyučuje, vnímáno bylo nejprvé jako celek a potom po částech, po pořádku a odděleně.*

(Probírati věci zběžně a povrchně spíše mate porozumění, než osvětluje. O tom třeba pověděti něco zvlášť.) ▫

60. Jako jest jisto, že *k vidění věcí jest potřebí také doby*, aby oko nejen zasáhlo věc zběžně, nýbrž aby na ni patřilo upřeně: tak také jest jisto, že *k porozumění věci jest potřebí doby. Každá* totiž *věc musí býti vystavena příslušným smyslům tak dlouho, až jest celá zřetelně vňata se vším, co je v ní a při ní.* Neboť skoro všecko je složené a záleží z částí; nebudou-li tedy poznány všecky části, a to každá pro sebe zvlášť, nebude možno říci, že jest poznán celek. K takovému však poznání částí (části po části) je vůbec *potřebí času,* neboť povaze lidské není dáno, aby byla upjata najednou na různé věci. *Zkus to se zrakem, dovedeš-li se dívati najednou na dvě věci* (buď v tom, co nyní čteš, najednou na dvě stránky, nebo na dva řádky nebo slova, ba nedovedeš se dívati ani na dvě písmena, leč postupně). *Zkus to se sluchem, dovedeš-li stejně bedlivě poslouchati dva lidi, z nichž mluví každý něco jiného. Zkus to s jazykem, dovedeš-li najednou rozeznati chuť několika věcí,* anebo najednou mluviti v téže době dvěma jazyky, aneb aspoň pronésti najednou dvě slova. *Zkus to s rukou, dovedeš-li najednou konati dvě věci* (na př. napsati najednou dvě písmena?) Nedovedeš. Předměty se navzájem pomíchají, když se vnímají najednou týmž ústrojím, matou vnímání a tak jsou na překážku. *Tudíž ani naše mysl nemůže se na-*

60. — *najednou na různé části,* aspoň aby se pozorovaly stejně bedlivě.

jednou obírati několika věcmi, jimž se má učiti. Jisto jest, že ten, kdo koná najednou několik věcí, nekoná nic řádně. Proto

XCIV. *Nic než jedno v jednom čase.*

XCV. *Vždy napřed celek, pak větší části a teprve potom částky, částka po částce.*

XCVI. *Při každé se musí prodleti, pokud je třeba.*

61. Nejbedlivěji však třeba dbáti toho, že *části každé věci mohou býti a bývají ukazovány, prohlíženy a poznávány trojím způsobem:* (1) Rozbíráním, (2) skládáním a (3) srovnáváním s jinými. Na př. z kolika a kterých částí skládají se *hodiny*, nemůžeš jiného učiti dříve, než když před jeho očima rozebereš hodiny v části, rozebrané části zase složíš, a konečně když srovnaje několikeré hodiny vespolek rozkážeš pozorovati, co zvláštního mají ty neb ony, a proč to nebo ono jinde chybí nebo jest jinak. Z toho vyplývá: *Trojí jest methoda vysvětliti každou věc po všech jejích částech vnitřních a postaviti na světlo:* rozborná, souborná a srovnávací čili přirovnávací. Ty po řecku jmenujeme analysí, synthesí a synkrisí. O nich nejpravdivější budou tyto zásady.

Části každé věci lze poznati rozbíráním, skládáním a srovnáváním s jinými.

XCVII. *Části každé věci se stávají zřejmými analysí* (rozborem).

XCVIII. *Dokonaleji však se poznávají připojením synthese* (souboru).

XCIV. *Nejdokonaleji posléze, když se nadto přidá synkrisis* (srovnání).

61. — *ukazovány, prohlíženy a poznávány;* první vykonává učitel, druhé žák, třetí jest výsledkem druhého. — *hodiny,* z mechanismu jejich Kom. rád vybíral přirovnání. — *analysi, synthesi, synkrisi,* první slovo pochází . slov. ἀναλύω, rozbírati v části, druhé od slov. συντίθημι, skládám, třetí od slov. συγκρίνω, zároveň posuzuji. — *analyse* dožadoval se ve vědách přírodních zvl. Bacon Verulamský, *synthese* známa byla ode dávna ve vědách, *synkrisi* chtěl nově k tomu připojiti Kom, proto kladl na ni takový důraz.

Proto je trojí methoda poznávací: analytická, synthetická a synkritická.

62. *Trojí je tedy methoda poznávací*, to jest cesta, která osvětluje porozumění: *analytická, synthetická a synkritická.* Rozdíl mezi nimi je vlastně tento: *Analysis* počíná složeným celkem (neboť mezi věcmi je sotva něco tak jednoduchého, aby se neskládalo z částí, podobných nebo nepodobných) a končí nejmenšími a nejjednoduššími částečkami. *Synthesis* naproti tomu počíná částečkami nejmenšími a nejjednoduššími a končí nejsloženějšími, totiž celým složením nějaké věci. *Synkrisis* však srovnává celky s celky a části s částmi, rovnoběžně; proto zcela pravdivá jsou ona slova: „παράλληλα φανερώτερα". ◻

Jejich společný užitek

63. *Užitek těchto method je společný pro jasné a přesné poznání věcí vším.* Neboť rozbírání věci před duševním zrakem *podává začátek porozumění;* skládání opětné *dává pokrok v porozumění;* srovnávání se všemi jinými téhož druhu *dovršuje porozumění.* Neboť *nikdo nezná věci dokonale, kdo zná ji jedinou, třebas ji znal analyticky a syntheticky; teprve když porozumí, co mají jiné věci podobného nebo nepodobného a proč, rozumí jí úplně.* Proto dobrý filolog lépe

62. — *z části podobných nebo nepodobných,* v prvním případě mluvíme vl. o řadě, ve druhém o složení předmětů — *παράλληλα φανερώτερα,* věci vedle sebe položené jsou zjevnější (z Aristotela). ◻

63. — *začátek porozumění* podává rozbor tím, že ukazuje způsob složení věci; *pokrok v porozumění* způsobuje soubor, neboť se učí člověk též dbáti seřadění částí a zároveň významu jejich, *dovršuje se porozumění* srovnáním, neboť dovedeme věc odlišiti od jiných a tedy rozeznati. — *co mají jiné věci podobného;* co tu Kom. tvrdí, je sice pravda, ale podobnosti průkaznosti pražádné nemají, neboť základní věta Kom., *že „všechno se děje podle týchž vzorů"*, je nedokázaná (petitio principii). — *dobrý filolog lépe rozumí jazykům,* srovnává je a hledá na tom základě společný jich podklad, ale pro tvrzení Kom. příklad ten není zcela případný. — *v methodě synkritické tají se mnoho světla,* neboť právě přirovnáním se mnoho zvláštností na věcech objasňuje. Ostatně Kom. o těch methodách sepsal zvl. spis, nazvaný *„Sapientia bis & ter oculata"*, aliud in alio acute videns, aliudque per aliud potenter demonstrans" (Moudrost dvakráte a třikráte okatá, jednu věc v jiné bystře vidoucí a jednu jinou mocně dokazující), kde těto nové methody srovnávací se zastával a význam její dokazoval; spis ten bohužel shořel v Lešně r. 1656 (Věječka moudr. § 92, Opera did. IV, 46). ◻

rozumí jazykům, pozná-li jich mnoho, než dovedou ti, kteří znají pouze jeden jazyk. *Zde tedy (v methodě synkritické) tají se přemnoho světla; protože všechno se děje podle týchž vzorů, s malými změnami. A kdo toho dovede dbáti, může viděti mnoho, co uniká zraku ostatních.* Avšak o tom jinde. ▫

64. *Analytická methoda je mimo to zvláště užitečná pro nalézání věcí, synthetická pro jich vykonávání, synkritická pro obojí.* Neboť pozorujíce, kterak věci se tvoří, přirozeně počínáme úvahou o *cíli jakožto celku;* a odtud postupujeme k jeho *nástrojům čili prostředkům jakožto částem;* a konečně ke zvláštním *způsobům* prostředků jakožto částečkám. *Synthetická* však *methoda* (při samém konání, t. j. tvoření a pracování věcí) *přirozeně počíná od nejmenších částí;* je podle potřeby vypracované spojuje vespolek; větší pak zase s většími, až z toho vzejde celek složený, úplně se všech stran souvislý. *Synkritická* methoda postupuje obojím způsobem, poněvadž věcem lze vyučovati tak i onak způsobem srovnávacím, když se totiž ukazuje na jinou věc podobnou, kterak může býti něco rozbíráno nebo skládáno. Jako my zde v § 59. jsme nalezli prostředky *porozumění* v prostředcích *vidění;* a prostředky rozsuzování vyzkoumáme v § 67. atd. ▫

a každé zvlášť. N. B.

5. Tyto tři methody poznávací možno nejvhodněji srovnati s trojí umělou pomůckou našeho zraku, jež jmenujeme *dalekohledem, drobnohledem a zrcadlem.* Neboť jako *dalekohled* přibližuje našemu zraku věci daleko vzdálené, tak že možno na ně patřiti i v jejich částech: tak *analysis* působí, že mohou býti viděny i skryté části každé věci. A jako *drobnohled* zvětšuje věci nejmenší

Tyto methody se podobají zrcadlu, dalekohledu a drobnohledu.

64. — *pro nalézání věcí,* zvl. pomocí abstrakce. — *pro jich vykonávání,* ku pravidlům provádějí se příklady a případy jednotlivé. — *prostředky porozumění v prostředcích vidění;* bohužel je důkaz ten jen zdánlivý, nikoli skutečný, ale Kom., jemuž bible stále je nejvyšší autoritou, Kristovo učení pomocí symbolů, podobenství, jest vrcholem všeho učení. ▫

65. — *dalekohled — drobnohled,* i toto přirovnání zůstává pouhým podobenstvím, neboť právě k rozboru věcí do nejmenších částí slouží spíše drobnohled. — *vynalezeny teprve nedávno;* dalekohled brejlařem Janem Lippersheyem z Middelburku r. 1608, drobnohled popisuje Descartes r. 1637;

a odkrývá i částečky atomů: tak *synthesis*, postupujíc vždy od menšího k většímu, ukazuje zcela přesně sestrojení věcí. Konečně jako *zrcadlo*, třeba věci leží mimo náš zrak, přece odrazem paprsků je staví před náš zrak: tak *synkrisis* jednu věc ukazuje věcí druhou příjemným podíváním a s rozmanitým užitkem. A proto *jako jest a bylo vždy více užíváno zrcadel než dalekohledův a drobnohledů* (neboť tyto jsou známy málo lidem, ona všem; tyto jsou vynalezeny teprve nedávno, ona jsou tak stará jako svět a stvořena od samého BOHA, tak že se vyskytují v každé vodě a na každém hladkém povrchu každé věci): *tak způsob vyučování podobenstvími a parabolami, kterého užíváno již od nejstarších dob, prokazuje znamenité služby, když mají se vhodně vykládati kterékoli věci a duch má se příjemně osvětlovati.* Avšak jako po zrcadlech byly vynalezeny k nemalému užitku ony ostatní roury optické, které ukazují věc ne odrazem, nýbrž přímo samu v sobě, ostřeji však než volným pohledem (proto se jich také přirozeně užívá, když mají se přesně pozorovati věci vzdálené a drobné): tak *po oné nejpřirozenější methodě synkritické* správně byly zařízeny *methoda analytická* a *synthetická*, které pozorují věci tak, jak jsou samy v sobě, je rozbírají a skládají. ◘

Rozsvěcují největší světlo v rozumu.

66. Z toho, co pověděno, již vyplývá: *analysis, synthesis a synkrisis věcí rozsvěcují v rozumu světlo*, a jest-li kdo takto vycvičen, nezbytně musí se státi schopným náležitě poznávati věci. Závěrem tedy budiž pravidlo:

C. *Methoda analytická, synthetická a synkritická musí se nezbytně spojovati, kde hledá se přesné poznání věcí.*

N. B. *Musí se spojovati, ne másti.* Neboť dříve musí se pro-

před tím broušených skel užil J. Hoefnagel ve Frankfurtě n. M. r. 1592. — *roury optické*, poněvadž pro přesnější pozorování třeba skla uložiti v temné roury. — *po oné methodě synkritické*, již užíval nejvíce Orient ve svých literaturách. ◘

66. — *spojovati, ne másti*, t. kde které třeba, tu každá musí zasáhnouti na místě náležitém, ale nikoli aby se jedna druhou zaměňovala. ◘

brati celá analysis a zároveň i ukázati a určiti části, které spolu souvisí a jsou proti sobě postaveny, než se přejde k synthetickému probírání jednotlivých. V tom spočívá mnoho didaktického tajemství, jež vyložíme na příslušném místě. (Dotkneme se toho i níže v § 154.)

N. B.

67. Tolik o porozumění. *Rozsuzování je vnitřní vážení věcí.* Koná se tedy týmiž prostředky jako vážení vnější: *váhou, dvěma věcmi proti sobě zváženými a okem, které je pozoruje.* Výklad toho:

Co je rozsuzování zvláště? Tři prostředky k němu.

68. Váha *je methoda zvláštního soudu, jež srovnává věci s jejich vzory,* to jest, jež váží vždy najednou ony dvě otázky: *Co* (nebo jaké, jak veliké, kde, kterak atd.) *jest něco? Mělo to* (nebo takové, tak veliké, tam, tak atd.) *býti?* Proto ony dvě věci, které se váží úsudkem, jsou: *něco dle vzoru zobrazeného a jeho vzor,* okem však, jež pozoruje rovnováhu (nebo nadbytek nebo nedostatek rovnováhy), jest vnitřní oko duševní, *rozum, jenž srovnává věci s věcmi.* Budiž to objasněno příkladem: *Kdyby ti někdo ukázal obraz a řekl: „To jest obraz toho neb onoho,“* ty nemůžeš usouditi, jest-li to či není, neznáš-li onoho člověka, jehož prý to jest obraz. Pak-li jej znáš, srovnávaje rysy *obrazu* s *praobrazem*, snadno povíš. Zcela tak budiž ve všech věcech, o nichž soudíme (ač nesoudíme-li maně); vždy budiž srovnáno zobrazené se svým vzorem (na př. nějaký skutek s právem nebo zákonem).

CI. *Znáti vzory věcí jest základem soudu o věcech.*

67. — *rozsuzování*, jež provádí rozum. — *vnitřní vážení*, vykonávané niterným usuzováním.

68. — *srovnává věci s jejich vzory*, (cum suis ideis), t. j. uvažuje, do jaké míry skutečná věc vyhovuje vzoru, dle něhož (podle nauky Platonovy) je zřízena. — *rysy obrazu s praobrazem*, t. napodobení s originálem. — *ve všech věcech, o nichž soudíme*, kde posuzujeme nejen věci o sobě, nýbrž stanovíme zároveň, mají-li býti takové, jaké jsou. — *znáti vzory věcí* (Rerum scire ideas); staří filosofové soudili, že člověku jsou vzory takové vrozeny, proto že hledí každou věc uvésti na její vzor. (Platon soudil, že duše lidské ze styku s bohy před životem pozemským podržely jakousi znalost idejí čili samostatných vzorů věcí skutečných.) — *jest předsudek* (praeiudicium), t. předčasný soud bez náležitých návěstí.

CII. *Srovnávati věc s jejím příslušným vzorem, jest souditi o věcech.*

CIII. *Promluviti patřičně o věci, srovnané patřičně s jejím příslušným vzorem, je dokonání soudu.*

N. B. Důsledek. 1. *Tedy bez předchozího poznání vzorů věcí není soudu o věcech.* ▫

2. *Soud o věcech bez poznání věcí a bez jejího srovnání s jejím vzorem jest předsudek.*

3. *Soud, pronesený o věci, která byla příliš nedbale spatřena nebo se svým vzorem srovnána, je zrůdný soud.*

N. B. *(Mnohem více však, jestliže někdo ani nezná vzoru ani neváží věci dle vzoru zobrazené, a přece pronáší soud.)*

A stálé užívání.

69. Z toho následuje: Chceš-li ducha žákova osvětliti tak, aby dovedl nejen věcem rozuměti, nýbrž o nich i souditi: *vzory věcí* (a ty jsou u každé věci dokonalého tvaru) *musí mu býti učiněny známými, a musí býti nabádán k tomu, aby uvykl podle nich zkoumati všechny věci příslušného rodu, které se mu naskytnou. Když se to bude díti náležitě, učiníš jej v pravdě soudným.* Tudíž

CIV. *Musí býti stanoveny všeobecné tvary a pravidla věcí a ukázáno, kterak podle nich zkoumati všecko zvláštní.*

Dosud vyhledávány různé pomůcky paměti, s různým úspěchem.

70. Tolik o vytříbení soudnosti. *Pro posílení paměti vyhledávány rozmanitým způsobem pomůcky, také umělými prostředky a obrazy.* Že jimi možno vykonati podivuhodné věci, je známo z různých pokusův a ukázek, jež provedli učitelé mnemoniky. *Avšak zdá se, že je to věc násilná, která oslabuje soudnost, přední to statek člověka,* a proto že činí z lidí papoušky, kteří

69. — *jsou dokonalého tvaru,* tak soudil již Platon, poněvadž i své ideje pokládal za nesmrtelné. ▫

70. — *z různých pokusův a ukázek,* Kom. zajisté znal veliké ty „nálevky", které se pro poznání různých oborů vědomostí nabízely. ▫

dovedou odříkávati věci cizí, avšak sami ze sebe nesvedou nic patřičného. A jest-li to pravda (neboť to nehlásáme, nýbrž pouze tušíme), *bezpečnější prostředky třeba vyhledávati, jež by podporovaly přirozenou sílu paměti a neubližovaly síle úsudku.* (Neboť špatný jest lék, když jím přichází na zmar něco z přirozenosti.) Chceme-li to najíti, přihlédněme především, *co je paměť a kterak se děje rozpomínání,* doufajíce, že tak najdeme, co by ji mohlo příjemně podporovati. ▭

71. *Paměť jest jakoby zásobovací schopnost duševní,* která *věci smysly* vnímané přijímá, uchovává a zase, když je potřebí, vydává.

Co je paměť?

72. Trojí tedy jest její úkon: *ukrývati, uchovávati a vydávati* čili *chápati, podržovati a vraceti.* Ukrývá-li bedlivě, uchovává-li věrně a vrací-li hbitě, sluje dobrá paměť, naproti tomu nechává-li užitečné věci plynouti mimo nebo odplynouti a proto nevrací-li jich anebo pouze pomalu a *kuse,* je špatná. Avšak ani při témže podmětě nejsou ty schopnosti na témže stupni. Neboť někteří snadno sice vtiskují, ale také snadno ztrácejí; jiní těžce vtiskují, ale dlouho podržují; jiní snadno zapomínají a snadno se rozpomínají. Proto podle různosti nadání je potřebí různých pomůcek paměti, aby se totiž jimi napomáhalo i *vtiskování* i *podržování* i *rozpomínání.* ▭

Trojí úkon její: vtiskovati, podržovati a rozpomínati se.

N. B.

73 Všeobecně však je pravda to, že nikdo nemůže vraceti, leč co si zapamatoval, ani pamatovati, leč co si dříve vtiskl v paměť. A taktéž, čím pevnější byl vtisk, tím pevnější že bude podržení, nebo snadnější rozpomínání. Z toho vyplývají zásady:

V témže pořádku musí se podávati.

71. — *zásobovací schopnost* (conda proma = pokladna), u Kom. zvláštní mohutnost, dle našeho arci jen jedna stránka života duševního. — *věci smysly vnímané,* přesněji bylo by: podráždění věcmi vnímavými vzniklé.

72. — *ukrývati; uchovávati* a *vydávati,* prvé se týká možnosti přijímání, druhé podržování, třetí opětného vydávání. — *nechává-li plynouti mimo,* t. vlastně nepřijímá-li dojmů jasně podaných vůbec nebo jen částečné; *odplynouti,* když se snadno zapomíná. — *snadno vtiskují a snadno ztrácejí,* paměť mají chápavou, ale i nestálou ▭

CV. *Co si chceš pamatovati, vtiskni v paměť.*

(Neboť nikdo nemůže si pamatovati nebo se rozpomenouti na to, čeho nikdy přemýšlením nevtiskl v paměť.) ▭

CVI. *Čím pevněji chceš pamatovati nebo snadněji se rozpomínati, tím hlouběji vtiskni v paměť.*

(To, co zasáhne smysl jen povrchně a tudíž jenom lehce se vtiskne v mysl, mizí snadno z paměti.) ▭

CVII. *Na pevném vtisku záleží hlavně síla paměti.*

(A proto především jest přihlédnouti k tomu, kterak se děje. Avšak i podržení i rozpomínání má své zvláštní pomůcky. Přihlédněme tedy ke každé zvlášť.) ▭

N. B.

Co znamená vtisk?

74. *Vtisk je zobrazení v mysli věci vňaté smyslem.* (Totiž jako já nyní píši tato slova, jichž obrazy tvořím v mysli, vtiskuji je rukou péru a pérem papíru, aby jejich obrazy zde již vyvstaly: tak tyto obrazy typů vtiskují se, čtenáři, v tvé oko; tvoje však oko vpouští je do tvé mysli, totiž v rozum, a odtud v paměť, kde utkvějí. Tak i když tyto předměty věcné jsou oddáleny, tvá mysl může na ně již patřiti; a čím čistěji jsou odtaženy od věci a čím pevněji vtištěny v mysl, tím lépe. Přihlédněme však, co může podporovati tento vtisk, aby byl pevnější.) ▭

Tři jeho všeobecné pomůcky. 1. 2. 3.

75. *Vtisk vůbec podporuje tré: vnímání* (které se děje smyslem) pozorné, jasné *porozumění* a přesné *rozsouzení.* ▭

73. — ***co si vtiskl v paměť,*** neboť co tam utkvělo pouze nepatrně, nesnadno se vybavuje. — ***čím pevnější byl vtisk,*** představy se zjasňují dlouhotrvajícím a opětovaným nazíráním. — ***přemýšlením*** nevtiskujeme si všeho v paměť, spíše opětovaným nebo dlouhým názorem. ▭

74. — ***obrazy typů,*** totiž písmen na papír otištěných. — ***i když tyto předměty věcné jsou oddáleny,*** t. když místo vjemů nastoupí pouhé představy. — ***odtaženy od věci,*** Kom. představuje si vznik představ abstrakcí z vlastností věcí. ▭

75. — ***vnímání pozorné,*** při němž plná pozornost obrácena byla k věci

CVIII. *Pomůcky smyslů, porozumění a soudnosti jsou také pomůckami paměti.*

(Neboť je nemožno nepamatovati si to, co někdo uchvátil smysly s takovou pozorností, že tomu i porozuměl i mohl o tom souditi. Proto onen výrok Erasmův: „*Velikou částí paměti jest rozuměti hluboce.*") ▫

Důsledek: *Kdo se tedy pozorně obírá věcmi pomyslnými, užívá přesně nástrojů poznání a promyšleně rozsuzuje věci, ten pěstuje paměť dobře a konečně opatřuje si ji pevnou.* ▫ N. B.

76. *Zvláště však podporuje paměť po stránce věcné tré:* patrnost, pořádek a okolnosti. *Avšak s naší strany toto sedmeré:* prázdnost mysli, klid, silný dojem, vlastní smysl, prodlení, opakování a konečně zápas.

A deset zvláštních: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10.

77. *Patrnost* věci jest potřebna, aby to, co jest jasné, zasahovalo i smysl jasně, a aby jsouc jasně vtištěno, mohlo býti i poznáno, posouzeno a vštípeno v paměť. Tudíž

(1) Kterak patrnost věci podporuje vtisk

CIV. *Co nemá žádného smyslu, tomu nelze ani porozuměti ani toho posouditi a právě tak ani vštípiti v paměť.*

(Na př. nějaká věta, třeba nejpěknější, přednesená mně *turecky.)*

vnímané. — *jasné porozumění,* když se věc náležitě pochopila. — *rozsouzení,* t. rozeznání od jiných věcí podobných. — *Erasmův* výrok zní: „Magna memoriae pars est penitus intellexisse." (Erasmus Desiderius Rotterdamský, nejslavnější filolog a humanista v době Lutherově, 1469–1536.) — *užívá přesně nástrojů poznání,* to při t. zv. paměti soudné, jíž pochopení a rozsouzení věci poskytuje hojně pomůcek, zvláště kde nestačí mechanická. ▫

76. — *patrnost* (perspicuitas), průhlednost věci. — *s naší strany,* pokud se týče podmětu vnímajícího, v tomto případě tedy žáka. ▫

77. — *aby zasahovalo i smysl jasně,* aby to bylo pro smysl náležitě jasné; co není mně jasné a čeho nechápu smyslem, toho si nemohu ani náležitě zapamatovati. ▫

Důsledek: *Co má se vštípiti v paměť, budiž jasné.* ◘

(2) Kterak pořádek věcí. 78. *Pořádek* věci je potřebný proto, aby bylo možno pozorovati, že části věci dobře spolu souvisejí, a aby se mohly vštěpovati v paměť právě tak odděleně, jak po sobě následují. Tudíž

CV. *Co nemá žádné souvislosti, tomu je stěží porozuměti a to rozsouditi, a právě tak i stěží vštípiti v paměť.*

(Příkladem buďte tato čtyři slova jazyka mně známého, z nichž každé proneseno zvlášť: *duše, býti, věc, pořádek.* Zůstanou-li tak, je to rozházeno; uvedeme-li je však v nějaký rozumový pořádek (na př.: *Pořádek je duše věcí),* jako mezi sebou lépe, tak i zcela utkví v poznání a v paměti.) Tudíž

CVI. *Jako pořádek věcí je základem poznání a soudnosti, tak jest i základem paměti.*

(Neboť pořádek věcí i slov tvoří též v mysli spořádané pojmy, protože *pojmy mysli nejsou nic jiného než obraz věcí a slov v mysli.* A proto N. B. *doufám, že sotva mohou býti vymyšleny lepší pomůcky paměti, než jsou-li VĚCI* i *SLOVA uvedena v očích MYSLI v přirozený pořádek.* Vždyť mysl sama, i proti vůli člověka, žene se dále za svým ušlechtilým pudem k věcem, jen když jí nezastavuje, nezahání a nemate zmatené množství věcí nebo slov).

Důsledek: *Co má se vštípiti v paměť, budiž spořádáno.* ◘

79. *Okolnosti* jsou potřebné, abych zhlédna příčinu, účiny,

78. — ***části věci spolu souvisejí,*** buď jako skupiny vedle sebe, nebo jako řady za sebou. — ***právě tak odděleně,*** spíše lze říci: týmž řádem. — ***Pořádek je duše věcí,*** lat. sentence: „Ordo est anima rerum". — ***obraz věcí a slov,*** pojmy vznikají prací mnohem složitější, než tuto vysloveno, ale říci lze spíše o představách, že jsou obrazy v organismu našem obnovování (vybarvování) schopné. — ***v přirozený pořádek;*** toho Kom. šetřil i při sestavování školních knih, jak patrno i z první jeho Brány (lešenské) i z pozdějších spracování jejich. ◘

79. — ***Okolnosti*** (Circumstantiae), při kterých nějaká událost se sběhla,

místo, čas a podobné věci, mohl věc jaksi uchopiti s několika stran a podržeti ji pevněji.

(3) *Kterak okolnosti.*

CVII. *Co nemá žádných okolností, tomu je stěží porozuměti a to rozsouditi, a právě tak i stěží vštípiti v paměť.*

Tudíž

Důsledek. 1. *Co má se vštípiti v paměť, budiž dobře omezeno okolnostmi.* ◘

(Čím více jich bude, tím lépe.) A poněvadž z okolností nejpůsobivější jsou příčiny, porozuměti jim je takřka tolik, jako věc přibiti v paměť hřebíkem (podle zás. XC.). Tudíž

2. *Co má se pevně vštípiti v paměť, budiž vysvětleno po příčinách.* ◘

80. Prázdná mysl je ta, *která není ješte přeplněna obrazy.* Taková je mysl hochů, kteří dosud zkusili málo. Ji přirovnal Aristoteles k *čisté desce,* na které není ještě nic napsáno, ale všecko ještě napsati se může.

(4) *Kterak prázdnost mysli.*

Jako tedy čistá deska (nebo papír) všecko přijímá hbitě, avšak popsaná již nepřijímá více, než kolik snad ještě zbývá prázdného místa, a i to ne beze zmatení toho, co bylo na ní dříve napsáno a co je na ní nově připsáno: tak jest to zařízeno i u našeho ducha. Vím sice, že přirovnání není případné ve všem, poněvadž prostor papíru jest omezen, mysli však, jakožto obrazu nekonečného BOHA, dána je chápavost nekonečná; avšak přece zkušenost ukazuje, *čím víc obrazů je v mysli, že tím více, tím snadněji a silněji se navzájem míchají, matou, zastiňují a konečně i smazávají,* není-li pořádku a ostatních pomůcek. Ať tedy trvá v platnosti zásada. ◘

pomáhají značně vybavení představy; to patrno i z šetření, které na soudě hledí zjistiti pravou podstatu spáchaného činu. — *nejpůsobivější jsou příčiny,* vyšetřující důvod a následek každé věci a jich postup. ◘

80. — *k čisté desce,* Aristoteles, Περὶ ψυχῆς, III, 4. o duši mluví jak o desce, na níž není posud nic skutečného zapsáno. — *přirovnání není případné ve všem* (comparationem non quadrare per omnia), t. že není dokonalé po všech stránkách, jako při každém přirovnání bývá. ◘

CXIII. *První vtisky tkví.*

(Na příklad to, čemu se učíme v dětství, z rána po spánku, když smysly jsou svěží, a při každém počátku kterékoli věci.)

N. B.

81. *Klidná mysl je ta, která není ještě rozptýlena shlukem předmětů, nýbrž obrácena pouze na jednu jedinou věc.* Taková je mysl člověka, jenž není zmaten ani pracemi vnějšími, ani pocity vnitřními. Neboť mysl, jež zabrána jest mnohými věcmi, nestačí pak jednotlivostem a nechápe se náležitě ani toho ani onoho. Jest-li však uvnitř pohnuta hněvem nebo nenávistí, ani nepozoruje, anebo jenom zmateně. Mysl však, která je pevně obrácena na jednu věc, proniká ji a přijímá pevné stopy.

(5) *Klid mysli.*

CXIV. *Vtisky přijaté pozorně tkví dobře.*

(Proto také *zátiší a samota je příznivа Musám*, když žádný hluk věcí nemate mysli.)

82. *Mocnější cit je ten, když při obírání se věcmi nastane něco, co mocně působí na ducha podivem, zábavou, ošklivostí, studem nebo strachem.* Neboť tak duch vpouští hluboko přicházející dojem věci jako ránu, kterou byl zasažen, a nepouští ho snadno.

(6) *mocný cit.*

CXV. *Vtisk, jejž přijímá duch citem naplněný, tkví hlouběji.*

81. — *není rozptýlena shlukem předmětů*, ty brání přístupu jiných, nových představ. — *pracemi vnějšími;* ty někdy úplně zabírají všecku pozornost člověka. — *dojmy vnitřními;* působí často mocněji na rozptýlenost mysli nežli práce tělesné. — *hněvem nebo nenávistí*, jsou arci vášně, které dovedou zabrati veškerou bytost člověka. — *zátiší a samota* (secessus et solitudo), kde člověk ani svým okolím ani jinými lidmi není rušen.

82. — *cit mocnější* (affectus fortior) míní se tím, spojen-li s některým předmětem zvláštní náš zájem, že vzrušil ducha našeho nějakým citem, ať libým či nelibým. Ten citový zájem (přízvuk příjemný nebo nepříjemný, ku předmětu nás poutající) působí ovšem, že ani na předmět sám nezapomínáme. — *co při učení baví*, působí příjemným přízvukem.

Důsledek. *Všecko, co při učení baví, podporuje paměť.* (Neboť lehtáním podněcuje to ducha a podněcováním činí jej pozorným.)

83. *Vlastní smysl jest, když nespokojujíce se cizím vypravováním, probíráme věci sami vlastníma očima, ušima, nosem a rukama.* To má velikou důležitost pro pravé a mocné vtisky. Kdo jednou prohlédl Řím pozorně zrakem, bude jej míti lépe a pevněji vtištěný v smysl, než kdyby mu o něm jiní vypravovali tisíckrát. A totéž má platnost zcela patrnou o ostatních smyslech (viz § 54). Tudíž

(7) *vlastní smysl.*

CXVI. *Vtisk, učiněný bezprostředně samými věcmi, jest nejlepší.*

84. *Prodlení jest, když podržíme smysl déle při témže předmětě, až si celou věc učiní důvěrně známou.* To děje se častějším názorem věci nebo slyšením, nebo přesnou po každé stránce úvahou. K tomu především směřuje, *co chceš vtisknouti hluboko, abys to netoliko četl a opět četl, nýbrž i psal a znova psal.* Proto prý, když *Filip Melanchthon* chtěl se obeznámiti s některým spisovatelem zcela důvěrně, opisoval jej. A právě proto Alfons, král Aragonský, opsal prý vlastní rukou svaté písmo několikrát.

(8) *prodlení při věci.*

CXVII. *Prodlévati při předmětě činí vtisk utkvělejším.*

(Proto někteří dobře praví: „Čísti je třeba některou věc, N. B.

83. — *smysl vlastní,* názor osobní že působí nejmocněji, jest mnohokráte dokázáno a osvědčeno. — *bezprostředně samými věcmi,* na základě skutečných vjemů, nikoli pouhých představ.

84. — *podržíme smysl déle při předmětě,* známý rozdíl mezi pozorností neúmyslnou a úmyslnou. — *častějším názorem,* opakované vjemy sesilují se. — *Filip Melanchthon* proslul od prvních dob studií vlastních obrovskou pilností, která ho záhy (v 21. roce věku) uvedla na vynikající místo při universitě Wittemberské. — *Alfons V.,* král aragonský (1385—1458), vynikající panovník, jenž o rozvoj věd a umění měl veliké zásluhy; poskytoval též útulku řeckým učencům z Cařihradu vypuzeným.

předně, abychom věděli, co obsahuje; *za druhé*, abychom jí rozuměli; *za třetí*, abychom si ji vtiskli; *za čtvrté*, tiše opakovati, abychom poznali, zdali jsme ji pojali pevně atd." O tom v následujícím.) ▫

(9) *vracení*

N. B.

85. *Vracení jest, když někdo to, co právě slyšel, viděl, četl a myslil, hned buď sám sobě opakuje, nebo jiným vypravuje a ukazuje.* Ono neupevňuje vtisku špatně, avšak toto lépe, poněvadž kdo tomu, čemu se sám naučil, učí jiného, nejen opakuje věc, to jest znova probírá svými smysly, nýbrž i jakoby ze svého dávaje druhému, obírá se věcí rázněji a tím jaksi úplně ji přivádí pod svou moc. To dokázáno zkušeností Budiž tedy zásadou:

CXVIII. *To, co vtištěno, znova vtiskovati, činí vtisk silnějším.*

(10) *a konečné zápas.*

N. B.

86. *Zápas jest, když vjemy se opakují na zkoušku, zda jsou již náležitě pojaty;* ať již se to děje s druhým, nebo s sebou samým. Neboť přečteš-li něco napsaného třeba desetkráte za sebou, nevtiskneš toho stejně hluboko v mysl, jako když to přečteš čtyřikráte nebo pětkrát a budeš se mezitím pokoušeti odříkávati to z paměti, a když tě opustí paměť, dívati se do knihy. Podobně vypravuješ-li něco druhému, poroučíš nebo kážeš, nikdy nebudeš jist, zdali to pochopil, třeba bys mu to stokrát opakoval; avšak poznáš to brzo, vyšetříš-li prospěch otázkami a zkoušením. Neboť bude i míti bedlivější pozor, bude-li se báti, že to na něm bude žádáno; a vnímati bude lépe, když postižen jsa, že toho nepojal, a jaksi zahanben, bude míti po druhé lepší pozor (zás. CXIV.). Tudíž

85. — *buď sám sobě opakuje nebo jiným vypravuje*, oboji bývá spojeno při opakování a zkoušení školním. — *obírá se věci rázněji*, poněvadž buď chce tu věc jinému náležitě vysvětliti neb aspoň ukázati (při zkoušení), že ji správně pochopil ▫

86. — *Zápas* (Concertatio), vl. závodění, poněvadž se ve školách provádělo tím, že jeden žák s druhým o to závodil, který z nich lépe věc umí, a ovšem dělo se to odříkáváním. — *doráželi na vtisk* (impressionem velificare), vl. otřásati dojmem, aby se tím občerstvil. ▫

CXIX. *Zkoušením dorážeti na vtisk upevňuje vtisk silněji.*

87. Tolik *o posilování vtisku.* Podržení jeho se *podporuje: předně* častým opakováním, o němž správně bylo řečeno: *„Častější vzpomínka nad každý lék má působnost větší.“* Taktéž: *„Opakování jest otcem i matkou paměti“.* Neboť nemůže býti z paměti vyhlazeno to, co se časem opakuje.

První pomůcka podržení: časté opakování.

CXX. *Opakování jest protijedem zapomínání.*

(Ať se to děje *opětným čtením* po tichu, nebo hlasitým *přednesem,* nebo konečně jakýmkoli *prováděním.)*

N. B.

88. *Druhou pomůckou podržení je* psaní. To uzavírá věci pojaté smysly jakoby v nový žalář, z něhož nemohou odletěti ani uprchnouti, tak jako z mozku, nýbrž mohou, kdykoli je třeba, se vybavovati. To je podpora veskrze nutná; bez ní paměť naprosto by nestačila věcem obšírnějším a podrobnějším. Neboť který smrtelník by si důvěřoval obsáhnouti pamětí celé řeči, knihy, výpočty zápisníkův a podobné?

Druhá: psaní

N. B.

CXXI. *Psaní jest pokladnicí opakování.*

(Neboť všechno, co bylo svěřeno písmu, může se opakovati čili může se toho užíti znova. Tomu pomáhá *předně, když v knihách, které čteme, činíme paměť místní,* připisujeme-li totiž na okraji poznámky, nebo podtrhujeme-li řádky různou barvou (totiž ta místa, která považujeme za pamětihodnější); tak snáze je možno se rozpomenouti, na kterém listě knihy, na které stránce listu, na kterém místě stránky

Čeho je dbáti při psaní

1.

87. — *Častější vzpomínka* (v lat. hexametr: „Saepe recordari medicamine fortius omni“). — *otcem i matkou,* t. paměť povznáší se stále a stále jen opakováním. — *jakýmkoli prováděním* (praxi), t. užíváním toho praktickým, ať se děje v tom či onom případě.

88. — *v nový žalář,* poněvadž je to jiného druhu prostředek, jímž se obsah věcí pamatuje, když nucen jest člověk slovo za slovem z nějakého spisu si uváděti v mysl, a snadno najde opět i v cizím spise to, co byl

2. nebo čáry něco jest. *Za druhé, když pamětihodnější výroky napisujeme buď v čele téže knihy nebo na konci, nebo malujeme na dveřích nebo stěnách,* nebo vrýváme v skleněná okna atd.,
3. tak abychom se s nimi setkávali stále. *Za třetí, když si zakládáme vlastní repertoria* (naleziště) *čili denníky* pro každodenní opakování, nebo *digesta* čili *místa obecná* jako všeobecné přehledy věcí, v něž zaznamenáváme všechno, co za to stojí, a uvádíme v příslušná místa. Poněvadž knihy toho druhu jsou *pokladnicemi paměti,* usnadňují jednak hledání (kdykoli třeba), jednak spojují v jedno bystrost úsudku.

Ostatní tři pomůcky, totiž převádění

89. *Na třetí místo klademe ony pomůcky podržení, které jsou umělejší.* Totiž *převádění poznatelného v pomyslné,* (2) *neporozuměného v porozuměné a* (3) *neomezeného v omezené.*

(1) poznatelného v pomyslné.

90. *Převádění poznatelného v pomyslné* děje se *emblemy a parabolami.* Na příklad když *povinnosti dobrého soudce* se představují obrazem *dívky,* která má v jedné ruce váhy, v druhé meč a má zavázané oči, aby neviděla osob, nýbrž pouze vážila věci. Neboť kdo zde jednou porozuměl, co každá jednotlivost znamená, nebude moci nikdy zapomenouti, které jsou povinnosti řádného soudce. Totéž je při všech podobenstvích a bájkách, jakož i skoro při příslovích a tropech; a to *jest přední základ umělé paměti.*

nucen opsati. — *pamět místní* je často zvl. u lidí učených značně vyvinuta, neboť nemohou sice všeho podržeti v paměti, co čtli o které věci, ale dobře vědí, kde to čtli, a pamatují si též knihu, v níž se dočtli; takové paměti místní slouží, co tu Kom. radí a co bezpochyby sám též dělával, jak svědčí rukopisy a tisky jeho. — *napisujeme v čele knihy,* rada opět asi z vlastní prakse Kom. pocházející. — *malujeme na dveřích nebo stěnách,* to činívali Mohamedáni s výroky ze svých básníků nebo z Alkoranu. — *repertoria — digesta,* obojí si Kom. zajisté zakládal z návodu Alstedtova, zvl. z digest pocházejí různé ty citáty, jež se ve všech spisech jeho na místech vhodných vyskytují.

90. — *emblemy,* význaky, ve školách nazýváme je diagramy. — *obrazem dívky,* symboly ty má bohyně spravedlnosti již v starověku. — *při všech podobenstvích,* rázu biblického. — *při příslovích,* ovšem obrazných. — *emblematické představování,* pomocí významů a též pomocí pomůcek jiných, na zrak působících.

CXXII. *Emblematické představování věcí je klíčem i hřebíkem paměti.*

91. *Převádění neporozuměného v porozuměné slouží hlavně neznámým jménům, která se mají vštípiti v paměť.* Neboť snáze a pevněji tkví slovo *Alabandensis* (od asijského města *Alabandy*), vzpomeneš-li si na ona tři známá slova: *ala*, Band a *ensis*, než jen tak bez těchto slov. Právě tak jméno *Califurnia* (krajina v Americe), představíš-li si *calentem furnum* (horkou pec). Sem patří všecko *odvozování slov dle původu*, které (jest-li ovšem pravdivé, a nejsou-li to pouhé narážky) činí jazykové studium snadným, příjemným a pevným.

(2) *neporozumě-ného v rozum*

N. B

CXXIII. *Poznání každé věci — ať jest jakékoli — je světlem paměti.*

Důsledek. *Avšak pravé poznání věcí je zářným světlem paměti.*

92. *Převádění neomezeného v omezené má ten účel, aby v mezích byly udrženy věci, které mnohostí a rozmanitostí matou a pletou ducha,* ač-li jich neuvedeme v počet a míru. To, jak jsme viděli v § 45. nn., děje se tím, *když mnohost uvádíme v celky, obšírné rozkládáme na stupně, složené převádíme na jednoduché, zvláštní podřaďujeme všeobec-*

(3) *a neomeze-ného v omezené*

91. — *neporozuměného v rozum*, t. v pochopení, aby se do toho, čemu samo o sobě se nerozumí, vložilo nějakým způsobem pochopení. — *Alabanda*, město starověké v maloasijské krajině Karii. — *ala*, *Band*, *ensis* (křídlo, stuha, meč), dvě slova lat., jedno německé, jež nemají spolu žádného spojení, snad by působila paměti více obtíží než slovo samo, a přece je hlavní zásadou každé pomůcky mnemotechnické, aby byla jednodušší nežli to, co chce objasniti. — *Califurnia*, krajina v západní části sev. Ameriky, tehdy ovšem jen málo známá. Etymologie Kom. zní spíše žertovně než opravdově. — *odvozování slov dle původu*, pomůcky paměti z etymologie čerpané. — *pouhé narážky*, t. bez oprávněnosti etymologické.

92. — *převádění neomezeného v omezené* děje se tím způsobem, že snažíme se v nepřehlednou věc uvésti jednoduché zákony, po případě zjednati jí nějaký přehled. — *mnohost uvádíme v celky*, t. rozvádíme tak, aby vznikly přehledné celky.

nému, vzdálené spojujeme s blízkým a nepravidelnosti uvádíme v pravidla. ▭

N. B.

CXXIV. *Omezení nekonečného je velikou podporou paměti.*

(Neboť to je původ a základ všech umění, pravidel a systemů, poněvadž tak neomezenosti věcí se uvádějí v omezené přehrady ducha.) ▭

Co je rozpomínání?

93. Tolik také o podržení. Vracení jmenujeme *rozpomínáním, jež se děje tím, že pomysl věci minulé při příležitosti věci přítomné (která však je nějak příbuzná s věcí dřívější) vrací se v mysl.* (Na příklad když při příležitosti nebo zmínce o nějaké věci, buď osobě nebo místě atd., se rozpomeneme, co jsme tehdy nebo tehdy podobného nebo rozličného neb opačného — ať zde nebo tam — viděli, slyšeli nebo činili.) ▭

CXXV. *Rozpomínání béře se za příležitost.*

N. B.

(Neboť jako člověk ničeho nečiní a nemluví, na nic se neptá nebo neodpovídá bez příležitosti, tak ani nemyslí ani nevzpomíná.) ▭

N. B.

Důsledek. *Nutno* (tedy) *připravovati užitečné příležitosti k rozpomínání.* ▭

94. Těmi příležitostmi (které paměť popichují a vyvolávají něco z jejích skrytých pokladů) je souvislost věcí vzájemná, jež sama

93. — *při příležitosti věcí přítomné*, naskytne-li se něco, jež připomíná minulou nebo nepřítomnou věc. — *béře se za příležitostmi* (sequitur occasiones), t. naskytá se tehdy, když je k tomu nějaká příležitost z věci přítomné nebo ve vztahu k minulé stojící.

94. — *souvislost věcí vzájemná*, buď ve skutečnosti nebo v paměti, když se tu věci nějak setkaly. — *vztažné se svým souvztažným*, co má vztah, spojuje se s tím, k čemu se vztah ten nese. — *slova se slovy v řeč*, která jest ovšem také souvislou řadou. — *pravidlo metrické*, to značně podporuje paměť, jak patrno ze snadného zapamatování jakýchkoli veršů. — *setká se s ní jiná představa*, pravidla o sdružování představ jsou v naší době přesně stanovena. ▭

sebou spojuje myšlenky. *Neboť věci všude souvisejí s věcmi, ba spojují se s nimi.* To dokazují příčiny, které jsou spojeny se svými výsledky a naopak, taktéž tvar s látkou, účely s prostředky, přísudky s podměty, podobné s podobným, různé s různým, opačné s opačným, slovem všecko vztažné se svým souvztažným, tak že klade-li se jedno, klade se i druhé. *A tak spojují se i slova se slovy v řeč,* jest-li proneseno jedno slovo, nezbytně musí následovati jiná slova podle toho, jak toho žádá úplnost myšlenky a zákon vazby, nebo konečně pravidlo metrické nebo rythmické. *Zcela tak spojují se navzájem myšlenky* (ty nejsou nic nežli obrazy slov a věcí), *tak že představa táhne za sebou představu právě tak, jako jde v řetěze kroužek za kroužkem.* Kdykoli totiž nová představa, vzniklá přítomným dojmem smyslovým, vkročí do zásobnice paměti, hned se s ní setká jiná představa s ní příbuzná a zachytí ji, ta však táhne s sebou zase jinou představu příbuznou, a tato pak zase jiné. Vůbec jako v přírodě není žádného prázdna, věci s věcmi stýkají se všude: právě tak i v myšlení. ▫

Je podnécují vnější příležitosti

N. B.

N. B.

CXXVI. *Příležitosti rozpomínání jsou spjaty v řetěz.*

Důsledek. *Musí se tedy spínati v řetěz.* (To jest všechno, čemu se učí, musí se tak vzájemně spojovati, *aby vzpomínka na jedno přiváděla vzpomínku na druhé, a tak stále.)*

N. B.

95. *A poněvadž paměť postupuje v před a nejde zpět* (když se jí totiž nepodává to, co předchází, ale to, co následuje), *věci a pojmy věcí nesmějí se spínati v řetěz jakýmkoli způsobem, nýbrž tak, aby věc známější předcházela a přiváděla s sebou věc neznámější.* (Neboť kdo z nás k otázce, která slova v otčenáši následují po slovech *Chléb náš vezdejší,* ne-

A náležité snímání věcí i pojmů věcí v řetěz.

95. — *Ritter Štěpán* sepsal v XVI. stol. dějiny vyučování, knih a zároveň i sbírek knižných. — *z veršovaného slovníka,* takových se ve středověku hojně užívalo pro snazší pamět, rovněž jako gramatika latinská podána byla ve verších, j. „Doctrinale" Alexandra de Villa Dei. — *něco předcházejícího;* toho není třeba, pěstuje-li se pamatování oběma směry, jako na př. při číslicích, jež dovedeme odříkávati jakkoli. ▫

odpoví hned *dejž nám dnes?* Otážeme-li se však, co je před těmito slovy *Chléb náš,* neuvázne-li každý? a nebude to moci říci, leč sbíraje to v paměti z předcházejícího.) To tedy, jak naříká *Štěpán Ritter,* stalo se mu při žácích, že když z veršovaného slovníka latinsko-německého DEUS GOTT, *necessitas* Noth, *unitas,* Einigkeit, *trinitas* Dreyfaltigkeit atd. se tázal jednoho nebo druhého, jak se jmenuje latinsky GOTT, některý to nevěděl a některý řekl *necessitas;* a nebylo to ani divné ani nevázané ani drzé, poněvadž to nemohl říci jinak z příčiny uvedené. Tudíž

CXXVII. *Příležitostí k rozpomínání budiž něco známějšího a předcházejícího; a to, nač se má rozpomenouti, budiž něco neznámějšího a následujícího.*

(Neboť k poznání věcí známých nevedou nás věci neznámé, nýbrž naopak, podle zás. V.) ▭

96. Až potud *o methodě, kterak vyučovati vědění* jistými pomůckami poznání, soudnosti a paměti; *následuje methoda rozumnosti.*

Methoda vyučovati ROZUMNOSTI.

Co je rozumnost?

97. *Rozumností nazýváme dovednost při nejistých věcech správně jednati* (t. j. vybírati užitečné a vyhýbati se škodlivému). To všecko spočívá ve vládě naší vůle, která jaksi rozhoduje o našem jednání. A poněvadž je podle své přirozenosti úplně svobodna a nemůže ani nechce býti nucena, nýbrž poslouchá toliko svého rádce domácího, totiž rozumu: nesmí býti nucena, nýbrž pouze se jí může raditi, aby chtěla dobro, které chce podle své přirozenosti, a nechtěla zla, kterého nechce podle své přirozenosti. ▭

Skládá se z theorie

98. *Skládá se tedy tato methoda z theorie a prakse. Z theorie,* aby se přesně ukázaly rozdíly mezi dobrem a zlem a zároveň i jejich výsledek, který přece tam je vždy

97. — *při nejistých věcech,* kde rozhodnutí může vypadnouti jakkoli. ▭

veselý a zde smutný. Stane-li se to náležitě, vyplyne z toho výběr dobra a útěk přede zlem, neboť nejpřirozenější je každému tvoru, že si přeje, aby mu bylo dobře, avšak zničení aby od sebe odvrátil. Naproti tomu: *Není žádné touhy po neznámém dobru a žádného útěku před neznámým zlem.* Dobře řekl Ludvík Vives: *„Nic není v lidském životě záhubnějšího, než ono pokažení úsudků, jímž se nepřikládá věcem příslušná cena. Neboť z toho pochází, že se honíme za věcmi bezcennými, jakoby byly drahocenné, a že odmítáme věci drahocenné, jakoby byly bezcenné,“* to jest že konáme věci nerozumně, pošetile a škodlivě. Dobře řekl i Augustinus: *„Milujeme* (dobro) *jen potud, pokud je poznáváme.“* A naopak *nenávidíme* (zla) *potud, pokud je známe.* Tudíž

CXXVIII. *Dobře znáti věci prospěšné a škodlivé jest základem rozumnosti.*

Důsledek z toho: Nechceš-li, aby někdo chyboval z nerozumnosti, učiň, aby věděl všecko o svých věcech, a učiníš jej rozumným; anebo, chybí-li, chybí k vlastní škodě. (Viz zás. XL. s příslušným výkladem.) ▫

99. Avšak *prakse* je potřebí a ku praksi příkladů, napodobování a opravování) podle zás. XXXV., XXXVII., XLVII.). a prakse

CXXIX. *Vybírati prospěšné a vyhýbati se škodlivému jest jednání rozumné.*

100. A poněvadž mnohé věci mají se k nám lhostejně (které totiž těm, kdo jich užívají, ani příliš neprospívají, ani neškodí), rozumné bude takových ani pracně nevyhledávati ani pověrečně se jim nevyhýbati. *Ze lhostejného užívání věcí lhostejných.*

98. — *výběr dobra a útěk přede zlem*, známý eudaimonismus, který hlásal již Sokrates. — *zničení aby od sebe odvrátil*, pud sebezachování je něco jiného nežli chtění, poněvadž jest instinktivní. — *žádné touhy po neznámém dobru*, dobro chceme jen tehdy, když je jakožto dobro skutečně známe. — *Ludvík Vives*, známý předchůdce Kom., jehož spisů se často dokládá. ▫

100. — *mají se k nám lhostejně*, my užíváme toho názvu hlavně o věcech, jež nevzbuzují nižádného citu v nás, nebo jako pocity jsou bezpřízvuké. ▫

CXXX. *Lhostejných věcí chápati se lhostejně je přídavkem rozumnosti.*

METHODA PRACÍ.

Umění (*čili* methoda prací) *záleží* z theorie, rozumnosti a prakse.

101. *Vyžaduje theorii, rozumnost a praksi. Theorii* proto, aby člověk, cokoli koná, nekonal toho jako zvíře, vedené slepým pudem, nýbrž jako tvor, jenž rozumí svým pracím. Z tohoto rozumění musí vyplývati opatrné *ohlédání se,* aby v práci nechyboval, a konečně neustálou *praksí* dosáhne se toho, aby vůbec ani nemohl chybiti. □

CXXXI. *Každou praksi musí předcházeti theorie.*

(Totiž počátečnou praksi počáteční theorie, úplnější praksi úplnější theorie atd.) □

CXXXII. *Každou praksi musí provázeti rozumnost.*

(Jinak i ten, kdo něčemu rozumí, může chybiti, nemá-li pozoru na sebe a svou práci.) Tudíž

CXXXIII. *Každou praksi musí zdokonaliti praksis.*

N. B

(Neboť tomu, co se má konati, nelze se naučiti jinak, než konáním. Odtud známá průpověď: *„Děláním děláme."* Písařem je možno se státi pouze psaním, malířem malováním, zpěvákem

101. — *theorii, rozumnost, praksi;* v jiném pořadu pověděno tu totéž, co v Didakt. Vel. kap. XXI. — *aby člověk nekonal jako zvíře,* t. neznaje cíle ani prostředků prací, poslouchaje pouze instinktu. — *ohlédání se* (circumspectio) záleží v tom, že si člověk je vědom toho, co dělal před tím, aby přiměřeně následovalo, co jde potom; tak se vystříhá chyby v postupu práce. — *úplnější praksi,* když se jedná již o celá díla umělého rázu, musí napřed postavena býti složitější theorie, nežli kde se jedná o pouhé začátky. — *průpověď. „Děláním děláme"* (lat. „Fabricando fabricamur"), t. konáním sami se zdokonalujeme v pracovníky, kteří dovedou pak samostatně i nové věci konati. □

zpíváním, řečníkem řečněním, a tak při všech úkonech vnějších. Tudíž rychleji a lépe může se někdo naučiti *vytrvalosti* vytrváváním, *trpělivosti* trpěním, *zdrželivosti* zdržováním, *statečnosti* pokoušením se o statečné činy a konáním jich atd. než mluvením o těch věcech, nebo pouhým díváním se na příklady.)

102. *Theorie o tom, jak konati věci, nabývá se tím, poznáme-li, CO, ČÍM a KTERAK se má konati. Co* se má konati, žák pozná snadno, ukážeš-li mu vzor; *čím*, ukážeš-li mu nástroje; *kterak*, jestliže mu buď ukážeš užití nástrojů, nebo jej poučíš slovy, nebo ukážeš užíváním samým; lépe však obojím. Viz zásady XXXV. až XLII. To možno pro přítomnou potřebu shrnouti v tuto jedinou:

Čím se nabývá theorie o tom, jak konati věci.

N. B.

CXXXIV. *Tomu, kdo chce něco činiti, ukaž příklad, dej nástroje a pouč o napodobení.*

103. *Rozumnosti rozvážně konati se nabude, když žák bude přesně napodobovati a učitel ustavičně* (při prvních pokusech) *přihlížeti*, aby žák nechyboval; a když chybí, jej upomene a *opraví;* při tom musí odhaliti důvod obojího. Podle § 33. a zás. XLV., XLVII.

V čem záleží rozumnost konání.

CXXXV. *Při prvním pokuse nikdy se nesmí žákovi věřiti, a proto jest hleděti, aby nechyboval.*

(Ani žák nesmí důvěřovati sám sobě, ani učitel žáku. Neboť třeba jsou někteří tak přičinliví, že pracují někdy dobře, i když jsou ponecháni sami sobě: přece je to řídké a nelze toho srovnávati se škodou, jež vzchází z toho, když někdo ponechán jsa sám sobě, navykne si pracovati chybně. Neboť zlo tvoří se

102. — *ukážeš-li mu vzor;* ten je tu zároveň cílem, k němuž konání směřuje.

103. — *přesně napodobovati,* to koná se s příslušnou opatrností se strany žákovy. — *odhaliti důvod obojího,* aby získala se náležitá rozumnost a nekonalo se nic bezdůvodně.

právě tak špatným zvykáním, jako dobro dobrým; odvykati potom (t. j. odučovati se) je spojeno s námahou, podle zás. LVI., LVII. (Právě tak totiž, jako citeraici dobrou hrou stávají se dobrými a špatnou špatnými.) *Chce-li* tedy *učitel umenšiti sobě i žáku práce, musí mu nejprvé přesně ukázati první obrysy prací a vynakládati největší píli na to, aby jeho první výtvory byly co nejpřesnější.* Stane-li se to (N. B.) při každém počátku, brzo učiní konec svým i žákovým obtížím, a při dalším postupu oba budou míti potěšení. ▭

Praksis věcí, které mají býti konány, vyžaduje častých cvičení.

104. A poněvadž je nemožno, aby to, co kdo jednou učiní dobře, nedovedl učiniti podruhé, a čím častěji, tím jistěji a snadněji: je z toho patrno, že pro každou práci musí býti častá cvičení, čili že *způsobilost nepřivodí se jednou nebo druhou prací.* Proto

CXXXVI. *V každém umění praksis budiž důležitější než theorie.*

(Co totiž a *kterak* se má konati, lze pochopiti, když to ukážeme třeba jen jednou; aby však to mohl pracovati *tak,* jak se mu ukazuje a předpisuje, toho nelze dojíti leč častým opakováním. *Příklad* totiž *jest jako símě; předpis jako zavláčení, cvičení jako déšť, větry a teplo.* Jako tudíž símě jedním rozhozením svěřuje se zemi a není třeba dlouhé doby, aby zavláčením branami v děl, v šíř i napříč bylo ukryto v útrobách zemských; k tomu však, aby vzklíčilo, vzrostlo a uzrálo, třeba je měsíců a častějších dešťů, tepla a větrů: tak *způsob, kterak pracovati,* možno pochopiti třeba jedinou dobrou ukázkou a bedlivou pozorností; avšak *způsobilost v práci* může udržeti pouze časté cvičení.) ▭

Důsledek. *Na dobrou praksi jest nastupovati tak dlouho, až se nabude jistoty, že se nepochybí.* ▭

104. — *způsobilost nepřivodí se jednou prací,* nýbrž jest jich třeba hodně mnoho a opětovaných, až se zmechanisují. — *praksis budiž důležitější,* musí se totiž na ni klásti větší váha nežli na theorii, jakož i věnovati jí větší péče. ▭

105. *A poněvadž všechno, co se koná, koná se methodou synthetickou* (od menšího k většímu, od jednoduššího k složitějšímu atd. podle zás. LXXIV. a důsledků), *první pokus napodobování nepočínej nikdy od děl, nýbrž od prvopočátků,* a to ze všech nejmenších a nejjednodušších. Teprve tak věc bude postupovati jistě a snadně.

To musí počínati od prvopočátků, ne od děl.

CXXXVII. *Praksi spočínej od nejmenšího, nikoliv od největšího; od částí, nikoliv od celku; od prvopočátků, ne od děl.*

(Na př. kdo se počíná učiti *čísti,* nepočíná od textu, ani od slov nebo slabik, poněvadž toho nedovede, nýbrž od písmen. Téhož je proto užívati všude.) ◦ N. B.

Methoda JAZYKŮ.

106. *Z předběžné theorie jazyka, jak jsme ji měli* v kap. I., II., III. atd., může býti patrno, že *methoda jazyků je pracnější, nežli methoda toho, co se má věděti a konati,* ze trojí příčiny. *Předně,* podmět každého umění a vědy e v sobě cosi částečného, omezeného svými hranicemi; avšak *celek jazyka* (třeba jenom jednoho) *vyžaduje znalosti* 1. *všech věcí, věd a umění.* ◦

Methoda jazyků je pracnější nežli methoda věd a umění, poněvadž

107. *Po druhé, všecko, co se požaduje ve vědách a uměních, žádá se tuto také a nad to ještě něco.* Totiž při tom, co se má 2.

105. — *methodou synthetickou,* od maličkostí, naopak porozumění počíná od celkův a postupuje methodou analytickou rozborně. ◦

106. — *v kap. I.* „Methody jazyků" spis. vykládá, že jazyk jest v člověku, rovněž jako mysl a ruka, nástroj moudrosti božské, člověku v péči a vzdělávání svěřený; v kap. II. podstata jazyka, v III. různost jazyků. Celá methoda pěstování jazyků zde vykládá se teprve v kapitolách následujících, v Didakt. Vel. v kap. XXII. — *podmět každého umění a vědy,* t. jednotlivá věc, již třeba jednak znáti, nebo jindy sám ji napodobiti. — *omezeného svými hranicemi,* t. na tu věc, o kterou právě jde. ◦

107. — *napodobovati psaním;* my soudíme tak jen u jazyka cizího; u mateřského před slohem předchází cvičení ústní, pak teprve může se

věděti, je pouze třeba to znáti; při tom, co se má konati, je třeba to znáti a napodobovati; při řeči však je třeba i znáti i dvakráte napodobovati, perem a ústy. *Nejdříve totiž je třeba rozuměti jazyku;* to je nejsnadnější. *Potom napodobovati psaním;* to je sice poněkud těžší, ale přece ne příliš těžké, poněvadž se to děje zvolna a s rozmyslem, když se dá čas na rozmyšlenou a dovolí podívati se do knih. *Mluvení však se děje jaksi s patra a je tu poslední, co je zde možno si přáti, hledati a vykonati.* ▫

N. B.

108. *Konečně ty jednotlivosti jsou zmatenější v jazycích než v uměních a vědách. Neboť poznání jazyků brání předně* podivuhodně spletená homonymie, synonymie a paronymie slov v každém jazyku (na ni jsme naříkali v kap. V. § 46.). *Po druhé* zvláštní různost každého jazyka, kterak ohýbá a spojuje slova, zauzlená sterými nepravidelnostmi; a *konečně* rozmanitý a skrytý význam slov každého jazyka. Mimo to *psaní* řeči má skoro v každém jazyku zvláštní zákony a ještě mnohem více *výslovnost* pro rozmanité rozdíly hláskových spřežek a při nich nejjemnější úsudek sluchu. ▫

3.

Proto se to musí zkoumati každé zvlášť.

109. Avšak to, kterak umění methody může překonati tyto obtíže jazykového studia, *odkládáme v následující kapitoly.* ▫

---

přikročiti také ku pokusům slohovým, kde sice žák má trochu času na rozmyšlenou, ale dorážejí naň jiné obtíže, pravopisné, povědomí trvalosti písma, samo náležité psaní atd. — *podívati se do knih* dovoluje se ovšem při úlohách domácích, nikoli při pracích školních. ▫

108. — *homonymie, synonymie a paronymie,* viz o významu slov těch v Rozpr. k Vratisl. (II. část knihy této), odst. 253. — *sterými nepravidelnostmi;* těch ovšem není v každém jazyce počet stejný, jakož ani bohatost forem v té příčině není stejná. — *význam slov každého jazyka* podmiňuje ovšem znalost jeho nejvíce, protože tu si jazyky nejvíce vedou samostatně, ačkoli hlavní zásady v postupu jsou při všech stejné. — *výslovnost* zvl. v jazycích s pravopisem historickým působí začátečníkům značné obtíže. ▫

109. — *v následující kapitoly,* viz úvod o významu a obsahu celého spisu tohoto. ▫

110. *Až sem* (od § 40.) *mluvili jsme o rozumnosti výuky, která se přizpůsobuje poměrům předmětů; následuje o rozumnosti, přizpůsobené poměrům podmětu,* totiž osoby učící se. O tom je toto pravidlo všeobecné:

Trojí rozdíl podmětů výuky (t. j. osob, které mají býti vyučovány.

CXXXVIII. *Učitel musí učiti ne tolik, kolik sám může učiti, nýbrž kolik žák může pochopiti.*

(Chápe zajisté všecko podle míry své chápavosti. Malá nádobka nepřijme tolik tekutiny, kolik nádoba velká; ani chlapec nemůže rozuměti tolik, kolik muž; ani nemůže zdlouhavější nadání chápati právě tak rychle, jako nadání hbité. Proto Platon, když jednou Antisthenes příliš dlouho mluvil při rozmluvě, pravil: *„Nevíš, že míra řeči záleží ne na mluvícím, ale na poslouchajícím."* Podobně tedy míra vyučování musí se říditi ne učitelem, nýbrž žákem.) ▭

Důsledek. *Přizpůsobení vyučování k nadání žákovu jest duší vzdělání.* ▭

111. *Musí se však dbáti u žáka rozdílu věku* (o tom viz v § 112.), *nadání* (v § 115.) *a prospěchu* (v § 119.).

Podle věku, nadání a prospěchu

112. *Věku;* protože *věk chlapecký vyniká smyslem, představivostí a pamětí; vedle toho zvědavostí a chutí vždy něco poznati a konati. Věk jinošský vyniká silou rozumování;* neboť nejsa spokojen věděním, že něco jest, touží také proniknouti, co to jest a proč to není jinak. *Dospělý věk*

Každý věk žádá něco zvláštního

110. — *Antisthenes* (440—366 př. Kr.), zakladatel školy kynické, jež má jméno dle gymnasia Kynosarges u Athen, věrný žák Sokratův, jenž velmi želel smrti mistrovy a způsobil odsouzení jeho žalobců. — *duší vzdělání,* poněvadž na tom nejvíce záleží, aby učitel skláněl se stále k chápavosti žákově. ▭

112. — *představivostí* (imaginatione), též obrazivostí, jak patrno z působení pohádek na mysl dětskou. — *pamětí,* ovšem hlavně mechanickou. — *silou rozumování* (vi ratiocinandi); mladík rád zvídá důvody každé věci a proniká v podstatu její. — *abstraktního poznání věcí,* poněvadž soustavy vědění pomocí abstrakce nabývá se hlavně ve věku dospělém. — *potýkati se s přirozeností,* odporovati jí a tak pouštěti se s ní v zápas. ▭

konečně těší se z dospělého vědění, abstraktního poznání věcí; chce totiž zřejmě bez oklik rozumování věděti o všem, tak jak to jest. *Je tudíž vyhověti přirozenosti a musí býti dovoleno na každém stupni věku konati to, co jej právě v tu dobu těší.* Tak se nebudeme potýkati s přirozeností, nýbrž budeme jí při porodu pomocníky.

113. Z toho vyplývají pro první věk tři pravidla.

CXXXIX. *První věk budiž vyučován pouze věcmi pomyslnými,*

(t j. všechno buď jim podáváno způsobem *historickým*, smysly, aby mohli viděti, slyšeti a ohmatati, že to, ono a toto jest a se stává tím, oním a tímto způsobem. *Proč však věci tak jsou a se stávají, není ještě na čase vysvětlovati, poněvadž jejich rozum jest ještě sláb, a teprve mají sílu jeho v sobě probuditi těmi věcmi smyslovými. Budeš-li tedy chtíti vysvětlovati chlapci důvody věcí, jako bys hluchému vypravoval bájku;* budeš-li chtíti nutiti jej ku pochopení, oslabíš jej a spíše jej přivedeš k bláznění než k moudrosti.)

První věk má rád věci pomyslné.

N. B.

N. B.

CXL. *První věk budiž dobře vzděláván věcmi pomyslnými.*

(Představování věcí nesmí se totiž stávati nestálým, nejistým, kolísavým nebo nepřirozeným, nýbrž musí býti upraveno podle měřítka věcí samých; neboť *to, co vtištěno v ducha v prvním věku* (ať již to je pravdivé nebo smyšlené, dobré nebo zlé), *tkví* a nenechává se lehce odučiti nebo přetvořiti (podle zás. LVI. a LVII.). Proto třeba přihlížeti k tomu, aby všecko se vnímalo správně).

113. — *věcmi pomyslnými*, t. názorem; to se posud pravidelně děje. — *způsobem historickým*, že něco pouze jest, ale nikoli s příslušnými důvody. — *vysvětlovati důvody věcí*, ač se i dítě rádo poptává, proč každá věc jest. — *oslabíš jej*, t. vezmeš mu chuť ku poznávání dalšímu. — *představování věcí*, t. získávání prvních představ má býti správné, proto nejlépe tu pracovati na základě skutečných věcí. — *spíše opakováním příkladů:* z tohoto místa patrno, jak dobře Kom. studoval povahu dětskou a to, co na ni působí.

CXLI. *První věk buď cvičen hlavně tím učivem, jehož užití spočívá na paměti.*

(Toho druhu je *studium jazykové, hudba, počtářství, měřictví* a všecko *vypravování* o věcech smyslových.) ▭

Důsledek. *Celý* (tedy) *věk dětský buď řízen spíše příklady než pravidly.* N. B.

(Co chceš, aby věděli, to jim ukaž; a co chceš, aby činili, to čiň sám před jejich očima; co chceš, aby mluvili, mluv, oni budou sami poslouchati. Budou tě napodobovati, neboť jsou to opičky. *Teprve když to půjde méně obratně, napomínej a opravuj,* spíše opakováním příkladů než dlouhými řečmi.) ▭ N. B.

114. *Věku dospělejšímu,* který jest již vycvičen pokusy smyslovými, určeno pravidlo: Dospělejší příčiny věcí.

CXLII. *Dospělejší věk musí býti připuštěn ku příčinám věcí.*

(Nesmí se spokojovati věděním, *že* něco *jest,* nýbrž musí se i snažiti a zvykati prohlédnouti, *proč* je *tak* a ne jinak.) ▭

115. O dospělém poznání dospělého věku je toto zásadní pravidlo: Dospělý pouhé poznání věcí.

XCLIII. *Proniknouti pravé příčiny mnohých věcí znamená dostati se ku pravému poznání věcí.*

(Zvláště postihují-li se všeobecné a nejvyšší příčiny věcí, pro něž všecky nižší musí býti tak neb onak.) ▭ N. B.

116. *Podle rozdílu nadání žák je rychlý nebo zdlouhavý, by-*

114. — *ku příčinám věcí,* aby zkoumal nejen příčinu jednotlivých věcí, ale i příčinnost a souvislost událostí; pravidlo to má platnost posud. ▭

115. — *pravé příčiny mnohých věcí,* t. nejhlubší příčiny celé řady rozmanitých věcí. — *všeobecné a nejvyšší příčiny věcí* Kom. vyložiti mínil ve svých spisech vševědných a byl pevně přesvědčen, že toho dosíci lze. ▭

116. — *bez namáhavé rozumnosti učitelovy;* nadaným žákům zvláštní umělé methody netřeba, poněvadž chápou věc sami; proto Kom. často připomíná, že umělá jeho methoda je vypočítána pravidelně pro žáky prostředního nadání. ▭

strý nebo tupý, dbalý nebo nedbalý. (To vyplývá z trojího druhu učelivosti v § 16.) *Jest-li rychlý, bystrý a dbalý, věc daří se bez namáhavé rozumnosti učitelovy* (podle zás. XXIII.); *pakli zdlouhavý, tupý a nedbalý, musí pomáhati učitelova trpělivost, rozumnost a pilnost.* (Tamtéž zásada následující.)

Nadáním některý je rychlý, bystrý pilný,

jiný zdlouhavý; 117. O vzdělávání *zdlouhavých* budiž dbáno pravidla:

CXLIV. *Učitel budiž ne příliš nadaný, anebo budiž naučen trpělivosti.*

(Dobře praví Cicero: *„Čím kdo je dovednější a nadanější, tím učí rozzlobeněji a namáhavěji; neboť mučí jej, když vidí, že těžko se chápe to, co sám pochopil rychle."* Avšak takový učitel musí mysleti, že není úkolem jeho *přetvořovati nadání, nýbrž vytvořovati.* A že ani nemůže žákovi dáti, ani že žák nemůže si bráti, co mu není dáno shůry. *Taktéž že hbitější nadání není vždy nejlepší,* leckdy že i zdlouhavější nadání znamenitě nahrazuje zdlouhavost úspěchem třeba ne rychlým, ale pevným. Viz v § 14.)

jiný tupý: 118. Pravidlo o vzdělávání *tupých :*

XLV. *Učitel sestupujž k žákovi a podporuj jeho chápavost všemožným způsobem.*

(U žáka je totiž všecko teprve v stavu dění, co jest u učitele

117. – *budiž nepříliš nadaný;* pravidlo to se osvědčilo na př. při Pestalozzim, který nevynikal ani přílišným nadáním, ani hlubokou vzdělaností, ale za to láskou k mládeži a trpělivostí. — *Cicero* praví to v tom smyslu, že nedovede tak skloniti se k mládeži a její nechápavosti, kdo sám všecko pochopil snadno. — *přetvořovati nadání,* z nenadaného činiti nadaného, úkolem jeho je povznášeti to nadání, které žák má, přihlížeti k individualitě žákově.

118. — *v stavu dění,* tvoří se teprve život duševní na základě nových a nových vjemů. — *zdlouhavého přetěžovati* by učitel mohl, kdyby mu více a na kratší doby ukládal, nežli dle nadání svého pochopí. — *tupého,* který je pozadu za ostatními, třeba novými podněty stále vésti, aby dohonil, co již ostatní uměl.

již v stavu dokonaném. Proto musí pamatovati, že již je ve světle, a druhému že teprve svítá; a proto mu bude pomáhati, aby mu svítalo, třeba ne rychle, ale správně. To se stane, *když nebude zdlouhavého přetěžovati, když tupého bude vzrušovati mnohými příklady pomyslnými, a aniž bude pozorovati, znenáhla podněcovati novou pozornost.* Viz zás. CXXXVIII. důsled.) ▫

119. Pravidlo o vzdělávání *nedbalých*: *Jiný nedbalý.*

CXLVI. *Nedbalost žákova budiž napravována pílí učitelovou.*

(Musí v něm totiž vzbuzovati lásku k učení, všímati si ho bedlivěji než ostatních a konečně užívati prostředků povzbuzujících. O tom jsme jednali při kázni v § 38.) ▫

119. *Pokud se týče prospěchu, žáci jsou buď neznalí učení, ke kterému přistupují, anebo jsou již připraveni. Jsou-li neznalí,* vyučování musí počíti od prvních začátků. *Pak-li jsou již připraveni,* hleděti jest nejprvé, *zda dobře či špatně. Když dobře,* vyučování musí počíti od toho stupně, na němž se shledává žák, jehož máme dovésti k vědění dalšímu. *Když špatně,* dříve se musí odučiti tomu, čemu se naučil špatně, aby se mohl učiti lépe.

Prospěchem: *jední jsou neznalí učení, druzí již připraveni, buď dobře nebo špatně.*

N. B.

(Neboť nemůžeme bloudícího uvésti na pravou cestu, leč když jej dříve svedeme s cesty nepravé. Ani nemůžeme do nádoby plné špíny naliti dobré vody, leč když ji dříve vyprázdníme a vyčistíme. Ani nelze malby namalovati na desku již pomalovanou, leč odstraníme-li dřívější malbu. Ani nelze na staveništi vystavěti krásného domu, leč když se odstraní dřívější budova atd. *Bude tedy úkolem rozumnosti zbourati to, co bylo špatně vystavěno,* t. j. ukázati žáku jasně, že chybné je to, čemu se nenaučil dobře; a teprve potom stavěti znova, t. j. podávati učení pravdivější, lepší a pevnější.)

120. Pravidlo *o vyučování těch, kteří přicházejí poprvé* a neznalí jsou umění. ▫ *Kterak zacházeti s neznalými a se začátečníky;*

119. (číslo to je dvakráte). — *hleděti jest nejprvé,* k tomu směřuje také t. zv. počáteční učení, které shrnujíc dosavadní vědění žáků přičiňuje se všecky stejnoměrně připraviti pro formy, jimž se mají dále učiti. ▫

CXLVII. *Vyučování neznalých počínejž od prvních počátků.*

(Neboť není možno počíti stavbu jinak než od základů. Právě tak stejně musím učiti muže, který touží naučiti se čísti, nejprvé písmenům jako chlapce; stejně šlechtice, jako člověka z lidu atd.) ▭

Kterak s těmi, kteří již pokračují; 121. *Pravidlo o vyučování učedníků, kteří již pokračují.* ▭

CXVIII. *Vyučování těch, kteří pokračují, postupuj po stupních.*

(Věci rozumnosti bude míti studium každé vědy, umění a jazyka rozděleno v jisté *stupně*, nebo také, když učivo jest obsáhlejší, na *řebříky*, zřízené stupňovitě, aby po nich bylo možno vésti žáky pomalu. (Viz zás. LXXVI.) *První stupně* nebo spíše *řebříky* budou trojí: *pro začátečníky, pokračující a dokončující. Začátečníci* musí býti vyučováni v tom, co dává základy vědění; *pokračující* v tom, co patří k další stavbě; *dokončující* připojí pevnost, sílu a všeliké ozdoby. *Avšak každý z těch stupňů má zase své stupně menší, tak jako vysoká věž má pro ty, kdo na ni chtějí vystoupiti, připraveny rozmanité řebříky a každý řebřík zase svoje stupně.)* ▭

122. O prospěchu *začátečníků a pokračujících* jsou tato pravidla:

120. — *stejně šlechtice, jako člověka z lidu*, t. nezáleží na tom, je-li ten, jehož chci učiti začátkům, chlapec či dospělý člověk, pán či chuďas. ▭

121. — *připojí pevnost, sílu a ozdoby;* když stavba se dokončuje, zařizuje se všelicos, aby byla pevná, mimo to připojují se k hotové stavbě ozdoby; rovněž je tomu při stavbě vědění; utvrzuje se opakováním, pak ozdobuje všelikými příkrasami, jako při učení jazykovém teprve třetí stupeň učí ozdobnému slohu. ▭

122. — *ne mnohé věci, nýbrž mnoho*, t. ne různé věci, ale pro jednu věc ať provádějí mnoho. — *více a víckrát;* pokračující může již prováděti více věcí a konati je několikráte, protože prvé základy již zná. — *mnohé věci* různorodé slouží na dokončení stavby, zvl. rozsáhlejší, jako je každá věda. — *pokračující beze vzoru* pracují, ale pamatují se přece, jaký vzor jim byl dáván. — *zakončující* mohou již pracovati samostatně, po případě i nové věci. ▭

CXLIX. *Začátečníci konejte ne mnohé věci, nýbrž mnoho; pokračující více a vícekrát; dokončující ne tak mnoho, jako mnohé věci.*

(Neboť začátečníka snadno zmate množství; proto ať zvyká nejprvé jedné věci. Když postupujíce nabudou větší chápavosti, může se jim svěřiti více. Viz zás. VII. VIII. IX.) ▭

CL. *Začínající ať konají zcela přesně dle vzoru; pokračující beze vzoru a zakončující volně.*

(Děti, které začínají učiti se chodit, uzavíráme v choděcí stoličky a neponecháváme jich jim samým. Avšak když zesílíce chtí běhati bez nich, nebráníme jim, neboť neuzavřeli jsme jich proto, abychom je měli svázané, nýbrž abychom jim dali příležitost naučiti se chůzi.) ▭

CLI. *Začátečníci ať konají pomalu, pokračující rychleji a zdokonalení nejrychleji.*

(Učení totiž právě tak jako přirozenost jde rádo ku předu a ne vzad, a raději jde zprvu ku předu pomalu než rychle.)

kterak s těmi, kteří se naučili něčemu špatně.

123. Pravidlo o tom, kterak lépe naučiti ty, *kteří se naučili* něčemu *špatně.* ▭

CLII. *Vyučování chybného musí počíti odstraněním chyby.*

(To nelze jinak, než ukážeme-li jasně, že to, čemu se naučil dříve, je chybné; to stane se pouze za tím účelem, aby roznícen jsa touhou po pravdivějším a lepším, nabyl chuti k novému učení.)

Konečně musí se přihlížeti k didaktickému cíli.

124. Až sem (od § 110) o zvláštní rozumnosti při vyučování, zakládající se na různosti podmětů, které mají býti vzdělávány. *Různý cíl, za kterým učitel jde*

123. — *odstraněním chyby,* to jest ovšem při odvykacím vychování část obtížnější, proto se dle možnosti brzo počíná ukazovati také to, co vychovatel pokládá za lepší; k tomu účelu také chybné často staví proti dobrému.

124. — *populárně,* t. asi tak, jak se v lidu vyučuje, pouze ku prakti-

1) *a jíti má, může podati také zvláštní zákony methody.* Musí totiž věděti, jak opatrně má postupovati, *má-li býti někdo vyučován* 2) *vědě, umění nebo jazyku zcela,* a jak, *když částečně.* Taktéž *má-li býti vyučován populárně,* k užití jakémukoliv, *anebo vybraně,* až 3) k dokonalé přesnosti. Konečně kterak *ve volné době časové* a kterak *v krátké době časové* (buď k vůli tobě nebo k vůli žáku), když jest omezena tak, že se musí spěchati. ▫

Neboť jinak se musí vyučovati části předmětu

125. Jest-li třeba vyučovati jenom *části předmětu,* učení počni, kdekoli je třeba, nebo kde se hodí příležitost. Na př. kdyby někdo, hodlaje cestovati v národě neznámého jazyka, chtěl poznati jeho řeč pouze povrchně nebo jen tolik, kolik, jak myslí, by potřeboval na nutné některé otázky strany cesty, hospody, ceny potravin atd. Tady by starost o methodu byla zbytečná; ať počneš nebo přestaneš kdekoli, bude to stejné. ▫

CLI. *Částečná práce je pomíchaná, nepotřebuje zákonů, dbá jen příležitosti.*

a jinak celému předmětu.

126. Žádá-li se vědění celého předmětu, nezbytně je nutno počíti od základů, které by udržely celou stavbu; na položených pak základech musí se stavěti všechno, co patří k celku, avšak v takovém pořádku, aby všecko předcházející stavělo stupeň následujícímu, a následující aby dodávalo síly předcházejícímu. N. B. *(Neboť práce vyučovací musí se podobati práci stavitelské, kde se nic nestaví bez základů, nýbrž všechno se staví na základech. A při tom je třeba takové*

ckému použití, kde se theorie nežádá (jazyk cizí prakticky z pouhého poslouchání a užívání); tu pak ovšem není ani zaručeno, že částečné učení takové pro ten onen případ vystačí. ▫

125. — *pouze povrchně,* na chvíli, kdy tam bude a pro povrchní styky s některými lidmi. — *dbá jen příležitosti,* omezuje se na tu praktickou potřebu, která tu skutečně rozhoduje. ▫

126. — *aby nezatěžovalo dřívějšího,* t. nebylo na obtíž základům, nýbrž aby vše, co následuje, spíše upevňovalo základy. — *v pravých uhlech,* že stojí náležitě kámen na kamení. — *z činnosti přírody,* kde také svislé čáry obyčejně se vyskytují, zvl. u kmenů ze země vyrůstajících. ▫

rozumnosti, aby všechno, co přibývá na stavbě, nezatěžovalo dřívějšího, nýbrž dodávalo mu pevnosti! Toho se dosahuje, když na základě dosti velikém, pevném a hluboko položeném se stavějí zdi v pravých úhlech, tak že nemůže ani základ povoliti, ani stěny nemohou spočívati na něčem jiném než na základě. To je rozumnost stavitelského umění, vzatá z činnosti přírody. Neboť rostlina roste pouze z vlastního semene, opírá se pouze o vlastní stonek, bere život pouze z vlastních kořenů atd.) ▫

CLIV. *Dokonalé učení budiž stavěno na vlastních základech; ty musí býti tak rozsáhlé, aby celá stavba učení mohla z nich vyvstávati, a tak pevné, aby všecko mohlo státi vlastní silou a nepotřebovalo cizích opěradel.*

127. *Věděti něco populárně* znamená věděti nebo konati práci tak, jak činí lid, totiž protože to jiní tak buď vypravují nebo činí. *Vybraně však věděti a práci konati* znamená, že to musí býti s nejlepším porozuměním věcem. *Chceš-li tedy někoho vyučovati něčemu populárně, vypravuj mu pouze to, co chceš, aby věděl, a ukaž mu pouze to, co chceš, aby napodoboval. Chceš-li však učiti vybraně, musí býti přesně dbáno všech stupňů vědění,* jichž filosofové stanovili tré: (1) Stupeň *historický,* když se ví, že něco jest a že to je tak neb onak. (2) *Epistemonický* (vědný), když se rozumí, proč je něco tak. (3) *Heuretický (vynalézavý),* když ze základů náležitě poznaných nabývá se nových závěrů, pravd a vědění. Na příklad znáti, *kterak užívati slunečních hodin,* jest první stupeň vědění, historický; znáti *složení* slunečních hodin

Jinak také se něčemu vyučuje populárně, jinak vybraně.

127. — *jak činí lid, protože to jiní tak činí,* výměr dosti správný, protože při analogii kmenové nejvíce napodobení rozhoduje. To rozhoduje také při učení řemeslném, kde se o žádné buzení duševních schopností nejedná. — *filosofové* starověcí, zvl. Aristoteles. — *historický stupěň* je první, poněvadž se nezakládá na žádném poznání soustavném. — *epistemonický stupeň,* při něm záleží již na souvislosti věcné mezi příčinou a následkem. — *heuristický stupeň* předpokládá plnou znalost toho stupně,

a na kterém základě spočívá, je druhý stupeň, vědný; uměti však z téhož náležitě pochopeného základu vymysliti nové *sluneční hodiny* a nového tvaru, je stupeň třetí. *První je snadné;* neboť záleží pouze ze zkušenosti, to jest smyslu. *Druhé jest nesnadnější,* neboť je vykonává rozumování. *Třetí jest nejnesnadnější,* nabývá se ho teprve, když rozumování jest ukončeno a uvedeno na čisté a po každé stránce úplné poznání věci. Z toho vyplývají zásady:

CLV. *Kdo se učí populárně, musí věřiti; kdo vybraně, musí žádati důvody věcí.*

CLVI. *Vybrané poznání počíná smyslem a končí pochopením, avšak prostředníkem při tom je rozumování.*

CLVII. *Lidský duch tedy musí býti vzděláván tak, aby tyto stupně nebyly mateny.*

Totiž *jednak všeobecně podle věku* (poněvadž první věk, dětský i chlapecký, může se vzdělávati pouze vypravováním o věcech, další rozumováním, a teprve naposled přijde čisté poznání podle zás. CXXXIX. a násled. čtyř), *jednak zvláště podle předmětů.* Totiž *aby při každé věci, které jest se přiučiti, předcházelo nejprvé vypravování o ní, čili τὸ ὅτι; pak aby následovaly příčiny, čili τὸ διότι, a konečně teprve důsledky* čili *πορίσματα,* třeba až do nekonečna.

Důsledek: 1. *Vypravování o věcech* je první stupeň vědění.
2. *Poznání příčin* je druhý stupeň poznání.

na němž věda stojí, aby se mohly nalézati nové závěry. — *musí věřiti,* poněvadž nepoznává žádných důvodů věcí. — τὸ ὅτι, že věc jest (vypravování), τὸ διότι, proč věc jest (rozumování po příčinách), πορίσματα (důsledky) vycházejí jednak přímo z věcí, jednak získávají se z nových stránek věci nové. Na těchto stupních vědění (třetím stupněm tu jest užívání) založeno všecko učení v „Klasobraní didaktickém" (vyd. nákl. Děd. Kom. z r. 1896, spisů Děd. Kom. č. 6.). — *dobrý politik,* t. člověk, jenž zná poměry ve společnosti lidské.

3. *Prohlédnutí důsledků* je poslední stupeň vědění. ▭ Proto vhodně bylo pověděno: *Každý dobrý politik* (lékař, bohoslovec, filosof) *je prorokem,*" poněvadž čím kdo je moudřejší, tím spíše může předvídati výsledky při příčinách. ▭

128. Máš-li neomezený čas pro vyučování žáka, kráčej postupně, nepomíjeje ničeho, co patří k celku díla. Pak-li třeba pospíchati (ať k tomu dohání jakýkoli případ), obírej se pouze věcmi nejpotřebnějšími. Na příklad, *dostaneš-li žáka nemocného, na němž je patrno, že nebude příliš dlouho živ, jenž však má strach před smrtí:* nesmíš ho zaměstnávati oněmi cizími vědami nebo věděním, uměními a uhlazeností mravů (neboť je nejisto, bude-li potřebovati těch věcí), nýbrž pospíšíš vštípiti mu umění doporučiti se Otci duchův a tak blaženě umříti. ▭

Konečné jinak volné a jinak spěšné.

CLVIII. *Kdo má vymezenu krátkou dobu časovou, nesmí konati nic jiného kromě věci svrchovaně potřebné.*

Zvláštní připomenutí o tom, kterak učiti rychle, příjemně a pevně.

129. *Potud základy didaktiky,* vykopané z vlastní její hloubky. Bude-li se všude v učení postupovati podle nich, lze doufati, že bude možno dosíci toho, aby všecko, čemu se vyučuje, zdálo se *krátkým,* aby *bavilo* a zároveň zapouštělo *hluboké kořeny.* A *poněvadž jsme řekli* v § 3. a 4., že toto tré jest *cílem didaktiky* (a jsou

Vyšetření, zda-li to, co dosud probráno, opravdu stačí k rychlému, snadnému a pevnému vyučování.

128. — *věci svrchovaně potřebné,* to se děje při každém učení odborně omezeném. ▭

129. — *vykopané z vlastní její hloubky,* vyčerpané ze samé její podstaty, získané rozborem toho pojmu. — *aby se zdálo krátkým, aby bavilo a zapouštělo hluboké kořeny,* to se vykládalo již v hlavních kapitolách Didaktiky Veliké, kap. XVI. a násl. ▭

vskutku duší učení), *chceme se na chvíli zastaviti a popatřiti, zdali jsme tak již dospěli svých cílů.* ▭

130. Především třeba uvážiti, že nejzákladnější zákon naší didaktiky *o tom, že všemu má se vyučovati* (§ 26. un.) PŘÍKLADY, PRAVIDLY a UŽITÍM, není ničím jiným, nežli královskou silnicí *rychlosti, příjemnosti a pevnosti.* Neboť

Základní zákon didaktiky směřuje k tomu,

CLIX. *Ustavičné příklady zcela napomáhají rychlosti, jasná pravidla příjemnosti a ustavičné užívání pevnosti.*

(Neboť jíti tudy, kudy šel druhý napřed, je bezpečné a snadné. Také v noci, když někdo nese před námi jasnou pochodeň. Jíti však a častěji se vraceti činí, že člověk bezpečně zná cestu.)

131. Avšak i všecko ostatní v celé didaktice směřuje k tomu, aby učení plynulo v ducha snáze, příjemněji a hlouběji. *A co brání, abychom to neuvedli v jakýsi souhrn?* Abychom měli tím patrnější zákony, kterak upraviti nástroje didaktiky jazyků, k jichž úpravě již přistoupíme. ▭

jakož i všecko ostatní.

O rychlosti.

132. Jest se snažiti, aby žáci všemu, čemu jsou vyučováni a čemu se učí, rychle byli vyučováni a aby se učili rychle, poněvadž začátek obyčejně vře. Dříve tedy, než vyvře nával, duch musí cítiti, že dosáhl svého cíle a

Proč je třeba rychle vyučovati a se učiti?

130. — *příklady, pravidly a užitím*, viz. v Did. Vel. kap. XVII, 24. — *královskou silnicí*, dle Herodotova výkladu o silnicích perských. — *kudy šel druhý napřed*, tedy předcházei příkladem. — *jasnou pochodeň*, ta osvěcuje místo, kudy se člověk ubírá. — *častěji se vraceti*, tím se myslí užívání. ▭

132. — *aby byli rychle vyučováni;* jak se toho dosahuje, Kom. vylíčil v kap. XIX. Didaktiky Veliké. — *že ho užívá k svému dobru*, že slouží mu k dobru to, co poznal. — *konec již zmrzlý*, t. během konání přibývá horlivosti. — *které ještě není žhavé*, kde práce ještě není na čase. ▭

133. — *oklikám vždy budiž vyhýbáno;* proto i při postupu genetickém získání nové pravdy vylíči se jen potud, pokud směřuje k cíli vyučovacímu.

že ho užívá k svému dobru; nesmí ani utíkati od učení z nechuti, nedosáhnuv svého cíle, ani nesmí pokračovati s nechutí vida, že pomalu se přibližuje svému cíli. Neboť onen obecně známý výrok: *„Vřelý je počátek, střed je jen vlahý a konec již zmrzlý,"* osvědčuje se vždy u učitelův i žáků, kdekoli se pospíchá, aby se kulo a dokulo železo, které ještě není žhavé.

133. Co tedy zvláště přispívá rychlosti, *budiž obsaženo v sedmi zásadách. První* z nich bude o tom, aby se vždy hledělo *k cíli* každého *učení* a jediné k němu aby se mířilo.

Rychlosti zvláště přispívá sedmero:

CLIX. *Přímo za cílem; oklikám vždy budiž vyhýbáno.*

Důsledek. 1. *Hleď* tudíž *hned od počátku k cíli.* (A ukazuj žáku, aby sám vida, kam se spěje, nabýval naděje, že tam je možno dojíti, a i toužil tam dojíti. Neboť viděti hned od počátku cíl před sebou a postupovati k němu bez překážky, těší našeho ducha, jenž se hrozí nekonečnosti a průtahů).

(1) hlavně má se hleděti k cíli.

N. B.

2. *Přihlížej více k cíli než ku prostředkům.* (Neboť prostředky jsou pro cíl, ne pro sebe samy, a ku prostředkům se připojuje rádo, co nepřispívá cíli a co nelze rozeznati snáze jinak, než přihlíží-li se k cíli. Proto Seneka praví: *„Hleď na cíl, a nechdš věcí zbytečných").*

3. *Vše, co vede k cíli přímo, budiž královskou silnicí; vše, co vypadá jako noclehárna, budiž pokládáno za průtah.* (Nedbati některých věcí je krásná píle, totiž věcí, které nevedou k cíli nebo málo. *Tomu, kdo spěchá, je průtahem i ohlížeti se na něco jiného než na cestu.* Proto *při věcech*

— *ku prostředkům se připojuje rádo,* t. počítá se mezi prostředky, ač to k cíli vůbec nevede. — *co nelze rozeznati snáze,* na čem není patrno, že to je prostředkem, nežli vzhledem k cíli. — *královskou silnicí,* po níž se přímo a pohodlně cestuje. — *jako noclehárna,* kde tedy třeba déle se zdržeti. — *při věcech theoretických,* kde se jedná o získání theorie nějaké věci, při abstrakci.

theoretických neslibuj dlouho, nýbrž vyjmi věc a poruč, aby se na ni dívali; potom ji vylož a pátrej, rozumějí-li jí; tak bude se to dařiti rychle. Při praksi neříkej, že něco učiníš, nýbrž učiň to a kaž jim napodobovati; napomínej, aby se neodchylovali; odchýlí-li se, opravuj: a všecko půjde lehce. ▭

(2) Prostředky k tomu nemají býti mnohé, nýbrž dobré

134. O volbě *prostředků* jako je známé, tak jest i pravdivé a užitečné ono:

CLX. *K tomu, co se může státi méně prostředky, nebudiž užíváno prostředků více.*

Tudíž *buď užíváno pouze prostředků potřebných.* Na příklad:

N. B. 1. Pro každou věc stačí jeden příklad, jeden výklad nebo dva; ostatní budiž dáno praksí. (Viz výklad k zás. CXXXVI.). ▭

N. B. 2. Dobře se držeti hlavních věcí a nezdržovati se věcmi malichernými je cesta k nejrychlejšímu prospěchu. ▭

(Právě tak jako vojska, která spěchajíce podrobiti království, netrpí, aby všecko, co se jim postaví vstříc, jim bylo zdržováním, nýbrž hledí si hlavní věci.) ▭

(3) a musí býti připraveny.

135. *O potřebných prostředcích* k dosažení cíle budiž připomenuto pravidlo toto:

CLXI. *Všecky prostředky buďtež připraveny a po ruce.*

N. B. (Jestliže by vůdce teprve v boji samém nebo na výpravě sháněl vojsko, zbraň a jiné potřeby, bude pospíchati spíše ke zkáze než k vítězství. *Má-li všecko připraveno, činí jej to způsobilým ke všemu.)* Tudíž

Všecky *příklady* (toho, co se má věděti a konati), všecka *pra-*

134. — *protředků více,* poněvadž ty zbytečně zabavují a v postupu zdržují. — *budiž dáno praksí,* t. ostatní věci ať provádějí sami žáci prakticky. ▭

135. — *všecky prostředky,* tedy také pomůcky vyučovací, jež nelze teprve sháněti, když jich je třeba. ▭

vidla a konečně *všecky nástroje,* které jsou pro praksi, *buďtež připraveny.* ▫

136. Avšak pro *užívání prostředků* dbáti jest následujícího pravidla:

(4) *Musí se jíti vždy postupně.*

CLXII. *Vždy postupně, nikdy skokem.*

(Někteří chtějíce dosíci rychleji cíle, přeskakují některé stupně; *ti však* (jsou-li stupně náležitě zřízeny) *jistě se zklamou ve své naději,* poněvadž tak přeskakují některé věci, potřebné ku poznání věcí následujících, a tak když následujícím se dobře neporozumělo, kladou zase překážku poznání věcí dalších; a tak jsou nuceni buď nevěděti toho, co s neprospěchem spěchali věděti, nebo vraceti se ku počátkům a teprve pomalým postupem lépe pozorovati. Odtud ono zcela pravdivé paradoxon: *„Mnozí by byli rychleji došli svého cíle, kdyby byli šli pomaleji".* Pravá methoda káže vždy postupovati po pořádku tak, *aby všecko předcházející bylo stupněm pro následující, a všecko následující aby posilovalo předcházející* (viz zás. LXXVI.). *Vynecháš-li tedy něco z toho, co je založeno na stupních, poznáš dvojí nevýhodu: předně, že neutvrdíš předcházejícího, a za druhé,* že nepoložíš základu *pro následující.* Tak budeš ono stavěti na spadnutí.) ▫

N. B.

N. B.

Důsledek. 1. *Nepřistupuj k žádnému učení bez předpoznatků tohoto učení.* ▫

2. *Ať konáš cokoli, konej jen to jediné.* ▫

(To jest: neprobírej najednou ani různého učení, ani různých stupňů téhož učení, nechceš-li rozptylovati, másti a zdržovati sebe i žáka. Neboť dobře napomíná přísloví: *„Kdo dva zajíce honí, žádného nedohoní."* Chceš-li tedy chytiti, hleď si jen jednoho. Ani oko nemůže utkvěti najednou na dvou předmětech, ani noha stoupnouti najednou na dva stupně; na mnohé ovšem může, stoupne-li po řadě na stupeň po stupni. Viz svrchu § 60.). ▫

137. To však nicméně napomáhá *rychlosti,* když to dvé, jež je

136. — *bez předpoznatků,* t. bez předchozích poznatků, na nichž učení založeno. — *různých stupňů téhož učení,* uznává se ve všem za platné nyní. ▫

137. — *čtení a psaní* bere se právem najednou, protože se to týká téže

tak uspořádáno, že se nejenom může, nýbrž i musí bráti najednou, vezme najednou. Co totiž přirozeně souvisí, tak že jedno bez druhého ani není, ani se nestává, ani nebývá poznáváno. To má platnost o všem souvztažném. O tom pravidlo:

5) Souvztažné věci musí se bráti najednou.

CLXIII. *Co je k sobě v nějakém vztahu, vždy najednou.*

(Totiž musí býti podáváno, přijímáno a cvičeno. Na příklad *čtení a psaní písmen; věci a jména věcí* (abych to, co se učím znáti, učil se také jmenovati, a naopak); konečně *theorie a prakse věcí* (aby kdo se učí poznání kterékoli věci, učil se i jejímu užívání a naopak.) Neboť *umění bez prakse je neplodné; prakse bez umění je nerozmyslná.*)

Důsledek. 1. *Poněvadž i věci opačné a všecko protikladné je k sobě v nějakém vztahu, musí se tomu vždy vyučovati najednou nebo nejblíže po sobě,* aby povaha obojího byla zřejmá.

2. *Poněvadž také žák a spolužák jsou souvztažní: zkrácením bude pro rychlý prospěch, když nikdo nebude vyučován pouze sám, nýbrž mnozí najednou.*

(Je to na prospěch i učiteli, aby jednou ranou zabíjel najednou několik much, i žákům, z nichž jedni druhým se stávají příkladem a řevnivostí vzpruhou pilnosti podle onoho známého:

Tehdy udatný komoň se z ohrady do cvalu dává,
Může-li předběhnout neb může-li za kým se brát.)

138. A poněvadž *zvláštním prostředkem rychlosti je spěch,*

formy. — *prakse bez umění je nerozmyslná,* t. provádí se bez náležitého rozmyslu. — *všecko protikladné,* učí-li se něčemu v kladu, připojiti jest k tomu i zápor. — *žák a spolužák jsou souvztažní,* není zcela pravdivé; souvztažní jsou žák a učitel. — *jednou ranou zabíjel několik much* (una fidella multas dealbari parietes, dle Cicerona Ad famil. 7, 29), přeloženo případnějším pro nás obrazem.

138. — *žádný den bez práce* (známé filosofické přísloví starověké: „Nulla dies sine linea"). — *jinou prací* děje se opakování, postupuje-li se při něm poněkud jinak, než bylo poprvé.

avšak spěch nezáleží na urychlování prací, nýbrž na nepřetržitém, třeba i volném postupu: budiž dbáno toho, co následuje. ▭

(6) postup musí býti nepřetržitý.

CLXIV. Postupovati nepřetržitě činí znatelný postup.

(Cestují-li dva spolu, a jeden se zastaví, druhý pak jde dále, snadno jest viděti, jak brzo nechává daleko za sebou druhý prvního. Chceš-li tedy dojíti cíle rychle, není třeba násilí, nýbrž nepřetržité píle, totiž po celou dobu vyučování nesmí ▭

1. *žádný den minouti bez práce,* ▭
2. *žádná hodina bez nového úkolu,* ▭
3. *nic z toho, co se začne, býti necháno, leč až se to ukončí.*

(Neboť necháš-li toho a teprve opakováním se vrátíš k té práci, neumenšíš si práce, nýbrž zvětšíš ji; neboť něco ujde zapomenutím, co musí býti znova hledáno, a to ne bez opětného nového úsilí. Jenom to zkus, jak snadno naplníš sud vodou, budeš-li do něho po přestávkách pouze kapati, kdežto jej můžeš naplniti snadno, budeš-li líti nepřetržitě.) ▭

4. *Nikdy* (tedy) *nesmí se bráti najednou více látky, než kolik lze zmoci jedním útokem.* ▭

(Aby totiž *nikdy nebylo třeba vraceti se k téže věci, leč pro opakování.* Avšak toto opakování musí se díti později jinou prací a s novým prospěchem, když totiž na tom co již předesláno, bude se stavěti následující.) ▭

N. B.

5. *Co již vykonáno, nebudiž konáno* (čili: *Při známých věcech nesmí se zdržovati).* Když se dokončí jedno, musí se pokročiti ke zbývajícímu. Avšak opakování nesmí býti zanedbáváno, jednak pro radost z věci již překonané, jednak pro utvrzování nabytého vědění.)

(7) musí se dbáti totožnosti methody.

139. Konečně

CLXV. Totožnost methody mnoho přispívá k rychlosti učení.

139. — *totožnost methody;* Kom. ji všude svědomitě šetřil, jak patrno ze všech jeho spisů. ▭

Avšak i ku příjemnosti a utvrzení. Protože nevyskytují-li se z tvaru probírané věci nové obtíže, pozornost se upíná pouze na látku novou, a tak lze si ji osvojiti snáze a rychleji, když se jí otvírá mysl celá. A postupuje-li se vždy tak jasně, postupuje se příjemně, a vtiskuje-li se všecko — působením souladu — tak snadno v poznání a paměť (neboť na to, co jde za sebou v pořádku známém, rozpomínáme se snadno), utkvívá také pevněji.

N. B.

O příjemnosti.

140. Také o *příjemnosti* učení je třeba něco opakovati. Neboť *prospívati chtí a baviti* nejen *básníci*, nýbrž i každý, kdo chce vyučovati s prospěchem, poněvadž prospívati může pouze ten, kdo zároveň baví. *City* totiž *jsou polovinou nás, unášejí nás s sebou buď k věcem nebo od věcí.* Kde duch necítí lákadla, tam se nesklání; a kam se nesklání, tam je strkán proti své vůli. Avšak když nechce, nic není tak snadné, aby se nestalo nesnadným; nic tak sladké, aby neztrpklo, a konečně nic tak dobré, aby nevzbuzovalo hrůzy.

II. Příjemnost *je studiím nutná.*

CLXVI. *Nejvíce jest se varovati nechuti, nejpatrnějšího to jedu studií.*

141. Kterým však způsobem jest se předem vyvarovati nechuti, kterak povzbuzovati horlivost a podporovati touhu, znáti musí ten, kdo má uměti vyučovati; *naučiti však se tomu musí ze samého zřízení lidské přirozenosti, která sama ukazuje zřejmě, co na ni působí lichotivě a co se jí naopak protiví.* To, jak se zdá, může býti uvedeno na sedm hlavních pravidel. Zatím budiž vytčeno toto *pravidlo všeobecné.*

Získati ji lze sedmerým způsobem.

140. — *o příjemnosti* Kom. vykládá v Didakt. Veliké, kap. XVII. — *prospívati chtí a baviti básníci,* dle Horatia Epist. II., 3, 333 („Aut prodesse volunt aut delectare poetae"). — *jsou polovinou nás,* poněvadž velmi mnoho rozhodují v životě.

CLXVII. *Takové jednání s duchem, jakého vyžaduje již svou přirozeností, je základem příjemného prospěchu.*

(Chtíti s ním jednati jinak znamená potýkati se s přirozeností, to jest překážeti jejím snahám, lámati je a ničiti.)

142. *Předně: Lidská přirozenost je svobodná, miluje jednání ze své vůle a hrozí se nucení.* Proto tam, kam směřuje, chce býti vedena, nechce však býti tažena, strkána ani nucena. (Z toho vyplývá, že *mrzutí, pánovití a šlehaví učitelé jsou nepřáteli přirozenosti lidské a že dovedou ducha spíše srážeti a kaziti než povznášeti a tříbiti.* Tam patří též suchopární a neplodní *dogmatikové;* ti když vyučují pouze zaschlými předpisy a zároveň nebaví tak, aby je oblomili, způsobují u nich buď nechuť nebo je přivádějí k tomu, aby utekli; anebo způsobují, že se žáci stávají podobnými jim, ztuhlými a neohebnými. Tudíž

(1) *Když žáci nejsou nucení.*

N. B.

CLXVIII. *Úřadu učitelského vzdálena budiž veškerá mrzutost; všecko budiž konáno otcovsky.*

(Žák musí věděti, že jest milován, a nesmí míti žádného důvodu k nedůvěře; tmelem lásky musí býti láska a pobídkou k pilnosti samo milování věcí i osob. Tam směřuje celé odůvodnění naší kázně. Viz § 37. nn.)

143. *Po druhé: Lidská přirozenost hrozí se nekonečnosti a ráda vidí meze věcí.* (Proto všechno, co je *dlouhé, zmatené a temné,* buď nás děsí a od sebe odstrašuje,

(2) *Když se všecko podává krátce.*

142. — *mrzutí, pánovití a šlehaví učitelé,* první nedovedou vzbuditi v dětech lásky ku práci, druzí nedovedou se k dětem skloniti a proto neúčinkují na ně náležitě, třetí chtějí vše vynutiti ranami a tím také škodí prospěchu, proto *ducha* dětského *spíše srážejí než povznášejí.* — *neplodní dogmatikové* nehledí, aby mládež něco pochopila, spokojují se pouhými pravidly. — *zaschlými předpisy* (exsuccis praeceptis), v nichž není životní šťávy.

143. — *hrozí se nekonečnosti,* proto vše si ráda sestavuje v ukončené, určité meze. — *soukromému trápení,* kde učitel by žákovi nepomáhal, tak že ten se sám musí s tím trápiti.

aneb aspoň působí na konec nechuť; naproti tomu však nás těší to, co je *krátké, spořádané a jasné.* Proto člověk, jenž cestuje do nějakého místa vzdáleného, raduje se při pohledu na svůj žádoucí cíl atd.) Tudíž

CLXIX. *Běh každého studia musí býti pokud možná krátký a spořádaný.*

(Žáci nesmějí býti jakoby v nějakém chaosu nevědouce, co se děje, kam jdou, kde jsou (sice ducha člověka naplňuje hrůza, ne rozkoš); nýbrž musí hned od počátku viděti již jasně cíl se vším, co je mezi tím, a zatoužiti dostati se tam. Neboť zajisté, *když lidský duch cítí, že všecko je spořádáno stupňovitě, tak že nevidí žádné prázdnoty ani propasti, tak že žádné nenachází a žádné* (když poněkud pokročí) *se nebojí: jistě zatouží dostati se vždy dále.* Proto všecko učivo musí býti uspořádáno tak, aby se nepodávalo ku probírání nic, co by nebylo již na čase probírati, a aby duch žákův, vida to před sebou, sám do toho skočil. Neboť bude to činiti rád, když bude viděti, že k tomu, co již poznal, chybí něco jako nový kroužek k řetězu, který se již počal spojovati; bude i toužiti, aby mohl něco připojiti, až bude řetěz dokončen. (Viz svrchu § 23.) Bude tedy při tom příjemnost, když ze všech úkolův učiva utvořeny budou celky snadno pochopitelné, když všecko bude vysvětleno před nimi a jasně, a když všecko brzo bude se konati u přítomnosti učitelově a s jeho pomocí, avšak nic nebude ponecháno soukromému trápení; neboť hrůzou naplňuje žáka pomyšlení, že učitel jej opouští a ponechává jemu samému. Neboť proč pak by neměl nabývati chuti na všecko následující ten, kdo vidí, že překonává všecko přítomné?)

N. B.

N. B.

144. *Po třetí: Lidské smysly těší, jsou-li spojovány se svými předměty, a trápí je, jestliže k nim nemohou, neboť z nich mají svou pastvu.* Proto chlapci (a kdož by ne?) když slyší, že je něco nového, čeho ještě neviděli,

(3) *Když smysly se dráždí příslušnými lákadly.*

144. — *jsou-li spojovány se svými předměty*, t. j. dostává-li se jim toho, čím by se zabývaly.

neslyšeli, neochutnali atd., ženou se, toužíce to viděti, slyšeti, ochutnati atd. Brániti jim znamená ubíjeti je. Rozkoše tedy bude poskytovati methoda, která bude ustavičně předváděti všecko smyslům žáků. Tudíž

CLXX. *Smysly žáků musí se vždy drážditi tím, co je láká.*

145. *Po čtvrté: Lidská přirozenost má ráda věcnou praksi* (jak jsme připomenuli v § 24), protože stavši se paní věcí, myslí, že vládnouti věcem je vždy něco tvořiti, přetvořovati a stavěti. Proto těžko jest ji zdržovati od konání strachem a jakoby poutati. Toto přirozené nadání ukazuje se hned od počátku dětství; a to u každého tím význačněji, čím je kdo živějšího ducha. *Proto děti stěží dovedou se pouze dívati na to, co dělá jiný, samy touží to dělati.* A netěší jich pouze slyšeti jiného mluviti; těší je i skákati do řeči a dáti se slyšeti. Avšak i dospělí, když poslouchají někoho řečniti, považují několik hodin za dny (tak odporné je nutiti svobodné myšlení podle toho, jak vede jiný); *ti však, kdo sami řeční*, necítí žádné *odpornosti*, protože se dávají volně unášeti svými myšlenkami. Právem proto naše didaktika přenechává celou praksi žákům. A věčně měj platnost toto:

(4) Když žáci se stále udržují v praksi.

CLXXI. *Všemu, čemu se má učiti, jest se učiti vlastní praksí.*

(Neboť PRÁCE MUSÍ BÝTI ŽIVITELKOU OBRATNOSTI.)

146. *Po páté: Lidská přirozenost žene se za užitím věcí; a milé jest jí vše, co slibuje a přináší nějaký užitek.* Věci však neužitečné, třeba z jiných důvodů lehtají, přece pozbývají konečně ceny a ponechávají se stranou. Tudíž

(5) Když se vyučuje toliko věcem užitečným.

145. — *vládnouti věcem*, což člověku dle bible od počátku již bylo určeno. — *vlastní praksí*, tedy nikoli pouhým pozorováním, nýbrž konáním toho, co kdo vidí konati. — *živitelkou obratnosti* stává se práce tím, že z vlastního konání teprve vychází náležitá obratnost.

146. — *za užitím věcí*, poněvadž teprve z tohoto užití vzniká člověku

CLXXII. *Všemu jest se učiti pro užitek.*

(Nesmí se hověti prázdnému uvažování, užitek musí býti všude patrný. *Věcí krásných budiž okoušeno pouze pro věci užitečné,* protože krásné bez užitku jest jako strom bez ovoce, ličba bez věcí, jsou to Sireny, které mámí lidi neprozřetelné.) ◻

Když učení se spojuje s rozmanitostí.

147. *Po šesté: Lidskou přirozenost těší rozmanitost, stále totéž se jí ošklivi.* Protože totiž jest učiněna schopnou chápati nekonečnost, nelze jí nasytiti se pouze jedinou věcí konečnou. Proto jakmile něco pochopila, nebo něčeho dosáhla a něco provedla, hned dostává chuť na něco jiného. *Proto věci, které záleží z podobných části, neposkytují pozorujícímu žádné rozkoše,* jako na př. *písčitá rovina, hladina mořská, čistě bílá stěna, prázdný papír a podobné.* Avšak naproti tomu *rovina porostlá stromy a travinami, krajina, na níž je viděti hory a údolí, pole a vinice, hrady a města; stěna pomalovaná rozmanitými obrazy, papír popsaný písmeny,* jak utěšenou pastvou jsou smyslům i duchu! Tudíž

N B.

CLXXIII. *Všecko, čemu se vyučuje, budiž spojováno s rozmanitostí.*

(7) Když se dovoluje žertovná řevnivost.

148. *Konečně: Hry zvláště baví lidskou přirozenost* (hlavně v mladých letech); to ukazuje dětský věk, jenž všecek jest oddán hrám, a rozkoš ze žertů a podobných osvěžení mysli, která nás provází po celý život. Příčina toho je ta: *předně,* že radost ze svobody je přirozená (viz § 140.). *Každá však hra jest cosi dobrovolného*

nejvyšší poznání. — *krásné bez užitku jest jako strom bez ovoce;* Kom. patrně nezná ještě pravé podstaty krásy, při níž záliba není podmíněna užitkem, tím méně něčím jiným. — *ličba bez věci,* něco povrchního, za čím není pravé podstaty. — *Sireny,* dle Homerovy Odysseje (XII zp.) báječné bytosti, jež svým zpěvem lákaly plavce mimo plující. ◻

147. — *přirozenost těší rozmanitost,* příčina je v tom, že představa dlouho trvající unavuje, tím pak věc pozorovaná sevšedňuje. ◻

148. — *všecek jest oddán hrám,* protože u něho zastupují práci. — *příjemným způsobem řevnění,* v tom záleží také hlavní přednost společ-

a tudiž svobodného, kdežto zaměstnání věcmi vážnými má ráz potřeby a takto i nucenosti. *Po druhé,* že všecky hry se konají společně a se závoděním, *přirozenost lidskou* však *těší* řevnění, poněvadž ji těší *pochvala. Konečně že lidský duch, touže po novotě, tak rád se dívá na výsledek věcí* (ať vlastní nebo cizí, ať vážný nebo žertovný), že jej těší i účastniti se her, kde možno se dívati na výsledek zápasů. Proto sama *nebeská moudrost praví, že s námi hraje* (*Přísl.* 8, 30.), avšak nepravou moudrost uvádí apoštol jakožto *svárlivou, mající hořkou závist* (Jak. 3, 14. atd.). Velice tedy přispěje k zábavě, povzbuzení a udržení při práci, když

CLXXIV. *Všemu, čemu se učí, bude se učiti několik žáků najednou a nějakým příjemným způsobem řevnění.*

Kterým způsobem se to může státi, toho jsme nezkoumali v Didaktice, poněvadž je to snadno vymysliti; avšak na vhodném místě snad o tom připojíme něco zvlášť. Totiž v kapitole XIII. a XXV. ▭

Důsledek. *Cokoliv se děje ve škole literní, budiž hrou ducha.* Necháme-li něco, aby se tomu učili s námahou a nechutí, bude to na posměch nejnovější methody. ▭

149. *Toto jsou cesty příjemnosti;* zbude-li po nich ještě nějaká obtíž, tu smyje jistá naděje na úspěch. O tom v následujícím výkladě. ▭

O pevnosti učení.

150. Všeobecně je potřebno připomenouti, *chceme-li žákům vštěpovati učení pevné, že věci, jimiž se vyučuje, musí býti pevné,*

ného vychování před soukromým. — V *kap. XXV.* vykládá se řecké slovo σχολή, lat. ludus (hra), i ukazuje se, v čem záleží podstata každé hry a jak školu jí přizpůsobiti. — *na posměch nejnovější methody,* která všecko učení chce míti lehké a lahodné. ▭

150. — *učení pevné,* pravidla učení bezpečného Kom. vyložil v Didakt. Vel., kap. *XVI.* — *pevné pravdivosti a pevného užití,* pravdivé, bezpečné a takové, že se jich na jisto může užívati. ▭

to jest *pevné pravdivosti a pevného užití.* Z plev, slámy, sena a písku nikdy se nevystaví pevné stavení, nýbrž z kamene, dřeva a kovu, totiž z látek trvanlivých. Tak *jisté vědění nikdy nebude lze zbudovati z nejistých domněnek,* a vědění neužitečných věcí žádným způsobem se nestane užitečným. Tudíž

III. Pevnost *učení (založená na pevnosti věcí)*

CLXXV. *Všecko vratké a všecko, čeho pravdivosti ani užitečnosti nelze dokázati, budiž odstraněno tam, kde se hledá pevné vzdělání.*

151. *Avšak protože nyní se nejedná o pevnosti věcí, nýbrž o pevnosti methody, přistupme k ní, jak se má vystavěti* (abychom opakovali něco z dřívějšího) *na desíti základech. Prvním z nich bude* býti dychtivým učení. Neboť suchá a rozpukaná země vpíjí dobře dešťovou vodu, a hladový žaludek dobře přijímá, tráví a zažívá pokrmy. Tak i *láska k věci a podiv nad věcí, které se má žák učiti, mocně ji přijímá a snadno přetvořuje mysl, jazyk i ruku ve věc oblíbenou.* Tudíž

má deset prostředků:
(1) *Dychtivost učení.*

CLXXVI. *Všecko rozněcujícím způsobem.*

(Kterak však se může rozněcovati dychtivost, připomenuli jsme v § 22. a 23.). ☐

152. *Po druhé: Poněvadž je nezbytné, aby nástroje jednání byly neklamně spolehlivé, aby se jednání dařilo neklamně* (špatným nástrojem sotva je možno pracovati dobře), poněvadž však nástrojem učení jsou *příklady, pravidla a cvičení,* vyplývá z toho toto pravidlo pevnosti:

(2) *Nástroje jednání neklamně spolehlivé.*

151. — *o pevnosti methody,* t. aby methoda pracovala najisto a bezpečně vedla k cíli. — *rozněcujícím způsobem,* t. tak, aby žák láskou k věci té byl roznícen. ☐

152 — *Příklady buďte vybrané,* viz Didakt. Vel. kap. XVII, 24. *vybrané* jsou ty, které účelu svému zvláště případně slouží a jsou správné. — *pravdou jsou pravidla všeobecná,* zahrnují-li vše, co vůbec možno pod jedno pravidlo zahrnouti. ☐

CLXXVII. *Příklady buďte vybrané, které stavějí věc před oči přesně tak, aby bylo lze prohlédnouti každou její část. Pravidel však budiž málo, buďtež smyslem jasná, pravdou všeobecná, aby se jim mohlo věřiti bezpečně. Cvičení konečně buďtež připojena ke vzoru, až bude možno jej živě vystihnouti.*

(Neboť *kde je příkladem chyba, tam je nemožno nenaučiti se chybnému. Právě tak kde je mnoho předpisů* (pravidel), *kde jsou rozvláčné, zamotané a mají mnoho výjimek,* tam duch nutně musí býti strašen, zdržován, maten a uváděn v nejistotu. A *konečně napodobení bludné, nepřipojené k svému vzoru, tvoří díla bludná, nepřipodobená příslušné idei.* Proto

Důsledek 1. *Nic bez přesných tvarů.* ▫

2. *Nic bez neklamných pravidel.* ▫

3. *Nic bez vybrané přesnosti.* ▫

Tak aby vše, co má se pochopiti a vykonati, musilo se pochopiti a vykonati správně. Jinými slovy: *Odchylný tvar způsobí odchylnost výtvoru; nejisté pravidlo dá nejistý směr, a chabá pečlivost při napodobování učiní i dobré tvary a dobrá pravidla buď neužitečnými nebo málo užitečnými.* ▫

153. *Třetím* základem pevnosti jest, aby *první základy učení položeny byly pevně.* Neboť i když se staví bez základův, i když se staví na základě špatně položeném, všecko se staví na zboření. Tudíž

(3) *Pevné položení prvních základů učení.*

CLXXVIII. *Všecko první budiž nejlepší: vzor, pravidlo, pozornost a konečně učitel sám.*

153. — *pozornost* první musí býti přesná, by žáci právě první základy zcela přesně pochopili; výsledkem bude tedy *přesné vnímání.* Mimo to třeba tu naléhati na zcela *přesné* napodobení prvních začátků. Viz Didakt. Vel. kap. XVI, 45 kap. XVIII, 17. 18. — *užívají Vlaši,* kteří po zemích našich v XVI. stol. hojně stavívali pánům českým zámky. ▫

(Poněvadž obyčejně, jak se podávají věci první, tak i poslední.)

CLXXIX. *Všecko první budiž pomalé, avšak přesné: pozornost, vnímání a konečně napodobení.* (Zás. CL. a CLI.)

(Spěch obyčejně kazí věci právě tak jako nedbalost, zvláště při počátcích věcí. To dobře vědí lékaři, že *chyba prvního zažívání nenapraví se při druhém.* To vědí i matematikové, že chyba, učiněná na počátku výpočtu, zvětšuje se do nekonečna, a že se nemůže odstraniti, leč když se zbourá celý výpočet a začne se znova. Dobře konečně užívají Vlaši přísloví, vzatého ze stavitelství: *„Špatný základ boří nejvyšší věže.“* Všude tedy při učení, nevystříháš-li se hned od počátku, razíš buď cestu chybám, anebo si způsobuješ obtížnou práci tomu odučovati a tím jisté zdržování.) ◻

N. B.

Důsledek 1. *Proto budiž přihlíženo k tomu, aby vše, čemu se vyučuje, chápáno bylo za pravý konec.* ◻

(Mysl totiž každou věc, ať ji dostane od smyslu jakkoli, hned předává a vtiskuje paměti; a stává se to obrazem, který je těžko vytrhnouti.) ◻

2. *O všem, co bylo pochopeno, ať se hned zkoumá, bylo-li pochopeno správně.* ◻

(Aby totiž duch nevjímal místo věci špatný obraz.) ◻

3. *A jakmile se ukáže, že něco bylo pochopeno špatně, hned to budiž vytrženo, aby nevyhánělo kořenů* (podle zás. LIX. a CLII.) ◻

(N. B. Učitel vytrhne chybu pevně, když *hned odkryje a zbourá příležitost, pro kterou,* jak *vidí* nebo tuší, *žák upadá v takovou chybu.* Neboť *protože člověk je tvor rozumový, ani do chyby neupadá bez rozumu,* nýbrž tím, že se dává oklamati nějakou pravděpodobností. *Tato tedy škraboška pravdy musí býti stržena, aby chybující poznal chybu; tak od ní upustí.*) ◻

N. B.

154. *Po čtvrté: Na základech pevně položených musí se všecko*

154. — ***Ne mnohé, nýbrž mnoho*** **(Non multa, sed multum!), zásada také v našich školách často opětovaná, by příliš mnoho rozmanité látky se**

ostatní stavěti obezřele, aby se nic, nejsouc položeno na svém místě a ve svém čase, neviklalo a nezviklávalo ostatního. (Zás. XLVIII. atd.) Tudíž

(4) *Obezřelou stavbou všeho ostatního.*

CLXXX. *Dokud není prvnější upevněno, nic nového ať se na tom nestaví.*

(Jinak se bude stavěti na zbourání, jako jest viděti u stavení. Sem patří ono: *„Ne mnohé, nýbrž mnoho"* (Zás. CXLIX.) Neboť při vzdělávání ducha musí se konati to, co radí konati při vzdělávání polí Plinius: *„Vydatnější jest méně síti a lépe orati."* Neboť tak s menší ztrátou semene lze doufati v hojnější žeň, kdežto ti, kdo mnoho sejí a málo orají, ztrácejí mnoho a klidí málo.)

N. B.

155. *Po páté: Žádná věc nepochopí se úplně a nedaří se, nebylo-li prohlédnuto a vykonáno všecko, co patří k její podstatě.* To je patrno na hodinách. Umělému jejich složení ani nerozumí dostatečně ten, kdo nezná všeho, čeho je potřebí ke způsobení tak pravidelného pohybu, ani nedovede jich udělati, leč když všecky jednotlivosti budou náležitě připraveny, sestrojeny a upraveny k pohybu. Protože však každý celek se skládá z částí proti sobě postavených a částí prostředních, mimo něž neděje se nic, nýbrž všecko uvnitř jich; a protože ty jednotlivosti, teprve když se vezmou takto spolu, samy se spojují a působí náležitě na smysl a zároveň i poučují ducha: jest při vyučování nutno vzíti to všecko najednou a najednou náležitě umístiti, t. j. *postaviti nejprvé krajní, potom vyplniti prostředními, aby všecko bylo před očima tak, jako v sobě samém stupňovitě je spořádáno od konce ke konci. Teprve ten, kdo věci takto vidí a koná, vidí a koná je pevně.* Tudíž

(5) *Přední péči o věci podstatné.*

N. B.

N. B

žákům nepředkládalo, ale za to každá dosti zevrubně jim se vštěpovala. — *Plinius Starší,* viz o něm pozn. k Rozpravě, odst. I. (Str. 79. této knihy.)

155. — *co patří k její podstatě,* t. j. nebylo-li náležitě pojato, co jest jádrem věcí, a na to nebyl položen patřičný důraz. — *na hodinách,* mechanismus hodin, umělý a na jistý postup vypočítaný, často sloužíval Kom. za doklad při tom, chtěl-li ukázati, že každá práce vyučovací musí po-

CLXXXI. *Všecko úplně po částech krajních a prostředních.*

(Žák totiž musí všude viděti jasně, co k věci patří nebo nepatří.) ▭

N. B. Důsledek. *Proto při dělení věci vždy všecky členy najednou buďtež brány, vyjadřovány a určovány,* aby všeobecné rozdíly věcí brzo se staly duchu najednou zjevnými. Viz svrchu výklad zásady C. ▭

(To dodá mnoho světla; neboť když se bere pouze první člen rozčlenění k určování a hned potom k podrobnému probírání, avšak ostatního se nechá (jako se děje v obecných methodách), vzniká tím pro poznání mnoho temnoty, zdržování a trápení. Avšak *postaví-li se protivné členy zcela vedle sebe, ozřejmějí zcela.)*

(6) Vypátrání nejvnitřnějších příčin.

156. *Po šesté:* A poněvadž *znáti věc znamená znáti ji po jejích příčinách,* tyto musí se vysvětlovati všude, kdekoli nejsou zřejmé samy o sobě, tak aby byly dobře známé. Žák totiž musí všude viděti nejen, co něco jest a kterak jest, nýbrž i proč nemůže býti jinak. Tudíž

CLXXXII. *Všecko vnitřně, po odkrytých příčinách.*

(Všecko totiž, čemu se vyučuje, musí býti spojeno tak, aby výsledky vyplývaly ze svých příčin a aby samy sebou byly srozu-

dobně účinkovati na jisto. — *z částí proti sobě postavených a částí prostředních,* dle filosofické nauky při každé věci jsou protivy, jež k sobě pojí to, co stojí mezi nimi (medium). — *postaviti nejprvé krajní,* tedy jako obrysy, co je zvláště nápadné, pak teprve co stojí mezi tím a nevyniká sice, ale teprve doplňuje celý obraz věci. — *všecky členy najednou,* t. j. ať se věc celá náležitě roztřídí tak, by rozdíly ve složení jejím od věci jiné takto staly se patrnými. ▭

156. — *kdekoli nejsou zřejmé samy o sobě,* t. j. kde se věc nevyvozovala geneticky z příčin, tak že už ze vzniku jejího příčina je patrná. — *proč nemůže býti jinak,* důkaz často nepřímý, který však v naší době se neprovádí leč tam, kde důkazu přímého není. — *odhale počátky věcí,* Kom. byl přesvědčen, že lze to prováděti do nekonečna, tak že konečně i nejprvnější příčiny všech věcí budou patrny. ▭

mitelné. Když se tak stane, náš duch (jejž písmo svaté jmenuje *svící* BOŽÍ) bude sám sobě učitelem a odhale počátky věcí sám sobě rozmanitě očistí a rozmnoží světlo moudrosti. Viz zás. XC. s důsl. a zás. CLV. nn. s příslušnými důsledky). ▫

N. B.

157. *Po sedmé:* Poněvadž *naše smysly jsou průchody, jimiž se poznání věcí vlévá v našeho ducha* (podle zás. LXXXIII. nn.), učení musí se zakořeňovati tím hlouběji, čím více smyslů se béře a čím častěji a přesněji se jich užívá. Tudíž

(7) *Rozmanitá cvičení vlastních smyslů.*

CLXXXIII. *Všecko vlastními smysly, vždy a rozmanitě.*

(Totiž pro povzbuzení a co nejhlubší upevnění představ (podle zás. LXXXIV. a LXXXV.). Proto *právě nejlepší učitelé rádi přičiňují k svému vyučování viditelné posunky, obrazy, emblemy a obřady. V celé té věci máme učitelem samého* BOHA. Také *Kristus* nespokojuje se tím, že napomenul apoštoly slovy, postavil mezi ně chlapečka a kázal napodobovati chlapeckou skromnost, která neumí určiti své ceny. Avšak při poslední večeři nedostačilo mu slovem učiti témuž: vstal, odložil roucho, podal vody k umytí nohou, utřel nohy plátnem, tak že musili poznati a hluboko si vštípiti, co chce. Ani *Agabus* nespokojil se předpovědí o spoutání Pavlově, chtěl se spoutati pásem Pavlovým, aby hlouběji vštípil slova svá v jejich ducha. Viz § 90.). ▫

Důsledek. 1. *Poněvadž jedině autopsie ukončuje rozepře a činí vědění bezpečným, všecko učivo musí býti převedeno na pomyslnou patrnost.* ▫

157. — ***vlastními smysly;*** požadavek u Kom. opětovaně činěný. — ***rozmanitě,*** t. tak, aby se užilo všech smyslů, pokud vůbec možno. — ***viditelné posunky,*** tedy také věc známou aspoň znázorňují posunem ruky. — ***obrazy,*** kde nemají věcí. — ***emblemy,*** kde celých obrazů netřeba, stačí symboly. — ***postavil mezi ně chlapečka,*** dle Evang. Mat. 18, 2. 3. — ***odložil roucho,*** v Evang. Jan. 13, 4. 5. — ***Agabus,*** dle Skutků apošt. 21, 10. 11. — ***autopsie;*** co jsme sami zažili, tomu věříme nejjistěji, ačkoli také smysly podléhají klamu. — ***matematik,*** zde souznačné s astronomem, jak se tenkráte obyčejně rozumělo. — ***autoritu jinou,*** t. jiného učence, který něco jiného tvrdí.

(Neboť jenom toto vštěpuje pravdivé, plné a nechybné poznání věcí. Pevněji zajisté má v mysli *Řím, Paříž, Indii* atd. ten, kdo jednou vlastníma očima je zhlédl, než kdo stokrát slyšel vypravovati od těch, kteří je zhlédli. Bezpečněji matematik zná rozměry nebeské vlastními pokusy, než kdo pouze věří, že jiní tak stanoví. Věří totiž pro autoritu, a předvedeš-li mu autoritu jinou, hned bude kolísati. Proto onen výrok kazatelův: *„Muž v mnohých věcech zkušený o mnohých věcech přemýšleti bude; a kdož se mnohým věcem naučil, vypravovati bude rozum. Kdo však* (vlastníma očima) *není zkušený, málo zná“* (Ekkles. 34, 9. 10.). Tedy v celém průběhu studií všecko musí býti uspořádáno tak, aby žáci byli vedeni ku pokusům vlastními smysly a rozumováním.) ▫

Důsledek. 2. *Nedostačí užiti jednou jednoho smyslu; kterýmkoli způsobem možno, pozornost žáků budiž podporována.* ▫

3. *Kde nelze smyslům předvésti bezprostředně věcí samých, tam buďtež předváděni jejich náměstkové, totiž obrazy.* ▫

(Jenom za tím účelem, aby byla podporována představivost a bráněno jí chybovati; a to všemožným způsobem.) ▫

(8) *ustavičné užívání vlastní prakse.*

N. B.

158. *Po osmé:* A protože *ve vlastní praksi je skryta velká část tajemství, jak dojíti rychlého a pevného prospěchu* (neboť *jedině cvičení činí umělcem*), *klíčem bude pro každé přičinění vůbec, žáku* (opatřenému vzory a pravidly) *nejen vždy dovolovati, nýbrž i přikazovati vlastní práci.* Neboť to má v sobě jednak velikou pobídku k čilému postupu, když někdo vidí, *že může postupovati, jsa sám sobě vůdcem* (jak jsme připomněli v § 145.), jednak udržuje to smysly při svěží pozornosti (neboť *tehdy sám sobě panuje duch),* a konečně vštěpuje chuť opakovati to, a tak *nikdy jich nepropouští prázdných, vždy je naplňuje plody.* Proto kdosi ze starých, napomínaje mladíky k četbě autorův a k vlastní práci, říkával: *„Drůbež má nejchutnější maso, nebyla-li krmena strojeným jídlem, nýbrž hledá-li si pokrmu διὰ τὸ σκαλεύειν* (hrabáním). Tudíž

158. — *žáku přikazovati vlastní práci,* samočinnost posud zůstává hlavním základem dobrého výsledku vyučování. — *při svěží pozornosti,* neboť každý člověk musí sebe dbáti, aby nedopouštěl se chyb. ▫

CLXXXIV. *Všecko vlastní a ustavičnou praksí žáků.*

159. *Po deváté: Všecko otřelejší je známější*; proto vše, co chceme žákům učiniti velmi známým a snadným k vykonání, musí býti probíráno opakováním, zkoušením a častým užíváním. Tudíž

(9) *Časté opakování a zkoušení.*

CLXXXV. *Opakování a zkoušení děj se neustále.*

(To jest, *budiž přihlíženo k tomu, aby sama methoda vyučovací záležela z ustavičného praktického opakování a zkoušení.* (Zvláštní tvary toho uvidíme brzo v didaktice jazyků.) ***Avšak*** ***částmi zkoušení jest zkoumati,*** (1) *zda se kdo něčemu naučil.* To se pozná, umí-li to pověděti. (2) *Zda tomu porozuměl.* To se ukáže rozmanitými otázkami rozbornými. (3) *Zda toho umí užiti.* To se ukáže, když mu bude dán rozkaz udělati to hned bez přípravy.)

N. B.

160. *Po desáté: Protože často jíti vpřed a vzad činí, že pocestný zná bezpečně cestu, a ještě více, když zkoušeje ještě jiné cesty* (chtěje poznati, jsou-li kratší či delší, rovnější či neschůdnější) *odbočuje a srovnává cesty mezi sebou:* s užitkem bude pro žáka, když půjde nejen vpřed, nýbrž i vzad, a když bude odbočovati, to jest když bude veden *vpřed, vzad a napříč.* To se stane, když se mu přikáže, aby nejen vždy měl pozor na učitele, když něco

(10) *Pokus učiti jiné tomu, co bylo pochopeno.*

159. — ***otřelejší je známější,*** ovšem jen po jistou míru, poněvadž sevšedněním věcí otupuje se též pozornost. — ***umí-li to pověděti,*** poněvadž dle přání Kom. poznání věcí všude bude spojeno s pojmenováním jich. — ***rozborné otázky*** nejlépe ukazují, chápe-li žák podstatu a složení všech věcí.

160. — ***odbočuje a srovnává cesty mezi sebou;*** v psychologii mluvíme o srovnávání a křížování řad představních, čímž se život duševní nejen stává bohatším, nýbrž i vědění samo se urovnává. — ***napřed jiným ukazoval,*** k tomu slouží dobře applikace pravidla připojenými příklady. — ***veršík;*** takových veršíků rázu poučného po dvojverších Catona Dionysia kolovalo v tehdejších školách veliké množství. — ***Jáchim Fortius,*** matematik a filosof, rodem z Antverp, vychován byl při dvoře císaře Maxmiliána

napřed ukazuje nebo vykládá, nýbrž aby naopak i sám totéž napřed jiným ukazoval a vykládal týmiž slovy; a když konečně bude viděti a poslouchati jiné, mimo učitele, ani to napřed ukazují a vykládají. Co si přeji, musím říci otevřeněji. Znám je ve školách veršík:

Ptát se; co zvíme, to držet; co držíme, tomu zas učit:
Toto tré způsobí snadno, že žák i překoná mistra.

Avšak není dosti známa ona třetí *rada o vyučování tomu, co bylo podrženo, a jak to prováděti.* Totiž *když se rozkáže, aby každý všemu tomu, čemu se naučil, brzo zase učil jiné. Z toho by byl veliký prospěch.* Vždyť zcela má pravdu onen výrok: *„Kdo učí jiné, vzdělává sám sebe."* Nebo, jak praví Seneka: *„Lidé vyučujíce učí se."* A to nejen proto, že opakováním upevňují v sobě vjemy, nýbrž že i nabývají příležitosti vnikati do věcí hlouběji. (Viz § 85.). *Proto* nejvzdělanější muž, *Jáchym Fortius,* tvrdí o sobě: *„Všecko, co jsem kdy slyšel nebo pouze četl, vypadlo mně z paměti třeba za měsíc. Avšak čemu jsem učil jiné, to mám tak spočteno, jako své prsty, a myslím, že je nemožno mně to vyrvati, leda smrtí."* *A taktéž radí studujícím, kteří chtí dosíci velikého prospěchu, aby si hledali žáky, které by mohli každodenně vyučovati tomu, čemu se učí sami, třeba si je měli kupovati za peníze. „Lépe jest* (praví) *odníti si nějakou výhodu, jen když budeš míti někoho, kdo by tě chtěl poslouchati vyučujícího, totiž prospívajícího."* Tak on. My však si přejeme, aby se to stalo uměním, aby totiž

CLXXXVI. *Každý žák zvykal zároveň býti učitelem.*

To se stane tak, když *se poručí žáku, aby všechno, co bude od učitele dostatečně ukázáno a vypracováno, hned potom sám týmž způsobem ukazoval a vypravoval* (anebo bude-li žáků více, jeden po druhém, počínajíc od nadanějších) tak dlouho,

N. B.

I., zemř. r. 1536. Spis jeho. „De ratione studii" (O způsobu studování) Kom. vydal v Uhřích r. 1652 a sám pak napsal podobný spisek „Fortius redivivus, sive de pellenda scholis ignavia" (F. obživlý čili jak lenivost vypudití ze škol; český překl. Fr. J. Zoubka z r. 1872); viz týž citát v Didakt. Vel. kap. XVIII, 44.

dokud bude třeba. Mimo to ať jsou naváděni k tomu, aby totéž, čemu se učí ve škole, vypravovali doma rodičům, sluhům nebo komukoliv, kdo dovede pochopiti takové věci. ▫

161. *Prospěch tohoto zvyku bude dobrý pro rozmanité věci. Předně,* žáci stanou se pozornějšími ke všemu, co učitel přednese, když totiž všichni budou věděti, že musí hned opakovati totéž, a každý se bude báti, že snad bude první, na němž to bude žádáno. (Viz svrchu § 86.) *Po druhé,* opakováním toho, co bylo pověděno, každý si to hlouběji vtiskne v poznání a paměť. *Po třetí,* ukáže-li se, že někdo pochopil něco méně správně, příležitost tu bude hned jej opraviti (na veliký prospěch, podle zás. XLVII.) *Po čtvrté,* učitelé i žáci nabudou jistoty, že bylo pochopeno, co mělo býti pochopeno. Neboť *známkou vědění jest moci vyučovati. Po páté,* tak častým opakováním téže věci se dosáhne toho, že i nejzdlouhavější mezi žáky dosáhnou téhož. A tak *(po šesté)* všichni budou míti ve všem rychlejší a pevnější prospěch. Tak se stane *(po sedmé)* z kteréhokoli žáka učitel, ať kteréhokoli stupně, a tím budou rozmnoženy příležitosti nesmírně rozšířiti vědění. A tak dojde vysvětlení, nač příležitostně narážel Fortius, když pravil: *„Mnohému jsem se naučil od svých učitelů, více od spolužáků, ale nejvíce od žáků.“* A jiný: *„Každý bude učenější, čím častěji bude vyučovati.“* Und so bleibet man immer bey der luft. ▫

Kolik výhod má toto poslední cvičení. 1. 2. 3. 4. 5. 6 7.

162. Toto jsou základy umění vyučovacího; z nich možno bráti neklamná pravidla, kterak podávati správně všecky *vědy a umění* (krásná i řemeslná, posvátná i světská). Nám se prozatím hodí vyhledati z toho *didaktiku* jazyků. O tom si stanovíme zákon:

Tyto základy didaktické napomáhají k tomu, aby všecko se podávalo správně.

CLXXXVII. *Všechno, co bude třeba stanoviti v methodě jazyků, musí býti uvedeno na tyto základy didaktické.*

---

161. — *žáci se stanou pozornějšími;* také v naší době ke konci hodiny se učivo stručně opakuje, aby žáci náležitě věděli, čemu se mají učiti. ▫

UKAZATEL JMEN.

Rejstřík věcný připojen bude ku poslednímu svazku spisů Komenského.

OBSAH:

VYDÁVÁ DĚDICTVÍ KOMENSKÉHO V PRAZE